

فهریدوون عہدولہ حیم عہدوللا

بارودوخی

سیاسی کوردستان - عیراق

۱۱ ی مارتی ۱۹۷۰ - ۱۱ ی مارتی ۱۹۷۴

پروفیسور دکتور کہ مال مہ زہر

نیشہ کیی بونووسیوود

www.iqra-ahlamontada.com

فەرەيدىن عەبدولرەھىم عەبدوللا

abu ali alkurdy

ebook2015-1-12

بارودۇخى

سىياسى كوردستان – عىراق

۱۱ مارتى ۱۹۷۰ – ۱۱ مارتى ۱۹۷۴

(تۈزۈش ۋە يەككى مەزمۇنى – سىياسىيە)

پروفېسسور دكتور كەمال مەزھەر

يېتەكچى بۇ ئۇنىۋېرسىتېت

ناوی کتێب: بارودۆخی سیاسیی کوردستان - عێراق

۱۱ ی مارتی ۱۹۷۰ - ۱۱ ی مارتی ۱۹۷۴

نوسەر: فەرەیدوون عەبدولپەرەحیم عەبدوللّا

بابەت: میژووپی - سیاسیی

نەخشەسازی ناوەڕۆک و بەرگ: ئەبو بەکر مەلا عەبدوللّا

تیراژ: (۴۰۰) دانە

چاپ: چاپخانەی منارە - هەولێر

نۆرە ی چاپ: چاپی یەكەم

لەبەرئێوە بەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان ژمارە ی سپاردنی (۱۹۹۶) ی سالی

۲۰۰۸ ی پێدراوە

تێبینی:

ئەم کتێبە لەبەر ئەوە تەواوەتی ماسەرتە ناوەکیەکی پێشکەشی بە شەش میژوو - کۆلیجی ئەدەبیات / زانکۆی سەلاحەددین - هەولێر کراوە، لە رێکەوتی ۱۲/۵/۲۰۰۵ تا وێستە کراوە و بەپەڵی (نیمتیاز / هەرهەش) وەرگیراوە. لێژنەی هەڵسەنگاندن لەم بەرپێژانە پێکھاتبوو:

۱- پ. د. کەمال مەزھەر ئەحمەد سەرۆکی لێژنە

۲- پ. د. عەبدولفەتاح عەلی یەحیا بۆتانی ئەندام

۳- پ. ی. د. نازم یونس عوسمان ئەلزاوی ئەندام

۴- پ. ی. د. دلێر ئیسماعیل حەققی شاوھەیس ئەندام و سەرپەرشتیار

هەموو مافیکی ئەم کتێبە بۆ خواوەنەکی پارێزراوە

پیشکەشە بە:

- دایک و باوکی ئازیزم.
- هاوسەری خوشەویستم سروه.
- برا و خوشکەکانم.

پیرست

لاپەرە	بابەت
۷	پنشهکی
۱۳	پنشهکی نووسەر
۲۱	به‌رای
۳۷	به‌شی یه‌که‌م: به‌یانه‌می ۱۱ی مارت و ده‌رهاوینشته‌کانی
۳۹	ته‌وه‌ری یه‌که‌م/ ده‌ستپیکردنی گفتوگو
۴۹	ته‌وه‌ری دووهم/ هۆکاره‌کانی گفتوگو
۵۹	ته‌وه‌ری سێیه‌م/ کاریگه‌ری و کاردانه‌وه‌ی به‌یانه‌می ۱۱ی مارت
۷۷	ته‌وه‌ری چواره‌م/ مه‌لسه‌نگاندنی به‌یانه‌می ۱۱ی مارت
۹۳	به‌شی دووهم: باری سیاسی کوردستان ۱۱ی مارتی ۱۹۷۰ - ۱۱ی مارتی ۱۹۷۴
۹۵	ته‌وه‌ری یه‌که‌م/ گه‌رانه‌وه‌ی بانی (برایم نه‌حمه‌د - جه‌لال تاله‌بانی/ "م. س") بۆ نێو پارتی دیموکراتی کوردستان
۱۰۹	ته‌وه‌ری دووهم/ سه‌ره‌لدانی کۆمه‌له‌ی مارکسی - لینینی کوردستان
۱۲۷	ته‌وه‌ری سێیه‌م/ پێوه‌ندی نێوان پارتی دیموکراتی کوردستان و خیزی شیوعی عێراق
۱۴۳	ته‌وه‌ری چواره‌م/ پێوه‌ندییه‌ ده‌ره‌کییه‌کانی بزوتنه‌وه‌ی رزگارخوازی کوردستان
۱۸۳	به‌شی سێیه‌م: سیاسه‌تی رژیمی به‌عس ۱۱ی مارتی ۱۹۷۰ - ۱۱ی مارتی ۱۹۷۴
۱۸۵	ته‌وه‌ری یه‌که‌م/ سیاسه‌تی رژیمی به‌عس به‌رانبه‌ر کورد و ناوچه‌کانی کوردستان
۲۰۳	ته‌وه‌ری دووهم/ سیاسه‌تی رژیمی به‌عس به‌رانبه‌ر پارتی دیموکراتی کوردستان
۲۴۵	ته‌وه‌ری سێیه‌م/ کێشه و گفتوگۆکانی پرۆژه‌ی یاسای ئۆتۆنۆمی
۲۵۱	ده‌ره‌نجام
۲۵۷	لیستی سه‌رچاوه‌کان
۲۷۷	پاشکۆکان
۳۴۳	ملخص البعث
۳۴۷	Abstract

لیستی کورتکراوە بەکارهاتووەکان

ب. بەرمانی عەرەبی		ا. بەرمانی کوردی	
الترجمة	ت	بەرگ	ب
الجزء	ج	خوول	خ
صفحة	ص	چاپ	چ
طبعة	ط	ژمارە	ژ
مطبعة	مط	لاپەرە	ل
بدون تاريخ	د.ت	وەرگێڕان	و
دون مكان النشر	د.م	سەرچاوەی پیشوو	س پ
بدون مطبعة	د.مط	هەمان سەرچاوە	س ه
		بێ چاپخانه	بێ چ
ج. بەرمانی ئینگلیزی		بێ سالی چاپ	بێ س
لاپەرە	P	بێ شوینی چاپ	بێ ش
سەرچاوەی پیشوو	OP.Cit	پارتی دیموکراتی کوردستان	پ.د.ک
		حیزبی شیوعی عێراق	ح.ش.ع
		مەکتەبی سیاسی	م.س

پیشہ کی

کہ مال مہ زہر

نامہ ویٰ لہ خوینہ ری بہ پیزی بشارمہ وہ کہ لہ بہر گہ لیک ہوی بابہ تہ کی و
تہ نانت ناباہہ تہ کیش بہ دودلیہ کی رقرہ وہ قایل بووم بہ شداری لہ توینہ وہی
نامہ ی ماجستیری کاک فہرہ یدوون عہ بدولہ حیم عہ بدوللای خواہنی نہم
بہرہ مہ دا بکہم، بہ لام بہر لہ وہی لہ خویندہ وہی نامہ کہ بیمہ وہ بہ دلنیا یہ وہ
ہستم کرد مامہ لہ لہ گہ ل کاریکی زانستی شیادا دہریارہ ی قوناغیکی ٹالوزی
دوژی نہ تہ وہی کورددا دہ کہم۔ ہر لہ بہر نہ وہیش پیٹ وایہ کہ مجار وا بوورد ریژ
بوچوونہ کانی خوم لہ کاتی بہ شداریمدا لہ گہ لیک توینہ وہی نامہ ی ماجستیر
دکتورادا عہرز کردوہ وہک نہو رقرہ ی لہ ہہ ولیر لہ کاتی ہہ لہ سہ نگاندنی نامہ ی
ناوبرلودا کردم۔

لایہ نہ پتہ وہ کانی نہم کارہ زانستیہ لہ ژماردن نایہن، بہ کورتی و بہ پوختی
دہ لیم بہر لیک بناغہ ی پتہ وہ بو بنیانتنانی زنجیرہ یہک لیکولینہ وہی وردی تر
دہریارہ ی نہو بارودوخہ ناسکہ ی کوردستانی عیراق لہ نیوہ ی یہ کہ می حہ فقاکانی
سہ دہ ی رابر دودا تیدا ژیاو خہ مستوخول رہ نگیدایہ وہ سہر رہوتی سیاسی
سہر جہ می کوردستان و عیراق و ولاتانی ناوچہ کہ کہ تائیم پوکیش بہ روونی
ہست بہ ناسہ وارہ کانی دہ کہ مین ہیچ نہ بی چونکہ بہ سہرہاتہ کانی میژو
زنجیرہ یہ کی پنگہ وہ بہ سترلوی نہ پساون، ویرای باہخی بی نہ ندازہ ی خودی نہو
بہ سہرہاتانہ کہ نووسہر پتر لہ وہی من چاودہ پوان بووم بابہ تہ کییانہ

هه‌ڵبەڵێهه‌سه‌نگێنێ، به‌راشکاوێ و دوور له‌سۆزو رای سیاسى تاییه‌تى رۆڵى هه‌موو لایه‌نه‌كان شى ده‌کاته‌وه‌، ستایشى هه‌نگاوه‌ باشه‌کانیان و سه‌رزه‌نشستى هه‌له‌کانیان ده‌کات چونکه‌ له‌ باوه‌ڕه‌دايه‌ نه‌ که‌س هه‌بووه‌ و نه‌ که‌س هه‌یه‌ و نه‌ که‌سیش ده‌بێت له‌ به‌وای کاردا نه‌که‌وتنه‌ داوى هه‌له‌وه‌، چ جایی ره‌هه‌رانی نه‌ته‌وه‌یه‌کی وه‌ک نه‌ته‌وه‌ی کورد که‌ له‌ هه‌ر چوار لاره‌ به‌فروفتێ و پیلانی ترسناک و کرداری ساخته‌و گه‌تی درۆ جه‌ماوه‌ریکی دڵ بریندار ده‌وره‌ دراوێ.

نوسه‌ر له‌خۆرا هیچی نه‌گوتوه‌، په‌شتی به‌ سه‌رچاوه‌یه‌کی زۆر زه‌به‌ند به‌ستوه‌، لیستی ناوی سه‌رچاوه‌كان به‌ ته‌نها سێزده‌ لاپه‌ره‌ی ره‌به‌قی نامه‌که‌ی پرکردۆته‌وه‌، له‌وه‌یش گه‌نگه‌تر نه‌وه‌یه‌ که‌ به‌شیکی وه‌به‌رچاوی ئه‌و سه‌رچاوانه‌ ره‌سه‌ن و ده‌گه‌مه‌ن، دیده‌نی، یاخۆ واته‌نی دیداری راسته‌وخۆی له‌ته‌ک بیست و یه‌ک ره‌هه‌رو پیاوی ناسراوی شاره‌زای کورددا کردوه‌، هی وه‌ک بارزانی تاله‌بانی و عه‌زیز مه‌مه‌دو فوئاد عارف و کۆسه‌ره‌ت ره‌سول عه‌لی و موحه‌سین ده‌بی و نه‌وشیروان مه‌سته‌فا که‌ ته‌نانه‌ت ناویشیانی به‌پێی ئه‌لفووبی ریزکردوه‌، بێ جیاوازی که‌لکی له‌ رۆژنامه‌و گوڤارو په‌خشه‌کانی لایه‌نه‌ جیاوازه‌كان و ته‌نانه‌ت ده‌که‌نیش وه‌رگرتوه‌، بۆیه‌که‌ زوو زوو ناوی وه‌ک (خه‌بات) و (التأخي) و (النور) و (الثقافة الجديدة) و (الثورة) و (الجمهورية) و (الوقائع العراقية) و گه‌لێکی تر له‌ په‌راویزی بابته‌کانی نامه‌که‌یدا دووپات ده‌بنه‌وه‌.

له‌به‌ر ئه‌وانه‌ی وتمن و زۆر لایه‌نی تری وه‌ک ئه‌وان توێژینه‌وه‌ی نامه‌که‌ گه‌لێک راوبۆچوونی ناسکی نه‌وتوی وروژاند که‌ پتویست بوون بۆ هه‌له‌سه‌نگاندن و پتر له‌وه‌یش بۆ پووجه‌ل کردنه‌وه‌ی سه‌رنجی ناڕه‌وای ئه‌و لایه‌نه‌ کورته‌بینانه‌ی تا ئیمه‌رۆکه‌یش ده‌یانه‌وی کورد دارده‌ست و کۆیله‌ی ئه‌لقه‌ له‌گوێی ئه‌وان بن و بێهه‌ریان بکه‌ن له‌یه‌ک ده‌ر هه‌زاری ئه‌وه‌ی بۆخۆیان به‌ ره‌وای ده‌زانن. لێره‌دا بۆ

روونکردنه وهی مه به ست ده لیم تویره له بابە تیکی سەر به خۆی ده لاپه‌ره‌یی به‌شی دووهمی نامه‌که‌یدا هاتۆته سەر باسی پێوه‌ندی رابه‌رایه‌تی ئه‌وسای شوپش به ئیسرائیله‌وه، به‌پێی توانا گه‌لێک لایه‌نی ئه‌و که‌ینوبه‌ینه ناسکه‌ی بۆ شی کردوینه‌ته‌وه و به‌ر له‌وه‌یش چه‌ند جارێک ناوی ئیسرائیلی هێناوه‌و به‌ دووردیژی باسی پێوه‌ندی رابه‌رانی کوردی به‌ ولاته‌یه‌ کگرتوه‌کانی ئه‌مه‌ریکاوه‌ کردووه . خاوه‌نی ئه‌م پێشه‌کییه‌ش وه‌ک ئه‌ندامێکی لیژنه‌ی هه‌لسه‌نگاندنی نامه‌که‌ به‌ راشکاوی پوخته‌ی لێکدانه‌وه‌ی خۆی له‌م باره‌یه‌وه‌ عه‌رز کرد که‌ به‌ر له‌و رۆژه‌یش زۆر جارمان له‌ موحازه‌ره‌ تایبه‌تی و گه‌شتیه‌کانی خۆیدا گه‌لێک لایه‌نی روونکردوونه‌ته‌وه . به‌راوردو تا قیگرتنه‌وه‌ چه‌و پره‌کانی میژوو ده‌میکه‌ ئه‌وه‌یان سه‌لماندووه که‌ به‌رژه‌وه‌ندییه‌ سه‌ره‌کییه‌کانی گه‌ل و نیشتمان هه‌میشه‌یه‌که‌م فاکته‌ری بزۆینی دیاریکردنی تاکتیک و ستراتیژی به‌ناوبانگترین سیاسه‌تمه‌دارانی دونه‌یا، به‌ پێغه‌مبه‌ران و سه‌رجه‌می موفه‌کیه‌ گه‌وره‌ سه‌ره‌که‌وتوه‌کانه‌وه‌ بوون، ئه‌وانه‌ی نه‌ ده‌لاوکی و نه‌ شه‌رمو شوهره‌یی نه‌یان‌توانیوه‌ دزه‌ بکه‌نه‌ نێو فره‌هه‌نگی فره‌ ده‌وله‌مه‌ندی کاری رۆژانه‌یان هه‌. هه‌یتله‌ر سه‌له‌های سال‌ دوژمنی بێ ئامانی ستالین بوو، که‌چی کاتێک زانی په‌یمانی دۆستایه‌تی له‌گه‌ڵدا مۆرکردو هه‌مووی به‌سه‌ریه‌که‌وه‌ سالتیک و چه‌ند مانگیکی نه‌خایاند کاتیک له‌شکری بێ شووماری نازی خاکی شوهره‌ویی به‌ تووره‌که‌ بپژا، ئه‌وه‌ش ستالینی ناچار کرد به‌ گه‌رمی ده‌ست بخاته‌ ناو ده‌ستی نوێنه‌ری ئه‌و سه‌رمایه‌دارانه‌وه‌ که‌ مارکسی مامۆستای دوژمنی هه‌ره‌ گه‌وره‌یان بوو، کار گه‌یشه‌ ئه‌وه‌ی چه‌رچلی به‌ناوبانگ به‌ شانازییه‌وه‌ له‌ ریگه‌ی ستالینه‌وه‌ شمشیری زێڕینی پادشای به‌ریتانیای گه‌وره‌ پێشکه‌ش گه‌وره‌ترین شاری روسیا بکات که‌ ئه‌وساکه‌ شاره‌که‌ به‌ناوی ئه‌و لینینه‌ ناوهربوو که‌ له‌ نووسینه‌کانیدا کارێکی ئه‌وتۆی به‌ فه‌رمانپه‌روایانی ئینگلستان کردبوو با به‌

ھىچ دەۋلەت شىركى نە كىرىت، تەننەت خۇدى چەرچلى ناۋاۋە "ئوژمنى باۋەكۈشتەى" سۆفەت، راستىكەشى ۋابو، چونكە ئەۋساكە چەرچل ۋەك ۋەزىرى بەرگىرى ۋە دەرۋاۋانى بەرىتانيا لە ھەموۋان پەرۋىشتەر بوۋ بۇ زىندە بەچال كىردىنى شۆپىشى ئۆكۈبەر.

لە بەر رۆشنىلى ئەم پەرەنىسپە چەسپاۋەدا رابەرانى كوردىش مافى خۇيان بوۋ لە پىتۋا گەل ۋە نىشتاماندا پەنايان بىرىتتە بەر ھەر لايەنىك، بى گومان ئەۋ پىرنسىپە لە بوۋارى ئۆزى كورددا گەلىك چەسپاۋتر خۇ دەنۋىتى چونكە خەباتى جەماۋەرى كوردستان لە شەستەكانى سەدەى رابىرۋەۋە بەھۋى زولمۋىردى بى ۋىتەى كاربەدەستە شوفىنكارەكانەۋە گەشتبۋە قۇناغى خەباتى مان ۋە نەمان. بەرلەۋە رۆژنىك لە رۆژان كورد نەك پەناى نەبىرۋتە بەر ۋلا تە يەكگرتۋەكانى ئەمەرىكا يا ئىسرائىل، بەلگۈ بەپىچەۋانەۋە دىشيان ۋەستۋە، سەرجمى ھىزە نىشتامانىيە كوردىيەكان ئۆبائى ئەناۋىرىنى كۆمارى مەھابابو دىروست نەبۋىنى دەۋلەتى كوردىيان دەخستە ئەستۋى ۋاشتقۇن، ھەموۋىان لە چەپ چەپەرۋتر بوۋن ۋە بە ستالىن ۋ ۋلا تى شورەۋى پىشتەستۋور بوۋن، رۆژانى شەپى نىۋان عەرەب ۋ جوۋەكان بەر لە سالى ۱۹۴۸ لە شارنىكى ۋەك سلىتمانىدا بە سەدن كەس بەخۇپىشلاندان دلاۋى چەكىان دەكرد تا بچنە فەلەستىن ۋ لەۋى بەرگىرى لە قودسى شەرىف بكن. راستىيەكى لەۋلەنىش پىرماناتر - ژمارەى شەھىدلى شارى ھەلەبجەى بە كىمىۋى كاولكرلو كە لەگەل شەھىدەكانى تىرى لەشكرى غىراق لە پىتۋا فەلەستىندا لە شارى نابلس نىژۋلۋن بەپىتى رۆژەى دانىشتۋلنى پلەۋ مەقامى يەكەم بەر ئەۋشارە دەكەۋىت لەناۋ ھەموۋ شارەكانى غىراقدا.

تۆمارى مېژۋو گەلىك راستىيى تىرى لەۋ بابەتەى بۇ پاراستۋىن، كەۋابى خۇلۋى شەرمەزارى ۋ شاربەدەرى تەنھا بە رىشى ئەۋلە رەۋايە كە گەۋجانە

رابعه رانى دوستىكى دىرىنى نەتەۋەكە يان يان ناچار كىرد دەست لەو سەنگەرە
 ھەلگىرەن و پەنا بەرنە بەر ھەر لايەنىك بتوانىت نەتەۋە بى تاوان و نىشتمانە
 دىرىنەكە يان لەو مەرگەساتە ترسناكە قوتار بىكات كە وىنەى لە مېژووى
 ھاۋچەرخدا زۆر دەگمەنە. ھەلبەت مېژووى بەم تەرازوۋە رەۋايە ھەلۋىستى رابەرەن و
 كۆمەلانى خەلكى كوردستان ھەلدەسەنگىنى، ئەوانەى لە مېژووى نوئى و
 ھاۋچەرخدا بە رىز پشتيان بە عوسمانى و سەفەوى و سولتان عەبدولمەجىدو
 توركە لاۋەكان و دەستورىيەكان و كەمالىيەكان و پەھلەۋىكان و نەتەۋە
 پەرستانى عەرەب بەست و لەگەل ھەمووشياندا مايەپوچ دەرچوون. بەشايەتى
 كۆمۇنىستى عىراقىي ناسراو مامۇستا كەرىم ئەحمەد كە خوشبەختانە ئەۋرۇزە
 فەرەيدوونى گەۋرە كۆرەبوو بارزانى سەرەتاي حەفتاكان بە كۆمۇنىستەكانى
 گوتوۋە لە گەرووى نەھەنگدام يارىدەم بەدن خۆم رىزگار بىكەم، ھەلبەتە ئەمە
 نامەيەكى بايەخدارە لە رىگەى ئەوانەۋە ئاراستەى مۇسكۆى كۆرەبوو.

ئەم ھەۋىرانە ئاۋ زۆر دەكىشەن، لەگەل ئەۋەيشدا ئافەرىن فەرەيدوون كە
 كارەكەت وروژاندەمى گەلەك لەو بىرۋىچوون و لىكدانەۋەى خۆم لە رۆزى
 ھەلسەنگاندەنى نامەكەتدا عەرز بىكەم، بەلام ئەمە ھەرگىز ۋا ناگەيەنەت تۆش
 توانىوتە ۋەلامى ھەموو پەرسىيارەكان بەدەيتەۋە ۋەگىشت گرى كۆپرەكان بىكەيتەۋە
 تەۋاۋى تىنۋىتى دەستەبۇزىرى كۆرد بىرەۋىنەتەۋە، ئەۋە لە تواناى ھىچ تۈپۈرەكدا
 نىيە، تايىبەت تۈپۈرەرى كۆرد كە ۋابىزانم لە ھەر كەس پەتر ناچارە لە بوۋارى
 سەختى مان و نەماندا خۆى بە كۆنى دەرزىدا بىكات. دلىنام لەۋەى كارەكەت
 بەشياۋى جىگەى خۆى لە كىتەبخانەى كوردى و دلى خۆينەردا دەكەتەۋە.

پيشه کي نووسەر

كورد نه ته وه يه كى ساكارو سته ملێكراوه كه پۆڭگارێكى درێژه رهگهزهرست و داگیركه ران، مرخى دپندانه يان لێخۆشكردوه و له سهر خاكى نيشتمانى خۆيدا له خشته براوه. ئهوانهش يه كێك بوون له فاكته رهكانى شكستى زۆربهى شۆپش و رابه رینه كانى كوردستان. ئهركى زاناو توێژه رو قه له م به ده ستانیشه كه ئازادو بوێرو بێلايه نانه مێژووى راسته قینهى شۆپش و رابه رینه كانى كوردستان و جوولانه وه ئازادىخوازه كەى تۆماربكه ن و راستیه كان بخه نه پوو، تا گه لى كوردستان و سه ركردایه تى جوولانه وه رزگارێخوازه كەى، بیاكه نه پشتبسته و به تێگه یشتن له هۆكارى لاوازی و شكسته كان و رێگرتن له دووباره بوونه وهى هه له و كه موكوپیه كان، په ندیان لێوه رگرن.

شۆپشێ ئه یلولیش به سالانى شه پو ئاشتییه وه بۆته هۆى كۆمه لێك ده رهاوێشته ی ململانیى نێوخۆ، كه تانیستاش كاریگه ریه ده ره نجامه كانیان به سه ره وتى سیاسیه ی و كۆمه لایه تیه كوردستانه وه دیاره. بۆیه ئهركى سه ره كیه مێژوونووس و توێژه رانى كورده، له چوارچێوه ی توێژینه وه ی زانستیه ی نه كادیمیدا، مێژووى ئه و شۆپشه تۆمار بكه ن و لێبیکۆلنه وه.

نیمهش هه ر له م سۆنگه یه وه، (بارودۆخى سیاسیه كوردستان - عێراق ۱۱ مارتى ۱۹۷۰ - ۱۱ مارتى ۱۹۷۴) كه قوناغێكى تاییه ت و تاراده یه ك ته واو كه ریه ئه لقه كانى پێش و پاش خۆی پێكدێنێ، كرده مانه بابه تى ماسه رنامه كه مان، به و ئامانجه ی بتوانین به شیوه یه كیه بابه تییانه و دوور له هه موو سۆزو رایه كیه سیاسیه تاییه ت، بچینه نێو قوولاییه رووداوه كانیه ئه و سه رده مه و، به پێی توانا، له رێگه ی سازدانی دیدارى راسته وخۆ له گه ل سیاسه توانان و كاریه ده ستانى ئه و سه رده مه ی

کوردەوه، هەندێ له نهێنیی و بابەته په‌نهانه‌کان پوون بکه‌ینه‌وه. جگه له‌وه‌ی ئاماژه‌مان پێدا، فاکته‌ریکی دیکه‌ی هه‌لبژاردنی ئهم بابەته‌مان، زیندوویی تانیستای ئه‌و که‌سانه‌ بوو که به‌شیوه‌یه‌کی راسته‌وخۆ یا ناپراسته‌وخۆ له‌ دروستکردنی ئه‌و میژووه به‌شداربوونه، به‌ومه‌به‌سته‌ی له‌ ریگه‌ی ئه‌وانه‌وه زانیارییه‌کانی ئه‌و سه‌رده‌مه له‌ فه‌وتان رزگار بکه‌ین.

تویژینه‌وه‌که‌مان، پیکهاتوو له‌ پیشه‌کی، به‌رای، سی‌به‌ش، ده‌ره‌نجام، لیستی سه‌رچاوه‌کان، پاشکۆکان و پوخته‌ی تویژینه‌وه به‌هه‌ردوو زمانی عه‌ره‌بی و ئینگلیزی.

له‌ به‌راییدا، بۆئه‌وه‌ی بینایی خوێنه‌ر له‌ میژووی شوێشی ئه‌یلول فراوانکه‌ین، به‌کورتی ئاماژه‌مان به‌و ویستگه‌و رووداوه‌ سیاسیه‌ گرنگانه‌ داوه که دوا‌ی هاتنه‌ سه‌رکاری رژیمی کۆماری عێراق له‌ سالی (١٩٥٨)وه تا قوناغی ده‌سپێکردنی گفتوگۆی نێوان سه‌رکرده‌یه‌تی شوێشی رزگاریخوازی کوردستان و رژیمی به‌عس له‌ سالی ١٩٦٩، په‌یدا‌بوون.

به‌شی یه‌که‌می تویژینه‌وه‌که‌شمان که به‌ناونیشانی (به‌یاننامه‌ی ١١ی مارت و ده‌رهاو‌یشتنه‌کانی)ه، له‌چوار ته‌وه‌ر پیکهاتوو. ته‌وه‌ری یه‌که‌م ته‌رخانه‌کراوه‌ بۆ باسکردنی قوناغه‌کانی گفتوگۆی نێوان سه‌رکرده‌یه‌تی شوێشی رزگاریخوازی کوردستان و ده‌سه‌لاتدارانی عێراق له‌ کۆتاییه‌کانی ١٩٦٩ و سه‌ره‌تای ١٩٧٠ له‌ ته‌وه‌ری دووه‌میشه‌دا، گرنگترین ئه‌و هۆکاره‌ ناوخوویی و ده‌ره‌کییانه‌مان خستۆته‌په‌و، که کاریگه‌رییان له‌ ده‌سپێکردنی گفتوگۆ هه‌بووه. ته‌وه‌ری سییه‌میش، تاییه‌ته به‌ کاریگه‌ری و کاردانه‌وه‌ی به‌یاننامه‌ی ١١ی مارت له‌سه‌ر ئاستی ناوخۆو ده‌ره‌وه. له‌ته‌وه‌ری چواره‌میشه‌دا، هه‌ولمانداوه به‌شیوه‌یه‌کی زانستی و بابەتیانه، خاله‌کانی به‌یاننامه‌ی ١١ی مارت هه‌لسه‌نگینن.

به شى دووه مېش، به ناو نيشانى (بارى سياسى كوردستان ١١ مارتى ١٩٧٠-١١ مارتى ١٩٧٤)، له چوار ته وهر پېكها تووه. له ته وهرى به كه مدا، سه ره تا ئا مازه مان به به هه لوى ستى نېگه تيفانه ي بالى (برايم ئه حمده - جه لال تاله بانى/ "م.س") به ران به ر شورشى كوردستان داوه، پاشان باسى گه پانه وهى دواى راگه يان دنى به يان نامه ي ١١ مارتى ١٩٧٠ ي ئه و باله مان كر دوه بۆ نيو پارتى ديموكراتى كوردستان، به ده سپېشخه رى مسته فا بارزانى و هه ستى به پر سيارى نيشتمانى و ميژووى سه ركردا به تى باله كه. ته وهرى دووه مېش، تاييه ته به باسى سه ره لدانى كومه لى ماركسى - لينينى كوردستان و فاكته ره كانى سه ره لدانى و په ره گرتنى بيژكه و نه ينى كارى رېكخستن و ململاتيه ناوخوييه كانى. ته وهرى سييه مېش، ته رخا نكراوه بۆ باسى پتوه ندى دۆستانه و ناحه زانه ي نيو ان پارتى ديموكراتى كوردستان و حيزبى شيوعى عيراق. له ميانى ته وهرى چواره مېشدا، پتوه ندى به ده ره كييه كانى جوولانه وهى رزگار يخوازي كوردستان مان له گه ل هه ريه كه له ئيران، توركيه، يه كيتى سوڤيه ت، ولاته يه كگرتوه كانى ئه مريكا، ئيسرائيل، باسكردوه.

به شى سييه مېش، به ناو نيشانى (سياسه تى رژىمى به عس ١١ مارتى ١٩٧٠-١١ مارتى ١٩٧٤) كه دوا به شى توژينه وه كه مانه، له سى ته وهر پېكها تووه. له ته وهرى به كه مدا، سياسه تى رژىمى به عس مان به ران به ر كوردو ناوچه كانى كوردستان، كه له په ناى بارودوخى ناشتويه ستراتيژيه تى خوى بۆ به ره به كردنى كوردستان و به به عسي كردن و راگواستن و له ناو بردنى كورد پياده كردوه، خستوته پوو. له ته وهرى دووه مېش، به فراوانى سياسه تى شه پانگيزى و پيلانگيزى رژىمى عيراق مان به ران به ر پارتى ديموكراتى كوردستان خستوته پوو، كه تيايدا ئا مازه مان كردوه به دان به خودا گرتنى سه ركردا به تى

(پ.د.ك) له پێناو بهرقه‌رار کردنی ناشتی و به‌رگرتن له هه‌لگیرسانه‌وه‌ی شه‌ر. له‌ته‌وه‌ری سێیه‌میشدا، باسما‌ن له‌ کێشه‌و گفتوگۆکانی سه‌رکردایه‌تی جوولانه‌وه‌ی زرگاریخوازی کوردو رژیمی به‌عس له‌مه‌ر پڕۆژه‌ی یاسای ئۆتۆنۆمی، کردووه‌و ئه‌وه‌مان نیشانداوه‌ که هه‌ر له‌سه‌ره‌تاوه‌ به‌عس ویستویه‌تی (پ.د.ك) له‌م پرسه‌ به‌لاوه‌ بنی و یه‌کلایه‌نه‌ یاسای ئۆتۆنۆمی بپاریدات.

دوای ئه‌وانه‌ش، ده‌ره‌نجامه‌کانی توێژینه‌وه‌که‌مان باسکردووه‌.

شایانی باسیشه‌، ئاسته‌نگه‌کانی به‌رده‌م ئاماده‌کردنی هه‌ر توێژینه‌وه‌یه‌کی زانستی، توێژه‌ر ماندووده‌که‌ن، ته‌نانه‌ت ره‌نگه‌ هه‌ندێ جار ئه‌گه‌ر بۆ ماوه‌یه‌کی کورتیش بێ، له‌ گه‌یشتن به‌ ئامانج و کۆتایی توێژینه‌وه‌که‌ی، تووشی دله‌پاوکی بکه‌ن. ئه‌و ئاسته‌نگانه‌ی هاتنه‌ به‌رده‌م ئاماده‌کردنی توێژینه‌وه‌که‌ی ئێمه‌ش ئه‌گه‌رچی گه‌وره‌بوون، به‌لام به‌پێی تواناو به‌ویستێکی گه‌وره‌، تارا‌دده‌یه‌ک به‌سه‌ریاندا زالبوون. گه‌وره‌ترین ئاسته‌نگیش، زه‌حمه‌تی ئه‌نجامدانی دیداره‌کانمان بوو بۆ به‌پێ‌ترکردنی توێژینه‌وه‌که‌مان. به‌شێکی ئه‌و زه‌حمه‌تییه‌ پێوه‌ندیی به‌ گۆرپانکارییه‌ سیاسیه‌ هه‌نوکه‌یه‌که‌ی عێراق و کوردستانه‌وه‌ هه‌بوو، که ژماره‌یه‌ک له‌وکه‌سانه‌ی دیدارمان له‌گه‌ڵدا سازدان پێیان‌ه‌وه‌ سه‌رقالبوون. به‌شێکیشی پێوه‌ندیی به‌ تایبه‌تمه‌ندیی شه‌خسی هه‌ندێ له‌و که‌سانه‌وه‌ هه‌بوو که کاتی بۆ ئه‌نجامدانی دیدار پێوه‌ندیمان پێوه‌کردن، بواریان پێنه‌داین. هه‌ربۆ نمونه‌ شه‌هید سامی عه‌بدولپه‌حمان، که زانیارییه‌کی زۆری هه‌بوو ده‌رباره‌ی بابه‌تی توێژینه‌وه‌که‌مان، بۆ سازدانی دیدار ده‌رگای لێنه‌کردینه‌وه‌، به‌شه‌هیدبوونیشی لایه‌نیکی ئه‌و پرسیاره‌زۆرانه‌ی تایبه‌تبوون به‌ توێژینه‌وه‌که‌مان، به‌ ته‌موم‌ژاویی مایه‌وه‌.

ناسته نگیکى دیکى به ردهم ئاماده کردنى توئینه وه که مان، که مى سه رچاوه ی زانستى و ده سنه که وتنى ژماره ی پئويستى به لگه نامه کان بوو. بۆ پيدا کردنى به لگه نامه کانیش، هه موو په ناوپه سيویک گه پاین و داوامان له هه موو نه وکه سانه ش کرد که دیدارمان له گه ئاسازدان، به لام هه ر نه وه نده مان ده سکه وت که کردو ماننه ته پاشکوی باسه که مان.

جیى ئاماره پیدانیشه که له کاتى ئاماده کردنى توئینه وه که مان، کتیبه که ی مه سعود بارزانى (البارزانى والحركة التحررية الكردية، ج ۲) که پئوه ندىیه کی زۆرى به با ته که ی ئیمه وه هه بوو بلأوبووه. نه وه ش نه گه رچى بۆ به رده وامبوونى کاره که مان ساردى نه کردینه وه، به لام ناچارى کردین بۆ دووباره باس نه کردنه وه ی نه و لای نه گرنگانه ی له و کتیبه به نرخه دا خراونه ته پوو، پلانه که مان بگۆپین و دوا جاریش کتیبه که بووه سه رچاوه یه کی گرنگى توئینه وه که مان. هه موو نه و کیشه و ناسته نگانه و چه ندىنى دیکه ش کاریگه ریه کی زۆریان هه بوو له دوا خستنى کاره کانمان.

بۆ ئاماده کردنى توئینه وه که شمان پشتمان به ستووه به گه لى سه رچاوه ی هه مه جۆرى وه ک: دیدار، کتیب، ده سنووس، به لگه نامه بلأو کراوه و نه کراوه کان، رۆژنامه، گۆفار، کاسیتى نه رشیفى فیدیویى، نامه وتیزى زانکویى... هتد. به پله ی یه که میش پشتمان به و زانیارییه به ستووه که له رێگه ی سازدانى دیداره کانمان به ده ستمان هیان. له نێو کتیبه کانیشدا زیاتر پشتمان به وانه به ستووه که نووسه ره کانیا ن له نێو رووداوه کانی نه و سه رده مه دا ژیاون و خویان ناگادارى بارودۆخه که بوونه. له وانه ش کتیبه که ی مه سعود بارزانى (البارزانى والحركة التحررية الكردية، ج ۲)، که نووسه ر نه ک هه ر له نێو رووداوه کاندای بووه، به لکو یه کێک بووه له و که سایه تیا نه ی نێوه ندى بریاربوون و ژماره یه ک به لگه نامه ی نه و

سەرده‌مه‌شی کردۆته‌ پاشکۆی کتێبه‌که‌ی. هه‌روه‌ها کتێبه‌که‌ی نه‌وشیروان مسته‌فا نه‌مین (په‌نجه‌کان یه‌کتری نه‌شکێنن...) (و کتێبه‌که‌ی جه‌مال نه‌به‌ز (کوردستان و شوێشه‌که‌ی) (و کتێبه‌که‌ی ئیبراهیم جه‌لال (خوارووی کوردستان و شوێشی نه‌یلول...), سێ سهرچاوه‌ی میژوویی و سیاسیی بایه‌خدارن که‌هه‌ریه‌که‌یان بیروبۆچوونی جیاوازی له‌مه‌ر کێشه‌وگرفته‌کان هه‌بووه‌و بۆ توێژینه‌وه‌که‌مان سوودیکی زۆرمان لێوه‌رگرتوون. هه‌روه‌ها زانیارییه‌کی زۆریشمان له‌کتێبه‌ پرپه‌هایه‌که‌ی جوناثان راندل (امة في شقاق) وه‌رگرتووه‌.

له‌ ده‌سنووسه‌کانی دکتۆر موکه‌رهم تاله‌بانییش، که‌لکمان له‌ (نحو حل صحيح للمسألة القومية الكردية في العراق) و (تجربة الجبهة الوطنية والقومية التقدمية في العراق ١٩٧٣-١٩٧٩) به‌تایبه‌تییش له‌ یه‌که‌میان وه‌رگرتووه‌. نه‌و دوو ده‌سنووسه‌و ده‌سنووسی (مذكرات عبدالغني الراوي بخط يده) ش، یه‌که‌مجاره‌ له‌ دووتووی توێژینه‌وه‌یه‌کی نه‌کادیمی میژووبیدا به‌کارده‌هێنرێن.

نه‌و به‌لگه‌نامانه‌ش که‌ وه‌ک پاشکۆ له‌ توێژینه‌وه‌که‌ماندا هاتوون و باسه‌که‌مانیان ده‌وله‌مه‌نسو به‌پێزتر کردووه‌، به‌شی زۆریان یه‌که‌مجاره‌ بلۆده‌کړینه‌وه‌. وه‌ک نامه‌که‌ی فوئاد عارف بۆ سه‌دام حسێن و هه‌ندێ له‌ برووسکه‌ نیوخۆیه‌که‌ی پارتی بيموکراتی کوردستان.

دانراوه‌ حیزیی و حکومه‌یه‌کانیش، له‌به‌رئه‌وه‌ی ره‌نگدانه‌وه‌ی تیپوانینی حوکمه‌ت و ده‌زگا و لایه‌نه‌سیاسیه‌کان، پشتمان پێیه‌ستوون و که‌لکمان لێوه‌رگرتوون. به‌تایبه‌تی هه‌له‌سه‌نگاندنه‌که‌ی (پارتی بيموکراتی کوردستان سه‌رکردایه‌تی کاتی، رێبازی بزوتنه‌وه‌ی نازادیه‌خوازی کورد...) که‌ تاراوده‌یه‌کی باش، بابه‌تیانه‌یه‌. هه‌روه‌ها سوودمان له‌ (منشورات دار الآخي، في سبيل السلم والوحدة الوطنية...) و (منشورات الثورة، لكي يضمن السلام...) وه‌رگرتووه‌.

گۆفاری روژنامه کانیس به تاییه تی هی سالانی (۱۹۷۰-۱۹۷۴) که وه ک ئاوینه ی رووداوه کانی ئه و سه رده مه ن ، به تاییه تی روژنامه کانی (برایه تی- برایی) و (بیری نوی) و (التأخ) و (الوقائع العراقية) و گۆفاری (کادر)، سه رچاوه ی گرنگ بوون بۆ ئاماده کردنی توژیینه وه که مان.

به ر له کۆتاییش، هیوادارم توانییتم کاریکی زانستیانه م ئه نجامدایی و به گه یاندنی زانیاری دروست و به لگه دار، که لێنێکی بچووکم له تۆماری میژوویی کورد پرکردبێته وه. ده ستخۆشیش له هه رکه سیك ده که م به ئاراسته و سه رنچ و ئامازه ی زانستی و بابه تیانه، درزه کانی توژیینه وه که م پرکاته وه.

به رايى

كوردستانى ژيتر ده سه لاتى عيراق له و كاته ي كه به ده وله تى عيراقه وه
لكيندرا^(١)، له لايه ن پڙيمى پاشايه تى حوكمپانه وه مافى رۆشنبرى و سياسى پى
ره وانه بينرا بوو. بۆيه كورد له م به شه ي كوردستاندا به رده وام له جهنگ و ململانيدا
بووه بۆ سه ندنى مافه كانى له سه ر بنه ماي دادپه روه رى. له م پيتاوه شدا چه ندن
شۆپشو راپه پينى چه كدارانه ي به رپا كردوه، كه وىپراى سه ركوت و كپكردنيان،
هه ريه كه يان كاريگه رى به نه زموونى بۆ دواى خۆى به جيهيشتووه

كاتيكيش رژيمى پاشايه تى ١٤ى ته مموزى ١٩٥٨ رووخيندرا، رژيمى كۆمارى
به راپه رايه تى عه بدولكه ريم قاسم جيى گرته وه، جوولانه وه ي رزگاريوخواى
كوردستان له وه سه رده مه دا كه پارتى ديموكراتى كوردستان (پ.د.ك) به
راپه رايه تى مسته فا بارزانى سه ركردايه تى ده كرد، به ئوميده وه پيشواى له رژيمى
نوئى كرد.

له هه فته كانى يه كه مى دواى ١٤ى ته مموزى ١٩٥٨، (پ.د.ك) چه ندن شاندى
له شارو شاروچكه كانى كوردستان ريخست و شاندى كوردستان به ره وه وه زاره تى
به رگرى له به غدا به پى خرا. له وى سه رۆكى شبانده كه (برايم نه حمه د)^(*)،

---

(١) بۆ زانبارى زياتر به وانه: د.فاضل حسين، كيشه ي ويلايه تى مووسل، و: محمه د شاكه لى،
چ ١، چاپخانه ي خاك، سليمانى، ١٩٩٩.

(*) برايم نه حمه د: سالى ١٩١٤ له شارى سليمانى له داىك بووه، سالى ١٩٣٧ كۆليزى مافى
له به غدا ته واوكرده. سالى ١٩٤٤ يه كيك بووه له دامه زرينه رانى كومه لى (ژ.ك)، سالى
١٩٥١ بۆته سكرتيرى پارتى ديموكراتى كوردستانى عيراق، له بوارى سياسى و
رۆژنامه وانى و نه ده بدا رۆيكي كاريگه رى گيپاوه. دواى نسكۆى شۆپشى رزگاريوخواى
كوردستان له سالى ١٩٧٥ روويكرده له نده ن و له وى مايه وه و سالى ٢٠٠٠ كۆچى دواى

له خوێندنهوهی وتاریکدا، پشتگیری گهلی کوردستانی بۆ رژیمی کۆماری راگه یاند^(٢)

له نهجامدا، رژیمی کۆماری هه ندی هه نگاوی پۆزه تیفانهی هه لئا، وه ک به تالکردنی ئه وه فره مانی له سێداره دانهی له لایه ن رژیمی پاشایه تییه وه بۆمسته فا بارزانی سه رۆکی (پ.د.ک) ده رچوو بوو^(٣) له ٦ی تشرینی یه که می ١٩٥٨ مسته فا بارزانی که په نابهری یه کێتی سۆفیه ت بوو، گه پابه وه به غدای پایته ختو له لایه ن حوکمه ته وه به گه رمی پیشوازی کرا، له کاتێکدا به لێشاو خه لکی کورد بۆ ده ربهرینی رێزو خوشه ویستی سه رکرده که یان ئاماده ی ئاهه نگه کانی پیشوازی بوون^(٤)

کرد. نه حمه د شه ریف، برایم نه حمه د... ژیان و... به هره و... داهێنانی، چاپخانه و کۆمپیوتهری به درخان، سلێمانی، ٢٠٠٢.

(٢) جلال طالبانی، کوردستان والحركة القومية الكردية، ط ٢، دار الطليعة للطباعة والنشر، بیروت، ١٩٧١، ص ٢٧٩ - ٢٨٤.

(٣) مسعود البارزانی، البارزانی والحركة التحررية الكردية، ج ٣، ثورة ايلول ١٩٦١-١٩٧٥، مط وزارة التربية، اربیل، ٢٠٠٢، ص ٢١.

(٤) میرزا محمد امین مه نگوری، به سه رهاتی سیاسیی کورد، ب ١، رووداوه کانی کوردستان له سالی ١٩٥٨ - ١٩٧٠، له بلاوکراوه کانی بنکه ی نه ده بی و رووناکبیری گه لاوێژ، چاپخانه ی داناز، چ ٢، سلێمانی، ١٩٩٩، ل ١٩: بۆ زانیاری زیاتریش له م باره یه وه بپوانه: میفان عارف عبدالرحمن البادی، الحركة القومية الكردية التحررية في كوردستان الجنوبية، رسالة ماجستير غير منشورة مقدمة الى مجلس كلية الاداب، جامعة صلاح الدين، ٢٠٠٢، ص ٤٨ - ٥٣.

له سایه‌ی رژیمی نوێ، (پ.د.ك) ده‌ستی به‌ خه‌باتی ئاشكرا كردو له‌نیوان سالانی 1959-1961 رۆژنامه‌ی (خه‌بات)ی به‌زمانی عه‌ره‌بی^(*) و (كوردستان)ی به‌زمانی كوردی ده‌رده‌كرد، حیزبه‌كه‌ش كه 14 سال به‌بی مۆله‌ت و به‌نهیتی كاری ده‌كرد، له 9 شوباتی 1960 مۆله‌تی یاسایی كاركردنی پێدرا⁽⁵⁾.

بێگومان هه‌موو نه‌وانه ئه‌وه ناگه‌یه‌ن كه كوردو رژیمی قاسم له‌سه‌ر هه‌موو باب‌ه‌تێك كۆك و ته‌بابوون، به‌لكو ناكوکی نیوانیان له‌و كاته‌وه سه‌ری هه‌لدا كه رژیمی فه‌رمانپه‌وا ده‌ستووری كاتیی ده‌وله‌تی راگه‌یانده‌ كه له ماده (2)ی ئه‌و ده‌ستووره‌دا هاتبوو: "عێراق به‌شێكه له نه‌ته‌وه‌ی عه‌ره‌بی"⁽⁶⁾، ئه‌وه‌ش پێچه‌وانه‌ی ماده (3)ی ده‌ستووره‌كه بوو كه ده‌لی: "عه‌ره‌بو كورد له‌م نیشتمان‌ه‌دا هاوبه‌شن"⁽⁷⁾.

پارتی دیموکراتی کوردستان و تاریکی ره‌خنه‌یی له‌مه‌پ ماده (2)ی ده‌ستووری ناوبراو بلۆك‌كرده‌وه، له‌و وتاره‌دا ئه‌وه‌ی رته‌ كرده‌وه كه ئه‌و به‌شه‌ی كوردستان كه كه‌وتۆته ناو عێراق‌ه‌وه، به‌ به‌شێك له‌ نیشتمان‌ی عه‌ره‌بی له‌ قه‌لم بدری. له‌لایه‌کی دیکه‌شه‌وه به‌پێویستی زانی كه مه‌به‌ستی ئه‌و ماده‌یه دووباره به‌ روونو

(*) هه‌ندێ ژماره‌ی (خه‌بات) به‌زمانی کوردیش ده‌رچوووه بپوانه: عه‌بدوللا زه‌نگه‌نه، دادگایی کردنی خه‌بات یه‌كه‌مین پۆژنامه‌ی سیاسیی کوردی، "رۆژنامه‌فانی" (کۆفاریکی وه‌رزیه) سه‌ندیکای پۆژنامه‌نووسانی کوردستان ده‌ری‌ده‌کات، ژ(2)، هه‌ولێر، ئابی 2000، ل 129-164.

(5) جلال طالبانی، کوردستان والحركة القومية الكردية، ص 272.

(6) "الوقائع العراقية"، الجريدة الرسمية للجمهورية العراقية تصدرها وزارة الثقافة والإعلام في العراق، ع(2)، 1958/7/28.

(7) ه س.

ئاشکرايی له دهستووری هه‌میشه‌یی دابڕێژرێته‌وه^(٨) ئه‌وه‌ش ناڕه‌زايی رژیمی عێراقی وروژاندو له‌ رۆژنامه‌ی (الثورة) دا به‌رپه‌رچی داوه^(٩) هه‌ر به‌وه‌نده‌ش نه‌وه‌ستان، به‌لكو كه‌وتنه‌ دادگايیكردنی رۆژنامه‌ی (خه‌بات)^(١٠) و خودی برام ئه‌حمه‌دی خاوه‌ن ئیمتیازی رۆژنامه‌كه‌^(١١)

پاشان ده‌سه‌ڵاتدارانی عێراق هه‌لمه‌تیکی پۆلیسیان بۆ ده‌سگیرکردنی خه‌لكی كورد به‌رپاكرد كه‌ ژماره‌یه‌کی زۆری كادیرو ئه‌ندامه‌ بالاكانی (پ.د.ك)یشی گرته‌وه‌، گه‌رچی مۆله‌تی یاسایی كارکردنیشان هه‌بوو^(١٢)

ده‌ره‌نجامی شكسته‌یتانی هه‌موو هه‌ولێك بۆ وازه‌یتانی ده‌سه‌ڵاتدارانی عێراق له‌ پێگه‌چاره‌ی سه‌ربازی، جوولانه‌وه‌ی رزگاریخوازی كورد هه‌موو ئه‌ ده‌ستدرێژیانه‌ی به‌ شۆرشێکی مه‌زن به‌رپه‌رچدایه‌وه‌ كه‌ له‌ ١١ی ئه‌یلولی ١٩٦١ دا له‌ ژێر پابه‌رایه‌تی مسته‌فا بارزانی دا هه‌لگیرسا. له‌ و بارودۆخه‌ دا حیزبی به‌عسی عه‌ره‌بی سۆشیا لیست لاوازییه‌كانی (قاسم) یان به‌رانبه‌ر ته‌نگو چه‌له‌مه‌ سیاسیو

(٨) بڕوانه: "خه‌بات / النضال" (جریده یومیة سیاسیة للحزب الديمقراطي الكردستاني)، ع(٣٣٩)، ١٩/١٠/١٩٦٠.

(٩) وه‌رگه‌راوه‌ له: حبیب محمد کریم، تاریخ الحزب الديمقراطي الكوردستاني - العراق (في محطات رئيسية) ١٩٤٦-١٩٩٣، مط خه‌بات، ده‌وک، ١٩٩٨، ص ٧٢.

(١٠) بۆ زانیاری زیاتری بڕوانه: عه‌بدوللا زه‌نگه‌نه، س پ، به‌شی یه‌که‌م، ژ(٢)، ل ١٢٩-١٦٤، به‌شی دووه‌م، ژ(٣)، کۆتایی کانونی یه‌که‌می ٢٠٠٠، ل ٢٨-٩٢، به‌شی سێ یه‌م، ژ(٤)، ٢٢ نیسان ٢٠٠١، ل ٦٢-١٢٩.

(١١) بڕوانه جرجیس فتح الله (المحامي)، العراق في عهد قاسم (آراء وخواطر) ١٩٥٨-١٩٨٨، ج ٢، دار نيز للطباعة والنشر، سوید، ١٩٨٩، ص ٨٤١-٨٤٣.

(١٢) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانه: میقان عارف عبدالرحمن البادي، س پ. ل ٧٦-٩٦؛ محمد احسان، کوردستان ودوامه‌ الحرب، ط ١، دار الحکمه، لندن، ٢٠٠٠، ص ٤٦-٤٧.

ئابورييه كانى عىراق قۆسته وه وه لى سالى ١٩٦٢ دا بۆ ئى نجامدانى كوده تايه كى سهربازى دژى ئىو رژیمه خویان رىكخست تا له ٨ ى شوباتى ١٩٦٢ دا، به پشستىوانى ئىفسىره نه ته وه يیه كانى نىو سوپای عىراق، به كوده تايه ك ده سه لاتیان گرتى ده ستو عى بدولسه لام عارف، كه له ئىفسىره نه ته وه يیه كان بوو، بووه سه رۆك كۆمار^(١٣) له هه مان رۆژیشدا، ئىو ئىنجومه نه ى كه له ژىر ناوى (ئىنجومه نه ى نىشتمانى سه ركردايه تى شۆرش/المجلس الوطنى لقيادة الثورة) كوده تاجپیه كان پىكىان هى نابوو، له به ياننامه يه كدا، باسى له يه كىتى نىشتمانى گه لو پته وكردنى برايه تى كوردو عى ره بو زامنى به رژه وه ندىيه نه ته وه يیه كان كرد^(١٤). كوده تاجپیه كان كاتى خۆسازدانىان بۆ ئى نجامدانى كوده تاكه يان پىوه ندىيان به (پ.د.ك) كردبوو، به لىنىشيان دابوو كه دواى سه ركه وتنىان هه موو مافه سياسىيه كانى گه لى كورد مسۆگه ر بكه ن^(١٥). بۆيه گفتموگۆ نىوان (پ.د.ك) و حوكمه تى نوئ ده ستپىكرد، به لām هىچ ئاكامىكى نه بوو^(١٦). ئىتر خه لكى كورد هىجگار بىنومىد بوون، كاتىك دواى كه متر له چوار مانگ، رژیى نوئ هىرشى

(١٣) بۆ زانىارى زياتر ده رباره ى ئىو كوده تايه بىوانه: د.مجىد خدورى، العراق الجمهورى،

١٤، مط امىر- قم، ايران ١٣٧٦-١٤١٨، ص ٢٦-٢٦٤.

(١٤) "الوقائع العراقية"، ع (٧٧١)، ١٨/٢/١٩٦٣.

(١٥) مسعود البارزانى، البارزانى والحركة التحررية الكردية، ج ٣، ص ٨١.

(١٦) بۆ زانىارى زياتر بىوانه: ش.ج. اشريان، الحركة الوطنية الديمقراطية في كردستان - العراق

١٩٦١-١٩٦٨، ت: ولاتو، ط ١، دار الكاتب، بىروت، ١٩٧٨، ص ٨٧-١٠٠؛ عبدالفتاح

على يحيى البوتانى (الدكتور)، وثائق عن الحركة القومية الكردية التحررية، ط ١، مط

وزارة التربية، اربىل، ٢٠٠١، ص ٢٢٢-٢٢٣ و ٢٣٠-٢٣٤.

سەربازی پیاوێ کردو، بۆ دامەزراندنەوێ شۆرش هانای برده بەر سوپای سوریا. ئەو بوو لیوایەکی سورێ لە تەك سوپای عێراق لە گۆڕەپانی شەپدا ئامادەبوو^(١٧)

بە هۆی سیاسەتی نانیشتمانی و ململانێی نیوخۆی بە عس، عەبدولسەلام عارف توانی بە کودەتایەکی سەربازی لە ١٨ ی تشرینی دووھمی ١٩٦٣ دا کوتایی بە دەسەلاتی بە عس بھێنێت^(١٨).

عارف ھەر دواي کۆنترۆڵکردنی دەسەلات، لە یەكەمین کۆنگرەي رۆژنامەگەریدا بۆ گریدانێ ئاشتیبونەوہ لە گەل سەركردایەتی شۆرشی کورد رایگەیاندا: "لە گەل برا کوردەکانمان لە م ولاتە دا بە ھاو بەشی ژیاوین و پە نا بە خوا تا دواي ھەر بە و شێوہ یە لە گەل یاندا دە ژین"^(١٩)

لە کانونی یەكەمی ١٩٦٣ دا عەبدولسەلام عارف بە نیازی وتووێژکردن پێوھندی بە سەركردایەتی شۆرشی کورد کرد. دواتر گفتوگۆی ھەردوولا دەستی پێکردو لە ١٠ ی شوباتی ١٩٦٤ لە سەر ئاگر بە ست رێککەوتن^(٢٠)

بێگومان ئەو رێککەوتنە لای ھەردوولا تەنھا مانقۆیک بوو بۆ دەرفەت قۆستەنەوہ. مستەفا بارزانی ھەستی دە کرد کە ئەو رژیمة نیازی نیە دانبنی بە مافی ئۆتۆنۆمی بۆ کورد، بە لام دە یویست دۆستانی گەلی کورد رازی بکات و بۆ

(١٧) جرجیس فتح الله، زیارة للماضي القريب، دار الشمس للطباعة والنشر، سوید-ستوكهولم، ١٩٩٨، ص ٨٠؛ علي سنجاري، الحركة التحررية الكوردية (مواقف وآراء)، ط ١، مط خەبات، دەوك، ص ٧٢.

(١٨) د.مجید خەدوړي، س پ، ل ٢٩٣-٢٩٤.

(١٩) د.سعد ناجي جواد، العراق والمسألة الكردية ١٩٥٨-١٩٧٠، لندن، ١٩٩٠، ص ١٠٣-١٠٤.

(٢٠) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: مسعود البارزانی، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج ٣، ص ١٢٤-١٢٩.

هه موو جيهانیش بسه لمینى كه نهو له گهل چاره سه رى ناشتيانه ى كيشه ى كورده^(٢١)

ده بى نه وهش بگوتري نهو ريكه وتنه بووه هوكارى قوولبون وهى ناكوكيه كانى نيو جوولانه وهى رزگار يخوازي كورد، كه له ناكامدا سكرتير و ژماره يه كه له نه ندامانى كۆميتە ى ناوه ندى و مه كته بى سياسى پارتى ديموكراتى كوردستان (له نتيواندا برايم نه همه دى سكرتيرى حزب و جه لال تاله بانى نه ندامى مه كته بى سياسى) سالى ١٩٦٤ له شوپشى كوردستان جيا بونه وه، چونكه پتيان وابوو نهو ريكه وتنه خواسته نه ته وه بيه كانى گه لى كورد مه يسر ناكاو مسته فا بارزاني ته نازوليكى گه وده ى بو حوكمه تى عيراق كردوه^(٢٢). نهو بالهش كه جيا بونه وه، له بهر نه وه ى زۆربه ى نه ندامانى مه كته بى سياسى (پ.د.ك) ى له گه لدا بوو، به بالى مه كته بى سياسى (م.س) ده ناسران.

شايانى باسه، دووبه ره كى نتيوان مه كته بى سياسى (پ.د.ك) و مسته فا بارزاني، پيشينه ى خوى هه بوو. پيشتريش ده سته ى هه مزه عه بدوللا كه له سه كردايه تى بوون له گه ل سه روكى پارتى له ناكوكيدا بوون تا سالى ١٩٥٩ له

---

(٢١) خليل جندي، حركة التحرر الوطني الكردستاني في كردستان الجنوبي ١٩٣٩-١٩٦٨ (اراء وتحقيقات)، ستوكهولم، ١٩٩٤، ص ١٥٧-١٥٨.

(٢٢) بو زانبارى زياتر له م باره يوه بپوانه: ديفيد ادامسن و جرجيس فتح الله، الحرب الكردية وانشقاق ١٩٦٤، ٢٢، مط وزارة التربية، اربيل، ١٩٩٩؛ د. عبدالفتاح علي يحيى البوتاني، س پ، ل ٢٤٣-٢٥٨؛ مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج ٢، ص ١٢٣-١٤٩؛ صلاح الخرسان، التيارات السياسية في كردستان العراق (قراءة في ملفات الحركات والاحزاب الكردية في العراق ١٩٤٦-٢٠٠١)، ط ١، مؤسسة البلاغ للطباعة والنشر: بيروت، ٢٠٠١. ص ١٢٣-١٣٧؛ علي سنجاري، س پ، ل ٤٧-٥٦ و ٩٣-٩٤؛ جرجيس فتح الله، زيارة للماضي القريب، ص ١٢٤-١٢٧.

کۆنگره‌ی چواره‌می (پ.د.ک) دا ئه‌و ده‌سته‌یه‌ دوورخراوه‌وه. ژۆریشی نه‌برد گفتوگۆی نێوان رژیمی عه‌بدولسه‌لام عارف و مسته‌فا بارزانی بووه‌ هۆی ته‌قینه‌وه‌ی ئه‌و دووبه‌ره‌کیه‌ (٢٣)

ئاگر به‌ستی نێوان شۆڕشی کورد و رژیمی فه‌رمانپه‌وای عێراق به‌رده‌وام نه‌بوو. له‌سه‌ره‌تای نیسانی ١٩٦٥ دا جاریکی دیکه‌ شه‌ری نێوان هه‌ردوولا هه‌لگیرسایه‌وه‌ (٢٤) له‌ ٢١ ئه‌یلولی هه‌مان ساڵدا عه‌بدولسه‌لام عارفی سه‌رۆک کۆمار داوای پێکه‌ینانی حوکمه‌تێکی نوێی له‌ عه‌بدولره‌حمان به‌زاز کرد (٢٥) شایسته‌ی وتنیشه‌ که‌ له‌ ساڵی (١٩٥٨) هه‌و ناوبراو یه‌که‌م که‌سی مه‌ده‌نی بوو له‌ پۆستی سه‌رۆک وه‌زیرانی رژیمی کۆماری دابه‌زێ، به‌لام ئه‌وه‌ کاری نه‌کرده‌ سه‌ر رێپه‌وی رووداوه‌کان، به‌لکو ئه‌فسه‌رانی سوپا هه‌ر بالاده‌ست بوون، بۆیه‌ پێکدادانی هێزه‌ سه‌ربازییه‌کانی عێراق و پێشمه‌رگه‌ی کورد هه‌ر به‌رده‌وام بوو (٢٦) کۆتاییه‌کانی ساڵی ١٩٦٥ ده‌سته‌ی برایم ئه‌حمه‌د و هاوڕێیانی پێوه‌ندییان له‌گه‌ڵ رژیمی عێراق به‌ست و سه‌ره‌تای ساڵی ١٩٦٦ چوونه‌ پال ئه‌و رژیمه‌ (٢٧)

له‌ ١٣ ئیسانی ١٩٦٦ دا عه‌بدولسه‌لام عارف له‌ئه‌نجامی که‌وتنه‌ خواره‌وه‌ی فرۆکه‌که‌ی مرد. دوا‌ی ئه‌و (عه‌بدولره‌حمان عارف) ی برای جێی گرته‌وه‌ (٢٨)

(٢٣) بڕوانه: مه‌حمود مه‌لا عه‌زت، کاروانی بێ کۆتایی (گۆشه‌یه‌ک له‌ یادداشت و

بیره‌وه‌رییه‌کان)، ده‌زگای چاپ و په‌خشێ سهرده‌م، سلێمانی، ٢٠٠٠، ل ٨٢-٨٣.

(٢٤) ش.ج. اشیریان، س پ، ل ١٣٣.

(٢٥) د.مجید خدوری، س پ، ل ٣٣٨.

(٢٦) د.سعد ناجی جواد، س پ، ل ١١٨.

(٢٧) مسعود الباززانی، الباززانی والحركة التحريرية الكردية، ج ٣، ص ١٧١.

(٢٨) بۆ زانیاری زیاتر له‌ باره‌یه‌وه‌ بڕوانه: د.مجید خدوری، س پ، ل ٣٥٢-٣٤٩.

لە وکاتەدا مستەفا بارزانی بۆ ئەوەی بوارێک بە سەرۆک کۆماری نوێ بدات و هەلۆیستی بەرانبەر کێشەى کورد تاقى بکاتەو، بپاریدا بۆ ماوەى مانگیك شەڕ رابگیرى، بەلام لە بەرانبەردا دەسەلاتدارانى عێراق، مستەفا بارزانیان بە ولاتفرۆش و بەکرێگیراوى ئیمپریالیزم لەقەڵەمدا⁽²⁹⁾ پاشانیش لەژێر ناوى (توکلەت عالى الله) پلانىكى گەورەى سەربازیان بۆ پەلاماردانى بنکەکانى شۆرشى کوردستان رێکخست و لە شەوی 2/3ى ئایارى 1966 هێرشى گەورە کرایە سەر سەنگەرەکانى پێشمەرگە لە چیاکانى زۆزک و هندرێن لە ناوچەکانى رەواندوز. بۆ ماوەى 10 رۆژ شەپى نێوان هەردوولا بەردەوام بوو، لە ئەنجامدا پێشمەرگەکانى کوردستان هێزەکانى سوپای عێراقیان تووشى شکستى گەورە کرد⁽³⁰⁾

ئەم شکستە سەربازىيەى سوپای عێراق، عەبدولرەحمان عارفى ناچار کرد پەنا بەریتەو بەرگفتوگۆ لەگەڵ شۆرشى کورد⁽³¹⁾، لە ئاکامدا 29ى حوزەیرانى 1966 عەبدولرەحمان بەزازى سەرۆک وەزیران، لە نێزگە و تەلەفزیۆنى بەغدا بەیاننامەى رێککەوتنى راگەیاند کە بە (بەیاننامەى 29ى حوزەیران) ناسرا⁽³²⁾ و لە 12 خالى سەرەکی پێکھاتبوو⁽³³⁾، وێرای سێ خالى نەهێنى و ئاشکرا نەکرا⁽³⁴⁾

هەرۆک پێشتریش ئامارەمان پێدا، لەو سەردەمەدا بزوتنەوێى رزگاریخوازی کورد بۆ دوو بالی دژبەیک دابەشبوون، کە هەردوولایان بەناوى پارتى دیموکراتى کوردستان کاریان دەکرد، بالێکیان مستەفا بارزانی رابەراییەتى

(29) جەمال نەبەز، کوردستان و شۆرشەکەى، و: کوردۆ، ئەلمانیا، 1985، ل 263.

(30) بڕوانە: مسعود البارزانی، البارزانی والحركة التحررية الكردية، ج 2، ص 172-180.

(31) د. محمد احسان، س پ، ل 60.

(32) د. سعد ناجى جواد، س پ، ل 130.

(33) سەبارەت بە خالەکانى بەیاننامەکە بڕوانە: د. مجید خەدیری، س پ، ل 262-265.

(34) د. عبدالفتاح عالى یحیی البوتانی، س پ، ل 282.

ده‌کردو باله‌که‌ی دیکه‌ش له‌لایه‌ن برایم نه‌حمه‌د سه‌ره‌پرشته‌ی ده‌کرا که‌ خۆیان دابوو په‌ل ژێمی فه‌رمانپه‌وا. له‌دوای راگه‌ياندنی به‌ياننامه‌ی ٢٩ی حوزه‌يران ناکۆکی و ململانێی نێوان نه‌و دوو باله‌ زیاتر ته‌شه‌نه‌ی کردو شه‌پری نێوانیان سه‌ختتر بوو^(٣٥)

هاوسه‌رده‌م ، حیزبی شیوعی عێراقیش که‌ له‌ سه‌رتاسه‌ری عێراقدا خاوه‌ن جه‌ماوه‌ر بوو، ناکۆکی و که‌رتبونی تیکه‌وتبوو، که‌ به‌شیکیان به‌ناوی(ح.ش.ع- لیژنه‌ی مه‌رکه‌زی) و به‌شه‌که‌ی دیکه‌ش به‌ناوی(ح.ش.ع- قیاده‌ی مه‌رکه‌زی) خه‌باتیان ده‌کرد^(٣٦).

دوای تێپه‌ربوونی سالتیک به‌سه‌رده‌کردنی به‌ياننامه‌ی ٢٩ی حوزه‌يران، له‌ رۆژنامه‌ی (التأخي)^(*) زمانحالی (پ.د.ک) دا چه‌ند وتاریک سه‌باره‌ت به‌ خه‌مساردی حوکمه‌ت له‌ جێبه‌جێکردنی نه‌و به‌ياننامه‌یه‌ بڵاوکرایه‌وه. پاشان عه‌بدوله‌حمان به‌زاز که‌ هه‌رچه‌نده‌ له‌وکاته‌دا له‌ پایه‌ی سه‌رۆک وه‌زیران نه‌مابوو، وه‌لامی(التأخي) دایه‌وه^(٣٧)

(٣٥) بۆ زانیاری زیاتر بپوانه: مسعود الباززانی، الباززانی والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص١٩٧-١٩٩؛ ئیبراهیم جه‌لال، خواریوی کوردستان و شۆپشی نه‌یلول بنیاتنان و مه‌لته‌کاندن ١٩٦١-١٩٧٥، ج٣، چاپخانه‌ی ژیار، سلێمانی، ١٩٩٩، ل٢٢١-٢٢٨.

(٣٦) بۆ زانیاری زیاتر بپوانه: صلاح الخرسان، صفحات من تاريخ العراق السياسي الحديث (الحركات الماركسية) ١٩٢٠-١٩٩٠، ط١، مؤسسة العارف للمطبوعات، بیروت- لبنان، ٢٠٠١، ص١٢٤-١٣٤؛ بهاء‌الدین نوری، مذكرات، ط٢، مط جامعة صلاح‌الدین، کوردستان العراق، آذار/ ١٩٩٥، ص٢٧٣-٢٨٥.

(*) "التأخي": رۆژنامه‌یه‌کی رۆژانه‌ی سیاسیی بوو له‌ به‌غدا به‌کوردی و عه‌ره‌بی ده‌رده‌چوو که‌ له‌ ٢٩ی نیسانی ١٩٦٧ به‌که‌م ژماره‌ی ئی بڵاوکرایه‌وه، بپوانه: جبار جبّاری، تاريخ الصحافة الكردية في العراق، مط الأمة، بغداد، ١٩٧٥، ص ٦٤.

(٣٧) بۆ زانیاری زیاتر بپوانه: جرجیس فتح‌الله، زيارة للماضي القريب، ص١٣٥-١٤٢.

له سهره تاي سالي ١٩٦٨يش به دولوه هه ندى پيكدادانى سهرىزى له نيوان
هه زه كاني حوكمه تو پيشمه رگه كاني كوردستان روويدا^(٣٨).

١٧ ته موزى ١٩٦٨، بۆ جارى نووهم حيزى به عس به كوده تايه كى
سهرىزى جلهوى حوكمى عيراقى گرتوه ده ست، كه سهركدليه تى نوئى
پيكتابوو له به عىيه كان به سهرۆكايه تى نه حمده حه سن به كرونه فسره
سهرىزىبه كانيش به سهرۆكايه تى عه بدولوه زلق نايف به پايه جىگرى سهرۆكى
هه والگرى سهرىزى، هه له لايهن كوده تاجيه كانيشه وه به كه ميان به سهرۆك كوهار
هه ليزيردا كه نه وىش دلواى له نايف كرد وه زارمىكى نوئى پيكتابه تى^(٣٩)

حيزى به عس، نه گهرچى هه له سهرم تاي هه لگيرسانى شوپشى ئازادىخوازى
كورد له نه يلولى (١٩٦١)وه له به ياننامه به كيدا شوپشگيرپانى كوردى به
"ره گه زبه رستو گومانلي كراو" له قه له مدا بوو^(٤٠)، به لام به سوود وه رگرتن له
ته زمونى ماوه ده سه لائى به كه ميان سالي ١٩٦٢، نه مجاره يان كه له ١٧
ته موزى ١٩٦٨ ده سه لائى گرتوه ده ست له به ياننامه ي (نه نجومه نى)
سهركدليه تى شوپشى عيراق كه كوده تاجيه كان پيكتيان هه نابوو، ئامازه يان
به كيشى كوود دلاو گه ميان له رژيمى پيشوو كرد كه هه هه نكاوئىكى
پۆره تيفانه ي بۆ چاره سهركدنى نه م كيشه به نه هاويشتوو. راشيانگه ياند كه له

(٣٨) بروهان: مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج ٢، ص ١٩٩ - ٢٠١.

(٣٩) د. سعد ناجى جواه س به ل ١٤٤.

(٤٠) بۆ زامانوى زياتر دهرماره ي هه لوئىستى حيزى به عس به رانبهر شوپشى نه يلولى بروهان:
هه كه به ناوه ندى دىراساتو تووئينه وه ي (پ.د.ك)، هه لوئىستى حيزه سياسيه كاني
عيراق له سهر كيشى كورد ١٩٤٦ - ١٩٧٠، له بلاوكراوه كاني هه كه به ناوه ندى
دىراساتو تووئينه وه ي (پ.د.ك)، چاپخانه ي وه زاره تى په روه رده، هه ولير ١٩٩٧،
١٣٧ - ١٤٤.

به‌نامه‌ی سیاسه‌تی ناوڤیاند مه‌به‌ستیه‌ کۆتایی به‌ کێشه‌ی باکور (واته‌ کێشه‌ی کوردستان) به‌پنن^(٤١)، به‌لام ده‌ریان نه‌خست به‌چ شێواژێک و له‌سه‌ر چ بانه‌مایه‌ک ئه‌و کاره‌ نه‌جام ده‌ده‌ن.

له‌و قۆناغه‌دا به‌عس هه‌ولیدا هه‌ردوو باڵی جوولانه‌وه‌ی کورد رازی بکات و بۆ لای خۆی رایانیکێشی، بۆیه‌ له‌ کابینه‌ی وه‌زاره‌ته‌که‌ یاندا دوو وه‌زیریان بۆ باڵی مسته‌فا بارزانی^(٤٢) و وه‌زیرێکیان بۆ باڵی (برایم نه‌حمه‌د-جه‌لال تاله‌بانی/"م.س")^(٤٣) ته‌رخانکرد، به‌لام مسته‌فا بارزانی به‌وه‌ رازی نه‌بوو بچێته‌ ژێر باری مه‌رجه‌کانی به‌عس، بۆیه‌ هه‌ردوو وه‌زیره‌که‌ی خۆی کێشایه‌وه‌. به‌مه‌ش پێوه‌ندیان له‌گه‌ڵ ده‌سه‌لاتدارانی به‌عس گرێی تێکه‌وت^(٤٤)

٣٠ ته‌مموزی ١٩٦٨ له‌ کوده‌تایه‌کی دیکه‌ی به‌عسییه‌کاندا، عه‌بدولره‌زاق ناییش له‌ ده‌سه‌لات دوورخراوه‌، له‌هه‌مان رۆژیشدا (ئه‌نجومه‌نی سه‌رکرده‌یه‌تی شۆپش)ی عێراق به‌یاننامه‌یه‌کی ده‌رکرد که‌ تیایدا هاتبوو: "(ئه‌نجومه‌نی سه‌رکرده‌یه‌تی شۆپش) په‌یمان به‌خواو گه‌ل ده‌دات که‌ رژیمیکی دیموکراتی یه‌کگرتوی شۆپشگێڕ بنیات بنیت... کێشه‌ی کوردیش به‌ ئاشتیانه‌و دادوه‌رانه‌ به‌شێوه‌یه‌ک چاره‌سه‌ر بکات که‌ خواسته‌ نه‌ته‌وه‌یه‌کانی برا کورده‌کانمان به‌دیبه‌ینی و یه‌کێتی عێراقیش مسۆگه‌ر بکات..."^(٤٥)

(٤١) "الوقائع العراقية"، ع (١٩٥٨)، ١٨/٧/١٩٦٨

(٤٢) ئه‌و باڵه‌ محسین دزه‌یی و ئیحسان شێرزادی بۆ ئه‌و وه‌زاره‌ته‌ ده‌سنیشان کرد.

(٤٣) ئه‌و باڵه‌ ته‌ها محیدین مه‌عروفی بۆ ئه‌و وه‌زاره‌ته‌ ده‌سنیشان کرد.

(٤٤) نه‌وشیروان مسته‌فا ئه‌مین، په‌نجه‌کان یه‌کتری ئه‌شکێنن (دیوی ناوه‌وه‌ی رووداوه‌کانی

کوردستانی عێراق ١٩٧٩-١٩٨٣)، ٢، بی چ سلیمانی، ١٩٩٨، ل ٩٦-٩٧.

(٤٥) "الوقائع العراقية"، ع (١٦٠٣)، ١٠/٨/١٩٦٨

له ٢١ ئابيشدا، به عسييه كان به به يانناميه ك بريارياندا كه به به يانناميه (٢٩ي حوزه يراني ١٩٦٦) وه په يوه ست بن^(٤٦). له رڼي دواتریش وه هه نگانوانتيك بؤ جيبه جيكردي نه م برياره يان، له به يانناميه كي ديكه دا برياريان به ناردنه دهره وه ي خوڼندكاراني كورد بؤ دهره وه ي ولاتو دامه زراندي كوي زانباري كوردو دامه زراندي زانكويه له سليتماني دا^(٤٧)

بيگومان نه و كارانه ي به عسييه كان له دلسوزيان بؤ كوردو كيشه كه ي سرچاوه ي نه گرتبوو، به لكو به هوي نه زموني پيشوويان له سالي ١٩٦٢ دا، نيازبان به رگرتن بوو له جوشدان وه نكاوي خيرا ي بزوتنه وه ي سياسي كورد. له گه له هه مو نه مانه شدا، به عس نه يتواني مه يلى تاكړه وي وره گه زېرستانه ي خوي پرده پوښكا. نه وه بوو له ماده (١) ي ده ستوري كاتييدا كه (نه نجومه ي سر كړدايه تي شوپش) ي عيراق له ٢١ي نه يلولي ١٩٦٨ دهر ي كرد، گه لي عيراق ي به به شيك له نه ته وه ي عه رب له قه له مدا، هه روه ها له كوي (٩٥) ماده ي نه و ده ستوره دا ته نها يه ك جار، نه و يش له ماده (٢١) دا ناوي كورد ي هينا بوو كه له ماف و نه ركدا، عه رب و كورد له به رانېه رياسادا به به كسان له قه له مي دابوون^(٤٨)

له باره ي نه و ده ستوره شه وه، (پ.د.ك) پي ي و ابوو كه "پيويست بوو هه ر هپ نه بي نه و ده ستوره وه ختي به تازه يه ش پيشاني هيزه سياسي به كاني گه ل بدر ي يان بيروپاي گه ل له باره ي وه وه ريگري^(٤٩)"

(٤٦) "الوقائع العراقية"، ع (١٦٠٤)، ١٢/٨/١٩٦٨.

(٤٧) ه س.

(٤٨) بېوانه: "الوقائع العراقية"، ع (١٦٢٥)، ٢١/٩/١٩٦٨.

(٤٩) بېوانه: رڼنامه ي برايي (نورگاني پارت ي ديموكراتي كوردستان)، ليك دانه وه ي ده ستوره

وه ختي به تازه كه، به غدا، ژ (٣٨٥)، ٢٨/٩/١٩٦٨.

(ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆرش)ی عێراق بۆ ئەوەی سەرئەنجامی گەلی کورد بۆخۆی رابکێشی، لە ۱۹۶۸/۹/۲۴ بپاریدا جەژنی نەوروژ کە رێککەوتی ۲۱ی مارتە، لە ھەموو سالی کدا بە جەژنی ھەرمیی کورد دابنری و ئەو رۆژە لە عێراقدا بکێتە پشوو ھەرمیی^(۵۰) لە بپاریکی دیکەشدا نووسینگەیەکیان بەناوی (نووسینگەی کاروباری باکوور/ مکتب شۆون الشمال) دامەزراند کە سەر بە (ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆرش)ی عێراق بوو^(۵۱)

ھەر ھەڵا لە و قوناغەدا بە عەسییەکان دەیانویست ناکۆکییەکانی ناو بنووتنەو ھە کورد قولتر بکەنەو ھ. بۆ ئەو ھەستەش کە وێنە ھاندان و پشگیری کردنی بالی (برایم ئەحمەد - جەلال تالەبانی / "م.س") دژی شۆرش کوردستان. بە ھەش شەپی خۆکوژی کورد گەیشتە ئەوپەری سەختی و تەنانت وای لێتات کە ئەو بالە چارەنووسی خۆیان بە (بەعس) گرتدا بوو، خۆشیان بە ھاوپیەمانی ژیان و مردنی ئەوان دەزانی. لە ھەرانبەر ئەو ھەشدا بەعس رێگەی پێدا بوون کە رۆژنامەی (النور - رووناکی)^(*) بە زمانی عەرەبی دەرێکەن، ئە ھە جگە لە ھە ھەندێ پایەیی بە پێوە بەرایە تیشی پێسپارد بوون^(۵۲) ۱۰ی تشرینی دوو ھەمی ۱۹۶۸ لە ئاکامی سەرئەنجامی گەشتی گەشتی ئێوان شۆرش کورد و ھۆکەتی

(۵۰) "الوقائع العراقية"، ع (۱۶۳۱)، ۱۹۶۸/۹/۳۰.

(۵۱) د. سەد ناجی جواد، س پ، ۱۵۳.

(*) (النور - رووناکی): رۆژنامەیەکی سیاسی رۆژانە بوو لە بەغدا دەرەچوو. خاوەن ئیمتیازی ھێلمی عەلی شەریف و سەرنووسەرە کەشی عومەر مستەفا بوو ۱۲ی تشرینی یەکەمی ۱۹۶۸ ژمارەیی بەکەمی لێ بڵاوکرایەو ھەر ھەڵا نوو ژمارەیی بەشیوەی گۆزارو بە زمانی کوردی بڵاوکرایەو، بپوانە جبار جباری، س پ، ۶۷.

(۵۲) نەوشیروان مستەفا ئەمین، پەنجەکان یەکتە ئەشکێن، ۱۹۷.

عێراق، شەپى نێوانیان دەستى پێکەردەوه^(٥٣) رۆژى دواتریش رۆژنامەى (التآخى- برابى) که زمانحالى (پ.د.ک) بوو لەلایەن بەعسەوه داخرا^(٥٤)

مستەفا بارزانى بریاریدا هێرش بکاتە سەر بەرژەوه ندىیه حوکومىیه کان، ئەوه بوو لە کانوونى یەكەمى ١٩٦٨دا لەلایەن هیزى پێشمەرگەوه هێرش کرایە سەر هێلى شەمەندەفەرى بەغدا- که رکوک^(٥٥) دواى ئەوهش دەستیان بە رێکخستنى پلانێكى هێرش بردن کرد بۆ سەر دەزگا نەوتیەکانى که رکوک، شەوى ٢/١ى مارتى ١٩٦٩ پلانەکه جێبەجێکراو زیانیكى گەورەى ماددى و مەعنەوییان لە حوکمەتى عێراقدا که بۆ ماوه یەکی درێژ بووه مایەى سەرنج راکێشانی میدیاکانى جیهانیی^(٥٦) لە هەمان کاتیشدا مستەفا بارزانى هەپەشەى ئەوهى کرد که ئیدی زیاتر پەلامارى دامودەزگا نەوتیەکان دەدرى بۆ زیان پێگەیاندى نابوورى عێراق^(٥٧)

پێکدادانى نێوان هیزەکانى حوکمەتى عێراق و شوێشگێڕانى کوردستان بەردەوام بوو، لە زۆربەى بەرهەکانى شەپیشدا هیزەکانى حوکمەت دووچارى شکستى گەرە هاتن. هەندى جارىش لە تۆلەى ئەو شکستانەیان پەنایان دەبرده بەر کاولکردنى گوندەکانى کوردستان و کوشتنى خەلکى بێلایەن بە پیاو و ژن و منداڵەوه، وەك ئەوهى لە گوندى دەکان لە ناوچهى شێخان ٢٨ى ئابى ١٩٦٩ و لە

(٥٣) على سنجاری، س پ، ل ٧٨.

(٥٤) جبار جبارى، س پ، ل ٦٤.

(٥٥) د.سعد ناجى جواد، س پ، ل ١٥٥.

(٥٦) بۆ زانیاریى زیاتر بپوانە: مسعود البارزانى، البارزانى والحركة التحررية الكردية، ج ٣، ص ٢٠٩-٢١١.

(٥٧) رونیە لومبوزن، کورد گەلێکى بێ ولات، و: ئەمجد شاگەل، ستوکھۆلم، ١٩٩٤، ل ٥٦-٥٧.

صوری له ناوچې زاڅو له ۱۶ ی نه یلولا نه نجامیږي^(۵۸) نه و تاوانه ش بووه هوی
سه رنځر اکثتسانی میدیا کانی جیهانی^(۵۹)

دوابه‌نوای نه‌و تاوانانه‌ی حوکه‌مت، دهرباره‌ی نه‌و مه‌ینه‌تیانه‌ی کورد تووشی هاتبوون، له نه‌نجامی نه‌و شه‌پانه‌ی که رژیمه به‌ک له دوا‌ی یه‌که‌کانی عیراق له دژی شۆڤشی رزگاریخوازی کورد هه‌لیان گیرساندبوو، (پ.د.ک) تشرینی یه‌که‌می ۱۹۶۹ راپۆرتیکی بۆ ریکخراوی نه‌ته‌وه به‌کگرتوه‌کان نارد، هاوکاتیش (پ.د.ک) داوا‌ی یارمه‌تی دهره‌کیی کرد، به‌لام له‌و هه‌وله دیبلۆماسییانه‌یدا سه‌رنه‌که‌وتو که‌س به‌ده‌نگیه‌وه نه‌هات^(۱)

حوكمه‌تی عێراق سه‌رباری هه‌موو هه‌ولۆ كرده‌وه شه‌پانگێزه‌كانی، نه‌ك هه‌رنه‌یتوانی له‌ هه‌ولۆ سه‌ربازیه‌یه‌كانی بۆ دامركاندنه‌وه‌ی شۆپشی كورد سه‌ركه‌وتن به‌ده‌ست به‌یته‌ی، به‌لگه‌و له‌ به‌ره‌كانی شه‌پیشدا زیانی ماددی و مروّییشی به‌ركه‌وت، بۆیه‌ به‌ناچاری بیرى له‌ رێگه‌چاره‌ی ئاشتیانه‌ی كێشه‌ی كورد كرده‌وه^(١١) بۆ ئه‌وه‌ش له‌گه‌ڵ سه‌ركرده‌یه‌تی شۆپشی كوردستان سه‌ره‌تا ده‌ستی به‌ گفتوگۆی ناهه‌رمیی كرد، كه‌ دواتر شیوه‌ی فه‌رمیی وه‌رگرتو ئه‌نجامه‌كه‌ی راگه‌یاندنی به‌یاننامه‌ی ١١ی مارتى ١٩٧٠ بوو له‌لایه‌ن (ئه‌نجومه‌نى سه‌ركرده‌یه‌تی شۆپش)ی عێراق.

(۵۸) بۆ زانیاریی زیاتر بیوان: مسعود البارزانی، البارزانی والحركة التحریرية الكردية، ج ۳، ص ۲۱۵-۲۱۷؛ د. گوینتر دیشنر، کورد گەلی له خسته برابری غەربلترکوار، و: حەمه

کەریم عارف، چ ۲، جايخانی وهزارهتی رۆشنیری - ههولێر، ۱۹۹۹، ل ۲۱۳ - ۲۱۴

(۵۹) بیوانه: باوه‌کر عوبید سالح، کاریگری شوقشی نه یلول له‌سه‌ر پیتخشستنی رۆژنامه‌وانیی کوردیی له کوردستانی خواروودا ۱۹۶۱-۱۹۷۵، نامه‌ی ماستیری بلّاو نه‌کراوه پیتشکه‌ش به نه‌نحووه‌نی کۆلتژی ئاداب/زانکۆی سه‌لاحه‌ددین-ه‌ولتیر کراوه، ۲۰۰۳، ۴۹ل.

(٦٠) رونیہ لومبورن، س پ، ل ٦٠

(٦١) ادغار اوبلانس، النضال التحرري لكردستان العراق، ت: مديرية الاستخبارات العسكرية العامة (العراق)، (بغداد، د.ت)، ص ١٥٩.

به‌شى يه‌كه‌م

به‌ياننامه‌ی ۱۱ مارت و دهرهاویشته‌کانی

تەوهرى يەكەم:

دەسپیکردنى گفتوگو

دەسەلاتدارانى عىراق، دواى ئەوھى تىگەيشتن ناتوانن بە بەکارهيتانى هيز شوپشى کوردستان لەناو بەرن، بە مەبەستى ئاگرەست و دەسپیکردنى گفتوگو، پەنایان برده بەر پتوھەندیکردن بەسەرکردایەتى شوپشى کوردستان.

گفتوگو بە دوو قوناغ دەستپیکرد. قوناغى يەكەم بەشیوھى ناراستەوخۆ لە کوتایى مانگی ئاب و سەرەتای ئەیلول دەستپیکرد و هەردوو مانگی تشرینی يەكەم و دووھەمى سالى ١٩٦٩ى خایاند^(١٢). لە مانگی ئەیلولى ئەو سالا دا بەعسییەکان لەریگەى ریکخراوى يەكیتی قوتابیانى کوردستانەوھ^(*) چەند پيشناریکیان سەبارەت بە چارەسەرکردنى کیشەى کورد، بۆ سەرکردایەتى شوپشى کوردستان نارد. گرنگترینیان نیشاندانى ئامادەبوونیان بوو بە پابەندبوون بە بیاننامەى ٢٩ى حوزەیرانى ١٩٦٦، بەلام سەرکردایەتى شوپشى کوردستان دواى کۆبوونەوھ ئەو پيشنارانەیان رەتکردهوھ، چونکە لەلایەکەوھ لەو پيشنارانەدا باس لە دەسپیکردنەوھى گفتوگو نەکراو، لەلایەکى دیکەشەوھ

---

(٦٢) دیدار لەگەل دکتور مەحمود عوسمان، هەولێر، ١٦/٨/٢٠٠٢، مەحمود عوسمان ئەندامى مەکتەبى سیاسى پارتى دیموکراتى کوردستان بوو و سەرۆكى شاندی کورد بوو لە گفتوگۆکانى سالى ١٩٧٠ لەگەل حوکمەتى عىراق.

(*) يەكیتی قوتابیانى کوردستان لە ١٨ى شوباتى سالى ١٩٥٢ دامەزراد و خوالیخوش بوو ئەحمەد عەبدوللا يەكەم سەرۆكى ئەو ریکخراوھ بوو. بپوانە: ساسان عەونى، يەكیتی قوتابیانى کوردستان. چەند لایەنیکى تیکوشان و میژوو، ١٩٥٢-١٩٩٨، چاپخانەى وەزارەتى پەرەردە، هەولێر، ١٩٩٨، ل. ١١.

پێیان وابوو که سەردهمه که گۆڕانی به سهرداها تووه و به یاننامه ی ۲۹ ی حوزه یران بۆ سەردهمی ئێستایان گونجاو نیه^(۶۳)

له ۹ ی تشرینی یه کهمی ۱۹۶۹ (ئه نهمه نی سه رکردایه تی شوێرش) ی عێراق له به یاننامه یه کدا هه ندی له مافه رۆشن بیری به کانی گه لی کوردی سه لماند^(۶۴) که ئه وه شی زیاتر بۆ ئه وه بوو (نیاز بایکی!) خۆی نیشان بدات و بۆ ده سپێکردنی گفتوگۆی راسته وخۆ له گه ل شوێرشێ رزگاریخوازی کوردستان زه مینه خۆش بکات. له تشرینی یه کهمی هه مان سالی شدا، ده سه لاتدارانی عێراق له رینگه ی (عه زیز شه ریف)^(*) وه پێوه ندییان به شوێرشێ کوردستان وه کرد، بۆ ئه وه ی بۆ

(۶۳) بۆ زانیاری زیاتر ده رباره ی ئه و بابته و پێشنیارانه بپوانه: مسعود الباززانی، الباززانی والحركة التحررية الكردية، ج ۳، ص ۲۲۵.

(۶۴) بۆ زانیاری زیاتر له سه ره ئه و به یاننامه یه بپوانه: الجمهورية العراقية، القرارات العامة لمجلس قيادة الثورة ۱۹۶۸-۱۹۷۷، المجلد الاول، مط العاني، بغداد، ۱۹۷۹، ص ۵۹۷-۵۹۸.

(*) عه زیز شه ریف: سالی ۱۹۰۹ له شارۆچکه ی (عانه) ی سه ره به پارێزگای رومادی له دایک بووه، سالی ۱۹۳۶ بۆته ئه ندامی په ره له مانی عێراق. له که سایه تیبیه یه که مه کان بووه که پێوه ندی به حیزبی شیوعی عێراق و رێکخراوی ئیسلأح کردووه، له سیبه کانیشدا کۆلیژی مافی ته واو کردووه و بووه به حاکی به سپه و دواتریش بووه به ئه ندامی دادگای تێه له جونه وه. سالی ۱۹۴۶ پارتیکی به نئوی (حیزب ئه لشه عب) دامه زراندووه، سالی ۱۹۶۰ خه لاتنی لینینی له پای تیکۆشانی بۆ به رقه رار کردنی ناشتی پێدراوه، له سالانی (۱۹۶۳-۱۹۷۰) له نئو ریزه کانی پێشمه رگه ی کوردستان بۆ چه ند ماوه یه کی رێژ ماوه ته وه. له کۆتاییه کانی سالی ۱۹۶۹ بۆته وه زیری داد. یه کێک له وه که سیاتیایه بووه که هه ولێ هێتانه ئارای به یاننامه ی ۱۱ ی مارتیان داوه، سالی ۱۹۹۰ کۆچی نوایی کردووه. بپوانه: عزیز شریف، المسألة الكردية في العراق، ط ۵، دار ارارات، ۲۰۰۰، ص ۷-۱۰.

دەسپىڭىزنى گەتوگۆ بىرورپايان بزانن. دەرئەنجامىش مستەفا بارزانى لەگەڵ مەكتەبى سىياسىي و مەكتەبى تەنفيزي (پ.د.ك) كۆبۆوه، لەو كۆبوونەوه يەش لەسەر دەسپىڭىزنى گەتوگۆ رەزامەنديان دەربري^(٦٥).

لە ٢٥ى تشرىنى نووهميشدا، (ئەنجومەنى سەرکردايەتى شۆپشى) عىراق لە بريارىڭدا، بۆ چاودىرى جيبەجىڭىزنى هەموو ئەو بريارانەى لەلایەن ئەنجومەنى ناوبراووه سەبارەت بە كيشەى كورد دەرچووبوون، لێژنەيەكى لە هەمان ئەنجومەن بە سەرۆكايەتى (سالح مەهدى عەمەش) و ئەندامىتى (سەعدوون غيدان و مورتهزا ئەلەدىسى و عەبدوللا ئەلسەلوم) پىڭيشتا بوو^(٦٦)

بەر لە دەسپىڭىزنى گەتوگۆى راستەوخۆى حوكمەتى عىراق و شۆپشى كوردستان، يەكيتى سۆڤيەت لەرنگەى (يەڭگىنى، برىماكوف)^(*) ەوه لە كانوونى يەكەمى ١٩٦٩، بۆ چارەسەرکردنى كيشەى كورد، پەيامىڭيان ئاراستەى دەسەلاتدارانى بەغدا كرد^(٦٧) ەروەها بۆ گەياندى هەمان مەبەست و خوشکردنى زەمىنەى گەتوگۆ لە نىوان حوكمەتى عىراق و سەرکردايەتى شۆپشى كوردستان، ناوبراويان نارده لای مستەفا بارزانى^(٦٨)

دواى ئەوه پىوهەندى نىوان فەرمانرەوايانى بەعس و بزوتنەوهى رزگاربخوازی كوردستان پىي نايە قۆناغىكى نوو قۆناغى دووهمى گەتوگۆى

(٦٥) بۆ زانىارىي زياتر بپوانە: مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٢٦.

(٦٦) بپوانە: الوقائع العراقية، ع (١٨٠٧)، ٢/١٢/١٩٦٩.

(*) يەڭگىنى پرىماكوف: پەيامنيزى رۆژنامەى (پرافدا)ى سۆڤيەتى و پياوى دەرگای ەوالگى سەريازى ئەو ولاتە بوو.

(٦٧) مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٢٦-٢٢٧.

(٦٨) ديدار لەگەڵ دكتور مەحمود عوسمان، ەولتر، ١٦/٨/٢٠٠٣

نىوانيان كە قۇناغى راستەوخۇي گىفتوگۇ بولە كانونى يەكەمى ۱۹۶۹ دەستىپىكىرد، كە تا مارتى سالى ۱۹۷۰ى خاياند و بەياننامەى ۱۱ى مارتى لىكەوتەوہ.

ھەر لەمانگى كانونى يەكەمى ۱۹۶۹ دا، فوناد عارف^(*) لەسەر داواى (سەدام حسين)ى جىگىرى سەرۇكى (ئەنجومەنى سەركردايەتى شۇرش)ى عىراق، سەردانى (ئەحمەد حەسەن بەكرى)ى سەرۇك كۆمارو ناوبراوى كردو داوايان لىكرد خواستى ئەوان بۇ چارەسەركردى كىشەى كورد لەسەر بىنەماى ئۇتۇنۇمى بە مستەفا بارزانى رابەرى شۇرشى كوردستان بگەيەنىتو بۇ زەمىنەخۇشكردنیش سەركردايەتى شۇرشى كورد پىئوہندىيە دەرەككەكانى بىچرىنىت. (فونادعارف)ىش بۇ دروستكردى باوہپو متمانە لەنىوان حوكمەت و شۇرشى رىزگاربخواى كوردستان بە پىئويستى زانى سەركردايەتى حيزبى بەعس نۆتەرىكى خۇيانى لەگەل بنىتن، ئەوانىش (سەمىر عەزىز ئەلنەجم)^(**) يان دەسنىشانكر كە لەگەلدا بچىتە لای مستەفا بارزانى^(۹۹)

(*) فوناد عارف: سالى ۱۹۱۳ لە شارۇچكەى عەمارە لە باشورى عىراق لەدايك بووہ لەشارى سلىمانى گەورە بووہ ، لەسالى ۱۹۳۴كۆلىژى سەربازى لەبەغدا تەواوكردوہ . لەسالى ۱۹۵۸ بۇتە پارىژكارى شارى كەربەلا. پاشان بۇتە وەزىرى دەولەت بۇ كاروبارى ئايىنى، دواى ئەوہش پۇستى چەندىن وەزارەتى دىكەى وەرگرتوہ، سالى ۱۹۶۷ بۆماوہى چەند مانگىك بۇتە جىگىرى سەرۇك وەزىران، لەماوہى گىفتوگۇكانى نىوان پۇرمى عىراق و سەركردايەتى شۇرشى كوردستانىش لەسالى ۱۹۶۹ و ۱۹۷۰ وەك كەسايەتەكى بىلايەن رۇلى نىئەندكارى كىپاوه. ديدار لەگەل فوناد عارف، بەغدا، ۲۰۰۳/۲/۶.

(**) سەمىر عەزىز ئەلنەجم: ئەندامى سەركردايەتى ھەرىمەيەتى حيزبى بەعسى عەرەبى شۇشالېست وئەندامى (ئەنجومەنى سەركردايەتى شۇرش)ى عىراق بوو.

(۹۹) مېدنر لەگەل فونادعارف، بەغدا، ۲۰۰۳/۲/۶.

بۆ ئۇ مەبەستە، لە ١٨ى كانونى يەكەمى ١٩٦٩، بە عەسىيەكان بۆ ئەنجامدانى
 يەكەمىن پێوەندى راستەوخۆ لەگەڵ مستەفا بارزانی و سەرکردایەتى (پ.د.ك)،
 (سەمىر عەزىز ئەلنەجم)ى نوێنەرى خۆيان لەگەڵ فوئاد عارف و عەزىز شەریف
 ناردە كوردستان^(٧٠) شاندەكە رۆژىك لە كوردستان مایەو و ئامادەىى حوكمەتیان
 بۆ رێككەوتن نیشاندا^(٧١) ھەر لەویدا فوئاد عارف پێشنیاری كرد، سەرکردایەتى
 شۆرشى كوردستان بۆ درێژەپێدانى گفتوگۆ نوێنەرى خۆى لەگەڵ شاندەكە بۆ
 بەغدا بنێریت، ئەوانیش لەو پێناویدا (دارا توفیق)^(*) یان بە نوێنەرایەتى رەوانە
 كرد^(٧٢)

شایانى باسە، بە عەسىيەكان پێش ئەوێ نوێنەرى خۆيان بۆ لای مستەفا
 بارزانی بنێرن، شاندیکیان بۆ راوەگرتنى ژمارەىەكى زۆرى رۆشنپروكەسایەتییە
 گەورەكان سەبارەت بە چارەسەرکردنى كێشەى كورد، سەردانى شارو
 شارۆچكەكانى كوردستانى كردبوو. لەو سەردانەشدا بۆیان دەرکەوتبوو كە بەبى
 گفتوگۆكردن لەگەڵ سەرکردایەتى شۆرشى كوردستان كێشەكە چارەسەر نابى^(٧٣)

(٧٠) مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج ٣، ص ٢٢٧.

(٧١) د.سعد ناجى جواد، س پ، ل ١٦٢

(*) دارا توفیق: سالى ١٩٣٢ لە سلیمانی لەدايك بوو و سالى ١٩٥٧ لە ئینگلتەرا كۆلیژی
 ئەندازیاری - بەشى مەدەنى تەواو کردوو، دۆستێكى نزیکى مستەفا بارزانی بوو و لە
 كۆنگرەى هەشتەمى (پ.د.ك)یشدا كە لە سالى ١٩٧٠ بەسترا، بۆتە ئەندامى كۆمیتەى
 ناوەندى، دواى ئەوەش لە راگەياندننى پارتى رۆژىكى گرتكى گێراو و لە رۆژنامە و
 گوڤارى براىەتى كارى کردوو و ماوەیەكیش سەرنووسەرى رۆژنامەى (التأخي) بوو، لە
 ١٩٨٠/١١/٥ شوێن بێز بوو.

(٧٢) دیدار لەگەڵ فوئاد عارف، بەغدا، ٦/١٢/٢٠٠٣.

(٧٣) بۆزانیاری زیاتر بپروانە: مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج ٣،
 ص ٢٢٧.

له به غدا (دارا توفیق)ی نوێنهری شۆرشى کوردستان، خواستى چاره سه رکردنى کێشه ی کوردی له سه ر بنه ماى ناسه نته رى کارگێرى (اللامرکزیه الاداریه) بۆ به رپرسانى بالای حوکمه تى عێراق خسته روو^(٧٤)، به لام سه دام حسێن له به رانبه ر ئه و داوايه گوتبووی: "چ شتی که واتان لی ده کات داواى ئۆتۆنۆمى نه که ن؟" (دارا توفیق)یش له وه لامدا گوتبووی: "ئێوه ئاماده ن به بى ئیستیفزاز بوون، گوێتان له و وشه یه (مه به ست له ئۆتۆنۆمیه) بێت"^(٧٥) هۆی داوانه کردنى ئۆتۆنۆمیش له لایه ن سه رکردایه تى شۆرشى رزگارێخوازى کوردستان، وه ک داواکاریه کی سیاسى له سه ره تای گفتوگۆکاندا، هه روه ک موحسین دزه یى^(*)

(٧٤) دیدار له گه ل دکتۆر موکه رهم تاله بانى، به غدا، ٢٠٠٢/١٢/٧. د. موکه رهم تاله بانى: سالى ١٩٢٢ له شارى که رکوک له دایک بووه، له سالى ١٩٤٥ پێوه ندى به ریکخسته کانى (ح.ش.ع) کردووه. سالى ١٩٤٦ له به غدا کۆلیژى مافى ته واکردووه، له سالى ١٩٧٠ بۆته ئه ندامى کۆمیته ی ناوه ندى (ح.ش.ع)، سالى ١٩٧٢ له مۆسکۆ پایته ختى سۆفیه ت بپوانامه ی دکتۆرای له بواری زانسته ئابوو ریه کان وه رگرتووه. دواى پێکهێنانى به ره ی نیشتمانى پێشکه وتنخوازى نیوان (ح.ش.ع) و به عس پۆستى وه زاره تى ئاودێرى له حوکمه تى عێراق پێسپێردراوه، پاشان به هۆى ئاگاداره کردنه وه ی بۆ ئاماده بوون له کۆنگره ی چواره مى (ح.ش.ع) له ریکخسته نى حیزبى دابراوه، دوابه دواى ئه وه وه ک که سایه تبه یه کی بیلایه ن له زۆربه ی گفتوگۆ ئاشکرا و نه ئینه یه کانى نیوان فه رمانه ر وایانى به غدا و پارت و هێزه سیاسیه کانى کوردستان رۆلى نیوه نده کارى گێراوه، دیدار له گه ل دکتۆر موکه رهم تاله بانى، به غدا، ٢٠٠٢/١٢/٧.

(٧٥) مسعود البارزانی، البارزانی والحركة التحررية الكردية، ج ٣، ص ٢٢٧-٢٢٨.

(*) موحسین دزه یى: سالى ١٩٢٢ له دى دووگردکانى سه ر به پارێزگای هه ولێر له دایک بووه. سالى ١٩٥٥ کۆلیژى مافى له به غدا ته واکردووه، سالى ١٩٦٢ بۆته پێشمه رگه ی شۆرشى ئه یلول و هه رله هه مان سال بۆته ئه ندامى ئه نجومه نى سه رکردایه تى شۆرش و ~~هه ندمى حوکمه تى ته نفیزی (پ.د.ک.)~~ سالى ١٩٦٦ بۆته ئه ندامى ئه نجومه نى ئاشتى

جەختى لەسەردەكات، لەبەرئەووەبوو كە بپوا نەدەكرا حیزبى بەعس بەو داواكارىيە رازى بێت^(٧٦) نێتر لەوكاتەو، لە گفتوگۆكانیدا لەگەڵ شاندی فەرمى حوكمەتى عێراق، ئۆتۆنۆمى بوو داواكارى سەرەكى سەركردایەتى شۆرشى كوردستان.

هەر لەو ماوەیەدا بەعسییەكان لە ژمارە (٤٠٤) ی رۆژنامەى (الثورة) لەرێكەوتى ٢٢ى كانوونى یەكەمى ١٩٦٩ زنجیرە وتاریکیان بەناونیشانی (كيف السبيل الى حل المسألة الكردية/ چۆن بەرەو چارەسەرى ئۆزى كورد بچین؟) بڵاوكردهوه. لەو زنجیرە وتارەدا هەرچەندە دانیان بەو داوابوو كە پرسى كورد پرسى كى نەتەوێیە، بەلام هەنگاوهكانى شۆرشى ئێیلول و رابەرەكەى بەرانبەر حوكمەتە لەدوايیهكەكانى عێراق و بەتایبەتى بەعسیان، بەهەڵە و ئۆژمنكارانە لەقەڵەمدا^(٧٧).

دارا توفیق دواى چەند رۆژێك مانەوێ لە كۆشكى كۆمارى لەبەغدا، گەپایەوێ كوردستان و بەسەركردایەتى سیاسى كوردی راگەیاند كە فەرمانرەوایانى عێراق بەپاستى دەیانەوێ گفتوگۆ بكەن و ئۆتۆنۆمى بدەنە كورد^(٧٨) دوابەدواى ئەوێش لە ٣١ى كانوونى یەكەمى ١٩٦٩ شاندیكى گەورەى حیزبى و حوكومى عێراق

نێوان حوكمەتى عێراق و شۆرشى كوردستان، سالى ١٩٦٨ دواى كۆدەتای بەعس، وەك ئەندامێكى (پ.د.ك) پۆستى وەزارەتى كاروبارى ئۆیدووى لە حوكمەتى عێراق پێسپێردراو، ئیستاش نوێنەرى تاییەتى سەركۆكى (پ.د.ك) لە كوردستان. دیدار لەگەڵ موحسین نزهى، هاوینەهەوارى سەلاحەددین، ٢٠٠٣/١١/٩.

(٧٦) دیدار لەگەڵ موحسین نزهى، هاوینەهەوارى سەلاحەددین، ٢٠٠٣/١١/٩.

(٧٧) بۆ زانیاری زیاتر بپوانە: منشورات الثورة، كيف السبيل الى حل المسألة الكردية، دار الثورة للنشر والطباعة، بغداد، د.ت، ص ٧-٢٧.

(٧٨) دیدار لەگەڵ دکتۆر مەحمود عوسمان، هەولێر، ٢٠٠٣/٨/١٦.

بەسە روڭايەتى ھەماد شەھاب^(*) ۋە ئەندامىتى ھەريەك لە (عەبدولخالىق سامەرايى ۋە مورتەزا ئەلەدىسى ۋە تارىق عەزىز سەمىر عەزىز ئەلنەجم^(**) ۋە (مەمەد عەلى سەئىد)^(***) ۋە ھاوپىيەتى (عەزىز شەرىف ۋە فوناد عارف)^(****) ، سەردانى سەركردايەتى شۆرشى كوردستانيان كىردو لەگەل رابەرى شۆرش ۋە ھەبىب مەمەد كەرىم^(*****) ۋە (دكتور مەحمود عوسمان ۋە سالىح يوسفى ۋە نوورى شاۋەيس ۋە عەبدوللا مەمەد مەحمود عەبدولرەھمان (سامى) ۋە ئىدىرىس بارزانى)^(*****) ۋە دارا توفىق، كۆبۈنە ۋە ھەتتە گۆڭايەت سەپىكىرد^(۷۹) شاندى دەسلەتدارانى عىراق، نامەى سەركە كۆماريان دايە مستەفا بارزانى، ئەۋىش لەرىگەى شاندەكە ۋە بەنامەيەك ۋە لامى سەركە كۆمارى دايە ۋە^(۸۰)

لە ۴ى كانۇنى دوۋەمى ۱۹۷۰ شدا سەركردايەتى شۆرشى كوردستان بۆ نامادە كىردى پىروگرامى گىفتوگۆۋ رىكخستنى شاندىك بۆ بەغدا، كۆبۈنە ۋە يەككى

(*) ھەماد شەھاب: سەركە ئىركانى سوپاى عىراق ۋە ئەندامى (ئەنجومەنى سەركردايەتى شۆرشى) عىراق بو.

(**) ئەۋانە ھەر چواريان ئەندامى سەركردايەتى ھەرىمەيەتى ھىزىبى بەغس ۋە ئەندامى (ئەنجومەنى سەركردايەتى شۆرشى) عىراق بو.

(***) مەمەد عەلى سەئىد: بەپىۋەبەرى ھەركەت بو لە ۋەزارەتى بەرگى عىراق.
(****) ئەۋ دوۋانە ۋە كۆ دوۋەكەسى بىلايەن لەسەر داۋاى ھەرمەنپەۋايانى عىراق ياۋەرى شاندەكە بوون بۆ گىفتوگۆۋ. دىدار لەگەل فوناد عارف، بەغدا، ۲۰۰۳/۱۲/۶

(*****) ھەبىب مەمەد كەرىم: سىكرىتىرى پارتى دىموكراتى كوردستان بو.
(*****) ئەۋانە ئەندامى مەكتەبى سىياسىي ۋە مەكتەبى تەنقىزى (پ.د.ك) بوون.

(۷۹) بۆ زانىارى زىياتر دەربارەى گىفتوگۆڭايەتى ئەۋ كۆبۈنە ۋە يە بىۋانە: مسعود الباززانى، الباززانى والحركة التحررية الكردية، ج ۳، ص ۲۳۰-۲۳۴.

(۸۰) بۆ زانىارى زىياتر دەربارەى ھەردوۋ نامەكە بىۋانە: ھ س، ل ۲۳۱-۲۳۲

بهست و له ٧ی هه مان مانگدا، بۆ گفتوگۆکردن له گهڵ رژیمی فهرمانهوای عێراق، شاندىکیان به سه روکایه تی دکتۆر مه حمود عوسمان و ئەندامیته ی هه ریه ک له (نووری سدیق شاوه یس و سالح یوسفی و محهمه د مه حمود عه بدوله حمان/سامی و نافیز جه لال^(*) و موحسین دزه یی و دارا توفیق) نارد ه به غدا بۆ گفتوگۆکردن له گهڵ رژیمی به عس^(٨١)

به و شیوه یه گفتوگۆ درێژه ی کیشاو سه ره پای بیروپای جیاوازی هه ردیولا له سه ره هه ندی پرسی گرنگ و چاره نووسسان، به تایبه تیش دیاریکردنی سنووری ناوچه ی ئۆتۆنۆمی، جگه له ده ستیوه ردانی هه ندی لایه نی هه ریمیی وه ک ئێران^(**)، شه وی ١١/١٠ ی مارتی ساڵی ١٩٧٠ هه ردیولا له سه ره راگه یاندنی به یاننامه یه ک به نه نجام گه یشتن و رۆژی دواتریش له به غدا به ناوی (نه نجومه نی سه رکردایه تی شوپش ی عێراق راگه یه ندرا^(٨٢))

ده بی ئه وه ش بگوتریت، که هه رچه نده گفتوگۆکان به ته نها له نیوان (پ.د.ک) و حیزبی به عسدا بوون، به لām پارته ی هه ولیدا هیزو لایه نه سیاسیه کانی دیکه ش، وه ک حیزبی شیوعی عێراق، تیا یاندا به شدار بن، که چی به عس به وه رازی

(*) نافیز جه لال: ئەندامی مه کته بی ته نفیزی (پ.د.ک) بوو و بۆی راگه یاندنی به یاننامه ی ١١ی مارتی ساڵی ١٩٧٠ ش بوو وه زیری کشتوکال له حوکه مه تی عێراقدا، که یه کێک بوو له و پێنج که سه ی له لایه ن سه رکردایه تی شوپشی کوردستانه وه ده سنیشان کرا، بۆ وه رگرتنی پۆستی وه زاره ت، له کاره که یدا به رده وام بوو تا کو له ١٩٧٢/٧/١٠ به کاره ساتی ئۆتۆمۆبیل کۆچی بوابی کرد.

(٨١) مسعود البارزانی، البارزانی والحركة التحررية الكردية، ج ٣، ص ٢٢٤.

(**) ئەم بابەته له ته وه ری چواره می به شی دووه می با سه که مان زیاتر لێی نواین.

(٨٢) بۆ زانیاری زیاتر ده یاره ی ئەم بابەتانه بپوانه: مسعود البارزانی، البارزانی والحركة التحررية الكردية، ج ٣، ص ٢٢٤-٢٤٥.

نه‌بوو^(٨٣) له‌به‌رانه‌ریشدا، پارتی دیموکراتی کوردستان سووربوونی خۆی بۆ ئه‌و مه‌به‌سته دووپات‌کرده‌وه. ئیدی له‌و کاته‌ی که خه‌ریک بوو گفتوگۆکان به‌ره‌و تیکچوون بچن، حیزبی شیوعی عێراق وای به‌چاکزانی به‌شدارنه‌بوونی ئه‌وان نه‌بیته هۆکاریک بۆ په‌خه‌ستنی گفتوگۆکان، بۆیه به‌ پارتی دیموکراتی کوردستانی راگه‌یاند که به‌بێ ئه‌و درێژه به‌ گفتوگۆکان بدات. له‌سه‌ر ئه‌و بانه‌مایه‌ش پرۆسه‌که درێژه‌ی پێدرا^(٨٤)

---

(٨٣) محسن نزه یی، احداث عاصرتها ١٩٦١-١٩٧٥، ج٢، ط١، مط وزارة التربية، اربيل، ٢٠٠٢، ص١٩٤.

(٨٤) دیدار له‌گه‌ل که‌ریم نه‌حمه‌د، هه‌ولێر، ٢٢/٧/٢٠٠٣. که‌ریم نه‌حمه‌د: سالی ١٩٢٢ له‌ شاری هه‌ولێر له‌ دایک بووه، سالی ١٩٤٦ په‌یمانگای په‌روه‌رده‌ی وه‌رزشی له‌ به‌غدا ته‌واو کردووه، سالی ١٩٤٤ پێوه‌ندیی به‌ رێخه‌ستنه‌کانی (ح.ش.ع) کردووه. سالی ١٩٥١ بۆته نه‌ندامی کۆمیته‌ی ناوه‌ندیی و سالی ١٩٥٣ یه‌ش بۆته سکرته‌ری گشتی حیزب، سالی ١٩٥٥ تا ١٩٥٧ له‌ لایه‌ن رژیمی ئه‌وسای عێراق خراوه‌ته‌ زیندانه‌وه، دوا‌ی ئازاد بوونی گه‌راوه‌ته‌وه ناو حیزب و وه‌ک نه‌ندامی مه‌کته‌بی سیاسی که‌وتۆته‌وه کار. هاوکات له‌گه‌ل دامه‌زراندنی حیزبی شیوعی کوردستان له‌ سالی ١٩٩٤، بۆته سکرته‌ری حیزب. دیدار له‌گه‌ل که‌ریم نه‌حمه‌د، هه‌ولێر، ٢٢/٧/٢٠٠٣.

تەۋەرى دوۋەم :

ھۆكەرەكانى گەفتوگۆ

شۆرپى ئەيلول كە لە سالى ۱۹۶۱ ھەلگىرسا، ھەموو رۇئىمە لە دىۋايىيە كەكانى عىراق، لەرۇگەى داپلۆسىن و سەركوتكردن، يان پەنابردنە بەر ئاگرىبەست و رىككەوتنى كاتىي لە كاتى كەمتوانايى سەربازىي خۇيان و كۆششيان بۆ پەردەپۆشكرنى راستىيەكان، جۆرەها شىۋازيان بۆ لاۋازكردن و دامركاندنەۋەى گرتەبەر.

لە تەموۋى ۱۹۶۸-يىش، كاتىك بەعسىيەكان ديسان دەسەلاتيان گرتەۋەدەست، بۆ لاۋازكردنى شۆرپى كوردستان لە گرتنەبەرى ھىچ تاكتىك و پلاننىك سلىان نەكردەۋە. بەلام نەك ھەرسەرنەكەوتن، بەلكو ئەنجامەكەى پىچەۋانە شكايەۋەو بەھۆى شەپو بەرگرىكرنى كوردەۋە خەرىك بسو دەسەلاتەكەيان بەرەو ھەلتىر دەچو. بۆيە لە كوتايى ۱۹۶۹ و سەرەتاي ۱۹۷۰ بەناچارى، لەگەل سەركردايەتى شۆرپى كورد پەنايان بىردە بەر گەفتوگۆ. دەشتولنرى ھۆكەرەكانى گەفتوگۆكە لە نوو بولدا كۆيكەينەۋە :

ھۆكەرە ناوخۇيىيەكان :

گەلىك ھۆكارى ناوخۇى عىراق و كوردستان ھەبوون كە سەركردايەتىي شۆرپى كوردستان و ھوكمەتى بەعسىيان لەسەر مېزى گەفتوگۆ كۆكردەۋە. گرنگترىنيان برىتىن لە :

۱- نابوو و تێبوونی خه‌زێنه‌ی ده‌وڵه‌ت له‌ نه‌نجامی نه‌و هه‌ترشه‌ سوپاییه‌ چپه‌ سه‌ره‌نه‌که‌ و توانه‌ی له‌ ساڵی ۱۹۶۹ دا دژی شوێشی کورد نه‌نجام ده‌ران^(۸۵) له‌ به‌ره‌وه‌ ده‌سه‌لاتی به‌عس، به‌نیازی خوێنک‌خستن و به‌هه‌یزکردنه‌وه‌و سوود وه‌رگرتن له‌ کات، به‌ناچاری په‌نای برده‌ به‌ر گفتوگۆو له‌ گه‌ڵ سه‌رکردایه‌تی بزافیی کورد رێککه‌وتن.

جیی ئاماژه‌ پێدانی شه‌ به‌رده‌وامیی نه‌و بارودۆخه‌ ناهه‌مواره‌ی که‌ حوکمه‌تی به‌عس له‌ نه‌نجامی هه‌له‌مه‌ ته‌ شکسته‌خواردووه‌کانی له‌ به‌رانبه‌ر هه‌یزی شوێشی کوردستان تێکه‌وتبوو، ده‌سه‌لاته‌که‌ی خسته‌بووه‌ ژێر مه‌ترسییه‌کی گه‌وره‌، بۆیه‌ بۆ خۆ رزگارکردن به‌ناچاری په‌نایان برده‌ به‌ر دانوستان و زۆر دڵ‌وده‌سته‌کرانه‌ش دانیان به‌ مافه‌ ره‌واکانی کورددا نا^(*)!

۲- لاوازیی پێگه‌ی جه‌ماوه‌ریی به‌عس. هه‌روه‌ک له‌ راپۆرتی سیاسیی کۆنگره‌ی هه‌شته‌می هه‌رێمایه‌تی حیزبی به‌عسدا هاتووه‌: به‌یاننامه‌ی ۱۱ ی مارت

(۸۵) پارتی دیموکراتی کوردستان (سه‌رکردایه‌تی کاتی)، رێبازی بزوتنه‌وه‌ی ئازادیخوازی کورد (هه‌له‌سه‌نگاندنی شوێشی نه‌یلول و به‌رنامه‌ی نوێی پارتی دیموکراتی کوردستان)، راپۆرتی سیاسیی سه‌رکردایه‌تی کاتی پارتی دیموکراتی کوردستان که‌ له‌ لایه‌ن کۆنفرانسی پارتی یه‌وه‌ له‌ (۱۱-۱۵) ی ئابی ۱۹۷۶ په‌سه‌ند کراوه‌، ل ۶۰

(*) شکسته‌ی به‌عسییه‌کان به‌ر له‌ چه‌ند مانگێک له‌ راگه‌یاندنی به‌یاننامه‌ی ۱۱ ی مارت، به‌تێکرا هه‌فتانه‌ گه‌یشتۆته‌ پتر له‌ (سیسه‌د) کوژراو و برینداربوو، به‌و راده‌یه‌ی که‌ ترسی له‌ ده‌ستدانی فه‌رمانه‌وه‌ی عێراقیان لێنیشته‌بوو. بۆیه‌ بریاری ده‌سپێکردنی گفتوگۆیاندا تاكو هه‌لێکی رێزێیان ده‌سکه‌وت له‌ پای‌مانه‌وه‌یان له‌ ده‌سه‌لات. بپوانه‌: حردان التکریتی (وزیر الدفاع العراقي السابق)، مذكرات سياسي عراقي (کنا عصاة من اللصوص والقتلة خلف مليشيات صدام للاعدام!)، دراسة: احمد رائف، مطابع الزهراء للاعلام العربي، القاهرة، ۱۹۹۰، ص ۱۰۴.

بايه خيكي گه وړه ی هه بووه بۆ پته وکردنی لایه نی مه عنه ویی و رۆلی به عس له نیو کومه لدا^(٨٦). نه مه ش لاوازی پیگه ی به عس له نیو جه ماوهردا بهر له به یاننامه ی ١١ مارت ده سه لمیښی، که بووبیته هوکاریک بۆ هاتنه کایه ی گفتوگو له لایه نه به عسییه کانه وه.

٢- به عسییه کان ههر زوو سهنگو هیزی (پ.د.ک)و مستهفا بارزانیان بۆ ده رکه وتو له نایاری ١٩٦٩ له لیکۆینه وه یه کدا له گوشاری (الثورة العربیة) تایبته به خویمان، دانیانه وه دانا: بالی مستهفا بارزانی له نیو بزافی کوردییدا به هیزترینیانه، نه ویش به هو ی زوړی هیزی مرویی و چه ک و تهقه مه نی و نه و پالپشته مادی و مه عنه وییه ی له سه رچاوه جیاوازه کانه وه پپی ده گات، هه روه ها ده سگرتنی به سه ر شوینه ستراتیژییه کاندای^(٨٧).

٤- هوکاریکی دیکه ی هاتنه کایه ی گفتوگوکان له نیوان سه رکر دایه تی شوړشی کوردو حوکه مه تی به عس، ده گه پیتته وه بۆ دابه شبوون و ململانیتی نیو ریزه گانی حیزبی به عس. چونکه له و سه رده مه دا سه رکر دایه تی نه و حیزبه دوو بالی ناکوکی تیدا بوو. بالیکیان عه بدوللا سه للوم نه لسهامه پایی سکریتیژی حیزبه که و باله که ی دیکه ش سه دام حسین، سه رکر دایه تی ده کرد. سه ره تاش بالی (برایم نه حمده - جه لال تاله بانی / "م.س") که له شوړشی کوردی دابراپوون، دوستانه تییان له گه ل عه بدوللا سه للوم نه لسهامه پایی گهرم بوو. به پیچه وانه شه وه، سه دام حسین، بۆنه وه ی شوینی خوی له نیو حیزبی به عسدا به هیز بکات، هه ولیدا پیوه ندیی له گه ل نه و باله که م بکریتته وه و پیوه ندیی له گه ل مستهفا بارزانی و

(٨٦) حزبی به عسی عه ره بی ئیشترکی - عیراق، راپوړتی سیاسی سه ر به هه شته مین کوڼگره ی هه ریمایه تی، کانوونی دووه می ١٩٧٤، دار الحریة للطباعة - بغداد، ١٩٧٧، ل ١١٢.

(٨٧) پروانه: د. سعد ناجی جواد، س پ، ل ١٥٩.

شۆڤشی کورد ببه ستریت. ئیدی سه دام حسێن نهو کاره ی گرت ه ئه سته ی خۆی، له دواییدا عه بدوللا سه للوم نه لسهامه پایو با له که ی له ناو بریدو خۆی بووه که سی یه که م له ناو حیزبی به عس^(۸۸).

۵- به عسییه کان، ده یانویست له ریگه ی گفتوگوه مسته فا بارزانی له ناو به رن (ههروه ک دواتر له سالی ۱۹۷۱ و ۱۹۷۲ پیلانیان بۆ ئه م مه به سته ریکخست)^(*)، یانیش ته نیاو بیده سه لات ی بکه ن وه یزه چه کداره که ی و ده سه لات ه سیاسیی و کومه لایه تیه که شی ل دابمالن^(۸۹).

۶- به عسییه کان، ده یانویست له ریگه ی دانوستانه وه کیشه ی کورد له عێراقدا بۆ ماوه یه کی گونجاو هه لپه سێرن، تاکو خۆیان بۆ هه لمه تی پرپیاگه نده کردن بۆ کیشه ی عه ره ب له گه ل ئیسرا ئیل ته رخا ن بکه ن^(۹۰) نه وه بوو دوا ی راگه یان دنی یه یان نامه ی ۱۱ مارت، هوکمه تی عێراق ۳ هه زار سه ربازی دیکه ی نارد ه پال نه وتی به عێراقیانه ی له ئوردن کۆبیوونه وه^(۹۱)

(۸۸) دیدار له گه ل نهوشیروان مسته فا ئه مین، سلیمانی، ۲۰۰۲/۱۱/۵. نهوشیروان مسته فا ئه مین: سالی ۱۹۴۴ له شاری سلیمانی له دایک بووه. خۆیندنی سه ره تایو ناوه ندیی و ئاماده یی له سلیمانی ته واو کردوه، سالی ۱۹۵۸ و ۱۹۵۹ له قوناغی ناوه ندیی پێوه ندی به پارتی کردوه. سالی ۱۹۶۸ به شی زانستی سیاسیی له زانکۆی به غدا ته واو کردوه، سالی ۱۹۶۹-۱۹۷۰ گۆفاری رزگاری ده رکردوه و خاوه ن ئیمتیازی گۆفاره که بووه، سالی ۱۹۷۷ تاکو ۱۹۹۲ سه کرتیری کومه له ی ره بجه ده رانی کوردستان بووه، ئیستاش نه ندای مه کته بی سیاسیی یه کیتی نیشتمانی کوردستانه. دیدار له گه ل نهوشیروان مسته فا ئه مین، سلیمانی، ۲۰۰۲/۱۱/۵.

(*) له ته وه ری دووه می به شی سییه می با سه که مان زیاتر له و پیلانه دواوین.

(۸۹) حردان الکریتی، س پ. ل ۱۰۴؛ ئیبراهیم جه لال، س پ، ۲۹۲.

(۹۰) دیدار له گه ل فوناد عارف، به غدا، ۲۰۰۳/۱۲/۶.

(۹۱) امون غریب، الحریکه القومیة الكردیة، مط دار النهار، بیروت، ۱۹۷۳، ص ۱۲۰.

٧- پالنه ريكي مستهفا بارزاني و جوالانه وه كه ي بۆ رازيبوون به گفتوگۆ نه نجامه كه ي، پيوه ندي به تيني بالي (برايه نه حمده - جه لال تاله باني / "م.س") بوو له گه ل حوكمه ت. له بهر نه وه ي مستهفا بارزاني مه ترسي نه وه ي هه بوو كه له نه نجامي ريكنه كه وتنيان له گه ل حوكمه تي عيراق، به عسييه كان هه ولو كوششه كانيان بۆ پشتگيري كردني بالي ناويراو دژي شوپشي كورد زياتر بكن ^(٩٢). هه روه ها بالي (برايه نه حمده - جه لال تاله باني / "م.س")، به تاييه تي له سه ره تاي ١٩٦٩ تا پاييزي نه و ساله، رۆلنكي كاريگه رييان گيڤا له بار قورسكردني شوپشي كورد، چونكه نه وان شاره زا بوون و ده يانزاني خاله لاوازه كانى شوپش له كويدايه و بۆ نيشانداني نه و خالانه ش، هاوكاريه كي زۆري رۆمي عيراقيان ده كرد ^(٩٣) سه ره پاي نه وه ش، نه مانه نه وه ناگيه نن كه نه و باله كاريگه رييه كي تاييه تيان هه بووي جيا له كاريگه ره گشتيه كه ي باري ناوخۆ، بۆ رازيبووني مستهفا بارزاني و شوپشي كورد له ده سپيكردي گفتوگۆ ^(٩٤)

٨- ئازاري نه و زيانه گه ورانه ي شوپشي كورد له سه ره تاي هه لگيرسانيه وه له (١٩٦١) چه شتبووي، بۆ دۆزينه وه ي ريگا چاره ي ده ريزابوون له و كاره ساته، مستهفا بارزاني خسته بهردهم بهرپرسياريه كي ره وشتيه وه ^(٩٥)، نه مه له لايه ك،

NADER ENTESSAR, KURDISH ETHNONATIONALISM, Lynne (٩٢)
Rienner Publishers, United States of America, 1992. p71

(٩٣) ديدار له گه ل مه سعود بارزاني، هاوينه هه واري سه ري ره ش، ٢٢/٦/٢٠٠٣. مه سعود بارزاني: سالي ١٩٤٦ له دايك بووه، له كۆنگره ي هه شتمى (پ.د.ك) له سالي ١٩٧٠، بۆته نه ندامي كۆميته ي ناوه ندي. له سالي ١٩٧٩ يشه وه تا ئيستا سه رۆكي پارتى ديموكراتي كوردستانه.

(٩٤) ديدار له گه ل مه سعود بارزاني، هاوينه هه واري سه ري ره ش، ٢٢/٦/٢٠٠٣.

NADER ENTESSAR, Op.Cit. p71-72 (٩٥)

لەلایەكى دىكەشەوە مستەفا بارزانى ھەرچەندە لەسەرەتاوہ بەفرتوفىلى بەعسىيەكانى دەزانى. بەلام پىنى وابوو رەتكردنەوہى دەسپىشخەرىي ئەوان بۆ رىككەوتن لەگەل سەركردايەتى شۆپشى كورد، دەبىتە ماىەى وروژاندنى پرسىيار لای خەلكى كوردستان. ھەرۆك لە دواى نىسكۆى شۆپش لە سالى ۱۹۷۵ گوتى: "يەكەم جار (بەعسىيەكان) ھاتنەلامان و گوتيان: (تۆتۆنۆمىتان پى دەدەين). گوتە ئەمە فىلە. مە ئەوہم پىش ئىمزاكردى رىككەوتننامەكە دەزانى. بەلام خەلك لىيان دەپرسىم: تۆ چۆن دەتوانى تۆتۆنۆمىي بۆ گەلى كورد رەت بگەيتەوہ؟"^(۹۶). بىگومان مستەفا بارزانى وىپراى ھەستى گەورەى بەپرسىيارى بەرانبەر گەلەكەى، لەناو(پ.د.ك)يشدا نەيوىستووہ (دىكتاتورىيەت) بەكاربەيتى. ئەوہش نۆر بە روونى لەدوا كۆبوونەوہى نىوان سەركردايەتیی شۆپشى كوردو رژیى عىراقدا دەردەكەوى. ئەو كاتە لە كۆبوونەوہىكى تايبەتى سەركردايەتیی پارتىيدا، بۆ دوا بپياردان لەسەر رىككەوتن، نۆربەيان پشگىرى رىككەوتنەكەيان كردوہ، بەتەنھا مستەفا بارزانى بەگومان بووہ و متمانەى بە جىبەجىكردى رىككەوتنەكە نەبووہ لەلایەن دەسلەتدارانى عىراقەوہ، بەلام نەيوىستووہ راي خۆى لەسەر نۆرىنەى سەركردايەتیی بشەپىنى و (دىكتاتورىيەت) بەكاربەيتى و رىككەوتنەكە رەت بگاتەوہ"^(۹۷).

(۹۶) بىفید ماكداول، مژووئى ھاوچەرخى كورد، و: ئەبوبەكر خوشناو، ب، ۲، چاپخانەى رۆون، سلىمانى، ۲۰۰۳، ل ۶۷۹.

(۹۷) موحسین نەزەبى، لەبىرەوہرىيەكانى ۱۱ى ئادارى مەزن، رۆژنامەى برايتى، ژ (۲۹۴۴)، ۱۹۹۸/۳/۱۱، بىدار لەگەل ھەبىب مەمەد كەرىم، ھاوینەھەوارى شەقارە، ۲۰۰۴/۷/۲۷.

هۆکاره دهرهکییهکان:

هه لگهرسانی شوپشی نه یلول نه ک ههر له سههر ئاستی ناوخۆ، به لکو له سههر ئاستی ههریمی و نیوده و له تیشدا کاریگهری گه وهری هه بوو. نه مهش زۆر به پوونی له پتوهندییه سیاسیهکاندا رهنگی ده دایه وه، جا چ له گه ل جوولانه وهی کوردی، یان له گه ل حوکمه تی عیراقیدا بوو پیت. له بهر نه وه، پتویسته گرنه گرتین فاکته ره دهرهکییهکانی گفتوگۆی نیوان سههر کردایه تی شوپشی کوردو حوکمه تی عیراق ده سنیشانبهرین. که نه مانه ن

١- رۆلی به کیتی سۆفیه ت، له فاکته ره ههره کاریگهرهکانی گفتوگۆو ریکه وتنی کوردو رژی عیراق بوو، له و پیناوه ی پینگه ی خۆی له ناوچه ی رۆژ هه لاتی ناوه راست به هیزتر بکات. نه وه بوو سۆفیه ت، ناو بژی هه ردوو لای کوردو رۆلکی گه وهری گێرا له رازیکردنی مسته فا بارزانی، بۆ گفتوگۆکردن له گه ل ده سه لاتدارانی عیراق^(٩٨) ته نهاته (فیدوتۆف)ی بالیۆزی سۆفیه ت له عیراق، به به رۆشه وه چاودیری گفتوگۆکانی ده کردو زۆر جاریش چاوی به شان دی هه ردوولا ده که وتو سههرکه وتنیشی له لیکتر نزیکردنه وه ی هه لویسته کانیان به ده سه پینا^(٩٩). نه مه جگه له وه ی له و پیناوه دا سههر کردایه تی سۆفیه ت له رتگی (یه فگینی پریماکۆف) ه وه، هه ندی جار نامه ی بۆ سههر کردایه تی شوپشی کورد ده نارد^(١٠٠).

هاوشانی به کیتی سۆفیه ت، زۆربه ی ولاتی کامپی سۆشیا لیستی هانی کوردو حوکمه تی عیراقیان ده دا بۆ کۆتایی پینانی کیشه ی نیوانیان. له سههر ئاستی

(٩٨) پارتی دیموکراتی کوردستان (سههر کردایه تی کاتی)، س پ، ل ٤٧.

(٩٩) مسعود البازانی، البازانی والحركة التحررية الكردية، ج ٣، ص ٢٣٥-٢٣٦.

(١٠٠) ه س، ل ٢٢٦-٢٢٧ و ٢٤٠.

ولاتی عەرەببیش میسر هەمان رۆلی دەگێڕاو خوازیاری چارەسەرکردنی کێشە ی کورد بوو^(١٠١).

٢- لەو سەرەدەدا، پێوەندی نێوان هەردوو رژیمی عێراق و ئێران، سروشتیکی دوژمنکارانە ی بەخۆوە گرتبوو. لەبەرئەو هەپەشە و هیز کۆکردنەو هەکانی ئێران لەسەر سنوورەکانی عێراق و داوای ئێران بۆ هەندێ لە بەشەکانی زەوی و ئاوی عێراق، هاوکاتی قۆستنه‌وه‌ی کێشە ی کورد، وایان لە رژیمی عێراق کرد پەنا بەریتە بەر گفتوگۆ و دانوستان لەگەڵ سەرکردایەتی شۆرشێ کورد^(١٠٢) رژیمی عێراق ئەو هەلۆیستە ی بە لانیكەم وەك چارە یەکی کاتی بەباش دەزانی، چونکە بەو کارتی کوردی لە دەست ئێران دەردەهێناو هەلۆیستی خۆی پێ بەهیز دەکرده‌وه^(١٠٣).

جێی ناماژە پێکردنە ناکۆکی و ململانێی نێوان ئەو دوو ولاتە، ئەگەرچی مێژوویەکی دوورودرێژی هەیە، بەلام ئەو ناکۆکییە داوی ئەو هە ی لە ١٩ ی نیسانی ١٩٦٩ جێگری وەزیری دەرەو هە ی ئێران، لە ئەنجومەنی پێرانی ولاتە کەیدا یەك لایەنە هەلۆه‌شانه‌وه‌ی پەیمانی سنوری نێوان هەردوو ولاتی راگە یاند^(١٠٤)، کە لە ٤ ی تەموزی ١٩٣٧ لەنێوانیاندا مۆرکرا بوو کێشە ی سنوری نێوانیان چارەسەر کرابوو، قوولتر بۆوه^(١٠٥)

(١٠١) دیدار لەگەڵ دکتۆر مەحمود عوسمان، هەولێر، ١٦/٨/٢٠٠٣.

(١٠٢) د. سعد ناجی جواد، س پ، ل ١٦٦.

(١٠٣) د. بورهان یاسین، ئەو هە ی ئەو پۆ سیاسەتە ... سبە ی مێژووه، چاپە مەنە ی تۆفستی دیلان، سلێمانی، ٢٠٠٢، ل ١١٣.

(١٠٤) د. جابر ابراهيم الراوي، الحدود الدولية ومشكلة الحدود العراقية الايرانية - دراسة قانونية وثائقية، مط دار السلام، بغداد، ١٩٧٥، ص ٤٩٦.

(١٠٥) بۆ زانیاری زیاتر دەر بارە ی ئەو پەیمانه، بپوانه: ه س، ل ٤٣٠-٤٥٩.

٢- نهوهی وای له حوکمهتی به عس کرد که له گفتوگۆی له گه‌ل سهرکردایه‌تی کورددا په‌له‌بکات، نه وه‌وله سهرنه‌که وتووه‌ی کوده‌تا^(*) بو که له کانونی دووه‌می ١٩٧٠ بق لادانی رژیمه‌که یان نه‌جامدرا. هه‌رچه‌نده نه‌جامده‌رانی کوده‌تایه‌که سهرنه‌که وتن و پتر له ٤٠ که‌سیان له سیداره‌دران، به‌لام له به‌ره‌نجامی نه وه‌ کوده‌تایه‌دا، عیراق ده‌سه‌لاتدارانی ئێرانی تاوانبار کرد، به‌وه‌ی بالێۆزخانه‌ی ئێران له به‌غدا، ده‌ستی له و پیلانگیریه‌دا هه‌بووه، هه‌ر له‌به‌ر نه‌وه‌ش حوکمه‌تی به عس بالێۆزی ئێرانی له عیراق وه‌ده‌رنا^(١٠٦).

بۆیه له‌پێناو که‌مکردنه‌وه‌ی ده‌ستیه‌ردانه‌کانی ئێران له کاروباری ناوخۆی عیراق، رژیمی به عس په‌له‌ی کرد له په‌نابردنه‌به‌ر گفتوگۆ له‌گه‌ل سهرکردایه‌تی شوێشی کوردستان، چونکه له و سه‌رده‌مه‌دا ئێران پێوه‌ندی له‌گه‌ل سهرکردایه‌تی

(*) نه‌ینی نه وه‌وله کوده‌تایه له‌رێگه‌ی په‌کێتی سوڤیه‌ته‌وه‌ گه‌یشه‌ حیزبی شیوعی عیراق و داوایان له‌وان کرد که هه‌واله‌که به‌گه‌یه‌ننه سهرکردایه‌تی حیزبی به عس، نه‌گه‌ر پێیان نه‌گه‌یشه‌تبايه به‌لای ئۆده‌وه‌ کوده‌تاکه سهرکه‌وتوو ده‌بوو. دیدار له‌گه‌ل به‌هانه‌دین نووری، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/١٨. به‌هانه‌دین نووری: سالی ١٩٢٧ له گوندی ته‌کیه‌ی سه‌ر به‌ قه‌ره‌داغ له‌دایک بووه و تا پۆلی چواری ئاماده‌ی خوێندوو. سالی ١٩٤٦ پێوه‌ندی به حیزبی شیوعی عیراق کردوو. له‌سه‌روبه‌ندی نسکۆی حیزیدا سالی ١٩٤٩ بۆته سکرته‌ری رێکخواری سلێمانی. هه‌ر له و ساله‌دا بۆته سکرته‌ری په‌که‌می حیزب تا‌کو سالی ١٩٥٢ به‌رده‌وام بووه، سالی ١٩٥٢ له‌لایه‌ن حوکمه‌ته‌وه‌ ده‌سگیر کراوه و سالی ١٩٥٨ له به‌ره‌نجامی چوارده‌ی ته‌مموژ ئازاد کراوه، پاشان له کاری حیزبی تێه‌لچۆته‌وه و بۆته نه‌ندامی مه‌کته‌بی سیاسیی. سالی ١٩٨٤ له ریزه‌کانی حیزبی شیوعی عیراقی ها‌تۆته‌ده‌ر، سالی ١٩٩٤ حیزبیکه‌ی به‌ناوی (بیرووتنه‌وه‌ی دیموکراسیخوازان) دامه‌زراندوو، به‌وانه: به‌هه‌الدین نووری، مذكرات.

(١٠٦) ادغار اوبلانس، س پ، ل ١٥٩.

كوردىش ھەبوو^(*). بەوھش حوكمەتى بەعس بواری زىتتى بۇ دەپەخسا كە نىيازى لىكجيا كوردنەوھى ئىران لە سەركردايەتى شۆپشى كوردستان بەدەسبختات و ئۆتۆماتىككېيانە دەسەلاتى خۆيشى لەنىو چوارچىوھى ولاتدا لەپىگەى رەوشى ئاشتىيەوھ پتەو بكات.

۴- رووھ جىھانئىيەكەى، بەناو چارەسەركردنى كىشەى كورد، بۇ رژیىمى بەعس گرنگ بوو ئەم ھەنگاوەيان دەبووھ ھۆيەك بۇ بەدەسھىتانی رژیو پىگەى حوكمەتى بەعس لەنىو ولاتاندا^(۱۰۷)، لەبەرئەوھى بەعسىيەكان ماوھەكى كورت بوو دەسەلاتیان گرتبووھ دەست و ھەولیان دەدا لەرئى بانگەشەكردن بۇ چارەكردنى كىشەى كوردەوھ ناوبانگىيەكى زياترو پىشگىرى نۆدەوئەتى بۇ رژیىمەكەيان بەدەسبىنن.

(*) لەمیانى تەوھرى چوارەمى بەشى نووھمى باسەكەماندا لەو پىئوھندىيە دواوین.

(۱۰۷) د. بورھان یاسین، س پ، ل ۱۱۲.

تەوھرى سېيھەم:

كارىگەرلىكى و كاردانەوھى راگەياندىنى بەياننامەى ١١ مارت

١- لەسەر ئاستى ناوخۇ:

راگەياندىنى بەياننامەى ١١ مارت وھەرچەرخانىكى گەورە بوو لە مېژووى دەسلەتسىيەسى عىراق و دەسلەتسىيە قۇناغىكى نوئى جوولانەوھى رزگارخوئى كوردستان بوو، كە تىكوشانى سىياسىي و روشنبىرى جىگەى مەملەتلى و خەباتى چەكدارى گرتەوھ. ئىدى شۆپشگىتپانى سەرچىپاكان لەگەل جەماوھى كوردستان لەشارەكاندا تىكەل بوونەوھ و گشت پارت و كۆمەلە سىياسىيەكانى عىراق مافى تۆتۆنمىيان خستە نۆو بەرنامەكانىانەوھ^(١٠٨) گەلانى عىراق بەخوشى و شادىيەوھ پىشوازيان لەم قۇناغە مېژوويىيە كرد.

لە ١٢ مارتدا بۆ خوشحالىيە دەربرىن خۇشاندانىكى گەورەى جەماوھى گەلانى عىراق لە بەغداى پايتەخت بەپۆھ چو كە سەرکردايەتى بەعس و گەورە بەرپرسانى حوكمەت و شاندى گەورەى كوردى تىيادا ئامادە بوون و لە بەردەم جەماوھرىكى بەرپراواندا سەرۆك كۆمار و تەشكىلى خويىندەوھ و دكتور مەحمود عوسمانىش پەيامى مستەفا بارزانى خويىندەوھ^(١٠٩) دواترىش لەسەر داواى سەرۆك كۆمار شاندى ھاوبەشى كورد و رېژىمى بەغدا سايدانى شارەكانى عىراقىيان كرد^(١١٠).

(١٠٨) پارتى نىموكراتى كوردستان (سەرکردايەتى كەس)، س پ، ل ٦٠.

(١٠٩) مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الديمقراطية، ج ٣، ص ٢٤٥.

(١١٠) ه س، ل ٢٤٨.

به یاننامەی ١١ی مارت نهك هه ر به ته نیا ناشتی له نیوان شۆپشی کوردو
 حوکمهت هینایه کایه وه، به لکو به هۆیه وه ناشتی که وه نیوخۆی کوردانیش.
 نه وه بوو (بالی برایم نه حمه د- جه لال تاله بانی / "م.س") که له پال حوکمه تی
 عێراق دژی مسته فا بارزانی و شۆپشی کورد ده جه نگان، به بروسکه یه ک بۆ نه حمه د
 سه سه ن به کر پشتگیری خۆیان له به یاننامه که راگه یاند^(١١١) برایم نه حمه دیش که
 نه وکاته له لهنده نی پایته ختی به ریتانیا بوو، به مه به سستی پیرۆزباییکردن سه ردانی
 بالیۆزخانه ی عێراقی کرد. هه روه ها جه لال تاله بانیش پشتگیری خۆی بۆ
 به یاننامه که راگه یاند^(١١٢) بیگومان نه وه له وێستانه ش له به ر هه ر هۆکارێک بوو بن
 به هه نگاوێکی پۆزه تیفانه له قه له م ده درێنو خزمه تیکی گه رده یان به بزوتنه وه ی
 سیاسی کورد گه یاندو به کرپیزی و ته بابیی که وه نیویانه وه و کێشه ی نیوانیان
 به کۆتا هات^(١١٣)

سه رۆک جاشه کانیش^(*) بۆ داوای لیبوردن چوونه لای مسته فا بارزانی، نه ویش
 له تاوانه کانیان خۆش بوو^(١١٤) نه وه له وێسته ش له لایه که وه گیانی لیبورده یی و
 له لایه کی دیکه شه وه دووربینی مسته فا بارزانی ده گه یه نیت، له به ر نه وه ی نه م
 هه نگاوه ی بۆ نه وه مه به سته بووه که نه و جاشانه له ناو باوه شی رژیمی به عس
 ده ربه یینیت و بیانیه یینیته وه نیو ریزی بزوتنه وه ی کوردایه تی، بۆ نه وه ی

(١١١) جه مال نه به ز، کوردستان و شۆپشه که ی، ل ٢٠٨

(١١٢) ره فیق پشده ری، کورد دوژمنی خۆت بناسه ، ١، (ب.ه.ش)، ١٩٩٩، ل ٢١

(١١٣) له ته وه ری یه که می به شی نووه می باسه که مان به فرا نی له م بابته دواوین.

(*) وشه ی (جاش) له فره هنگی سیاسی کوریدا بۆ نه و کاسانه به کار ده هینریت که دژی
 بزوتنه وه ی سیاسی کورد، وه ک به کرێگراو چالاکی ده نجام ده دهن و بۆته زاراو به کی
 سیاسی-کۆمه لایه تی بۆ گوزارشت لیکردن.

(١١٤) مسعود البارزانی، البارزانی والحركة التحررية الكردية، ج ٢، ص ٢٥٠.

جاريكى ديكه نه توانن كه لك له هيزو توانايان وه ريگرن و دژى بزوتنه وهى رزگاريوخوازي كوردستان به كاريان بهيتن.

هه لبة ته كاريگه ريبى و گاردانه وهى به ياننامه ١١ مارت ته نها له كوردستانى ژير ده سه لاتی عيراق گيرى نه خوارد، به لكو له پارچه كانى ديكه ى كوردستانيش به گه رمى پيشوازي ليكرا. نه وه بوو گه لى كورد له كوردستانى ژير ده ستي ئيران راگه ياندنى نه و به ياننامه يه ى به سه ركه وتنكي گه و ره ى بزوتنه وهى ئازاديوخوازي كوردستان ناسى و (حيزبى ديموكراتى كوردستانى-ئيران) يش به بلاوكرده وهى به ياننامه يه ك خو شحاليى و پشگيرى خوى بو راگه ياندنى به ياننامه ١١ مارت راگه ياند^(١١٥) عه بدولپه حمان قاسملووش^(*) پيى وابوو نه و بۆنه يه بو گشت گه لى. كوردو گه لانى رۆژه لاتی ناوه پاست سه ركه وتنكي گه و ره يه و واى ده بينى: نه و پيكهاتنه به ره ى ديموكراتى دژى ئيمپرياليستى گه لان له ناوچه كه به هيزتر ده كا، هه روه ها پيى وابوو چاره سه ركردنى كي شه ى كورد له عيراقدا كاريگه ريبه كى رۆر ده كاته سه ر خه باتى كورد له هه موو پارچه كانى كوردستان، به تايبه تى له كوردستانى ژير ده سه لاتی ئيران^(١١٦)

(١١٥) رۆژنامه ى "كوردستان" ئۆرگانى كۆميته ى ناوه ندى حيزبى ديموكراتى كوردستان-

ئيران، دووه مين بيره وه ى به ياننامه ى ١١ مارتس، ژ(١٤)، مارسى ١٩٧٢.

(*) عه بدولپه حمان قاسملوو سالى ١٩٣٠ له گوندى قاسملوو كه ده كه ويته نيوان هه ربوو شارى ورمى و شنۆ، له دايك بووه، سالى ١٩٧١ بۆته نه ندامى كۆميته ى ناوه ندى پاشان سه كرترى گشتى حيزبى ديموكراتى كوردستانى ئيران، سالى ١٩٨٩ له فیه نناى پايته ختى نه مسا له گه ل چه ند هاوړيه كى له لايه ن رۆژمى ئيرانه وه شه هيد كرا، بو زانبارى زياتر بپوانه: كاوه به هرامى، بوكتور قاسملوو ريبه ريكى مؤيدىن و شوپشگيريكى ديموكرات، (بى چ)، (بى ش)، (بى س).

(١١٦) "هاوكارى" (رۆژنامه يه كى هه فتانه ى گشتيه ده زگاي گشتى چاپه مهنى و بلاوكرده وه ده ى نه كا)، ژ(١٣)، ١٢/٤/١٩٧٠.

له کوردستانی ژێر دهستی تورکیاشدا بهیاننامهی ۱۱ی مارت دهنگی دایهوه و بووه مایه ی جۆشسه‌ندنی بزووتنه‌وه‌ی کورد له‌و پارچه‌یه‌دا، به‌تایبه‌تیش له ناوچه‌کانی ماردین و سیواس و قه‌یسه‌ریه‌ی دیاربه‌کرو ناوچه‌کانی نزیک سنووری سوریا. ئه‌وه‌ش وای له ده‌سه‌لاتدارانی تورک کرد که له نیوان سالانی ۱۹۷۱- ۱۹۷۸ حوکمی عورفی له‌و پارچه‌یه‌ی کوردستاندا رابگه‌یه‌ن^(۱۱۷) و سیاسه‌تی تیرۆر ده‌ستگیرکردن و برسییکردن دژی کورد به‌کار به‌یئن^(۱۱۸) هه‌ر له‌ ژێر کاریگه‌ریی راگه‌یاندنی به‌یاننامه‌ی ۱۱ی مارت، (پارتی دیموکراتی کوردستان- تورکیا) له‌ هاوینی ۱۹۷۰دا به‌که‌مین کۆنگره‌ی دامه‌زراندنی خۆی به‌ست، ئه‌و کۆنگره‌یه‌ی که هه‌موو ئه‌و شانانه‌ی له‌کۆتایی شه‌سته‌کاندا په‌یدابوون له ریکخراویکدا به‌کخست، پاشانیش ئه‌و پارتی چالاکیه‌کانی به‌گوپتر بوون^(۱۱۹)

له کوردستانی ژێر ده‌سه‌لاتی سوریااشدا، گه‌لی کورد شادمانی خۆیان ده‌ربهری و له بروسکه‌یه‌کدا بۆ سه‌رۆک کۆماری عێراق پشتگیری خۆی بۆ به‌یاننامه‌که راگه‌یاند. ئه‌وه‌شیان ده‌ربهری که گه‌لی کورد له سوریا له‌ژێر زه‌هری چه‌وساندنه‌وه و تیرۆر توقاندندا ده‌نالتینیت^(۱۲۰) هاوکات (پارتی دیموکراتی کورد له سوریا) له به‌یاننامه‌ی کۆتایی کۆنگره‌ی نیشتمانی به‌که‌میدا که له مانگی ئابی

(۱۱۷) احمد عبدالباقی، الدور السياسي للقوميات في تركيا، الاكراد (دراسة حالة)، اطروحة مقدمة الى مجلس معهد الدراسات القومية والاشتراكية في الجامعة المستنصرية وهي جزء من متطلبات درجة الماجستير في الدراسات الدولية، ايلول ۱۹۸۹، ص ۷۷

(۱۱۸) بۆ زانیاری زیاتر بپوانه: جه‌مال نه‌به‌ز، کوردستان و شۆڤشه‌که‌ی، ل ۱۱۵-۱۲۰.

(۱۱۹) بۆ زانیاری زیاتر بپوانه: عبدالفتاح علی یحیی، الحزب الديمقراطي الكوردستاني في تركيا (۱۹۶۵-۱۹۹۲) نشأته وتطوره، گوفارا زانکویا ده‌وک (مرۆڤایه‌تی- ئه‌کادیمییه‌)، په‌ربه‌ندا (۵)، هه‌ژمارا (۱)، ئه‌یلول ۲۰۰۲، ل ۱۲۸-۱۵۱.

(۱۲۰) جه‌مال نه‌به‌ز، کوردستان و شۆڤشه‌که‌ی، ل ۲۰۸.

١٩٧٠دا بەسترا، بەيانتنامەى ١١ مارتى بەرز نرخاندو گەلى كوردو دەسەلاتدارانى عىراقى بۆ گرتە ئەستۆى سەرخستنى ئەو ئەزمونە مۆۋويە هاندا^(١٢١)

هاوشان كوردانى نىشتەجىي لوبنانىش لە بەيروتى پايتەختدا لەبەردەم بالتۆزخانەى عىراق بۆ دەربىرىنى شادمانى و پشتگىرييان بۆ بەيانتنامەى ١١ مارت خۆنیشاندايان سازدا^(١٢٢).

وەك يەكەم رىكخراوى كوردىش لە هەندەران، نوکسە^(*) لە تۆرگانەكەى خۆيدا (Kurdistan Information)، بەيانتنامەكەى هەلسەنگاندو سەرەپاى گومانى بەرانبەر رژىمى عىراق لە جىبەجىكردنى بەلئىنەكانيان، پىرۆزبایى خۆى لە ناشتەوايى نىوان كوردو ئەو رژىمە كوردو هىواى خواست تا سەر بىت^(١٢٣)

لە تاراوگەشدا، سىياسەتمەدارانى كورد پشتگىرى خۆيان بەرانبەر بەيانتنامەى ١١ مارت نیشاندا. لەوانەش دكتور كامەران بەدرخان^(**)، لەگەل خێزانەكەى لە

---

(١٢١) "الكاكر" (مجلة نظرية يصدرها الحزب الديمقراطي الكردستاني)، ع (١)، بغداد، تشرين الثاني ١٩٧٠، ص ٩٠

(١٢٢) "النور" (جريدة يومية-سياسية)، ع (٤٢٥)، ١٩/٣/١٩٧٠.

(*) نوکسە: مەبەست (يەكگىتى نەتەوەيى خۆيىنداكارانى كورد لە ئەوروپا) يە، كە لە ٢١ ئادارى ١٩٦٥ لەلايەن جەمال نەبەزو هەندئ لە هاو پىراني دامەزرىنراو. بپوانە: جەمال نەبەز، كوردستان و شۆرشەكەى، ل ٢٤٨-٢٤٩.

(١٢٣) جەمال نەبەز، كوردستان و شۆرشەكەى، ل ٣٠٩.

(**) كامەران ئەمىن عالى بەدرخان: سالى ١٨٩٥ لە ئەستەنبۆل لەدايە بوو. باوكى كامەران يەككە لە كۆرەكانى ميرى كورد (مىر بەدرخان پاشا) يە، كامەران خۆيىندى سەرەتاى و ناوەندى و كۆلىزى مافى لە ئەستەنبۆل ئەواو كوردو، يەككە بوو لە كوردە چالاكەكانى كوردستانى توركيە، پاشا راوەبوونانى لەلايەن كەمالىيەكانەو پەراگەندەى سوريا و ئەلمانيا بوو، رۆلى كاراي هەبوو لە دامەزراندن و كردنەوى پارت و كۆمەلە سىياسىي و رۆشنپەرسەكانى كورد لە نىوان سالانى سى و چلەكانى سەدەى بيستم، خواوەنى

۲۰ حوزەیرانی ۱۹۷۰ بۆ بەشداریبوون لە دانێشتنەکانی کۆنگرەیی هەشتەمی (پ.د.ک) که لە کوردستان دەبەسترا گەشتنە بەغدا. لە لێدوانێکی تایبەتیشدا بۆ رۆژنامەی (التأخي)، کامەران بەدرخان وتی: "مایەی ئاسوودەییەم لە ولاتی ئاشتیپەوه (مەبەست لە عێراقە - نووسەر) سلاو لە بەیاننامەی ۱۱ی مارتو گەڕانەوهی پێوهندی بریارانەی نێوان رۆڵە هاونیشتمانەکان و کۆمبەوونی نیازە خاوەنەکان بکەم لە پێشوا بەدەنگەوه ماتنی لێزانانە بۆ پێویستیپەکانی پەرەپێدان و بووژانەوه و پێشخستنێ عێراقو گەلەکی" (۱۲۴).

لێره دا دەتوانین ئاماژە بەوهش بدهین که بەیاننامەی ۱۱ی مارت، لە کوردستاندا وێرپای کاردانەوهی سیاسی، لە بۆلە جیا جیاکانی دیکەشدا کاریگەری باشی نواند. بۆ نموونە لە بۆلە روئشنیارییدا پێشکەوتنی بەرچاو بەدیھات و لە ماوهی مارتێ ۱۹۷۰ تا کو مارتێ ۱۹۷۴ بە دەیان گۆشاری رۆژنامە و بڵاوکراوه دەرجوون، که بۆ رۆژنامەگەری کورد بە ماوهی زیترین دادەندرت (۱۲۵)، هەروەها بەهۆی دامەزراندنی بەرپێوه بەرلیتییەکی تایبەت بە خۆیندنی کوردی، خۆیندن و خۆیندەواری پەرەیسەندو "ئەو بەرپێوه بەرلیتییە کاری زۆر گەورەیی ئەنجامدا، بەتایبەتی لە وەرگێڕان و دانانی کتێبی قوتابخانەکان که دەبوو خۆیندن لەهەردوو قۆناغی ناوەندی و ئامادەیی بپێتە کوردی، چونکه بەر لە ۱۱ی

کۆمەڵێک بەرەمی چاپکراوه. سالی ۱۹۷۸ لە دوورە ولاتی (پاریس)، کۆچی نوایی کردووه. بڕوانه: صديق عثمان، الزكري ال (۱۹) لرحيل الدكتور کامران بدرخان، "گولان العربي" (مجلة شهرية-سياسية-ثقافية عامة)، ع (۱۷)، ۲۵ تشرین اول ۱۹۹۷، ص ۴۳-۴۶.

(۱۲۴) "التأخي"، ع (۴۷۶)، ۱/۷/۱۹۷۰.

(۱۲۵) بڕوانه: باوهکر عوبید سالح، س پ، ل ۱۳۳.

ئادارى ۱۹۷۰ خويىندى سەرەتايى تاراپىدەك بىيۈە كوردى^(۱۲۶). جگە لەمانەش ھەرلە بۈۋارى پۈۋوناكېرىدا چەند دەزگايەكى ۋەك كۆمەلەي رۆشنىرى كوردى كۆپى زانىارى كورد دامەززان ۋە كىتتى نووسەرانى كوردىش كەمانگىك بەر لەپاگەياندىنى بەياننامەي ۱۱ مارت دامەززا بوۋ، بۈۋا پاكەياندىنى بەياننامەكە، كۆنگرەي يەكەمى خۆي بەست ۋە دەست بەكار بوۋ^(۱۲۷).

لەبۈۋارى ئابۈۋرىشدا سەرەپاي سىياسەتى جىۋاز، بە بەراۋورد لەگەل ناۋچەكانى دىكەي عىراق، ئەۋ پېۋزانەي لە كوردستان دامەززان، لە سەرچەمى ئەۋ پېۋزانە زىاتر بوۋن كە لە ۱۴ مەمۈزى ۱۹۵۸ تا ئەۋكاتە دامەززا بوۋن^(۱۲۸) ھەرۋەھا لەلايەن ھۆكەمەتۋە نىزىكەي (۲۰)مىليۇن دىنار بۆ ئاۋەدانكردنەۋەي كوردستان تەرخانكرا^(۱۲۹). ئەۋەش بۆ ئەۋسەردەمە بېرىكى كەم نەبوۋ.

لەسەر ئاستى عىراقىشدا، پارىتە سىياسىيەكان بەگەرمى پىشۋازى بەياننامەي ۱۱ مارتىيان كىرد. بەر لە ھەمۋانىش، (عەزىز مەمەدى) سىكرىتېرى لىژنەي مەركەزى (ح.ش.ع) بەۋ بۆنەيەۋە لەھەمان رۆژدا بروسكەي پېۋزىبايى بۆ ھەرىكە لە سەرۋك كۆمارى عىراق ۋە سەرۋكى (پ.د.ك) پەۋانە كىرد ۋە پېۋزىبايى كىردن، لەۋ بروسكەيەدا لەپىناۋ جىبەجىكردنى بەندەكانى بەياننامەكە، جەختى لەسەر

(۱۲۶) پەرۋەردەۋ زانىست (گۇۋارىكى پەرۋەردەيەۋ زانىستى يە بە سى مانگ جارى دەردەچى)، ژ(۱۲)، بەھارى ۱۹۷۷، ل ۸۹-۹۵.

(۱۲۷) بۆ زانىارى زىاتر دەربارەي ئەۋ دەزگايانە بېۋا: : باۋەكر عوبېد سالىح، س پ ، ل ۱۵۹-۱۶۴.

(۱۲۸) پارتى دىموكراتى كوردستان (سەركردايەتى كاتم)، س پ، ل ۶۱
(۱۲۹) كرىس كۆچىرا، مېژۋى كورد لە سەدەي ۲۰-۹، دا، ۋ: محمد رىئانى، چاپخانى كاريون، تاران، ۱۳۶۹، ل ۴۲۸.

ئامادهیی هاوکاریکردنی هەردوولا کردبوو.^(١٣٠) شایانی باسیشه که (ح.ش.ع) له ناوه پاستی مارتی هه مان سالدا به یاننامهیهکی ده رکرد تیایدا سه ره تا باسی له هه لۆیستی خۆی کردبوو به رانه بر کیشه ی کورد هه ر له سه ره تای دامه زرانندی حیزبه که یانه وه، جه ختیان له سه ر نه وه ش کردبوو که ناشی کوردستان به بی سیسته مێکی دیموکراسی له ته واوی عێراقدا، به مافی ئۆتۆنۆمی شاد بیت^(١٣١) له گه ل هه موو نه وانه شدا (ح.ش.ع) تییینی خۆی له سه ر به یاننامه ی ١١ ی مارت هه بوو، که به پتویستی ده زانی ئه و ریککه وتنه فراوانتر بکریته و پارتیه سیاسیه کانی دیکه ی عێراق بگریته وه، بۆ ئه وه ی حوکمه ت نه توانیته پاشه کشه ی لێنکات^(١٣٢)

هه روه ها (حیزبی نیشتمانی دیموکراسی)^(*)، له مانگی مارتی ١٩٧٠ دا به یاننامه یهکی ده رکردو تیایدا له روانگه ی باوه رپیان به چاره سه ری ناشتیانه ی

(١٣٠) بۆ ده قی هه ردوو بروسکه که بپوانه: "الثقافة الجديدة" (مجلة شهرية ثقافية عامة)، ع(١٢)، آذار- نیسان ١٩٧٠، ص ٣١٦-٣١٨.

(١٣١) بپوانه: "الثقافة الجديدة"، ع(١٢) آذار- نیسان ١٩٧٠، ص ٣٢٩-٣٢٣.

(١٣٢) دیدار له گه ل دکتۆر موکه پهم تاله بانی، به غدا، ٢٠٠٣/١٢/٧.

(*) حیزبی نیشتمانی دیموکراسی: سالی ١٩٤٦ له لایه ن کامل چارچی و هاوپیکانی دامه زراوه و ئامانجیشی نه نجامدانی چاکسازی گشتی بووه له بواره سیاسی و ئابووری و کۆمه لایه تی و رۆشنیریه کان، به مه به ستی گۆڕینی بارودۆخی دواکه وتووی عێراق بۆ ده وله تیکی دیموکراتی هاوچه رخ. بپوانه: د. عادل تقی عبد محمد البلداوی، الحزب الوطني الديمقراطي في العراق ١٤ تموز ١٩٥٨-٨ شباط ١٩٦٣، مط المیناء، بغداد، ٢٠٠٠، ص ٢٣-٢٤. شایانی باسه ئه م حیزبه هه ر له سه ره تای دامه زرانده وه هاوسۆزی کیشه ی کورد بووه، بۆیه ش ژماره یهکی زۆری تیکۆشه ری کورد چووبوونه ریزه کانیه وه. پتوه ندیه کی پته ویشی له گه ل (پ.د.ک) هه بووه و له گه ل هه لگیرسانی شۆرشێ ئه یلول، جه ختی له سه ر چاره سه کردنی ناشتیانه ی کیشه ی کورد

نۆزی کورد، پشتگیریان له به یاننامه ی ۱۱ی مارت کردو هیوای هینانه ئارای که شیکی دیموکراسییانه و ههلبژاردنی نهنجوومه نی نیشتمانیان له عێراقدا خواست^(۱۳۳)

رێکخراوو سه ندیکا پیشه یه کانی عێراقیش، به هه مان شیوه به یاننامه ی ۱۱ی مارتیان پیروژ کرد، که به و بۆنه یه وه هه ریه ک له (مه مه د مه هدی جه واهیری له ده سته ی دامه زینه رانی به کیتی نه دبیان له عێراق) و (سه عد قاسم جه مودی سه روکی ده سته ی ئاماده کاری سه ندیکای روژنامه نووسانی عێراق) و (به کیتی گشتی سه ندیکاکانی کرێکاران) و (سه ندیکای مامۆستایانی هه ریمی عێراق) و (سه ندیکای پارێزه ران) به جیا بروسکه ی پیروژباییان بۆ ده سه لاتدارانی عێراق ره وانه کرد^(۱۳۴)

کردوه . بۆ زانیاری زیاتر بپوانه : مه کته بی ناوه ندیی دیراسات و توێژینه وه ی (پ.د.ک)، س پ، ل ۲۴-۲۸ و ۹۴-۱۰۲.

(۱۳۳) "الثقافة الجديدة"، ع (۱۲)، ص ۳۲۴-۳۲۵.

(۱۳۴) سه باره ت به و بروسکانه بپوانه : وزارة الإعلام، أعياد السلام، مط الجمهورية، بغداد، (د.ت)، ص ۱۹-۲۲.

ب - له سه ر ئاستی ده ره وه:

راگه یانندنی به یاننامه ی ١١ ی مارت هه ره وه چۆن له سه ر ئاستی ناو خۆدا کار دانه وه و کاریگه ری دروستکرد، له سه ر ئاستی ده ره وه شدا به شیولزی جیا جیا وه لام و کار دانه وه ی جیا ولزی لیکه وته وه.

له نێو ولاته هه ریمیه کانیشدا، ئێران به توندی دژی ئه م به یاننامه یه وه ستایه وه، له مه شدا ده زگا هه والگه یه کانێ ولاته یه کگرتوه و هه مریکی ده زگا کانێ ئیسرا ئیلی له پشت بوو. هه ره ها شای ئێران پێی وابوو، مسته فا بارزانی به پێچه وانیه ی به لینه که ی خۆی له به رانه ر ئێران^(*) له گه ل ده سه لاتدارانی عێراق شه پی راگرتوه، له به رنه وه شا له لای خۆیه وه په یمانیدا که تۆله ی خۆی له رابه ری شۆپشی کورد بکاته وه، ئه مه شی له سه لای ١٩٧٥ له رێککه وتنه نامه ی جه زانی^(**) به جێگه یانندو شۆپش نسکزی پێهات^(١٣٥).

(*) له کاتی گه فوگۆکانی نێوان رژیمی عێراق و شۆپشی کوردا، ده سه لاتدارانی ئێران په یوه ندییان به رابه رایه تی شۆپشی کورده وه کردبوو، تا کو له رێککه وتن له گه ل فه رمانه وایانی عێراق، پاشگه زیان بکاته وه. به وانه: مسعود البارزانی، البارزانی والحركة التحررية الكردية، ج ٢، ص ٢٣٦-٢٣٧.

(**) ئه م رێککه وتنه له نێوان شای ئێران (مه مه د ره زا) و سه دام حسێن به ئاماده بوونی سه رۆکی جه زانی^(هه واری بۆمه دیه ن) له ٦ ی مارت ١٩٧٥ له جه زانی^(مۆکر) بۆ کۆتایی پێهێنانی کێشه سنوورییه کانێ هه ره وه ولاتی عێراق و ئێران، له و رێککه وتنه شدا شای ئێران به رامبه ر وه رگرتنی هه ندێ به شه زه وی سازشی له پرسی کورد کردو په یوه ندییه کانێ له گه ل شۆپشی کورد کۆتایی پێهێنا، بۆ زانیاری زیاتر به وانه: باوه کر عوبید صالح، س پ، ل ٢٢٠-٢٢٣.

(١٣٥) الاتحاد الديمقراطي الكردستاني اللجنة التأسيسية، الثورة الكردية ١١ أيلول ١٩٦١-٦ آذار

١٩٧٥، مشروع البرنامج الوطني، آب ١٩٧٥، ص ٣٢

ئەوێ جێی سەرنجیشە لە هەندێ سەرچاوەدا باس لەوێکراوە کە ژمارەیەک لە روژنامەکانی ئێران بەپێچەوانەی هەلۆیستی دەوڵەت، پێرۆزیاییان لە کورد کردووە بەبۆنەی سەرکەوتنیان لە بەدەستەینانی دەسکەوتەکانی بەیاننامەی ۱۱ی مارت، لە هەمان کاتیشدا بەرانبەر رژیمی عێراق گومانی خۆیان دەریپێوێ لە جێبەجێکردنی بەیاننامەکە^(۱۳۶).

شایانی باسیشە لەناوخوای ئێراندا دەسەڵاتداران لەلایەکەوە لەترسی کاریگەری ئەنجامەکانی بەیاننامەی ۱۱ی مارت لەسەر کورد، لەلایەکی دیکەشەوە بەو مەبەستەی تارادەیک مەملانی لەگەڵ فەرمانڕەوایانی عێراق بکەن، هەر بۆ روایەت هەندێ کاری ئاوەدانکردنەوەیان لە ناوچەکانی کوردستانی ژێر دەستیان ئەنجامدا، بەلام لەگەڵ ئەوەشدا وازیان لە ئازاردان و دەسگیرکردنی خەلکی ئەمینا^(۱۳۷). لەبەرئەوە دەتوانین بڵێین کاری ئاوەدانکردنەوەکەشیان تەنها بۆ چاوبەست و سەرنجڕاکیشتنی خەلکی بوو تاکو سیاسەتی نادانپەرۆرەرانەی خۆیان پێپەردەپۆش بکەن.

رژیمی تورکیاش لە بەرانبەر راگەیاندنی بەیاننامەی ۱۱ی مارت، بە توندی ناپەرەزایی دەریپێ^(۱۳۸)، وەزیری دەرەوێشیان لەمیانێ سەردانیکیدا بۆ بەغدا داوایکرد کە تورکمانەکانیش وەک کورد ئۆتۆنۆمییان پێبدی، بەلام سەدام حەسین دواوی راویژکردنێک لەگەڵ کەسایەتی کورد فوئاد عارف لەسەر ئەو بابەتە، وەلامی

(۱۳۶) بېروانە: جەمال نەبەز، کوردستان و شۆڕشەکی، ل ۳۱۲-۳۱۴.

(۱۳۷) عیسا پزمان، نەینێ یەکانی بەستنی پەیمانی ۱۹۷۵ ئەلجەزائیر، م: ناسر ئیبراھیمی، سوید، ۱۹۹۷، ل ۱۰۵.

(۱۳۸) راپۆرتی کۆنگرەیی دووھەمی پارتی گەلی دیموکراتی کوردستان، سەرھەڵی سەختی کاروان بەرھەو پێش دەچێت، چاپخانەی گەل، کوردستان، ئایاری ۱۹۹۰، ل ۶۷.

وهزیره‌که‌ی تورکیای به‌وه دایه‌وه: که به‌لێ ئیمه رازین له عێراقدا ئۆتۆنۆمی به تورکمانه‌کان بدهین به‌و مه‌رجه‌ی ئیوه‌ش ئۆتۆنۆمی به‌و عه‌ره‌بانه‌ بدهن که له ناوچه‌کانی ئه‌سکه‌نده‌روونه ده‌ژین له تورکیا، له‌به‌رئوه وه‌زیری ده‌ره‌وه‌ی تورکیا له به‌رانبه‌ر ئه‌وه‌لامه بی ده‌نگ بوو جارێکی دیکه قسه‌یان له‌سه‌ر ئه‌وه‌ بابه‌ته نه‌کرد^(١٣٩).

له‌ ناوخوای تورکیاشدا، ده‌سه‌لاتداران ترسی ئه‌وه‌یان هه‌بوو راگه‌یاندنێ به‌یاننامه‌ی ١١ی مارت بپێته‌ هۆی بووژاندنه‌وه‌ی بزافی رزگاربخوازی کوردستان له تورکیادا، له‌به‌رئوه له ٨ی نیسانی ١٩٧٠دا ئابلقه‌ی ناوچه‌ی (سلیقان)یانداو پتر له ٢ هه‌زار که‌سیان ده‌سگیر کرد. هه‌ر له هه‌مان سال و سالی دواتریش له ناوچه‌کانی باتمان و بنگول و هه‌ندێ شوینی دیکه، شالاوی هاوشیوه‌یان نه‌نجامدا^(١٤٠).

رژیمی سوریا که ولاته‌که‌یان دراوسێی عێراقه‌و به‌شیکی کوردستانی له‌ژێر ده‌ستدایه، دژی به‌یاننامه‌ی ١١ی مارت هه‌لۆیستی نواندو له ئیژگه‌ی دیمه‌شق وه به‌تووندی هێرشی کرده‌ سه‌ر ئه‌وه‌ به‌یاننامه‌یه^(١٤١). هه‌ر به‌وه‌نده‌ش نه‌وه‌ستا به‌لکو له هه‌مان رۆژی راگه‌یاندنێ به‌یاننامه‌ی ١١ی مارت دادگاییکردنی ١١ ئه‌ندامی پارته‌ی دیموکراتی کوردستانی سوریا راگه‌یاندا، به‌ تاوانی بلۆکردنه‌وه‌ی پرۆپاگه‌نده‌ی تیکده‌رانه‌و وروژاندنی مملانیی ته‌نیککی^(١٤٢).

(١٣٩) دیدار له‌گه‌ڵ فوئاد عارف، به‌غدا، ٦/١٢/٢٠٠٢.

(١٤٠) احمد عبدالباقي، س پ، ل ٦٩.

(١٤١) جه‌مال نه‌به‌ز، کوردستان و شۆرشه‌که‌ی، ل ٣١٠.

(١٤٢) احمون غریب، س پ، ل ١١٦.

ده توانين بليين، دژ وه ستانى ههريهك له رژيمه كانى ئيران و توركياء سوريا بۆ نهوه دهگهرايه وه كه ههريهك له م سى ولاته به شيكى خاكي كوردستانيان له ژير ده ستدايه وه له ههريهك له م به شانesh نه وهى كورد له ميژوودا خاوهنى بزوتنه وهى سياسيى خۆى بووه و سه ره پاي تايبه ته ندى جياوازي ههريه كه شيان، به لام بزوتنه وهى رژگاريخوازي كوردستان له هه ر پارچه يه كدا كاريگه رى به سه ر پارچه كانى ديكه وه هه بووه . له به رنه وه دواى راگه ياندى به ياننامه ي ١١ى مارت فه رمان په وايانى ئيران و توركياء سوريا ترسى نه وه يان هه بوو كه نه م بارودوخه ي له كوردستاني ژير ده ستى عيراقدا خوولقاوه ، كاريگه رى بخاته سه ر پارچه كانى ديكه ي كوردستان و بزوتنه وهى سياسيى تيدا به جموجول بخات بۆ سه ندى مافه كانيان . بۆيه ده سه لاتدارانى هه رسى ولاتى ناوبراو له به رانبه ر راگه ياندى به ياننامه ي ١١ى مارتدا دژايه تى خويان نيشاندا .

سه رۆك كۆمارى ميسريش، سه ره پاي نه وهى كه پتيوه ندى ولاته كه ي له گه ل رژيمي عيراق گه يشتبوه قه يران و بران، به لام له سه ر داواى پارتى ديموكراتى كوردستان بروسكه ي پشتگيري و پيروزيابي به بۆنه ي راگه ياندى به ياننامه ي ١١ى مارت بۆ سه رۆك كۆمارى عيراق نارد^(١٤٣)

هه ر به هه مان بۆنه وه ، ههريهك له (جه عفه ر محمه د نه لنومه يري)ى سه رۆك كۆمارى سودانى ديموكراتى و (سه باح ئال سالم نه لسه باح)ى ميرى كويت و (عوسمان نه لدنا)ى وه زيرى ده نگوباسى لوبنان، بروسكه ي پيروزيابيان ئاراسته ي

(١٤٣) مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحريرية الكردية، ج ٢، ص ٢٤٧، بۆ ده قى

بروسكه كه ش بپوانه : وزارة الاعلام مديرية الاعلام العامة، القضية الكردية اصداء الحل

السلمي عربياً، مطابع الجمهورية، بغداد، ١٩٧٠، ص ٩.

سەرۆك كۆمارى عىراق كورد^(۱۴۴). (شىنخ سەقەر كوپى مەمەد ئەلقاسمى) فەرمانرەۋاى مىرئىنىنى (رەئىس ئەلخەيمە)ش لەمىيانى سەردانىكىدا بۇ بەغدا، لە كۆنگرەيەكى رۇژنامەۋاتىدا لە ۲۹ حوزەيرانى ۱۹۷۰، دىئەن بەمافە نەتەۋەييەكانى كوردى بەمەنگاۋىكى پۆزەتيفانە لەقەلمدا^(۱۴۵). مەرۋەھا (عارف زاھىرى) يارىدەدەرى سكرىتىرى گىشتى كۆمەلەى دەۋلەتە عەرەبىيەكان، پىرۋىزىي خۇى لە دەسەلاتدارانى بەغدا كورد^(۱۴۶).

مەرۋەھا رىكخراۋەكانى بزووتنەۋەى رىزگارخۋازى فەلەستىنىش پىشۋازىيان لە بەيانتنامەكە كورد، لەۋانە رىكخراۋى رىزگارخۋازى فەلەستىنى و بەرەى مىللى سىموكراتى بۇ رىزگارى فەلەستىن^(۱۴۷).

لە ۋلاتە جىياجىياكانى عەرەبىيىشدا، لىپىرسراۋانى عەرەب بەيۋنەى راگىياندىنى بەيانتنامەى ۱۱ى مارت لە لىدونىيان بۇ دەزگاكانى راگىياندىن، خۇشخالى خۇيان دەرىپى^(۱۴۸). لە بروسكە و لىدونەكانى بەرپىرس و سەرانى عەرەبىدا ۋا دەردەكەۋىت كە ھۇى سەرەكى دىخۇشيان بۇ چارەسەر كىرنى كىشەى كورد لە عىراقدا، رەخسانى زەمىنەى ئامادە كىرنى سوپاى عىراق بوۋە بۇ شەپى عەرەب دىزى نىسرلىل.

(۱۴۴) بۇ دەقى ھەرسى بروسكە بىروانە: وزارة الاعلام مديرية الاعلام العامة، القضية الكردية

اصداء الحل السلمي عربياً، ص ۹-۱۰.

(۱۴۵) "الفتاخي"، ع (۱۹۷۵)، ۳۰ حوزيران ۱۹۷۰.

(۱۴۶) "الجمهورية" (جريدة يومية سياسية)، ع (۷۷۲)، ۱ نيسان ۱۹۷۰.

(۱۴۷) بىروانە: لىمون غرىب س پ، ل ۱۱۴.

(۱۴۸) بۇ زانىلارى زىاتەر بىروانە: : وزارة الاعلام مديرية الاعلام العامة، القضية الكردية اصداء

الحل السلمي عربياً، ص ۱۱-۱۳.

بوون^(۱۵۳). ئەمەش ئەوە دەگەینێ کە جەنگی سارد^(*)ی نێوان هەردوو کامپی رۆژھەلات و رۆژئاوا کاریگەری راستەوخۆی لەسەر باری سیاسیی کوردستانیش ھەبوو و خستویەتە ژێر دەرهاویشتە نێگەتییەکانیەو.

ھەر لە میانێ کاردانەو دەرهکێیەکاندا، سەرۆک و سکرتێری یەکییتی خوێندکارانی نێودەولەتی لە پراغ-چیکۆسلوفاکیا، بروسکە یەکی پێرۆزیاییان ئاڕاستەیی سەرۆک کۆماری عێراق کرد^(۱۵۴).

ناشتیخووانی جیھانیشت، پێشووزیانی لە راگەیانندی بەیاننامەی ۱۱ی مارت کردو بەم بۆنەیەو سکرتاریەتی ئەنجومەنی ئاشتیی جیھانی، نامەیەکی پێرۆزیاییان بۆ بزوتنەوێ ئاشتیی عێراق نارد^(۱۵۵) ھەروەھا کۆنگرەیی جیھانیی ھێزەکانی ئاشتیی کە لە مۆسکۆی پایتەختی یەکییتی سوڤیەت لە ۲۵ تا ۳۱ی تشرینی دووھەمی ۱۹۷۳ بەسترا، لەبارەی بەیاننامەی ۱۱ی مارتەو ھەریەکێکیان دەرکردو تیایدا پێشووزیانی لە سیاسەتی ھۆکەمی عێراق کرد لە چارەسەرکردنی کێشەیی کورد لەسەر بنەمای ئۆتۆنۆمی^(۱۵۶).

(۱۵۲) دیدار لەگەڵ دکتۆر مەحمود عوسمان، ھەولێر، ۲۶/۹/۲۰۰۳.

(*) جەنگی سارد کێشەو ململانێی نێوان نوو دەولەت یان نوو جەمسەری نێو کۆمەڵگای نێودەولەتیە بێپەنا بردنەبەر بەکارھێنانی ھێزی چەکداری لەلایەن ھەریەکیکیانەو، بەلکو ململانێیەکی سیاسیی و ئایدۆلۆژی و راگەیانندن، چونکە بەکارھێنانی شێوازی چەکداری لە ململانێدا، جەنگی سارد دەبێتە جەنگی گەرم. بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: نظام برکات و عثممان الرواف و محمد الحلوة، مبادیء علم السياسة، دار الرمل، عمان، ۱۹۸۴، ص ۳۳۳-۳۳۵.

(۱۵۳) "النور"، ع (۴۲۵)، آزار ۱۹۷۰.

(۱۵۴) "الثقافة الجديدة"، ع (۱۲)، آزار-نیسان ۱۹۷۰، ص ۳۲۸-۳۲۹.

(۱۵۵) صلاح سعدالله، للمسألة القومية في العراق، ط ۱، مط ھاوار، ھەول، ۲۰۰۲، ص ۱۰۴.

راگه یاندنی به یاننامه ی ۱۱ی مارت ره نگدانه وی له سه میدیاکانی دهره وهش په یداکردو بووه بابته گی لیک روژنامه و گوڤارو نیژگی نه و سه رده مه که مه ندیکیان ستایشیان کردو ژماره په کیشیان هیرشیان کرده سه ری^(۱۵۶). هه روه ها له ماوه ی نیسان و ئیاری ۱۹۷۰ ژماره په کی زور له روژنامه نووسانی عه ره بو نه وروپی و نه فریقی و ئاسیایی... رژانه نیو باره گای سه رکردایه تی شوپشی کوردستان بۆ چاوپیکه وتن و وه رگرتنی زانیاری^(۱۵۷).

---

(۱۵۶) بېوانه: وزارة الاعلام مديرية الاعلام العامة، اصداء الحل السلمي عربياً، ل ۱۴- ۴۸ :

جه مال نه به ز، کوردستان و شوپشه که ی، ل ۳۱۰-۳۱۷.

(۱۵۷) مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحريرية الكردية، ج ۳، ص ۲۴۹-۲۵۰.

تەوهرى چوارەم:

هەتسەنگاندنى بەياننامەى ١١ مارت

بەياننامەى ١١ مارت كە لە ئەنجامى خەباتى شوڤشى رژگارىخوازى كوردستان بەديهاتوو، لە مێژووى نوێى كورددا شوڤنىكى پىپايەخى گرتوو و بەدەستكەوتنىكى گەورەى سياسىيى لەقەلەمدراو. هەلبەت بايەخى ئەو بەياننامەيش لەو دەابوو كە بۆ يەكەمجار لە بەلگەنامەيەكى فەرمىي و ياسايدا لەلايەن يەكێك لەو دەولەتانەى كە بەشێكى كوردستانى لەتكراوى پێو لکێنرلەو، لەچوارچێوەى ئۆتۆنۆميدا دان بە مافە نەتەوہي و سياسىيەكانى كورددا بنرێت. بێگومان ئەگەر رژيمى بەعس لە هەنگاوەكانيدا راستگۆ باو خۆى لە جێبەجێکردنى خالەكانى بەياننامە كە نەدزىبايەو، دەبوو سەرەتايەكى رێخۆشكەر بۆ هێتانه كايەى ديموكراسىيى لە سەرتاسەرى عێراقداو ولايتەكەى دەكرده بنكەيەكى ئارام و مۆديلىكى نوێى پێكەو ژيانى ولايتىكى فرەنەتەوہيى لە رۆژەلاتى ناوہراست

لەپووى ياساىيەوہش، ئەو بەياننامەيە بايەخ و بەهاى خۆى هەبوو بنەماى ياساىيى بۆ چارەسەرکردنى پرسى كورد لەعێراقدا هێتا ئارا، كە لە خالەكانى دووہم و دەيەم و سێزەدەهەم و بەشێكى چوارەهەم و پازدەهەمدا دارپێژرابوو^(١٥٨)

---

(١٥٨) بۆ زانیاریى زیاتر دەربارەى گرنكى بەياننامەكە لەپووى ياساىيەوہ بپوانە: محمد احمد عزيز الهماوندي، فكرة الحكم الذاتي والاقليات العرقية (دراسة تطبيقية في الوطن العربي)، رسالة دكتوراه مقدمة الى كلية الحقوق - جامعة القاهرة، ١٩٨٥، ص ٢٣٩-٢٤٢.

له سه ر ئاستی نۆده و له تیشدا، به یاننامه ی ١١ی مارت به هۆی چاودێری و سه ره رشتی راسته و خۆی به کێتی سۆفیه ت له دانوستانه کانی نۆوان شۆرشێ کوردو حوکمه تی عێراق بۆ رێککه و تن، پڕ بایه خ بوو. ئه و رۆله ی سۆفیه تیش که جه مه سه رێکی به هێزی ئه و سه رده مه ی جیهان بوو، گه و ره یی کێشه ی کورد به گشتیی و کاریگه ریی شۆرشێ مه زنی ئه یلول به تاییه تی ده رده خات.

له گه ل باسکردنی لایه نه پۆزه تیفه کانیشدا، نا کرێ خۆمان له خسته نه یوی که م و کوپیی و خاله نیکه تیفه کانی به یاننامه ی ١١ی مارت به دوور بگرین و پاساویان بۆ بێنینه وه. چونکه له و سه رده مه دا رژیمی فه رمانه وای عێراق به هۆی ئه و تیکشکانه سه ربازیانه ی که له به رانبه ر هێزی پێشمه رگه ی کوردستان دووچار ی هاتبوو، که و تبه وه نۆو بارودۆخیکی دۆراو و شپه رزه وه. بۆیه ئه گه ر سه رکر دایه تی شۆرشێ رزگاریخوازی کوردستان له میانی دانوستانه کاندای وردبێنتر با و شیلگیرانه تر پێی له سه ر ته وای مافه سیاسی و نه ته وه یی و کۆمه لایه تی و ئابووری و رۆشن بیرییه کانی کورد داگر تابه، ده سه که و تی به رفراوان ده هاته به ره مه م و که م و کو رتییه کانی به یاننامه ی ١١ی مارت که متر ده بوو و رژیمی عێراقیش که له به رانبه ر شۆرشێ کورددا توانای شه پرکردنی نه مابوو، به ناچار یی له ئاست داواکانی شۆرشێ رزگاریخوازی کوردستاندا ملکه چ ده بوو.

جا لێره دا، له ژێر رۆشنایی ئه وه ی له سه ره وه خسته مانه پوو، به یاننامه ی ١١ی مارت (*) هه لده سه نگینین:

١- له پووی یاساییه وه ناتوانین ئه و به لگه نامه یه به رێککه و تننامه ناو بیهین، چونکه ته نها به ناوی (ئه نجومه نی سه رکر دایه تی شۆرش) ی عێراق ده رچووه و شیوه ی به یاننامه ی وه رگرتووه. ئێمه ش که هیچ ده قیکی نووسراومان نه که و تۆته

(*) سه بلرمت به م به یاننامه یه بپوانه: پاشکوی ژ(١).

به رده ست به ناوى ريكه وتننامه و به واژوو ناوى دو لايه ن بلاوكراييت هه، ناتوانين به ريكه وتننامه ي له قه له م بدهين، بويه له باسه كه ماندا زاراو ه ي به ياننامه مان به كارهيئاوه، نه ك ريكه وتننامه .

هه به ياننامه يه ك له باريكدا نه گه ر دوو لايه ن واژويان له سه ر كرديت نه وا ده بيته ريكه وتننامه و نيشانه ي دان پيئانه به يه كترى، به لام نه گه ر يه ك لايه ن بلاوى كرديت هه نه وا هه ر هه مان لايه نيش له چوني ه تى جيبه جيكرديدا سه ريشكه ^(١٥٩) نه وه ش نه وه ناگه يه نيت كه سه ركردايه تى كورد هه ولى نه دا نه نجامى گفكوگوكان به ناوى ريكه وتننامه يان به ياننامه ي هاوبه ش بلاويكرت هه، له كاتيكا حوكمه تى عيراق واى بۆ ده چوو كه به ياننامه ي هاوبه ش ته نها له نيوان دوو ده و له تدا نه نجام ده دريت، نه ك له نيوان ده و له تيكا و بزوتنه وه ي سياسى ناوخوى هه مان ولات ^(١٦٠) به هه رحال، نه و پاساوه ي رژيمى عيراق ناچيت ه ناو چوارچيويه راستيه وه. له بهر نه وه ي له هه رشويينيكي جيهاندا كوئايى هيئان به كيئشه يه كى نه ته وه يى - سياسى خويئاوى، به به ياننامه ي هاوبه شى نيوان لايه نه ناكو كه كان ده سه لميئندري.

٢- شيواى نووسيني پيشه كى به ياننامه كه، جگه له نيشاندانى مه يلى نه ته وه ييان ه ي عه ره ب و هه نگاهه تاكتيكيه كانى پيشترى به عس به رانه ر كورد هيچى ديكه نابه خشى. نه گه رنا، كورته ميژويه كى كيئشه ي راسته قينه ي كوردى له عيراقدا تيدا تو مار ده كرا. سه باره ت به وه مو حسي ن دزه يى ده لئيت: دواى

(١٥٩) د. مارف عومر گول، كيئشه ي كه سايه تى ياسايى نيونه ته وه يى گه لى كورد، چ، ١، ده زگاي

چاپ و په خشى سه رده م، سليئمانى، ١٩٩٩، ل ٧٤.

(١٦٠) ديدار له گه ل مه سعود بارزاني، هاوينه هه وارى سه رى ره ش، ٢٢/٦/٢٠٠٣؛ ديدار له گه ل

دكتور مه حمود عوسمان، هه ولير، ١٦/٨/٢٠٠٣.

ته‌واو بوونی گفتوگوکان و رێککه‌وتن له‌سه‌ر خاڵه‌کانی به‌یاننامه‌ی ١١ ی مارت، شاندی حوکه‌مات پێیگوتین: ده‌بێ ئه‌و به‌یاننامه‌یه‌ پێشه‌کییه‌کی بۆ بنووسرێته‌وه‌ جا ئیوه‌ رازی ده‌بن ئیمه‌ بینووسینه‌وه‌؟ ئیمه‌ش گوتمان: به‌لێ. به‌لام ئیمه‌ نه‌مان ده‌زانی پێشه‌کییه‌که‌ به‌و چه‌شنه‌ داده‌پرژن^(١٦١). ئه‌وه‌ش دڵسافی و بیتاگایی سه‌رکردایه‌تی کورد به‌رانبه‌ر دوژمنانی نیشانداده‌ت.

٣- به‌پێی خاڵی (١) ی به‌یاننامه‌که‌، نایه‌کسانییه‌ک له‌نیوان به‌کارهێنانی هه‌ردوو زمانی کوردی و عه‌ره‌بی له‌ قوتابخانه‌کاندا نیشان دراوه‌. زمانی عه‌ره‌بی له‌ هه‌موو قوتابخانه‌ کوردیه‌کاندا له‌پاڵ زمانی کوردیدا سه‌پێنراوه‌. به‌لام خۆبێندنی زمانی کوردی له‌ ناوچه‌کانی تری عێراق وه‌ک زمانی دووه‌م و به‌و ئاسته‌ی که‌ یاسا دیاری ده‌کات دانراوه‌.

٤- له‌ خاڵی (٥) ی به‌یاننامه‌که‌، دان به‌وه‌ نراوه‌ که‌ قوتابیان و لاوان و ئافه‌ره‌تان و مامۆستایانی کورد، بۆیان هه‌یه‌ رێکخراوی تایبه‌ت به‌ خۆیان پێکه‌وه‌ بنێن و ببه‌ نه‌ندامی رێکخراوه‌ عێراقیه‌کانی هاوچه‌شنی خۆیان. هه‌لبه‌ته‌ به‌عس له‌ به‌نه‌ندامبوونی ئه‌و رێکخراوه‌ کوردستانییه‌ له‌ رێکخراوه‌ عێراقیه‌کاندا، مه‌به‌ستی ئه‌وه‌ بوو که‌ له‌لایه‌که‌وه‌ ئه‌وان له‌ رێگه‌ی ئه‌و پێکه‌وه‌ به‌ستنه‌وه‌یه‌ به‌ ئاسانی بتوانن کاری خۆیان له‌ ناو ئه‌و توێژانه‌ی کورد ئه‌نجام بده‌ن. له‌لایه‌کی تریشه‌وه‌، زیاتر ئاگاداری جموجۆل و چالاکییه‌کانی ئه‌و توێژانه‌بن و سه‌ربه‌ستیی کارکردنیان لێکه‌مبه‌که‌نه‌وه‌. ئه‌گینا ده‌بوايه‌ ئه‌و رێکخراوه‌ کوردییه‌ وه‌ک چۆن پێشتر هه‌ولیان دا‌بوو ببه‌ نه‌ندامی رێکخراوه‌ جیهانییه‌ هاوچه‌شنه‌کانیان، خۆیان به‌شێوه‌یه‌کی ئاره‌زوومه‌ندان، داوای به‌ نه‌ندامبوونیان بکردایه‌ له‌ رێکخراوه‌ عێراقیه‌کان، نه‌ک داوای حوکه‌ماتی عێراق بکرايه‌ مه‌رجێک بۆ به‌یاسایی بوونیان.

(١٦١) بیدار له‌گه‌ڵ موحسین نزه‌یی، هاوینه‌هه‌واری سه‌لاحه‌ددین، ٩/١١/٢٠٠٣

۵- به پیتی خالی (۶-۱) ی به یاننامە که درێژە دەدری به هەربوو بپگە ی (۲و) ی بپیری ژمارە (۵۹) ی به رواری ۱۹۶۸/۸/۵ ی (ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆرش) ی عێراق، که بپگە ی (۱) ی تایبەتە بە لێبوردنی گشتیی بەشدار بووانی نووداوەکانی باکوور (مەبەست لە کوردستانە) ^(۱۳) دیارە بە پیتی ئەم بپگە یە، بە عەسییەکان بەشداربووانی شۆرشی کوردیان بە (تاوانبار!) بەرانبەر رژێمە که بیان ئە قەڵەمداوە و بپیری لێبوردنیان بۆ دەکردوون. بیگومان دووپات کردنەوێ ئەو بپیارە لە خالی (۶) ی به یاننامە ی ۱۱ مارت، سووکایەتی کردنیکی گەرە بوو بە بنووتنەوێ رزگاریخوازی کوردستان، که لە پیتاوە بە دەسپێنانی مافە نەتەواییە رەواکانی کورد و دیموکراسیەت بۆ عێراق و رەتکردنەوێ زۆرداری و تاوانکاریی رژێمەکانی عێراق، لە سەنگەری خەبات و بەرگریکردن دابوو، لە کاتی کدا که ئەو رژێمە بە دوا یە کتر هاتووانە دا، لە رێگە ی سوپا و دەزگا سەرکوتکەرە کانیانەو، خاکی کوردستانیان داگیرکردووە و گە لە که یان بندهست کردووە. لە بەرانبەریشدا پێشمەرگە ی کورد، دور لە دەستدریژی کردنە سەر خاک و مالی خەلکی دیکە، نەیارانە بەرگرییان لە خاک و گە لە که یان کردووە. لەم بارەشدا رژیمی عێراق بە تەوانبار دادەنری، ئەک بەشداربووانی شۆرشی کورد. بۆیە سەرکردایەتی شۆرشی رزگاریخوازی کوردستان بە هیچ شێوە یەک نە دەبوو بە خالی (۶-۱) ی به یاننامە ی ۱۱ مارت رازی بیت.

۶- گەرەترین کەم و کورتی به یاننامە ی ۱۱ مارت ئەو بوو که دەست نیشانکردنی سنووری ناوچە ی ئۆتۆنۆمی، بە پیتی خالی (۱۴) ی به یاننامە که، پلەبند بوو بە ئەنجامدانی سەرژمێرییەکی فەرمیی دوا ی راگە یاندنی به یاننامە که.

(۱۶۲) سەبارەت بە بپیری ناوبراو پێوانە: الجمهورية العراقية، القرارات العامة لمجلس قيادة

الثورة ۱۹۶۸-۱۹۷۷، للمجلد الاول، ص ۵۹۴.

ئۆتۆنۆمییەش کە بریتییە لە: "سیستەمیکی ناسەنترالی، بنیادناو لەسەر دان پێنانی ھەرئیمێکی نەتەوێی یان ئەتنیکی جیاواز-بەسەرێەخۆ بوونی لە کارگێری کاروبارەکانی لەژێر سەرپرەشتیی و چاودێری دەسەلاتی ناوەندی" ^(١٦٣) و یەکێک لە توخمە بنەرەتییەکانیشی، بوونی ناوچەییەکی جوگرافیە سنووردارە لەپەڕی نەتەوێیە، کە دامودەزگاکانی ئۆتۆنۆمی (فەرمانرەوایی و کارگێری) تیایدا دەسەلاتدار بن ^(١٦٤). لەبەرئەوە، پێویست بوو سەرکێدایەتی کورد، دیارکردنی سنووری جوگرافیە ناوچەیی ئۆتۆنۆمی بکەدایە مەرجی حاشا ھەلنەگرو دوانەخراوی بەرایی راگەیانندی بەیاننامە ١١ی مارت. کەواتە دەتوانین بڵێین ئەو ئۆتۆنۆمیە نەتەوێی کورد، لە بۆتەییەکی شەخسییدا داڕژرا بوو، نەک ھەرئیمێ. کە شێوەی یەکەمیان دەدری بەو کەمینە نەتەوێی یان روشنبیری یان ئەتنیکیانە بەھۆی بارودۆخیکی مێژوویی بە پرەش و بڵاوی لێرە و لەوێ ناوچە و ھەرئیمێ دەوڵەتێکدا دەژین، بێ ئەوەی لە ناوچە یاخود ھەرئیمێکی دیاریکراو نیشتەجێ بووبن. ھەرچی شێوەی دووھەمینە بە خاڵی دانیشتوانی ئەو کەمە نەتەوێی دەدری کە لە ھەرئیمێک یان ناوچەییەکی دیاریکراوی ناو دەوڵەتێکدا نیشتەجێ ^(١٦٥). دواي راگەیانندی بەیاننامە کەش سەدام حەسین لە دیداری پەيامنێریکی رۆژنامەیی (لۆمۆند)ی فەرەنسی گوتبووی: "ھۆکەتی

(١٦٣) د. محمد مەواند، الفدرالية والحكم الذاتي واللامركزية الادارية الاقليمية (دراسة نظرية

مقارنة)، ط ٢، مط وزارة التربية، اربيل، ٢٠٠١، ص ٣٦.

(١٦٤) ھ س، ل ١٠٠.

(١٦٥) بۆ زانیاری زیاتر دەربارە ھەرێمە شێوەی ئۆتۆنۆمی بێوانە: د. عبدالعظیم محمد،

مفهوم الحكم الذاتي في القانون الدولي (دراسة مقارنة لبعض الانماط والمشكلات)،

مطبوعات مركز الدراسات السياسية والاستراتيجية بالاهرام، ١٩٩٤، ص ١٦٤.

عێراق و حیزبى بە عەس ئۆتۆنۆمىيان بە خەلک داو، نەك بە خاك^(۱۶۶) بە مەش پەردەى لە سەر سیاسەتى شار دراوہى خۆيان ھەلماى.

شایانى باسە رژىمى بە عەس پىشتىرش ھەولێ دابوو دەسکاریى سنوورى جوگرافى کوردستان بکات. بە لگەش، دەرکردنى بریارێک بوو لە ۲۷ى ئایارى ۱۹۶۹ بۆ دامەزراندنى پارێزگایەکی نوێ بە ناوی دەوێک، کە لە یەكخستنى قەزاو ناحیە کوردییەکانى سەر بە پارێزگای موسڵ پیکھیترا^(۱۶۷). لێرەدا نابێ نکوولێى لەوێش بکەین کە دامەزراندنى پارێزگای دەوێک داخوایەکی لە میژینەى جوولانەوہى رزگار یخوای کورد بوو، بەلام دەتوانین بڵێین رژىمى بە عەس ئەو بریارەى دەرکرد بەو مەبەستەى لە لایەکەوہ سیمای کوردبوونى شارى موسڵ^(*) بگوریت، یان بیسپرتەوہ، لە لایەکی دیکەشەوہ خۆى ئامادە بکات بۆ ھەر ئەگەرێکی داھاتوو تاکو لە کاتى دانوستان لەگەڵ شۆرشى رزگار یخوای کوردستان، گفتوگۆ لە سەر کوردیتى شارى موسڵ نەکریت. ئەو نیازەشیان، لە گفتوگۆکانى سالى ۱۹۷۰دا بۆ مەیسەر بوو.

۷- ھەر بە پێى خالى (۱۴)ى بە یاننامەکە، بە کارھێنانى سامانى سروشستى ناوچەى ئۆتۆنۆمىی خراوہ تە ناو چوارچێوہى دەسەلاتى کۆمارى عێراق. بەو

---

(۱۶۶) وەرگیراوہ لە: عەبدوللا کەرىم مەحمود، رەشەباى ژەھرو ئەنفال، ب، ۲، چ، ۱،

لەبلاوکراوہکانى وەزارەتى رۆشنبىرى، سلێمانى، ۲۰۰۲، ل، ۱۶.

(۱۶۷) سەبارەت بەو بریارە بڕوانە: الجمهورية العراقية، القرارات العامة لمجلس قيادة الثورة (۱۹۶۸-۱۹۷۷)، المجلد الثاني، ص ۵۰۵.

(*) سەبارەت بە کورد بوونى شارى موسڵ بڕوانە: د.خليل اسماعيل محمد، اتجاهات الاستيطان العربي في محافظة نينوى واثره على التكوين القومي للسكان، "متن" (مجلة سياسية- ثقافية)، ع (۱۲۵)، حزيران ۲۰۰۲، ص ۹۱-۱۰۳.

شیوه‌یه‌ش گه‌لی کورد له‌دانا‌نی نه‌خشه‌ی ئابووری کوردستان و ناوچه‌کانی تری عێراق هیچ ده‌سه‌لاتێکی به‌رنه‌که‌وت. ده‌ره‌نجامیش ناوچه‌ی ئۆتۆنۆمی له‌ سه‌رچاوه‌ داراییه‌کان بیه‌ش بوو. ناشکراشه‌ که‌ یه‌کێک له‌ کۆله‌گه‌ بنه‌رته‌یه‌یه‌کانی سیسته‌می ئۆتۆنۆمی، سه‌ربه‌خۆیی هه‌ری‌مێ ئۆتۆنۆمییه‌ له‌ ده‌وله‌ت، له‌رووی داراییه‌وه‌، واتا له‌ ره‌فتارکردن به‌ سه‌رچاوه‌ داراییه‌کان^(١٦٨) سه‌رکه‌وتنی ده‌سه‌لاتی خۆجێیش له‌ زۆرتین سوودمه‌ندی به‌کاربردنی سه‌رچاوه‌ داراییه‌کانی هه‌ری‌مه‌که‌ی ده‌بیته‌ هۆی پته‌وکردنی قه‌واره‌ی ئۆتۆنۆمی، له‌ پێگه‌ی جێبه‌جێکردنی پرۆژه‌ی کۆمه‌لایه‌تی و خزمه‌تگوزاری ناوخۆیی. نه‌که‌ هه‌ر ئه‌وه‌نده‌، به‌لکو به‌ پێی یاسا بنه‌رته‌یه‌یه‌کانی کارگێری ناسه‌نته‌رالی پێیسته‌ هه‌ری‌مه‌که‌ خاوه‌ن بودجه‌ی داها‌ت و خه‌رجی سه‌ربه‌خۆیی له‌ بودجه‌ی گشتی^(١٦٩)

جا له‌ ژێر تیشکی ئه‌و باسه‌ی سه‌ره‌وه‌، ده‌بوا‌یه‌ سه‌رکردایه‌تی شۆرش‌یی کورد به‌ ناوه‌ڕۆکی خا‌لی (١٤)ی به‌یاننامه‌ی ١١ی مارت رازی نه‌با‌و سووریا له‌ سه‌ر ده‌سه‌لاتپێدان بۆ به‌کارهێنانی سامانی سروشتی خاکی کوردستان، وه‌ک سه‌رچاوه‌یه‌کی دارایی.

٨- شی‌وا‌زی داپشتنی به‌یاننامه‌ی ١١ی مارت، ره‌نگه‌ڕێژی تی‌پوانینی ره‌گه‌زه‌رستانه‌ی به‌عس بوو، که‌ هه‌رگیز ئاماده‌ نه‌بوو وه‌ک نیشتمان‌یی کورد ناوی کوردستان بێنی، به‌لکو له‌جیات‌ی وشه‌ی کوردستان، چه‌ند زاروا‌یه‌کی وه‌ک (شمال العراق/ باکووری عێراق) و (المنطقة الكردية/ ناوچه‌ی کوردی)یان به‌کارهێناوه‌.

(١٦٨) د. محمد الهاموند، الفدرالية والحكم الذاتي، ص ١٥٧.

(١٦٩) عادل حسین شبع، الحكم الذاتي اسسه النظرية والتطبيق، رسالة ماجستير مقدمة الى كلية

القانون والسياسة، جامعة بغداد، ١٩٧٧، ص ١٨٥.

هەر دوای راگە یاندنی بە یاننامە کەش بە چەند رۆژێک، رژیمی بە عەس پەردە ی
لە سەر رووی راستە قینە ی خۆ ی هە لمانی و لە زمانی سەر کردە یەکی بە عەس وە
راگە یەندرا: "دەستووری پاشە رۆژ دان بە وە دادە نیت کە عێراق بە شیکە لە
نە تە وە ی عەرەب و گە لی عێراقیش بە عەرەب و کوردییە وە، بە شیکە لە نە تە وە ی
عەرەب"^(١٧٠) ئە وەش لە دەستووری کاتییدا، کە لە ١٦ ی تە مووزی ١٩٧٠
دەرچوو، بپاری لە سەر دراو بە پێ ی ماددە ی (٥)، عێراقیان بە بە شیکە لە نە تە وە ی
عەرەب لە قە لە مدا^(١٧١)

٩- لە بە یاننامە ی ١١ ی مارتدا، بزوتنە وە ی رزگاریخوازی کوردستان
نە ی توانی دانانی چەند ئە ندامێکی کورد لە (ئەنجومەنی سەر کردایەتی شوپش) ی
عێراقی مسۆگەر بکات، ئە گەرچی لە گفتوگۆکانی بەر لە راگە یاندنی بە یاننامە کە،
شانندی کوردیی ئە و مە بە ستە ی یاداشت کردبوو، بە لام حوکمەتی عێراق داوا یە کە ی
رەت کردبۆ وە، چونکە حوکمەتی عێراق هەر لە سەر تە وە ی پێ ی وابوو کە جگە لە
بە عەسییە کان، کە سی دیکە بۆ ی نییە ببێتە ئە ندامی ئە و ئەنجومەنە^(١٧٢). پاشان
هاتنە سەر ئە و با وە پە ی کە ئە گەر ئیدریس بارزانی پۆستی جیگری سەرۆک کۆمار
وەریگری، کە بە پێ ی خالی ١٢ ی بە یاننامە کە دە بوو یە کێک لە جیگرەکانی سەرۆک
کۆمار کورد بێت، ئە و نا و برا و دە بێتە ئە ندامیش لە (ئەنجومەنی سەر کردایەتی
شوپش) ی عێراق. بە لام لە بەر ئە وە ی مستە فا بارزانی رازی نە بوو کە کۆرەکانی

(١٧٠) وەرگێراوە لە: جەمال نەبەز، کوردستان و شۆرشە کە ی، ل ٣٢٧.

(١٧١) بپوانە: "الوقائع العراقية"، ع (١٩٠٠)، ١٩ تە مووز ١٩٧٠.

(١٧٢) دیدار لە گە ل مە سعود بارزانی، هاوینە هە واری سەری رەش، ٢٢/٦/٢٠٠٣؛ دیدار لە گە ل

دکتۆر مە حمود عوسمان، هە ولێر، ٢٦/٩/٢٠٠٣.

پایه‌ی به‌پێوه‌بردن له‌ ده‌وڵه‌ت وه‌ریگرن، ئیدی کورد نه‌یتوانی بچێته‌ ناو
(ئه‌نجومه‌نی سه‌رکردایه‌تی شوێرش)ی عێراق^(١٧٣)

١٠- له‌ به‌یاننامه‌ی ١١ی مارتدا کێشه‌ی فه‌یلییه‌کان و ئیزیدییه‌کان به‌
چاره‌سه‌رنه‌کراوی مایه‌وه‌، که‌ به‌عسییه‌کان به‌که‌میانیه‌کان به‌ ئێرانیی و دووه‌میشیان
به‌عه‌ره‌ب داده‌نا^(١٧٤) به‌پای مه‌سه‌عود بارزانی، به‌ر له‌ راگه‌یاندنی به‌یاننامه‌ی ١١ی
مارت ئه‌و کێشانه‌ له‌ ئارادا نه‌بوون، بۆیه‌ له‌ گفتوگۆکانیشدا باسیان لێوه‌نه‌کرا،
به‌لکو کێشه‌که‌ دواي راگه‌یاندنی به‌یاننامه‌که‌ سه‌ریه‌لدا^(١٧٥) که‌چی به‌گوته‌ی
دکتۆر مه‌حمود عوسمان، شاندی کوردیی له‌گفتوگۆکاندا جه‌ختی له‌سه‌ر
چاره‌سه‌رکردنی ئه‌و کێشه‌یه‌ کردووه‌، به‌لام حوکمه‌تی به‌عس له‌سه‌ر راو تێپوانینی
خۆی سوور بووه‌ و ئاماده‌نه‌بووه‌ چاره‌سه‌ریان بکات^(١٧٦). ماوه‌یه‌کیش دواي
راگه‌یاندنی به‌یاننامه‌ی ١١ی مارتی رژیمی به‌عس ده‌ستی کرد به‌راگواستنی
ژماره‌یه‌کی زۆری فه‌یلییه‌کان بۆ ئێران^(*).

١١- دروشمی شوێرشیی ئه‌یلول که‌ (دیموکراسی بۆ عێراق و ئۆتۆنۆمی بۆ
کوردستان)^(**) بوو، به‌پێی به‌یاننامه‌ی ١١ی مارت به‌شیکی که‌می لێ به‌ده‌ست
هێنرا. ئۆتۆنۆمی که‌ به‌شیکی دروشمه‌که‌ بوو به‌و ناکاملییه‌ی لێی دواين، هاته‌دی.

(١٧٣) دیدار له‌گه‌ڵ مه‌سه‌عود بارزانی، هاوینه‌هه‌واری سه‌ری ره‌ش، ٢٢/٦/٢٠٠٣.

(١٧٤) نه‌وشیروان مسته‌فا ئه‌مین، په‌نجه‌کان یه‌که‌تری ئه‌شکێژن، ل ١٠٢.

(١٧٥) دیدار له‌گه‌ڵ مه‌سه‌عود بارزانی، هاوینه‌هه‌واری سه‌ری ره‌ش، ٢٢/٦/٢٠٠٣.

(١٧٦) بیلر له‌گه‌ڵ دکتۆر مه‌حمود عوسمان، هه‌ولێر، ٢٦/٩/٢٠٠٣.

(*) له‌ تهممه‌ی یه‌که‌می به‌شی سێیه‌می باسه‌که‌مان زیاتر له‌م بابته‌ ده‌واین.

(**) ئه‌و دروشمه‌ بۆ یه‌که‌م جله‌ لایه‌ن رێنخهرلوی پارته‌ی دیموکراتی کوردستان له‌ ئه‌وروپا له‌

سه‌ره‌تای ساڵی ١٩٦٢، به‌رز کراییه‌وه‌. بپولنه‌: د. که‌مال فوناد، کومه‌له‌ و رێنخه‌راوه‌

کوردییه‌کان له‌ ئه‌وروپا، چه‌پخانه‌ی کاکه‌ی فه‌لاح، سلێمانی، ١٩٧٢، ل ٢٠.

بەلام بەشى سەرەككىي دروشمەكە (دیموكراسى بۆ عىراق)، بەتەواوىي لەلايەن رۇئىمى بەعسەو رەتكرايەو، بەو بيانووەى گوايە ئەوان حيزبىكى شۆرەشگىن و لە رىگەى شۆرەشەو دەسەلاتيان گرتۆتە دەست و باوەريان بە دیموكراسيەت نيەو ديموكراسيەت و ھەلبژاردن، دەسەلات بەو كۆنەپەرستانە دەسپێرنەو كە پيش خويان ھوكمران بوون^(۱۷۷). ھەرچەندە لە ھەندى سەرچاوە ئاماژە بەو كراوە كە يەكێك لە ئەندامانى شاندى كوردیى لە گفتوگوكاندا پشگىرى لەو رايەى بەعسيەكان كردو، بەو پيەى كە (پ.د.ك) يش حيزبىكى شۆرەشگىرەو لەبنەرەتدا باوەرى بە ديموكراسيەت نيەو ئەو پەرەنسيە تەنيا بۆ ھەبەستىكى تاكتيكى و لەبەر ھەندى ھۆكارى پيۆەنديدار بە قۇناغەكە خراوەتە ناو بەرنامەى حيزبەكە^(۱۷۸)، بەلام لەلايەكەو ھەندى لە ئەندامانى شاندى كوردیى گفتوگوكانى سالى ۱۹۷۰ نكوولیی لەم رايەى دواى دەكەن^(۱۷۹). لەلايەكى ديكەشەو ھەر دواى رلگەياندى بەياننامەى ۱۱ى مارت يەكێك لەو پرسانەى كە لە ميدياكانى پارتى بەتايبەتیش لە ھەردوو رۆژنامەى (التأخى) و (برايتى) بايەخى پيەدرا، پرسى ديموكراسيەت بوو.

شايانى باسە ھەندى لە ھيزو لايەنە سياسىيەكانى عىراقیش لە ميانى ئەو ياداشتەى كە لە ۵ى نيسانى ۱۹۷۰دا بۆ سەرۆك كۆماریان ناردبوو، بەياننامەى

---

(۱۷۷) ديدار لەگەل دكتور مەحمود عوسمان، ھەولير، ۲۶/۹/۲۰۰۳؛ سعید عبدالوهاب، لماذا تبقى الحقائق مكتومة عن الشعب الكردي، ط ۲، (د.مط)، ۱۹۷۸. ص ۲۸؛ نەوشىروان مستەفا ئەمین، پەنجەكان يەكترى ئەشگىن، ل ۱۰۱.

(۱۷۸) سعید عبدالوهاب، س پ، ل ۲۹.

(۱۷۹) ديدار لەگەل دكتور مەحمود عوسمان، ھەولير، ۲۶/۹/۲۰۰۳؛ ديدار لەگەل موحسین نزهى، ھاوینە ھەوارى سەلاحەددين، ۹/۱۱/۲۰۰۳.

١١ی مارتیان به بهراورد له گهڵ ههنگاوهکانی پێشتری حوکمهته یهك له دواى یهکهکانی عێراق به ههنگاوێکی گهوره لهقه له مدام بوو، له گهڵ نه وهش پێیان وابوو که چاره سهری تهواوهکی کێشه ی کورد به دیموکراسیه تهوه بهنده و دیموکراسیه تیان به تا که ده روزه ی چاره سه رکردنی کێشهکانی ولات زانی، بۆیه وای بۆچووبوون، که به بێ چاره سه رکردنی گرفتی رژیمی حوکم که به رقه رارکردنی دیموکراسیه ته، ناتوانرێت ولات له ناسه قامگیری سیاسیی و مهینه ته به کان، به دور بخری^(١٨٠).

١٢- به یاننامه ی ١١ی مارت که یهك لایه نه له لایه ن (ئهنجومه نی سه رکردایه تی شوپش) ی عێراق راگه یه ندرا، له رۆژنامه ی (الوقائع العراقیه) که رۆژنامه ی فه رمیی کۆماری عێراق بوو بڵاونه کرایه وه. ئه وهش خاڵێکی گرنگ بوو، که ده بوایه سه رکردایه تی کورد هه ر زوو ره خنه ی لیگرتبا. ئاشکراشه که رۆژنامه ی ناوبراو زۆربه ی به یاننامه و بپار ههکانی ده سه لاتدارانی ده ولته ی تیدا بڵاوده کرایه وه، بۆیه بڵاونه کردنه وه ی به یاننامه ی ١١ی مارت له و رۆژنامه یه دا به دنیا زیی و نا راستگویی به عس به رانه ر به کوردو کێشه په واکه ی نیشان ده دات.

١٣- هه رچه نده له پێشه کییه که ی به یاننامه ی ١١ی مارتدا هاتوه که (ئهنجومه نی سه رکردایه تی شوپش) ی عێراق پێوه ندیی به سه رکردایه تیی مسته فا بارزانی سه رۆکی پارتی دیموکراتی کوردستان وه کردوه و بیروپایان ئالوگۆر کردوه و هاتوونه ته سه ر بپوای په سه ندکردنی ناوه رۆکی به یاننامه که و جێبه جێکردنی، که چی له هه یچ کام له پێشه کی به یاننامه که و به نده کانی شهیدا داننه نرابوو به وه ی که بزووتنه وه ی رزگاریخوازی کوردستان نوێنه رایه تی گه لی کورد ده کات له عێراقدا. ئاشکراشه ئه و دانپێدانانه، ره وایی زیاتری به و

(١٨٠) بۆ زانیاری زیاتر به وانه: پاشکۆی ژ(٢).

بزووتنەوێه دەبەخشی و هەرگیز رژیمی بەعس، تەنانەت بە قسەش نەیدەتوانی گەلی کوردو بزووتنەوێهکە ی لە یەکتەر جیا بکاتەو، بە لێک دەبوو بەرەبەستێک لە بەردەم هەولەکانی دەسلەتدارانی عێراق بۆ دروست کردنی پارت و رێکخراوی کارتۆنی سیاسی بەناوی کوردەوێ دژی بزووتنەوێ رزگاریخوازی کوردستان، هەروەک دواتر لە وێنەی پارتی شۆڕشگێڕی کوردستان^(١٨١) و پێکھێنانی پارتێک بەناوی پارتی دیموکراتی کوردستان لەو کەسانەی ریزەکانی بزووتنەوێ رزگاریخوازی کوردستانیان جێھێشتبوو لە سەنگەری دژە شۆڕشدا بوون، ئەنجامیدا^(١٨٢).

(١٨١) ئەو پارتە لە ناوەراستی کانوونی دووەمی ١٩٧٢ یەکەم بەیاننامەی بەناوی لیژنەی ئامادەکردنی پارتی شۆڕشگێڕی کوردستان بڵاوکەردەوێ لیژنەی ئامادەکردنیش پێکھاتبوو لە: (عەبدولستار تاهیر شەریف، عەبدولجەبار تاهیر، عەبدوللّٰ ئیسماعیل، عەبدوللّٰ عەلی کانی مارانی، بابەکر مەحمود پشەدەری، لەتێف بەرزنجی، شەوقی حەمەخان، عەبدوللّٰ هەمزە، خورشید رەواندزی، سەعید جاف) بۆ زانیاری زیاتریش دەربارەی ئەم پارتە بپوێن: عبدالستار طاهر شريف، موجز تاريخ الحزب الثوري الكردستاني، مط المنشأة العامة لنقل الركاب في مدينة بغداد، بغداد، ١٩٧٧، ص ٤٥-٥٢.

(١٨٢) ئەو پارتەش لەلایەن عەزیز ئاکرەیی و هاشم ئاکرەیی و ئیسماعیل مەلا عەزیز بەرپۆه دەبەردرا کە هەرسێکیان لەناو شۆڕشی کورددا لێپرسراوێتی بەرزیان هەبوو کە یەکەمیان ئەندامی مەکتەبی سیاسی و دوانەکی تریش ئەندامی کۆمیتەی ناوەندی (پ.د.ک) بوون، بەلام لەسالی ١٩٧٢ لە (پ.د.ک) جیا بوونەوێ بەهەمان ناو بە پالێشتی دەسلەتدارانی عێراق پارتێکیان دامەزراند، دواي دەستپێکردنەوێ شەپیش لەسالی ١٩٧٤ (لەنتوان رژیمی بەعس و شۆڕشی رزگاریخوازی کوردستان) ئەم دەستە یە لە بەغدا رۆژنامە یەکی کوردییان بەناوی (برایەتی) دەرەکرد، کە لە لاپەرەکانیدا پشگێری رژیمی عێراقیان دەرکردو هێرشیان دەرکەرد سەر شۆڕشگێڕانی کوردستان.

١٤- له گفتوگۆکانی نێوان سەرکردایەتی شۆپشی کوردستان و رژیمی بەعس، ماوەی چوار سال دانرابوو بۆ جێبه‌جێکردنی خاڵەکانی بەیاننامەی ١١ی مارت^(١٨٢) دانانی ئەو ماوە درێژه له کەم و کۆپیه بەرچاوه‌کانی بەیاننامە که بوو پێپارزیبونی سەرکردایەتی شۆپشی رزگاریخوازی کوردستانیش هەڵەیه‌کی گەوره‌ بوو، چونکه مه‌به‌ستی به‌عسییه‌کان له‌ دانانی ئەو چوار ساله‌، سوود وەرگرتن بوو له‌ کات به‌سه‌ربردن و خۆ مه‌لاسدان بۆ ره‌گاژکردن و به‌هێزکردنی کورسیی حوکمرانیی، پاشانیش پاشگەز بوونه‌وه له‌ جێبه‌جێکردنی خاڵەکانی بەیاننامە که. رۆژگاریش ئەو راستییە ی سه‌لماند.

له‌م پرسه‌شدا سیاسه‌تمه‌دارانی کورد جیاپان. بۆ نمونه‌، مه‌سه‌ود بارزانی پێیویایه که دانانی چوار ساله‌که هه‌رچه‌نده کەم و کۆپیه‌کی به‌یاننامە که بوو، به‌لام ئیشتباهێک بوو کاریگه‌ریی رۆڵی یه‌کێتی سۆفییه‌ت وای له‌ سەرکردایەتی شۆپشی کوردستان کرد ئەو سازشانه‌ بکات^(١٨٤)، هه‌رچی مه‌حمود عوسمانیش ده‌لێت: نێمه له‌ گفتوگۆکانماندا له‌گه‌ڵ ده‌سه‌لاتدارانی عێراق، سوور بووین له‌سه‌ر یه‌کسه‌ر جێبه‌جێکردنی خاڵەکانی به‌یاننامە که، به‌لام ئەوان واته‌ ده‌سه‌لاتدارانی عێراق، پێیان وابوو که به‌جێهێنانه‌ کارگێرییه‌کان و گۆڕینی بارودۆخ و یاساکان و باوه‌ر پێهینانی ولاتانی عه‌ره‌بیی ماوه‌ی هه‌شت سالیان پێویسته‌. نێتر گفتوگۆی زۆر سه‌باره‌ت به‌ ماوه‌دانان کرا که ئەوان هه‌ر له‌سه‌ر رای خۆیان سوور بوون. به‌لام دواتر به‌ ناوێژی یه‌کێتی سۆفییه‌ت و میسرو عه‌زیز شه‌ریفو دۆستانی تر، وه‌ک چاره‌سه‌ریکی مامناوه‌ند ماوه‌ی چوار سال په‌سه‌ند کرا^(١٨٥)

(١٨٢) بیدار له‌گه‌ڵ نکتور مه‌حمود عوسمان، هه‌ولێر، ٢٦/٩/٢٠٠٢.

(١٨٤) بیدار له‌گه‌ڵ مه‌سه‌ود بارزانی، هاوینه‌هه‌ولری سه‌ری ره‌ش، ٢٢/٦/٢٠٠٢.

(١٨٥) بیدار له‌گه‌ڵ نکتور مه‌حمود عوسمان، هه‌ولێر، ٢٦/٩/٢٠٠٢.

- ١٥- به ياننامەى ١١ى مارت، بوازده خالى نهتیبى و رانه گه يه نراوى له خو گرتبوو^(١٨٦). هەرچهنده ئاشكرانه كړنى ئەم خالانه له سەر داواى رژىمى عىراق بوو^(١٨٧)، كه به د نيازى به عسىيه كان له به رانبه ر چاره سه ركردنى كىشه ي كورددا نيشان ده دات. خالى يازده مى پاشكو نهتیبى يه كهش، به لگه يه كى زه قى ئەو به د نيازى به بوو، كه به پى ناوه رۆكى ئەم خاله هه ردوولا، واته ئەندامى كى (ئه نجومه نى سه ركردا يه تى شوپش) ي عىراق و نویته رى كورد (مستفا بارزانى)، ته نيا يه ك وینه ي واژو ده كەن، كه ئەو يش لای سه رۆك كۆمار ده پارىزىت.
- ١٦- به و پىيه ي كه مينه ي ئاشوورى له كوردستاندا ده ژين، ده بوايه مافه نه ته وه پيه كانى ئەو كه مينه يه له نىو به ياننامەى ١١ى مارتدا ديار بكرابايه^(*)

---

(١٨٦) بۆ زانبارى زياتر سه باره ت به و خاله نهتیبى يانه بپوانه: مسعود البارزانى، البارزانى والحرکه التحریریه الكردیه، ج ٢، ص ٦٢١-٦٢٢

(١٨٧) دیدار له گه ل مه سعو د بارزانى، هاوینه هه وارى سه رى رهش، ٢٢/٦/٢٠٠٣.

(*) هەرچهنده به پى قسه كانى مه حمود عوسمان له دانوستانه كانى پىش راگه ياندنى به ياننامەى ١١ى مارت شاندى كورد له گه ل حكومه تى عىراق و تویتى له سەر ئەو پرسه كړبووه، به لام سه ركردا يه تى به عس ئەو ي په سەند نه كړبووه، و تویتى ئەو به بۆ دى چاره سه ركردنى كىشه ي كورد هه لده گرین و خۆمان مافه كانيان پى ده به خشین. دیدار له گه ل دكتور مه حمود عوسمان، هه ولێر، ٢٦/٩/٢٠٠٣؛ هه لپه ت ئەو هه لویسته ي به عس بۆ ئەو ده گه راپه وه كه ئەو كه مینانه له بزوتنه وه ي رزگار یخوای كوردستان دابى بكات، ئەوه بوو به ر له راگه ياندنى به ياننامەى ١١ى مارت (ئه نجومه نى سه ركردا يه تى شوپش) ي عىراق له ٢٤ى كانوونى نووه مى ١٩٧٠دا به ياننامە يه كيان بۆ پیدانى مافه رۆشن بى ريه كانى توركمان بانگدا. بپوانه: الجمهوریه العراقیه، القرارات العامه لمجلس قيادة الثورة (١٩٦٨-١٩٧٧)، المجلد الثانى، ص ٤٥٣. وواتریش پاش راگه ياندنى به ياننامەى ١١ى مارت، له ٢٠ى شوباتى ١٩٧٢دا به ياننامە يه كيان بۆ مافه

بە م شێوەیە بۆمان دەردەکهوێت، بەیاننامەی ۱۱ی مارتی ۱۹۷۰ ئەگرچی دەسکەوتیکی میژوویی گەورە بوو بۆ نەتەوەی کورد و جوولانەوێ زەگاریخوازەکی، بەلام لە هەمان کاتدا لە کەم و کورتی بەدەر نەبوو، کە لە ناییندەدا بوو هۆی جێبه جێنەکردنی و دەسپێکردنەوێ شەپ دژی کورد.

به‌شى دووهم

بارى سياسى كوردستان

۱۱ مارتى ۱۹۷۰ - ۱۱ مارتى ۱۹۷۴

تەومرى يەكەم:

گەرانهومى باالى (برايم نه حمەد - جەلال

تالەبانی / "م.س")

بۆ نۆیۆ پارتى دیموکراتى کوردستان

شۆپشى ئەیلول ھەر لە سالى (١٩٦٤) ھو، لە ئەنجامى ئەو کەرتبۆون و لیکداپرانەى کە بە ھۆى بیروپای جیاوازی نۆیۆ سەرکردایەتى شۆپشە کە ھەتە ئاراو، دووچارى ھەژمىتى گەرە ھات و نۆژمەنانى کورد توانیان ناکۆكى و مەملەتتە کە قوولتر بکە نە ھو بۆ بەرژە ھەندى تاییەتى خۆیان بيقۆزنە ھە. ھەرە نجام لابلایكى بزوتنە ھە کە میان بۆ خۆیان راکیشلو بۆ سەنگەر گرتن لە شۆپشى رزگارخوایى کوردستان لە پال خۆیاندا بە کاریان ھێنان^(١٨٨).

ئەو بالەى لە پارتى دیموکراتى کوردستان جیابۆ ھە بە ھەمان ناو کاریان دە کردو لە لایەن برايم نه حمەدو جەلال تالەبانی سەرکردایەتى دەکران. کاتیکیش چوونە پال حوکمەتى عێراق، وایان بلۆک کردە ھە کە مستەفا بارزانی رابەرى شۆپشى کوردستان (داردەست و دەسکەلای ئیمپریالیزم و کۆنەپەرستانە!) و شۆپشە کەشیان بە (ناشوب و ئاژاوە ھەتە ھە!) لە قەلەمدا. ئەوان پێیانوابوو ئەو (ناشوب و ئاژاوە ھەتە ھە!) بە شىكى زۆرى سوپای عێراقى خەرىک کردو ھە وایکوبو ھە حوکمەتى عێراق نەتوانى ئەو سوپایە لە کوردستاندا بکیشیتە ھە و ھاوشانى ھێژەکانى دیکەى عەرەبى بێنیزیتە شەر ڤرى ئیسرائیل^(١٨٩).

(١٨٨) بگرتو ھە بۆ بەرایی باسە کەمان.

(١٨٩) بروانە: بۆچى ئەبى بچین بە گۆژولە ھە چە کەلارە کەى مەلا بارزانی دا، "رزگارى"

(گۆڤارىكى ھەفتانەى گشتیە)، (٢)، سالى يەكەم، ٢٧ى نیسانی ١٩٦٩، ل ٢٧.

هه‌لۆیستی تۆمه‌ت خسته‌پاڵ شۆرشى کوردستان و رابه‌ره‌که‌ی، نه‌گه‌ر راستیش بوویت (که‌واش نه‌بوو)، هه‌روه‌ها به‌رگری کردن و پارانه‌وه‌یان بۆ رژیمی به‌عس که به‌رانبه‌ر گه‌لی کورد سیاسه‌تی جینۆسایدی گرتبووه به‌ر، هه‌لگه‌پانه‌وه‌یه‌کی گه‌وره‌بوو له‌ خه‌باتی رزگاریخوازانه‌ی گه‌لی کورد. ته‌نانه‌ت گرتنه‌به‌ری نه‌و سیاسه‌ته‌ له‌لایه‌ن باڵی (برایم نه‌حمه‌د - جه‌لال تاله‌بانی / "م.س.")، هه‌روه‌ک نه‌وشیروان مسته‌فا نه‌مین باسی لێوه‌ کردبووه، ببووه‌ مایه‌ی ناپارزێبوونی به‌شیك له‌ نه‌ندامانی نیوخودی باڵه‌که‌ش^(١٩٠)

نه‌و باڵه‌، له‌کاتی‌که‌دا تۆمه‌تی (دارده‌ست و ده‌سکه‌لای ئیمپریالیزم!) یان ده‌خسته‌پاڵ مسته‌فا بارزانی و جوولانه‌وه‌ شۆرشگێڕیه‌که‌ی، خوشیان وه‌ک حه‌یبب محمه‌د که‌ریم ده‌لێ: هاندان و ده‌ست له‌پشتدانی ئێران فاکته‌ریکی کاریگه‌ریی جیا‌بوونه‌وه‌یان بوو له‌ شۆرشى رزگاریخوازی کوردستان^(١٩١).

ئه‌وان هه‌ر ئه‌وه‌نده‌یان به‌س نه‌بوو تۆمه‌ت بخه‌نه‌ پاڵ شۆرشى کورد، به‌لکو هاوسه‌نگه‌ر له‌گه‌ڵ سه‌ربازانی رژیمی عێراق و له‌ژێر سه‌رکردایه‌تی نه‌فسه‌رانی سوپای نه‌و رژێمه‌، به‌رانبه‌ر پێشمه‌رگه‌کانی شۆرشى کوردستان ده‌جه‌نگان، وه‌ک له‌ شه‌ره‌کانی ساڵی ١٩٦٩ له‌ ناوچه‌کانی شه‌اره‌زور و هه‌له‌بجه‌، گه‌رمیان، قه‌رده‌اغ شوان، شیخ بزینی، ئاغه‌له‌ر، پشه‌در، پیره‌مه‌گرون، سورداش^(١٩٢) ته‌نانه‌ت هه‌ندێ له‌ سه‌رکرده‌کانی نه‌و باڵه‌، بۆ لێدانی شوینی حه‌وانه‌وه‌ی شۆرشگێڕانی

(١٩٠) په‌نجه‌کان یه‌گه‌ری نه‌شکێنن، ل ٩٨.

(١٩١) دیدار له‌گه‌ڵ حه‌یبب محمه‌د که‌ریم، هاوینه‌هه‌واری شه‌قلاوه، ٢٧/٧/٢٠٠٤.

(١٩٢) بۆ زانیاری زیاتر بپه‌لته‌: مسعود البارزانی، البارزانی والحركة التحررية الكردية، ج ٣، ص ٢١٤ و ٢٢٢-٢١٧؛ الفريق الركن اسماعيل تايه‌ النعيمي، تجربتي في القيادة، ج ١، سلسله‌ ب‌حوث عسکریه‌ الرقم (٤٨)، ١٤، دائره‌ التدريب مديريه‌ التطوير القتالي، بغداد، تشرین اول ١٩٨٥، ص ٧٨-٧٩ و ٨١-٨٣-٨٥ و ١٠١ و ١٠٣.

كورد، له ناو فرۆكه جهنگيه كاندا رينيشاندەرى فرۆكه وانه كانى حوكمەتى به عس بوون^(١٩٣). ئەو بارودۆخەش تا سالى ١٩٧٠ درژەى كيشا.

ئەو بالە دواى راگەياندىنى به ياننامەى ١١ مارتى ١٩٧٠، كه وتنه ژيەر كارگەرى دەرهاويشته كانى به ياننامە كه و رۆژى دواتر دەقى به ياننامە كه يان له رۆژنامە كهى خوياندا (النور) بلۆكرده وه و هەر به و بۆنه شه وه به ناوى رۆژنامە كه پيرۆزيايان له سەرۆك كۆمارى عيراق كرد^(١٩٤) دەبى ئەوهش بگوتى كه به ياننامەى ١١ مارت، هەر وهك نهوشىروان مستهفا باسى كرېوه "سەر كه وتنىكى گەره بوو بۆ بارزانى و بۆ كورد، به لام تىكشانىكى سياسى كوشنده بوو بۆ جه لالى^(*)، كه و رهى هيزه كانى دابه زى و له به ريهك هه لوه شا، ريكخراوه سياسىيه كانيشى كه وتبوونه ژيەر گوشارى مه لايى^(**) و خه لك^(١٩٥)

هەرچۆنك بىت، بارودۆخى دواى به ياننامەى ١١ مارت له كوردستاندا، ههستىكى نوئى لاي كورد پهيدا كرد و بۆ نه هيشتنى ئەو دووبه ره كىيهى كه ريزه كانى بزوتنه وهى رزگارخوازى كوردستانى گرتبووه، جموجۆل دهستپيكرد.

(١٩٣) بپوانه: اسماعيل تايه النعمي، ه س، ل ١١٠-١١١.

(١٩٤) بپوانه: "النور"، ع (٤٢٢)، ١٢/٣/١٩٧٠.

(*) جه لالى: زاراوه يهك بوو بۆ ئەو بالەى پارتى ديموكراتى كوردستان به كاردە هيترا كه له لايەن برايم نه حمەد و جه لال تاله باني سەر كرده يهتى دهكران، كه زاراوه كەش دهگهرايه وه بۆ ناوى جه لال تاله باني.

(**) مه لايى: زاراوه يهك بوو به سەر ئەو بالەى پارتى ديموكراتى كوردستاندا پرابوو كه له لايەن مستهفا بارزانييه وه رابهرايهتى دهكرا، زاراوه كەش بۆ ناوى مه لا مستهفا بارزانى، دهگهرايه وه.

(١٩٥) په نجهكان يه كترى نه شكينن، ل ١٠٣.

هەر له و ماوه یه شدا، توفیق وهههیی بهگ^(*) که له ولاتی بهریتانیا دهژیا، نووسراویکی ئاراسته ی مسته فا بارزانی کردو تیایدا جهختی له سه ر پتویستی به کگرتنی کورد کردبوو و ئاشتبوونه وه ی گشتی نێوان هه ردوو بالی جوولانه وه ی کوردی به پتویست زانیبوو^(۱۹۶)

ماوه یه کیش دوا ی راگه یاندنی به یاننامه ی ۱۱ ی مارت، مسته فا بارزانی ده سپیشخه ربی ئاشتبوونه وه ی به کگرتنه وه ی کرد. بۆ ئه وه مه به سه ش فاخیر میرگه سووری^(**) بۆ پتوه ندیی کردن به جه لال تاله بانی وه ک نوینه ربی خو ی ناره

(*) توفیق وهههیی بهگ: توفیق کوپی مه عروفی کوپی مه مه ده سالی ۱۸۹۱ له سلیمانی هاتۆته دنیاوه، دوا ی ته واکردنی خویندنی سه ربازی بۆته ئه فسه ره سوپای عوسمانی، پاشان له دوا ی جهنگی به که می جیهانی گه راوه ته وه کوردستان و به شداری له رابه پینی دووه می شینخ مه محمود کردوه، چوارجار پله ی وه زیری وه رگرتوه، دوا ی چواره ی ته موزی ۱۹۵۸ عێراقی جیهیشتوه وه له لهنده ن نیشته جیپوه. سالی ۱۹۸۴ له ویدا کۆچی دوا ی کردوه، بروه: میر به سری، ناودارانی کورد، وه عه بدولخالق عه لانه دین، ده زگای چاپ و په خشی سه رده م، سلیمانی، ۲۰۰۲، ل ۱۸۲-۱۸۵.

(۱۹۶) ره فیق پشه ربی، کورد دوژمنی خو ت بناسه، چ ۱، (بی ش.چ)، ۱۹۹۹، ل ۲۲.

(**) فاخیر کوپی حه مه د ناغای میرگه سووریه سالی ۱۹۲۷ له میرگه سوۆ له دایک بووه وه له ناوه راستی په نجا کانه وه له ریکخسته کانی حیزبی شیوعی عێراق خه باتی سیاسیی کردوه، سالی ۱۹۶۶ وه ک فه رمانده به کی شیوعی رۆژیکێ گرتی گتپاوه له شکاندنی سوپای عێراق له شه ربی هندرین. سالی ۱۹۶۷ ده چیته ریزه کانی (پ.د.ک) له سالی ۱۹۷۰ ده بیته ئه ندامی کۆمیته ی ناوه ندیی تاکو له سالی ۱۹۷۱ ته جمید ده کرب. بۆ زانیاری زیاتر بروه: شه پۆل فاخیر میرگه سووری، زمانی تاوان هاته قسه، چ ۱، بی چ، سلیمانی، ۱۹۹۷.

به غداو پيپر اگه ياند: مسته فا بارزاني ههست به مهترسى بارودوخى كورد دهكات و دهيهوئى بتبينيت^(١٩٧)

ئهو ده سپيشخهريهه مسته فا بارزاني لهوكاته دا ئهوه دهگهيه نيت كه ههچهنده به راگه ياندنى به ياننامهى ١١ى مارت سهركه وتنكى به دهستهينا، به لام بىرى لهوه نه كرده وه تۆلهى خۆى له باالى (برايم نه حمده - جهلال تاله باني / "م.س") بكاته وه وه نه يويست به نه نجامدانى كارىكى لهو چهشنه دوژمنانى دلخوش بكات و دهيزانى جوولانه وهى كورد له بارودوخى شهرو ناشتيدا، پيويستى به يه كگرتوويى و يه كپيزى ههيه. ئه مه له لايهك، له لايهكى ديكه شهوه ههلبزاردنى فاخير ميرگه سۆرى له لايه ن مسته فا بارزانيه وه بۆ ئه وه بهسته كارىكى زيره كانه بوو، چونكه فاخير له ناو پارتى ديموكراتى كوردستاندا هه لگري بيروباوه پى چهپ بووه. به گوتهى جهلال تاله بانيش، فاخير، رۆلتيكى گرنگى بۆ يه كگرتنه وه گيترا بوو و پيى گوتبوو: "ئيمه ئه وه بالهى كه چهپين له ناو پارتى، هاوكارى ئيتوه ده بين بۆ ئه وهى سهركردايه تيبهكى راسته قينهى پارتى دروست بكهين"^(١٩٨).

جىيى ئاماژه پيदानه (سالمح يوسفى) يش رۆلتيكى گه وده وه بهرچاوى لهو يه كگرتنه وه يه دا گيترا وه وه مسته فا بارزاني و سهركردايه تى پارتى كهى زۆر هانداهه تا بۆ ناشتبونوه وه پتوه ندى به باالى (برايم نه حمده - جهلال تاله باني / "م.س") بكهين^(١٩٩)

(١٩٧) ديدار له گه ل جهلال تاله باني، هاوينه ههوارى دوكان، ٢٠٠٤/٦/١٢.

(١٩٨) ديدار له گه ل جهلال تاله باني، هاوينه ههوارى دوكان، ٢٠٠٤/٦/١٢: بۆ زانيارى زياتر

بهوانه: شه پۆل فاخير ميرگه سۆرى، س پ، ل ٥٠-٥٢.

(١٩٩) ديدار له گه ل حهبيب محمه د كهريم، هاوينه ههوارى شه قلاوه، ٢٠٠٤/٧/٢٧

پاش سەردانه‌که‌ی فاخیر می‌رگه‌سۆری بۆ به‌غدا، جه‌لال تاله‌بانی دوا‌ی پرس و راوی‌زکردن به‌هه‌فالانی، ئابی ١٩٧٠ سەردانی مسته‌فا بارزانی کرد^(٢٠٠) و سەره‌تا هه‌ردووکیان له‌سەر هه‌لۆیستی رابردوویان گله‌یی و گازانده‌یان ئاراسته‌ی یه‌کتر کردبوو، پاشان مسته‌فا بارزانی به‌جه‌لال تاله‌بانی گوتبوو: بارودۆخی کورد له‌مه‌ترسیدایه‌و به‌یاننامه‌ی ١١ی مارتیش ته‌له‌یه‌که‌ له‌لایه‌ن حوکه‌مه‌تی عێراقه‌وه‌ بۆ جوولانه‌وه‌ی کورد نراوه‌ته‌وه‌، بۆیه‌ پێویسته‌ یه‌کبگرین. هه‌رچه‌نده‌ جه‌لال تاله‌بانی پێی گوتبوو: با له‌م پێناوه‌دا به‌ریه‌ک له‌نیوان هه‌ردوولامان دروست بکه‌ین، به‌لام مسته‌فا بارزانی بریاری وایبوو به‌ دروستکردنی به‌ره‌ کێشه‌که‌ چاره‌سه‌ر نابێت، له‌به‌رئه‌وه‌ به‌ جه‌لال تاله‌بانی گوتبوو: باشتروایه‌ بینه‌وه‌ ریزی ئیمه‌و پارته‌که‌مان بکه‌ینه‌وه‌ یه‌ک^(٢٠١) بێگومان مسته‌فا بارزانی ده‌یویست ناکوکیه‌کانی نیو ریزه‌کانی بزوتنه‌وه‌ی سیاسی کورد له‌ ره‌گه‌وه‌ چاره‌سه‌ر بکات، ئه‌وه‌ش ته‌نها به‌هه‌لوه‌شانه‌وه‌ی باله‌که‌ی تر پێکده‌هات، له‌به‌رئه‌وه‌ی ئه‌گه‌ر ئه‌وه‌ یه‌کگرته‌وه‌یه‌ ئه‌نجامنه‌درابا، ئه‌وا حوکه‌مه‌تی عێراق ده‌یتوانی که‌ک له‌ نه‌بوونی یه‌کپیزی بزوتنه‌وه‌که‌ وه‌رگرێ و درزی نیوانیان گه‌وره‌تر بکات.

هه‌رچی باله‌که‌ی تر بوو، ده‌یویست قه‌واره‌ی حیزبه‌که‌یان بپاریزن و له‌گه‌ڵ پارتی دیموکراتی کوردستان دۆست و هاوکارین و سهرکردایه‌تییه‌که‌یان لای مسته‌فا بارزانی جێگیر بێت و رابه‌رایه‌تی ئه‌و قبول بکه‌ن، به‌لام مسته‌فا بارزانی به‌وه‌ رازی نه‌بوو ئه‌وان وه‌کو حیزبێکی سه‌ربه‌خۆو جیاواز بمێنه‌وه‌، له‌به‌رئه‌وه‌ی گومانی ئه‌وه‌ی ده‌کرد جاریکی دیکه‌ش لێی هه‌لگه‌پێنه‌وه‌، هه‌ربۆیه‌ش ته‌نها رێگه‌ی تیکه‌لاوبوونه‌وه‌ی له‌گه‌ڵ (پ.د.ک) بۆ دانان^(٢٠٢)

(٢٠٠) مسعود الباززانی، الباززانی والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٥٤.

(٢٠١) بیدار له‌گه‌ڵ جه‌لال تاله‌بانی، هاوینه‌هه‌واری دوکان، ٢٠٠٤/٦/١٢.

(٢٠٢) نه‌وشیروان مسته‌فا نه‌مین، په‌نجه‌کان یه‌کتری ئه‌شکێنن، ل١٠٣.

جيئي ٿا ماڙه پيدانه، له کاتيڪدا كه گفتوگوو راڳوپنه وه بڻو به کڳرتنه وه
له نٽوان هه ردو و بالڏا له ٺارادابوو، لقي نه وروپاي بائي (برابم نه حمده - جه لال
تاله باني / "م.س") ريتباريكي تري گرتبو وه بهر. نه وه بو له کوٽايي ٺابي ١٩٧٠ دا
نه و لقه به سه رپه رشتي دكتور كه مال فوٺاد (*) به يان نامه يه كي بلاو كرده وه و تيايدا
جو لانه وه ي كورد كه له لايه ن مسته فا بارزانيه وه رابه رايه تي ده كرا، به
(به كڙيگراوو جاسوسي ٺيمپرياليزم و په يمانى سه نتق) ناوبرد (٢٠٣)، به لام دواتر
سه ركرديه تي نه و باله له به رانه ر مسته فا بارزانيدا بيتاگايي و پيتا خوشبووني
خويان سه باره ت به و به يان نامه يه ي لقي نه وروپايان نيشاندا و پيتان و ابو كه
كارتيكه دوژمن پيئي كردون و هر بويه ش سه رگونه يان كرد (٢٠٤)

دوا به دواي سه ردانه كه ي بڻو لاي مسته فا بارزاني، جه لال تاله باني گه رپه وه
لاي هه فالاني و له كوٽبوونه وه يه كي خوياندا بريارياندا پيشنياره كاني مسته فا
بارزاني بڻو تيكه لٽبوونه وه په سه ند بگه ن (٢٠٥).

هر له و ماوه يه شدا ده سه ته يه كي بائي (برابم نه حمده - جه لال تاله باني /
"م.س") كه ناويان له خويان نابوو ليژنه ي به رزي بزوتنه وه ي شوږشگيرپاني كورد
(رزگاري)، به يان نامه يه كيان ده ركردو خويان هه لوه شانده وه و ايان بيني كه نه و

(*) دكتور كه مال فوٺاد سالي ١٩٣٢ له شاري سليعاني له دايك بووه، يه كيڪ بووه له
سه ركرده كاني نه و باله و دواتر يه يه كيڪ بووه له دامه زرينه راني يه كيكتي نيشتماني
كوردستان له سالي ١٩٧٥، ٺيستا ش نه ندامي ده سه ته ي كارگيري يه كيكتي نيشتماني
كوردستانه.

(٢٠٣) جه مال نه به ز، كوردستان و شوږشه كه ي، ل ٢٢٢.

(٢٠٤) بپوانه: كوٽبوونه وه يه كي نٽوان برابم نه حمده بو هه فالاني له گه ل مسته فا بارزانيدا كه
له سه ر كاسيت ده نگه كانيان تو مار كراوه، ١٥ سه ر ١٦/١٠/١٩٧٠، (نه و كاسيت ه مان له

نه رشيفي كه نالي ٺاسماني ته له فزيوني كوردستان وه رگرتوه).

(٢٠٥) ديدار له گه ل جه لال تاله باني، هاوينه ه واري دوكان، ١٢/٦/٢٠٠٤.

بارودۆخی به هۆی به یاننامه ی ١١ ی مارتە وه هاتۆته ئارا، هیچ هۆیه کی بۆ مانه وه ی ریکخواه یی بزوتنه وه که یان نه هیشقۆته وه. له بهر نه وه داوایان له هه موو ئەندامانی خۆیان کرد بچنه ریزه کانی پارتی دیموکراتی کوردستان، به رابه رایه تی مسته فا بارزانی^(٢٠٦)

پاش په سه ندکردنی پیشنیاره کانی مسته فا بارزانی بۆ تیکه لیبونه وه، جارێکی دیکه شانیدیکی بآلی (برایم ئەحمەد- جەلال تالەبانی / "م.س") چووه لای مسته فا بارزانی و دوا ی ئەوه ی که هه ردوولا هه ندی مه رجیان بۆ به کتر دانا، پیکهاتن له سه ره نه وه ی ئەو باڵه بگه رپته وه ژێر سه ره کردایه تی مسته فا بارزانی ریزه ی سییه کی پایه و ریکخستنه کانی لق و ناوچه و ریکخواه کانیان پێبدریت و له ماوه ی سالتیکیشدا پارتی دیموکراتی کوردستان کۆنگره ی خۆی ببه ستیت و سه ره کردایه تییه کی نوێ هه لبژێرتیه وه^(٢٠٧)

له ١٥ ی تشرینی یه که می ١٩٧٠ شدا شانیدیکی پایه به رزی بآلی (برایم ئەحمەد- جەلال تالەبانی / "م.س") که پیکهاتبوو له برایم ئەحمەد و عومه ر ده بابه و عه لی عه سه کهری، سه ردانی مسته فا بارزانییان کردو له گه لیدا کۆبوونه وه^(٢٠٨). له کۆبوونه وه که دا مسته فا بارزانی جه ختی له سه ره نه وه کرده وه که جگه له به رژه وه ندی کورد هیچی دیکه ی نیه. برایم ئەحمەدیش به ناوی هه فالانیه وه باسی له وه کرد که له ماوه یه کی نزیکدا بریارێک ده ره نه کن و کێ بجیت له گه لیان ده چنه خزه تی و فه رمانه کانی جێبه جێ ده که ن، هه ره که سیکیش له بریاره که یان ده ربجیت له ئەوروپا بیت یا له ئاسیا بیت یاخود له ئەفریقا ئەوا

(٢٠٦) بۆ زانیاری زیاتر ده رباره ی به یاننامه که بروه: "هاوکاری"، ژ(٤٢)، ٢٤/١٠/١٩٧٠

(٢٠٧) بیدار له گه ل جەلال تالەبانی، هاوینه هه واری نوکان، ١٢/٦/٢٠٠٤.

(٢٠٨) مسعود الباززانی، الباززانی والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص ٢٥٥.

به بى له بهرچا و گرتنى نه وهى كه پيشتر له گه لايان بووه وهكو دوژمنى كورد سه يري دهكهن، له بهر نه وهى پيى وابوو هه موو كورد كو بكرى ته وه به شى نه و كارانه ناكات كه له نه نجامى نه و بارو دوخه نوپيه هاتو ته كايه وه، چ جاي پارچه پارچه ش بن^(٢٠٩) نه و گيانى هه ست به بهر پرسى اري تى كردنه ش له و سه رده مه دا شتى كى كه و ره و پرپه ها و پر به پى ستى نه و نه رك و پى وى ستى يانه بوو كه له نه نجامى بارو دوخى دواى راگه يان دنى به يان نامه ي ١١ مارتى ١٩٧٠ هاتبووه ئاراو بووه فاكته ريكي گرنك بو يه كخستنه وهى نه و سه رده مه ي جوولانه وهى رزگار يخوازى كورد، كه وتبووه سه رشانيان.

ليڤه دا ده بى ئاماژه به وه ش بكه ين كه هه ردوو رژيمى عىراق و ئيران، له بهرانبه ر نه و ته باييه سياسى يه ي كوردو هه و له كانى يه كگرتنه وهى بزووتنه وه كه ي بى هه لوپست نه بوون، به لكو هه رزوو، به تايبه تى له ريگه ي بالى (برايم نه حمه د- جه لال تاله بانى / "م.س")، هه ولياندا ئاسته نگ بو نه و يه كگرتنه وه يه دروستكهن، به لام هه و له كانيان بيئاكام بوون.

بو نمونه، جاريكيان جه لال تاله بانى له ريگه ي چوونيدا بو لاي مسته فا بارزانى، تووشى (سه عدون غيدان) ي وه زيرى ناوخوى عىراق ده بيت كه نه و يش لاي مسته فا بارزانى ده گه رپه ته وه. له و كاته دا (غيدان) رهنگى ده موچاوى سپى ده بيت، چونكه ده زانى نه وانيش هه ر بو هه مان شوين ده چن. نه وه بوو لى پى پرسى بوون: بو كوئى ده پون، جه لال تاله بانى پيش گوتبووى: "تو له كوئى بووى ئيمه ش بو نه وى"^(٢١٠). دواى نه وه ش ده سه لاتدارانى عىراق له ژيڤه وه زور هه وليان

(٢٠٩) كو بوونه وه يه كى نيوان برايم نه حمه بو هه فالانى له گه ل مسته فا بارزانى كه له سه ر كاسيت دهنگه كانيان تومار كراوه، ١٥ له سه ر ١٦/١٠/١٩٧٠.

(٢١٠) ديدار له گه ل جه لال تاله بانى، هاوينه هه وارى نوكان، ١٢/٦/٢٠٠٤.

له گه‌لدابوون نه‌چنه‌وه ناو نه‌و سه‌رکردایه‌تییه‌ی لێنی جیابوونه‌وه. ته‌نانه‌ت پێشیانراگه‌یانده‌بوون که نه‌و رێککه‌وتنه‌ی به‌عس له‌گه‌ڵ مسته‌فا بارزانی کردوویه‌تی، شتیکی کاتییه^(٣١١)، به‌لام دیاره‌ سه‌رکردایه‌تی بآلی (برایم نه‌حمه‌د- جه‌لال تآله‌بانی / "م.س") به‌هۆی له‌به‌رچاوه‌گرتنی به‌رژه‌وه‌ندیه‌ نیشتمانی و نه‌ته‌ویه‌یه‌کانی کوردستان نه‌چووبوونه‌ ژێر باری هه‌وله‌کانی رژیمی به‌عس و گوێیان پێنه‌دابوون.

هاوکات، رژیمی ئێرانیش بۆ هه‌مان مه‌به‌ست هه‌وله‌کانی خسته‌گه‌ر. بۆ نمونه‌ دوا‌ی راگه‌یانده‌نی به‌یاننامه‌ی ١١ی مارت، له‌ پێگه‌ی نوێنه‌ریکی ده‌زگا هه‌والگریه‌کانیه‌وه له‌ نه‌ده‌ن پێوه‌ندییان به‌ برایم نه‌حمه‌ده‌وه کرد که نه‌وکاته بۆ چاره‌سه‌ری نه‌خۆشی چووبووه‌ نه‌وی، له‌دژی مسته‌فا بارزانی به‌لێنی هاوکارییان پێدا، له‌و پێناوه‌ی بآلی (برایم نه‌حمه‌د- جه‌لال تآله‌بانی / "م.س") نه‌گه‌پێته‌وه ژێر سه‌رکردایه‌تی مسته‌فا بارزانی، به‌لام برایم نه‌حمه‌د به‌و شیوه‌یه وه‌لامی دابوونه‌وه: "بچۆره‌وه به‌ شا بلی ئه‌وێ کورد نه‌وه‌ی له‌ عێراقا ده‌ستی که‌وتوه، ده‌توانی نه‌و به‌ کورده‌کانی ئێرانی بدا؟"^(٣١٢). به‌م شیوه‌یه هه‌وله‌کانی ئێرانیش پووجه‌لبوون.

شایانی باسه‌ چه‌ند که‌سیک له‌ئاو پارته‌ی دیموکراتی کوردستانیش دژی نه‌وه بوون رێکخسته‌نه‌کانی (برایم نه‌حمه‌د- جه‌لال تآله‌بانی / "م.س") بچنه‌وه‌پالێان. له‌و چوارچێوه‌یه‌شدا پێشنیاریان کرد که نه‌نده‌هانی نه‌و باڵه‌ به‌ تۆمه‌تی ناپاکیی

(٣١١) بیلر له‌گه‌ڵ جه‌لال تآله‌بانی، هاوینه‌هه‌واری موکان، ١٢/٦/٢٠٠٤.

(٣١٢) بۆ زانیاری زیاتر بپه‌وه: حوسێن محمه‌د عه‌زیز، پێنج کاترئیمێر له‌گه‌ڵ برایم نه‌حمه‌د،

١ج، چاپخانه‌ی باران، ١٩٩٥، ل ٥٧-٥٨.

گهڙو بديرتنه دادگا، به لام مستهفا بارزاني به توڙه يهوه پيشنياره كه ياني
په تڪردهوه^(٢١٣).

کوٽايي قانوني يه که می ١٩٧٠ بالي (برليم نه محمد- جهلال تاله باني/
"م.س") کونگره ي حوتهمي خوي به ست و پرسي چوونه پال پارتي ديموکراتي
کوردستان و مهرکردايه تي مستهفا بارزانيان شروقه کرد. وه که زمينه
خوشکريکيش بۆ نه کرداره، وږاي جياوڙي بيروپايان، زورينه ي نمداماني
کونگره گيشته نهو برپاره ي له پيتلو رنگا خوشکري بۆ خوه لومه شانده وه و
به ککرته وه يان له گه ل (پ.د.د)، ناوي پارتو که يان بگوي بۆ پارتي شوپشکيري
کوردستان^(٢١٤).

نوابه دواي نهو ههنگوانه، له تاکامدا له ١٠ شوياني ١٩٧١ پارتي
شوپشکيري کوردستان به ياننامه ي خوه لومه شانده وه و خبات کردن له روزه کاني
پاروتي ديموکراتي کوردستاني له ژيتر رابه رايه تي مستهفا بارزاني، راگهياند. له
همان رۆژيشدا (پ.د.د) به ياننامه يه که ي لاوکورده وه و تيايدا خوشحالي خوي
به راتبه ر نهو ههنگوه ي پارتي شوپشکيري کوردستان دهريپي و دواي له
ريکخواو و تیکخواه راني خوي کرد که به پي ي بلوه ريان به ريکخصتي ديموکراتي يانه،
بلوهش بۆ هه قالاتي نوڙيان بکه نه وه^(٢١٥).

(٢١٣) مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكويتية، ج ٣، ص ٢٥٥.

(٢١٤) بۆ زانياري زياتر بپوانه: الدكتور شيركو فتح الله عمرو، الحزب الديمقراطي الكوردستاني
وحركة التحرر القومي في العراق ١٩٤٦-١٩٧٥، ط ١، مطرون، السليمانية، ٢٠٠٤،
ص ٢١٩-٢٢٠؛ ئبراهيم جهلال، س پ، ل ٢٨٢-٢٨٥.

(٢١٥) بۆ زانياري زياتر دهرياره ي ههريوه به ياننامه که بپوانه: "هاوکاري"، ژ (٦)،
١٩٧١/٢/٢٠.

مستەفا بارزانییەش فەرمانیدا چاودێری بکەن و لە سوکایەتی پێکردنیش بپاریزێن و هەروەها پێشیان گوێرا: ئازادن لە گرتنەبەری هەر رێگایەک بۆ پاراستنی خۆیان، ناشێ لێکدانەوهی خراپ بۆ هیچ هەنگاوێک بکەن کە لەلایەن سەرکردایەتی (پ.د.ک) هەوێ بکەن بەمەبەستی پارێزگاری لێکردنیان. هەروەها سەرکردەکانی (پارتی شۆڕشگێڕی کوردستان) ی پێششۆش، هەریەکەو لە ناوچەیەک لە دەورووبەری بارەگای مستەفا بارزانی نیشتەجێکران. بۆیە ئێمە دوو خێزانەکی لە ناوپردان، عەلی عەسکەری و خێزانەکی لە گەڵاڵ، عومەر مستەفا دەبابەو خێزانەکی لە دەریەند، جەلال تالەبانی و ماوەیەک لە خانوویەک لە قەسری کە بارەگای مستەفا بارزانی لێبوو، مایەوه^(٢١٦)

نیشتەجێکردنی ئێمە ناوبراوانەش لەو شوێنانە یەکیەک بوو لە مەرجەکانی مستەفا بارزانی^(٢١٧). جەلال تالەبانی پێی وایە دوو هۆکار لەپشت ئێمە مەرجە بوون، یەکیەکیان: مستەفا بارزانی پێی خوشبوو، کە ئێوانە لە نزیک خۆی و لە پەنای ئێمەدا بێ تاكو ئێمە و ئێمە نەکەن. دووێکیان: بۆئێمە بوو و نیشاندا کورد یەکیگرتۆتەوه هەموو لەژێر سەرکردایەتی ئێمەدا کۆبوونەتەوه^(٢١٨)

سەبارەت بەدانانی هەریەکە لەوانەش لەشوێنێک، ئێمە دەتوانین وای لێکبەینەوه، کە سەرکردایەتی (پ.د.ک) بۆیە ئێمە کارەکی کردوو تاكو بەرگریت لە دووبارە بوونەوهی هەر کارێک کە مەترسی لێبکەوێتەوه و جاریکی دیکە پارتەکیان بەهەر کەرتبوون بەریت، بەلام تانسکۆی شۆڕشی رزگاریخوازی کوردستان لە سالی ١٩٧٥ داو داوتریش کەسیان بیریان لەوه نەکردەوه جاریکی

(٢١٦) مسعود البارزانی، البارزانی والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص ٢٥٥.

(٢١٧) نەوشیروان مستەفا ئێمە، پەنجەکان یەکتەری ئەشکێن، ١٠٤.

(٢١٨) دیدار لەگەڵ جەلال تالەبانی، هاوینەهەواری دوکان، ١٢/٦/٢٠٠٤.

دیکه پارتی دیموکراتی کوردستان بکه نه وه دووبه ش. ههروهه مه سعود بارزانی ش جه ختی له سهه کرده وه، دواي گه پانه وهی پارتی شوپشگیتی کوردستان، ههستیان به وه نه کرده وه که سهه کرده وه نهدامانی نه و پارتی ههولای پیلانگیتی و خراپه کاری بدهن له ناو (پ.د.ک)^(٣١٩)، نه وه ش نیشانه ی نه وهیه، هه موو کوردیک ههستی به لیپرسراویتی کرده وه به رانه ره نه و بارودوخه ی، دواي به یاننامه ی ١١ی مارت له کوردستاندا هاتبوه کایه وه.

ده بی نه وه ش بگوتیت نه و ناشتبونه وه و به کگرتنه وهیه ببوه مایه ی ناپه زایی و ناپه حه تی به عس، له به ره نه وه ی چاوه پوان بوو شه ی ناوخوو توله سهندن له نیو کورددا رووبدات، تا به ئاسانی پیلانه کانی دژی بزوتنه وه ی رزگار یخوازی کورد جیبه جی بکات.

تەۋەرى دوۋەم :

سەرھە ئدانى كۆمە ئەى ماركىسى - لىنىيى كوردستان

سەرھە وتنى شۆپشى سۆشالىستى ئۆكتۆبەرى روسيا لە سالى ۱۹۱۷دا، پاشان ژىركە وتنى بەرەى فاشىستى لە جەنگى دوۋەمى جىھانىى، دواترىش سەرھە وتنى شۆپشى سۆشالىستى چىن لە سالى ۱۹۴۹، كارىگەرىى بەگۈپوون بۆ بلاۋبوونەۋەى بىرى ماركىسىزم و سۆشالىزىم لە سەرانسەرىى جىھاندا. لە پۆزھەلاتى ناۋەراستىشدا فەرمانپەرۋايى دەۋلەت لەلايەن تاكەكەس و حىزىى دەسەلاتدارەۋە قۇرۇخكاربوون. ئەو بارودۇخە پىر مەينەتتەش گەلانى بىندەستى ئەم دەفەرەى جۇشدا لەپىناۋ رىزگاربوون لە چەۋسانەۋەۋە دەستەپىنانى ئازادى پەنا بىبەنەبەر پىكەپىنانى جوۋلانەۋەى شۆپشگىپى و رىزگارخۋازى نەتەۋەىى و چىنايەتى، كە نۆرەيان لە پىرەنسىپى سىياسىياندا لە ئايدۆلۇزىاي ماركىسىزم - لىنىيىزم سەرچاۋەيان دەگرت.

لە كوردستانى ژىر چىنگى عىراقىشدا لەژىر كارىگەرىى ئەو فاكتەرە جىھانىيانەى ناۋبران نۆر بىزافى سىياسىى و شۆپشگىپو ئازادىخۋاز بەرپابوون، بەگشتى سەرچەمى ئەو بىزافە شۆپشگىپو ئازادىخۋازانە - بەشۆپشى ئەيلىۋىشەۋە - ئەو قالىبوۋەۋەى پىرسى چىنايەتى و ئايدىۋۆلۇزىاي سۆشالىزىم نەبوون و بىبوونە مايەى پەيداۋوونى كەلپىنكى گەرە لەنئۆ بىزافى رىزگارخۋازىى كوردستان.

بۆ پرکردنه‌وی ئه‌و که‌لینه‌ش ژماره‌یه‌ک لای نیشتمانپه‌روه‌ری
رووناکیه‌رو گۆشکراو به‌ بیروباوه‌ری مارکسیزم، له‌ کۆتایی سالانی شه‌سته‌کان و
سه‌ره‌تای ١٩٧٠ که‌وتنه‌گه‌ڕو خۆسازدانی نه‌یتی، بۆ پێکه‌یتنانی رێکخراویکی چه‌پ
له‌ کوردستاندا.

ئه‌و بیروکه‌یه‌ش له‌ ناو باڵی (برایم نه‌حمه‌د-جه‌لال تاله‌بانی/
"م.س")، چه‌که‌ره‌ی کرد، له‌ به‌رئه‌وه‌ی هه‌روه‌ک نه‌وشیروان مسته‌فا نه‌مین که‌ هه‌م
ئه‌ندامێکی ئه‌و باڵه‌ بووه‌ و هه‌م به‌ کێکش بووه‌ له‌ وانه‌ی ئه‌م بیروکه‌یان لا گه‌ڵه‌
بووه‌، ده‌لێت: ئێمه‌ گه‌یشته‌بوینه‌ ئه‌و باوه‌ره‌ی که‌ ئه‌م.جۆره‌ پارتانه‌ ناتوانن کورد
رزگار بکه‌ن و له‌ وه‌وه‌ ناوێند بووین. پێمان وابوو که‌ هه‌م (ح.ش.ع) به‌ هه‌ردوو
باڵه‌ که‌یه‌وه‌، هه‌م پارتی دیموکراتی کوردستان به‌ هه‌ردوو باڵه‌ که‌یه‌وه‌ شکستیان
هێناوه‌ له‌ سه‌رکردایه‌تی کردنی جوولانه‌وه‌ی کورددا و ناتوانن جوولانه‌وه‌ که‌ به‌
ئه‌نجام بگه‌یه‌نن، له‌ به‌رئه‌وه‌ بیرمان له‌ پێکه‌یتنانی رێکخراویک کرده‌وه‌، بۆ ئه‌و
مه‌به‌سته‌ش سوودمان له‌ چینییه‌کان وه‌رگرتوو که‌ تیزیکیان هه‌بوو بۆ رزگاری
گه‌لان، ئه‌ویش بریتی بوو له‌ (حیزبی پیشه‌رو، له‌ شکری گه‌ل، به‌ره‌ی نیشتمانیی)
که‌ مه‌به‌ست له‌ به‌ره‌ی نیشتمانیش حیزبێکی پێکهاتوو له‌ چه‌ند چینیک بوو، نه‌ک
به‌ره‌ی نێوان چه‌ند حیزبیک^(٢٢٠)

هه‌رچه‌نده‌ ئه‌و ره‌وته‌ سیاسیه‌ چه‌په‌ش له‌ نێو باڵی (برایم نه‌حمه‌د-
جه‌لال تاله‌بانی / "م.س") له‌ سالی ١٩٦٧ سه‌ری هه‌لدا، به‌لام جگه‌ له‌ وه‌ی
ئاماژه‌مان پێدا، له‌ ژێر کاریگه‌ریی چه‌ندین پرس و فاکنه‌ری ده‌ره‌کی و ناوخۆیی
دیکه‌شدا بوون، به‌جۆرێک که‌ یارمه‌تیده‌ر بوون بۆ په‌ره‌پێدانی بیروکه‌یه‌یان.

(٢٢٠) دیدار له‌ گه‌ڵ نه‌وشیروان مسته‌فا نه‌مین، سلێمانی، ٢٠٠٢/١١/٥.

دەتوانین گرنگترین ئەو پرس و فاکتەرانی لەم چەند خالەیی خوارەووەدا، ریزبەند بکەین:-

۱. لەو سەرەدەمەدا گفتوگۆیەکی گەورە پەییدا بپوو لەنێوان هێڵی یەکییتی سۆڤیەت و هێڵی چین، هەرچەندە هەردوو وڵات سۆشالیستی بوون، بەلام لە سیاسەت و تیروانییان بەرانبەر جیهان جیاوازی بوون. گفتوگۆکانیش وابوو کە سەرکردایەتی سۆڤیەت و هەموو ئەو هێزانی لە بازەنی سیاسەتی ئەواندا دەخولانەو، لەلایەن چین بەلادەر لە پرسە نیشتمانی و چینایەتیەکان، تۆمەتبار دەکران. ئەو مەملەتە و گفتوگۆ فراوانەش بوو هۆی دروستبوونی ناکۆکی و دابەشبوونی لەنێو چەندین حیزبی شیوعیدا لەوانە حیزبی تودەیی ئێران کە بەلێکی ئی جیاپۆوە بە ناوی (سازمانی ئینقلابی حیزبی تودەیی ئێران)^(۲۲۱) پاشان ئەوانە لەسالی ۱۹۶۸ هاتە کوردستانی ژێر چنگی عێراق و لە بەکرەجۆ لای جەلال تالەبانی میوان بوون. دواتر لە رێگەی سازدانی کۆپو کۆبوونەووەدا، کاریگەرییەکی زۆریان خستەسەر ئەندامانی بالی (برایم ئەحمەد-جەلال تالەبانی/ "م.س") بۆ زیاتر ئاشنا بوونیان بە بیروباوەڕی چەپ بەگشتی و بیروباوەڕی (ماوتسی تۆنگ) بەتایبەتی^(۲۲۲)

(۲۲۱) دیدار لەگەڵ فەرەیدون عەبدولقادر، سلێمانی، ۲۴/۹/۲۰۰۳. فەرەیدون عەبدولقادر سالی ۱۹۴۷ لە شاری کەرکوک لەدایک بوو و لە سلێمانی پەرەدە بوو، یەکیک بوو لە دامەزرتنەرانی کۆمەڵەی مارکسی-لینینی کوردستان، لە سالی ۱۹۸۳ یەشەو ئەندامی مەکتەبی سیاسی یەکییتی نیشتمانی کوردستان. دیدار لەگەڵ فەرەیدون عەبدولقادر، سلێمانی، ۲۴/۹/۲۰۰۳.

(۲۲۲) دیدار لەگەڵ ئاوات عەبدولقەرەور، سلێمانی، ۲۱/۹/۲۰۰۳. ئاوات عەبدولقەرەور سالی ۱۹۴۷ لە خانەقین لەدایک بوو. سالی ۱۹۶۲ وەک قوتابییهک چۆتە نێو ژێانی سیاسی و سالی ۱۹۶۳ لەلایەن رژیمی عێراقەو دەسگیرکراوە کاتیکیش، بۆ

به درژای میژووش حیزبه چه په کانی ئێران کاریگه رییان له سه ر په وتی سیاسیی چه پ هه بووه له عێراقدا⁽²²³⁾.

جیی ئاماژه پێدانه، ململانی نیوان یه کیتی سۆفیه ت و چین کاریگه ریی خسته سه ر حیزبی شیوعی عێراقیش له و سه رده مه دا، که باڵی لیژنه ی مه رکه زی نه و حیزبه لایه نگه ری سیاسه تی یه کیتی سۆفیه تی ده کرد، به لام باڵی قیاده ی مه رکه زی لایه نگه ری سیاسه تی چین بوو. له گه ل نه وه شدا (ح.ش.ع) به هه ردوو باڵه که یه وه نه یه توانی بوو تینویتی چه پ ره وانی کورد، بشکینی⁽²²⁴⁾ نه مه ش بۆشاییه کی گه و ده ی دروستکردبوو.

نه نجامدانی تاقیکردنه وه کانی، له زیندانه وه بریویانه بۆ قوتابخانه، به یارمه تی چه ند هاوڕێیه کی رایککردبووه و هه ر نوای رزگاریبوونی خۆی گه یاندۆته ریزی شوپش. له ساڵی 1970 شه وه بۆته یه کێک له کادیره سه ره تاییه کانی کۆمه له و ساڵی 1976 له گه ل شه هاب شیخ نووری و ژماره یه ک هاوڕێی دیکه یدا له لایه ن رژیمی ئێرانه وه ته سلیم به رژیمی عێراق کراوه و تا ساڵی 1979 زیندانی کراوه. له دوا ی ئازادبوونی شه وه به رده وامه له خه باتی سیاسیی و ئیستا له ریزه کانی یه کیتی نیشتمانی کوردستاندا کار ده کات. دیدار له گه ل ئاوات عه بدولغه فور، سلیمانی، 2003/9/21.

(223) دیدار له گه ل حیکمه ت محمه د که ریم (مه لا به ختیار)، سلیمانی، 2003/9/17. ساڵی 1954 له خانه قین له دایک بووه. ساڵانی شه سته کان له ریزه کانی یه کیتی قوتابیانی کوردستان خه باتی کردبووه. ساڵی 1970 پێوه ندیی به کۆمه له ی مارکسیی لینینی کوردستان کردبووه و یه کێک بووه له کادیره سه ره تاییه کانی نه و ریکخواه. ئیستا ش نه ندای مه کته بی سیاسیی یه کیتی نیشتمانی کوردستانه. دیدار له گه ل حیکمه ت محمه د که ریم (مه لا به ختیار)، سلیمانی، 2003/9/17.

(224) دیدار له گه ل ئه رسه لان باییز، سلیمانی 2003/9/21. ئه رسه لان باییز ساڵی 1950 له ده شتی هه ولێر له دایک بووه، یه کێک بووه له کادیره سه ره تاییه کانی کۆمه له ی مارکسیی لینینی کوردستان، ساڵی 1982 بۆته نه ندای سه رکرده یه تی یه کیتی

۲. كاريگەرىي شۆپشەكانى جيهان وهكو شۆپشى چين و فئىتنام و فەلەستىن لەسەر گەشەسەندنى بىروباهوپى چەپ لاي چەپرهوانى كورد. شىۋەي ئەو كاريگەرىيەش لە شۆپشەكانى وه بۆ شۆپشەكانى دىكە جىياۋزى ھەبوو، بۆ نمونە كاريگەرىي شۆپشى چين ھەي بارودۆخى لەيەكچوۋى كوردستان و ولاتى چين بوو، كە لەپوۋى ئابوۋى و كۆمەلەيەتتەيە ھەكۆمەلگايەكى جوتيارىيان تىدا دەژيا^(۲۲۵) ئەمە سەرەپاي كاريگەرىي دانراۋەكانى ماوتسى تۆنگ بەتايەتى (تحليل طبقات المجتمع الصيني) و (في التناقض) و (الممارسة العملية) و (مقالات عسكرية) و (چەپكىك لە ووتەكانى ماوتسى تۆنگ)، كە لەنيو رووناكبەرە چەپەكانى كوردا بەردەوام گەفتوگويان لەسەر دەكرا^(۲۲۶). بەھەي پىۋەندىيەكانى

نىشتەمانى كوردستان و لە سالى ۱۹۹۶ يەشە ھە بۆتە ئەندامى مەكتەبى سياسىي و لىپرسراۋى مەكتەبى رىكخستىن، سالى ۲۰۰۳ يەش لەزانكۆي سلىمانى دكتوراي لەئەدەبى كوردى ۋەگرتوۋە. دىدار لەگەل ئەرسەلان بايىز، سلىمانى ۲۰۰۳/۹/۲۱. (۲۲۵) دىدار لەگەل ئاسق شىخ نوۋرى، سلىمانى، ۲۰۰۳/۹/۲۱. ئاسق شىخ نوۋرى سالى ۱۹۴۷ لە شارى سلىمانى لەدايك بوۋە، يەكك بوۋە لە كادىرە سەرەتايەكانى كۆمەلەي ماركسىي-لىنىنىي كوردستان، لەسەرەتاي ئايارى ۲۰۰۱ يەشە ھە بۆتە پارىزگارى سلىمانى و تاكو ئىستاش لەسەر كارەكەي بەردەوامە. دىدار لەگەل ئاسق شىخ نوۋرى، سلىمانى، ۲۰۰۳/۹/۲۱.

(۲۲۶) دىدار لەگەل شاخەوان عەباس عەولا، ھەولير ۲۰۰۳/۴/۳۰. شاخەوان عەباس سالى ۱۹۵۲ لە ھەولير لەدايك بوۋە، دەرچوۋى ئامادەي كشتوكالە، سالى ۱۹۶۶-۱۹۶۷ پىۋەندىي بە يەككىتى قوتايياني كوردستان وپارتى ديموكراتى كوردستان گرېۋە، سالى ۱۹۷۲ چۆتە رىزى كۆمەلەي ماركسىي-لىنىنىي كوردستان. سالى (۱۹۷۷) ھە بەبى دابىران پىشمەرگە بوۋە ھە كۆنگرەي يەكەم وپوۋەمى يەككىتى نىشتەمانى كوردستان، بە ئەندامى سەرکردايەتى ھەلېزىراۋە. دىدار لەگەل شاخەوان عەباس عەولا، ھەولير ۲۰۰۳/۴/۳۰. جىي ئامازەپىدائە شاخەوان عەباس لە ۱ شوياتى ۲۰۰۴ لە

جەلال تالەبانی شەو، چینییهکان لەرنگی بالۆزخانە کە یانەو لە بەغدا، ژمارەیهکی زۆریان لەو جۆرە کتێبانە، کە وەرگێردرابوونە سەر زمانی عەرەبی، بۆ خوێنەر و رووناکبیرانی کورد دەنارد^(٢٢٧)، بۆئەوێ زیاتر ئاشنای بیروباوەری شۆڕشی چین بن. هەندێ لەو رووناکبیرانەش لەشاری بەغدا بۆ بلۆکردنەوێ ئەو کتێب و نامیلکانە کتێبخانەیهکیان بەناوی (بیری نوی) دامەزراند^(٢٢٨). هەر لەژێر کاریگەری بیروباوەری ئەو شۆڕشەش گۆفاری (رزگاری)^(*) لەسالی ١٩٦٩ دەرچوو، کە ئەویش کاریگەرییەکی گەورەیی هەبوو لەسەر بلۆکردنەوێ ئایدیۆلۆژیای ماویزم، تەنانەت دواتر دامەزرتەوانی کۆمەڵەی مارکسی-لینینی کوردستانیش لەو کەسانە بوون کە پیشتر لە دەوری ئەو گۆفارە کۆبوونەوێ لەژێر کاریگەری بیروباوەرەکانیدا بوون^(٢٢٩).

فەلەستینییهکانیش کە زووتر بۆ گەشەپێدانی بیری چەپ لە رۆژەلاتی ناوەراست دەسپێشخەر بوون، لێکۆلینەوێ نیو گۆفارو بلۆکراوەکانیان،

بارەگای مەلەبەندی سێی یەکی نیشتمانی کوردستان لە هەولێر لە ئەنجامی کردەوێهێکی تیرۆستی لەگەڵ ژمارەیهک پیشمەرگەو خەلکی دیکە شەهید کرا.

(٢٢٧) دیدار لەگەڵ ئاوات عەبدولفەر، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/٢١.

(٢٢٨) دیدار لەگەڵ شاخەوان عەباس، هەولێر، ٢٠٠٣/٤/٢٠؛ دیدار لەگەڵ ئاسق شێخ نووری، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/٢١.

(*) رزگاری گۆفاریکی هەفتانەی گشتی بوو، لەشاری سلێمانی دەردەچوو، خاوەنی نێمتیاز نوێشێروان مستەفاو سەرمووسەرەکشی شازاد سائیب بوون، یەكەم ژمارەیی ئەو گۆفارە ٢٠ی نیسانی ١٩٦٩ دەرچوو، ژمارە (١٥)شی کە دوا ژمارەیی بوو لە ٢٧ی ئابری ١٩٧٠ دەرچوو جەمال خەزەدار، رابەری رۆژنامەگەری ی کوردی، مط

الجمهورية، بغداد، ١٩٧٣، ل. ١٠٤.

(٢٢٩) دیدار لەگەڵ نەوشێروان مستەفا ئەمین، سلێمانی، ٢٠٠٢/١١/٥.

كارىگه رىيەكى گەورەيان كەربووه سەر نەشونما كەردنى ئەو بىروبواو پە لای رووناك بىرو لاهو خوینگەرمەكانى كورد⁽²³⁰⁾

3. فاكته رێكى دىكهى بڵاوبوونەوهى بىروبواو پى ماويزم لەسەر بنەماى بىرى ماركسىزم-لېنىنىزم، كەردنەوهى ئەو خوولە رووناك بىرىيانە بوو كە جەلال تالەبانى لە بەغدا لە سالانى 1969 و 1970 بۆ هەندى لە لاوان و ئەو قوتابىيە كوردانەى كە لە زانكۆى بەغدا دەيانخویندو سەر بە باڵى (برايم ئەحمەد-جەلال تالەبانى/ "م.س") بوون، سازى كەردبوون⁽²³¹⁾. ئەو بابەتەش كە لەو خوولانە پێشكەش دەكران لە سەرچاوەكانى جوولانەوهى چەپ و ئایدیۆلۆژىيى ماويزمەوه هەلقوولابوون يەكێك لەو بابەتەش بەناو نیشانى (بەرەى نیشتمانىيە يەكگرتو) بوو كە لەلایەن جەلال تالەبانىيەوه نووسرابوو⁽²³²⁾

ئيتەر ئەو بىروبواو پەو هێلە فێكرىيەى ئەوسا بوو هەوى ئەوهى كە گەنجەكانى ناو باڵى (برايم ئەحمەد-جەلال تالەبانى/ "م.س")، دوو دوو سى سى پێكەوه كۆتیب بكپن و ببخویننەوهو ئەلقەى رووناك بىرىيەكەنەوه بۆ خوڤووناك بىر كەردن، لەمەشەوه چەندىن ئەلقەى لەو چەشنە دروستبوون كە هەندىكیان ئاگادارى يەكتر بوون و وردە و وردەش ئەو ئەلقانە فراوانبوون و دواتریش يەكیان گرتەوهو رێكخراوى كۆمەڵەى ماركسىيە-لېنىنىيە كوردستانىيان دامەزراند⁽²³³⁾. شایانى باسیشە ئەو سەرەدەمە دۆخى ناو يەكێتى قوتابىيانى كوردستان دۆخىكى پەر لە

(230) دیدار لەگەڵ فەرەیدوون عەبدولقادر، سلێمانى، 24/9/2003.

(231) دیدار لەگەڵ ئەرسەلان باييز، سلێمانى، 21/9/2003.

(232) دیدار لەگەڵ فەرەیدوون عەبدولقادر، سلێمانى، 24/9/2003.

(233) دیدار لەگەڵ ئەرسەلان باييز، سلێمانى، 21/9/2003.

پرسیارو گفتوگۆو سازدانی سیمنیار بوو^(٢٢٤)، که ئەمەش زەمینە یەکی لە باربوو بۆ پەرەسەندنی بیری پیشکەوتنخۆاز.

هەموو ئەوانە ی لەسەرەوه خستمانەپوو، فاکتەری کاریگەر بوون بۆ تەشەنەکردنی بیروروباوەڕی مارکسیزم-لینینیزم-ماویزم لە نێو لاوانی کوردو رەخساندنی زەمینە یەکی لەباریش بوو بۆ هاتنە کایە ی رێکخراویکی چەپی کوردستانی.

لە نێو ئەو بارودۆخە دا سێ گروپی چەپرەو سەریان هەلدا^(٢٢٥)، که جەلال تالەبانی و شەهاب شێخ نووری^(*) و نەوشیروان مستەفا ئەمین هەریەکیان سەرپەرشتی گروپیکی دەکرد^(٢٢٦) هەریەک لەو گروپانەش، هەمیشە ئەندامانیان

(٢٢٤) دیدار لە گەڵ فەرەیدوون عەبدولقادر، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/٢٤.

(٢٢٥) دیدار لە گەڵ نەوشیروان مستەفا ئەمین، سلێمانی، ٢٠٠٢/١١/٥.

(*) شەهاب شێخ نووری سالی ١٩٢٢ لە شاری سلێمانی لە دایک بوو و کوپی شێخ نووری شێخ سالحی شاعیر و هەر لە منالێیه وە لە نێو ژبانی سیاسی و نیشتمانپەرەرییدا قالدبوو. سالی ١٩٦١ پێوەندیی بە شۆڕشی کوردستان وە کردوو و دواتر هزری چەپەرەوی هەلگرتوو وە یەکێک بوو لە دامەزرێنەرانی کۆمەڵە ی مارکسی-لینینی کوردستان. سالی ١٩٧٥، نوای تێکچوونی باری سیاسیی کوردستان و دەسگیرکردنی ژمارە یەک لە هاوڕێیانی، لە گەڵ ژمارە یەک هاوڕێیانی دیکەیدا چۆتە ئێران، لەوێدا رژیمی ئێران دەسگیرکردوون و سالی ١٩٧٦ بەرانبەر (١٠) ئەفسەری خۆی که پیشتر لە عێراق دەسگیرکراوون، ئالوگۆرپیکردوون و لە زندانی بە عس ئاخراون. شەهاب شێخ نووری لە ١٩٧٦/١١/٢١ لە سێدارە دراو.

(٢٢٦) دیدار لە گەڵ ئاسۆ شێخ نووری، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/٢١؛ دیدار لە گەڵ شاخەوان عەباس، هەولێر، ٢٠٠٣/٤/٣٠؛ دیدار لە گەڵ کۆسەرەت رەسول عەلی، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/٢٢، کۆسەرەت رەسول عەلی سالی ١٩٥٢ لە هەولێر لە دایک بوو، دەرچووی پەیمانگە ی کشتوکال وە لە ریزەکانی یەکییتی قوتابیانی کوردستان کاری کردوو، پاشان لە سالی

له گفتوگوو تاوتویکردنی رای به کتر بوون بۆ پیکهیتانی ریکخراویکی مارکسی-لینینی کوردستانی که بتوانیت پرسه چینایه تی و نه ته وایه تیبه کان پیکه وه گریډات و خه باتیان له پیناودا بکات. له بهر نه وه ی ئەندامانی هه رسی گروپه که ش له ناو بآی (برایم نه حمه د- جه لال تاله بانی / "م.س") بوون، بۆیه بیروپاگانیان له به کتر نزیک بوون و به شیوه به کی گشتیش زۆربه یان له ژیر کاریگه ری جه لال تاله بانیدا بوون^(۲۲۷)

دوای راگه یاندنی به یاننامه ی ۱۱ مارتی ۱۹۷۰ش، نه وانه ی نه و بیروکه یان له لا گه لاله بیوو، پتییان وابوو له رۆژگارێکدا نه و پارتی برایم نه حمه د سه رکردایه تی ده کات بمیته، بۆشاییه کی سیاسی بۆ گه شه ی نه و تیزه فیکریه نا په خسی، هه ربۆیه ش نه وانه ی کۆششیان بۆ پیکهیتانی ریکخراویکی چه پ ده کردو دواتر کۆمه له ی مارکسی-لینینی کوردستانیان دامه زراند، فاکته ریکی چالاک بوون بۆ هه لوه شانده وه ی پارته که ی برایم نه حمه د. هاوکاتیش، پتییان وابوو نه و دوو حیزبه (واتا پارتی دیموکراتی کوردستان به هه ردوو باله که یه وه)،

۱۹۷۶دا پتیه ندیی به کۆمه له ی ره نجده رانی کوردستان کردوه. سالی ۱۹۷۷ له لایه ن رۆژمی به عس ده ستگیر کراوه، دواتر نازاد کراوه. سالی ۱۹۷۸ و ۱۹۷۹ نه ندای سه رکردایه تی کۆمه له ی ره نجده رانی کوردستان بووه. سالی ۱۹۸۴ بۆته نه ندای سه رکردایه تی به کیتی نیشتمانی کوردستان و لیپرسراوی مه لبه ندی هه ولێر، سالی ۱۹۸۸ بۆته لیپرسراوی ریکخستن و سالی ۱۹۹۱ بۆته نه ندای مه کته بی سیاسی به کیتی نیشتمانی کوردستان و لیپرسراوی به ره ی کوردستانی له هه ولێر، سالی ۱۹۹۲ بۆته نه ندای په رله مانی کوردستان. سالی ۱۹۹۳ش بۆته سه رۆکی حوکه تی هه ری می کوردستان. ئیستاش لیپرسراوی کارگێری مه کته بی سیاسی به کیتی نیشتمانی کوردستانه. دیدار له گه ل کۆسره ت ره سول عه لی، سلیمانی، ۲۰۰۳/۹/۲۲

(۲۲۷) دیدار له گه ل شاخه وان عه باس، هه ولێر، ۲۰۰۳/۴/۳۰.

له پڕۆی پێکهاتهی چینهیهتی و رهوتی سیاسی و ئایدیۆلۆژییهوه لهیهکچوون، بۆیه بهباشترین دهزانی بۆئهوهی حیزبێکی تری خاوهن سیاسهت و ئایدیۆلۆژیای نوی بێته نیو گۆرپانی سیاسی کوردستان، ههردوو حیزبهکه بهکتر بگرتهوه^(٢٣٨)

لهوه لومه رجهدا سی لاوی چهپرهوی کورد (شههاب شیخ نووری و فازل مهلا مهحمود فهرهیدوون عهبدولقادر) دهستپێشخهریان کردو بریاریاندا بۆ دامهزاندنی رێکخراویکی ههلگری بیرو رێبازی سیاسی نوی، ههنگاو بنین. ئهوان ههچهنده ههستیان به ههبوونی که رهسهیهکی بهپێز دهکرد، وهکو ئه سیاسهت مه دارو رووناکبهرانهی له گۆفاری رزگاری ئالا بوون و نهو لایهنگیرییهی که له پیزهکانی قوتابیاندا پهیدایان کردبوو، بهلام پێویستیان به کهسیک بوو که شارهزایی، تهمهنی ههبی، ناوداری له ناو جوولانهوهی رزگاریخوازی کوردستاندا، چونکه نهوانیدیکه ههموویان گهنج بوون و زۆربهشیان قوتایی زانکۆ بوون. له بهرئهوه پێوهندیان به جهلال تاله بانیهوه کرد بۆ رێنوێنیکردنیان^(٢٣٩) ئهویش پێی گوتبوون: بهکه میان دهبی بزانه کێن ئهوانه بهم کاره ههلساون. دووه میان دهبی کوردستانی بن، نهگینا نیشتان له گه لدا ناکه م. کاتیکی زانی شههاب شیخ نووری پۆلی سه رهکی له م کاره دا ههیه، زۆر خوشحالیوو، له بهرئهوهی به کهسیکی به تواناو لیها تووی دهزانی، ته نانهت ماوه یهک دوای ئه وه جهلال تاله بانی له نامه یه کیدا بۆ کۆمه لهی مارکسی-لینینی کوردستان سه بارهت به شههاب ده لیت: "من ئاماده م سه ربازیم له لهشکرێکدا، شههاب فهرماندهی بیت"، به م جۆره جهلال تاله بانیش چوه نیو ئه و رێکخسته وه^(٢٤٠)

(٢٣٨) بیدار له گه ل نهوشیروان مسته فا ئه مین، سلیمانی، ٢٠٠٢/١١/٥.

(٢٣٩) بیدار له گه ل فهرهیدوون عهبدولقادر، سلیمانی، ٢٠٠٢/٩/٢٤.

(٢٤٠) بیدار له گه ل ئاوات عهبدولغه فور، سلیمانی، ٢٠٠٢/٩/٢١.

لهه مان کاتيشدا پټوه ندييان به نهوشيروان مستهفا نه مين و شازاد سائيب و مه حمودى مه لا عيزهت و شاسوار جه لال/ نارام و جه عفر عه بدولوا حيدو فوناد قهره داغى و دلير سديق و ژماره يه كى زور له هاوړپياني ديكه يان كرد. له و پټوه ندييه دا نهوشيروان گوتبوى: نه وه برپاريكى باشو نيمه ش ناماده ين، به لام با جه لال تاله باني تيدا نه بيت، له بهر نه وه ي نه ویش يه كيك بووه له بهر پر سه كانى شكستى نه زمونه كانى پيشووترى جولانده ي كورد. جگه له وه ش نهوشيروان پټى وابوو كه نه گهر جه لال تاله باني له نيو نه و ريځخستنه نوښه دابى، نه وا به هوى شاره زابى و ليها توو ييه كه ي، ده بى له هه موو شتيك له پيزى پيشه وه دابيت و ده بيته كه سى يه كه مى نه و ريځخستنه ش، به مه ش سياست و بيرو باوه پرى نه و به سر ريځخراوه سياسي نوښه كه دا زال ده بى و گه شه ي پيده دريت^(۲۴۱). كه چى جه لال تاله بانيش ده لټيت: من خوم قسم له گه ل نهوشيروان مستهفا كرد، بو نه وه ي بينه نيو نه و ريځخستنه وه، به لام نه وان له سليمانى تاقميك بوون سه ريان پيكه وه نابوو و (شه هاب شيخ نوورى) يان قبول نه بوو^(۲۴۲)

هه رچونيك بيت جموجول ده ستيپي كرد بو دامه زاندى ريخراوه كه و نهوشيروان مستهفا تيدا به شدار نه بوو، به لكو ته نها پټوه ندييه كى تاكه كه سى له گه ل دروست كردن و گوتبووشى: هه موو هاوړپياني خوم ناراسته ده كه م كه بيته نيو نه و ريځخراوه، به لام خوم نايه م بو سه ركردايه تيكردى^(۲۴۳)

بارودخه كه به م شيوه يه رويشت تاكو له ۱۰۱ حوزه يرانى ۱۹۷۰ دا كوبونه وه ي دامه زاندى كومه لى ماركسى-لينينى كوردستان له به غدا

(۲۴۱) ديدار له گه ل فهره يدوون عه بدولقاد، سليمانى، ۲۴/۹/۲۰۰۳.

(۲۴۲) ديدار له گه ل جه لال تاله باني، هاوښه هوارى دوكان، ۱۲/۶/۲۰۰۴.

(۲۴۳) ديدار له گه ل فهره يدوون عه بدولقاد، سليمانى، ۲۴/۹/۲۰۰۳.

سازدرا، ئەوانەى تێیدا بەشداریشیان کرد بریتى بوون لە جەلال تالەبانی و شەهاب شیخ نوورى و فەرەیدوون عەبدولقادر و دلێر سدیق و فوئاد قەرەداغى، لەبەرئەوەى زۆربەشیان خوێندکاری زانکۆ بوون لە بەغدا یاخود شویینی نیشتهجێبوونیان لەوێبوو، بۆیە کۆبوونەوه که لەو شارە ئەجامدرا. لەو کۆبوونەوه یەشدا هەندى هێلى گشتى بۆ نووسینەوهى دەستوور بەیاننامەیهك دەسنیشانکران و فەرەیدوون عەبدولقادر فوئاد قەرەداغى بۆ پوخته کردن و داڕشتنەوهیان راسپێردران، پێش بۆکرێنه وهش، بۆ چاپیخشانندنه وه دهسکاریکردن، دهستوره کهیان بۆ جەلال تالەبانی نارد. ئیدی (دەستووری کۆمەڵەى مارکسیی-لینینیى کوردستان)، بۆوه یه کهم بۆلوکراوهى کۆمەڵە^(٢٤٤)

ئەو رێکخراوه بۆ ئەوەى هەر لەسەرەتاوه ناسنامەى خۆى لە حیزب و هێزه سیاسیهکانى دیکه جیا بکاته وه، بى پێچ و په نا رێبازى خۆى دیارى بکات و له بوارى کارو جێبه جێکردندا ناوه پۆکى بیروباوه پرى مارکسیزم-لینینیزم دهربخات ناوى خۆى نا (کۆمەڵەى مارکسیی-لینینیى کوردستان)^(٢٤٥) لەوهش زیاتر ئەو ناوه به و مه بهسته بوو ئەو که سانه کۆبکاته وه که باوه پریان بهم ئایدۆلۆژیایه هه بوو، رێکخراوه کهش هه ر بۆ رێکخستن و یه که خستنى هێزه مارکسییهکانى نێو کوردستانیش دامه زرابوو، سه رچاوه کانى ئایدۆلۆژیاشى بریتى بوون له مارکسیزم-لینینیزم و ئەندیشهى ماوتسى تۆنگ^(٢٤٦) لە ژێر کاریگه ریی ئەو سه رچاوه

(٢٤٤) دیدار له گەڵ فەرەیدوون عەبدولقادر، سلێمانى، ٢٤/٩/٢٠٠٣.

(٢٤٥) بڕوانه: "کۆمەڵە" (تۆرگانى ناوه ندیى کۆمەڵەى مارکسیی-لینینیى کوردستان)، ژ(٢)، زستانى ١٩٧٩، ل ١٢ (٤٢).

(٢٤٦) دیدار له گەڵ جەلال تالەبانی، هاوینه هه وارى دوکان، ١٢/٦/٢٠٠٤.

نايدۆلۆژىيەش كۆمەلە دروشمى (ئەى كرىكاران و گەلانى زۆرلىكرەوى جىهانى يەكگرن)ى بەرزكردبۆۋە.^(٢٤٧)

كۆمەلە بەنھىنى دامەزراو زۆر بەنھىنىش كارەكانى ئەنجامدەدا تاكو نىسكۆى جوولانەوھى رزگاربخوازى كوردستان لە سالى ١٩٧٥^(٢٤٨) لە پىناو پاراستنى رىكخراوھەكەش بە ئاسانى مەنە بە ھەموو كەس نەدەكرا، بەلكو كەسانى رووناكبىرو چەپرەو لەنىو ئەلقەى رووناكبىرى كۆدەكرانەوھو بۆ ماوھەك پەرورەدە دەكران كە ھەبوو ماوھەكەى شەش مانگ بوو ھەشبوو دووسال بوو، ئىتر بەپىنى تىگەيشتن و پابەندى ئەو كەسە بە راستگۆى و چەپى راستەقىنەوھ تاكو بە تەواوى مەنەئى پىدەكرا، ئىنجا پىنى دەوترە رىكخراوئىكى نھىنى ھەيە بەناوى كۆمەلەى ماركسى-لېنىنى كوردستان^(٢٤٩) تەنانت ھەندى جار كەسىك نوای پەرورەدەكردنى دەگەيشتە ئەو ئاستەى بىر لە دروستكردنى رىكخراوئىكى چەپى كوردستانى بكاتەوھ، ئىنجا كۆمەلەى پى دەناسىنراو دەخرايە نىو

(٢٤٧) دىدار لەگەل فەرەيدوون عەبدولقادىر، سلىمانى، ٢٤/٩/٢٠٠٣؛ دىدار لەگەل سەعدون يەئوللا شەفى فەلى، سلىمانى، ٢١/٩/٢٠٠٣. سەعدون فەلى سالى ١٩٥٢ لە شارى بەغدا لەدايك بووھ. سەرەتای حەفتاكان پىوھەندى بە رىكخستەكانى كۆمەلەى ماركسى-لېنىنى كوردستانەوھ كرىوھ. سالى ١٩٧٩ لە زىندانى بەعس، شەشەمى ئامادەى تەواو كرىوھ، پاش ئازادكردنىشى لە ئەكادىمىيەى ھونەرە جوانەكانى بەغدا وھەركىراوھ، بەلام بەعسىيەكان رىگىروھە لەبەردەم تەواوكردنى خۆتەندى، بۆيە سالى ١٩٨٢ پىوھەندى بەھىزى پىشمەرگەى يەكىتى نىشتەمانى كوردستان كرىوھ. نىستاش جىگىرى وھەزىرى مافى مەزۇ و ئاوارەو ئەنقالە. دىدار لەگەل سەعدون يەئوللا شەفى فەلى، سلىمانى، ٢١/٩/٢٠٠٣.

(٢٤٨) دىدار لەگەل جەلال تالەبانى، ھاوینە ھەوارى دوكان، ١٢/٦/٢٠٠٤.

(٢٤٩) دىدار لەگەل حىكەت مەھمەد كەرىم (مەلا بەختىار)، سلىمانى، ١٧/٩/٢٠٠٣.

رێکخستنه کانییه وه^(٢٥٠) شیوهی رێکخستنه کش ته زبیمی بوو که نه یانده هیشت نه دامانیان یه کتری بناسن^(٢٥١)، بۆ نه وهی نه گهر یه کێکیان پچرا، نه وانیدیکه ناگیان لینه بی^(٢٥٢).

هۆکاری نه و نهینی کارکردنه ش به بۆچوونی کادیانی نه و سه رده مه ی رێکخراوه که ده گه راپه وه بۆ مه ترسیان به رانه ر ده زگا نه منیه کانی رژیمی به عس و ده زگای پاراستنی پارتی دیموکراتی کوردستان^(٢٥٣) ته نانه ته ندی له و کادیانه ده گیرنه وه که نه و سه رده مه (پ.د.ک) گۆره پانی سیاسیی کوردستانی بۆ خۆی قورخ کردبوو که نه ک هه ر رێگه یان به رێکخراویکی له م چه شنه نه ده دا بێته نیو گۆره پانه که و چالاکی سیاسیی خۆی نه نجام بدات، به لکو نه گه ر هه ستیان به جوولێ که سێکیش کردبا بۆ نه م کاره، بانگیان ده کرد و سووکایه تیان پێده کرد، به لام به هۆی نهینی رێکخراوه که وه، (پ.د.ک) نه یه توانیوه ده ستبگریته به سه ر کادیانیدا^(٢٥٤). هه رچی مه سعود بارزانی که نه وکات لێپرسراوی ده زگای پاراستن بوو ده لێت: ئێمه له سه ره تاوه ژۆر ناگاداری جموجۆل و چالاکییه کانی کۆمه له بووین، به لام ته نها چاودێریمان خستبووه سه ریان، هه یج کاردانه وه به کی خراپمان به رانه ریان نه بوو، له به ر نه وه ی هه یج کاریکیان نه ده کرد دژی (پ.د.ک) بێت^(٢٥٥) که چی جه لال تاله بانی ده لێت: نه م قسه یه وانیه و سه ره تا ناگاداری

(٢٥٠) دیدار له گه ل ئاوات عه بدولغه فور، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/٢١.

(٢٥١) دیدار له گه ل فه رهیدیون عه بدولقاسر، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/٢٤.

(٢٥٢) دیدار له گه ل نه رسه لان باییز، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/٢١.

(٢٥٣) دیدار له گه ل شاخه وان عه باس، هه ولێر، ٢٠٠٣/٤/٣٠.

(٢٥٤) دیدار له گه ل نه رسه لان باییز، سلێمانی، ٢٠٠٣/٩/٢١.

(٢٥٥) دیدار له گه ل مه سعود بارزانی، هاوینه هه واری سه ری ره ش، ٢٠٠٣/٦/٢٢.

چالاكويه كانمان نه بوون، به لكو دواي چهند ساليك هه ستيان كردو به دواي نه نداماني ريڅخراوه كه دا ده گه ران⁽²⁵⁶⁾ تاوات عه بدولغه فوريش ده لئيت: قسه كه ي مه سعود بارزاني راستي زوري تيدايه، له بهر نه وه ي كه سيك زانباريي له سهر كومه له پيدا بوون⁽²⁵⁷⁾ بويه ده كړي پشگيري له بوچوونه كه ي مه سعود بارزاني بكړي.

كومه له ي ماركسي - لينيني كوردستان هه ر له سهره تا ي دامه زاندينه وه رووبه پووي هه ندي كيشه و ململاني ناوخوي نيو ريڅخستنه كاني بڼوه. يه كيك له وانه ش ململاني نيوان بيري كوردستاني و عيراقچيتي نيو نه نداماني بوو، كه هه نديكيان له ژير كاريگه ربي (حيزبي شيوعي عيراق / كوميتي ه ناوه نديي)، پييان وابوو له ولاتيكا: پروليتاريا ده بي يه كيتي هه بي و ريڅخستنه كه شي يه كگرتوو بيت. له سهر نه و بڼه مايه ش هه بووني ريڅخستنيكي پروليتاري عيراقبييان به پيويست ده زاني، له بهر نه وه ئاراسته ي بيري عيراقچيتي له نيو كومه له سهر به لدا. نه وه ي سهر كرده ي تي نه و ئاراسته يه شي ده كرد، فازل مه لا مه حمود بوو. سهر كرده ي تي كومه له ش به ئاموزگار يه ك داواي له ريڅخستني نيو شار ه كان كرد، سهاره ت به و پرسه له نيوان خوياندا بكه ونه گفتوگو⁽²⁵⁸⁾.

ئيتر نه و ململانيه قبول بڼوه تاواي ليها ت بو يه كلا كرنه وه ي، له نيو ريڅخستنه كاندا راپرسى بكرت، نه نجامه كه شي ده ركوت كه ژماره يه كي كه م له گه ل نه وه بوون كه ئاراسته ي بيري ريڅخراوه كه به ره و ئاقاري عيراقچيتي بچيت، به لكو زورينه ي نه ندامان سووربوون له سهر نه وه ي كه كومه له هه ر به كوردستاني بمينيته وه. نه نجامي نه و راپرسيه ش له ليدواننيكي ناوخوييدا ئاشكرا كراو تيايدا

(256) ديدار له گه ل جه لال تاله باني، هاوينه هه واري نوكان، 2004/6/12.

(257) ديدار له گه ل تاوات عه بدولغه فور، سليمني، 2003/9/21.

(258) ديدار له گه ل فهره يديون عه بدولقادر، سليمني، 2003/9/24.

ئەوێشیاں راگەیاندا کە رێکخستنی هەر بە کوردستانی دەمیۆتێتەو، ئەوانەیی کە لەگەڵ ئەم ئاراستەیه شیدا نین دەتوانن بمێننەو و ململانێی فیکری خۆشیاں بکەن، بەلام دەبی لە سەرکردایەتی بهێتترین خوارەو وەکو فازل مەلامەحمود فوئاد قەرەداغی^(٢٥٩). دواتر ئەوانیش چوونە دەرەو وازیان لە کۆمەڵە هینا^(٢٦٠)

هەرەو هاکادیرانی کۆمەڵەیی مارکسی - لینینی کوردستان پیشتر کە نۆرەیان لەنیۆبالی (برایم ئەحمەد - جەلال تالەبانی / "م.س") بوون و جەماوەریشیاں زیاتر لەنیۆتوێژەکانی رووناکیرو فرمانبەر ووردە بۆرژوادا بوو، بۆیه ئەو دەرەو پرسیار بە کێشەیهکی بینی و چارەسەرکردنیشیاں بەپێویست زانی. چونکە پێیان وابوو ئەگەر لەو رێکخراوە نیۆتەدا پەل نەهاوێژن بۆ ئەو کەسانەیی لەپووی بێرکەنەو لەخۆیان نزیک و لەدەوری خۆیان کۆیان نەکەنەو بەتایبەتی ئەوانەیی لەریزەکانی پارتی دیموکراتی کوردستان و حیزبی شیوعی عێراق خەباتیان دەکرد، ئەوا لەنیۆخەڵک بەدریژەپێدەری بالی جەلالی دەناسرێن، بۆیه کەوتنە هەولدا بۆ راکێشانی ئەو کەسانە بۆ نیۆکۆمەڵە. لەلایەکی دیکەشەو ئەم کادیرانە خۆیان بە نیۆتەری چینی کریکاران و رەنجەدەری کوردستان دەزانی، بۆ ئەمەش بەپێویستیان زانی بەرنامەیهکی تایبەت بەخۆیان دابنێن و خەڵکی سەر بەو چینهش لەریزەکانی خۆیاندا کۆبکەنەو، نەک تەنها لەنیۆتوێژی وردەبۆرژوادا چەقبەستبن^(٢٦١).

کێشەیهکی دیکە کە پووبەپووی کۆمەڵەیی مارکسی - لینینی کوردستان بۆو، نووری جەلال تالەبانی بوو لەو رێکخراوە، لەبەرئەوێ دواي هەلۆشانەوێ

(٢٥٩) سیر ئەگەڵ ئاوات عەبدولغەفور، سلیمانی، ٢٠٠٣/٩/٢١.

(٢٦٠) سیر ئەگەڵ تاسو شینگ نووری، سلیمانی، ٢٠٠٣/٩/٢١.

(٢٦١) ه.س

بالى (برايم نهحمه د- جه لال تاله بانى / "م.س") ماوه يهك له گه لاله مايه وه، پاشان له سه رداخوانى خوئ له سالى ١٩٧٢ هوه چووه دهره وهى كوردستان دواى بئتموئدبوونى له و گورپانكارىيانهئ كه چاوهرپوان بوو مسته فا بارزانى له ناو (پ.د.ك)دا له بهرزه وهندى نه وو هه فالانيدا بىكات^(٢٦٢) ئيتر نه و دوركه وتنه وه يهئ له كوردستان كيئشه يهكى گه وره بوو بؤ كومه له، بهمه بهستى چاره سه ركردنيئشى له و ماوه يه دا شه هاب شيخ نوورى به هؤى زيره كى و ليها تووييه كه يه وه، به پراكتيكي رؤلى سكرتيرئى كومه لهئ ده گيرپا هه رچهنده وهك ريكة وتنئك له نيوان كاديره بنه رپه تيبه كانيدا، جه لال تاله بانى به سكرتير هه لئيردرا بوو. دورويه كه شئ چه ندين پرسىارى له نيؤ نه و كاديرانه دروست كردبوو بؤ وه لامى نه و پرسىارانesh، سالى ١٩٧٢ كومه له به پئويستى زانى شه هاب شيخ نوورى بنيرتته سورياو به بيروت بؤنه وهئ له نزيكه وه له گه ل جه لال تاله بانى تاوتؤى چه ند بابه تيئكى پئويستى ريكخراوه كه بكات و هه ندى رينمايئ ليؤه ريگريت. دواى نه وه ش شه هاب گه رايه وه كوردستان. شايانى باسيئشه جه لال تاله بانى له و ماوه يهئ له دهره وه بوو، سالى ١٩٧٢ نامه يه كى بؤ كاديرانى كومه له ناردبوو داواى پيئكه يئنانى حيزيئكى نيئشتمانئى فراوانى ليكردبوون، به لام دواى تاوتؤيكردنئ نه و پرسه، كاديرانى ريكخراوه كه به و پيشنياره رازئ نه بوون^(٢٦٣)

كومه له تا سالى ١٩٧٢ هئچ بلوكراوه يه كى نه بوو كه بئته زمانحالى، بؤ نه وهئ بيروراو هه لؤيئسته كانى خوئ تيئا دهريريئت به رانبه ر پووداوه كانى كوردستان و عيراق و جيهان، به لام له و ساله دا كوششه كانى خوئ خسته گه ر بؤده ركردنى بلوكراوه يه كى خوولئى ريئكوپيئك به ناوى (ئالائى سوور) كه شه هاب

(٢٦٢) ديدار له گه ل جه لال تاله بانى، هاوينه هه وارى نوكان، ٢٠٠٤/٦/١٢.

(٢٦٣) ديدار له گه ل فهره يديون عه بدولقاسر، سلئمانئ، ٢٠٠٣/٩/٢٤.

شیخ نووری پۆلی سەرەکی تێدا گێتێ، بەلام بەهۆی هەلومەرجی ئەوکاتەو تەنها (٣) ژمارە ی لێ بلۆکرایەو^(٢٦٤).

کۆمەڵەی مارکسی-لینینی کوردستان درێژەی بەتیکۆشانی نەتەنی خۆیدا تاکو گەڕبەوونی پێوەندی نیوان پزیمی بەغدا و سەرکردایەتی جۆلانەووی پزگاریخوازی کوردستان لەسالی ١٩٧٤ و ١٩٧٥. ئێتر لەو ماوەیەدا، بەتایبەتی لەکاتی رێککەوتننامەی جەزائیر لەپێگەی (شەهاب شیخ نووری) یەو پێوەندییان بەئیدرس بارزانی و ژمارەیک ئەندامی دیکەی سەرکردایەتی پارتی دیموکراتی کوردستانەو کرد بۆ درێژەپێدانی شۆرش و بەرخودان، بەلام گوئیان لێ پانەگیرا^(٢٦٥).

(٢٦٤) "کۆمەڵە"، ژ (١)، پاییزی ١٩٧٨، ل ٢.

(٢٦٥) دیدار لەگەڵ فەرەیدوون عەبدولقاس، سلێمانی، ٢٤/٩/٢٠٠٣؛ دیدار لەگەڵ ئەرسەلان

بایز، سلێمانی، ٢١/٩/٢٠٠٣.

پێوه‌ندیی دۆستانه‌ی نێوان هه‌ردوو حیزب گه‌یشته‌بووه ئاستێک که پارتی دیموکراتی کوردستان له کۆنگره‌ی هه‌شته‌میدا که سه‌ره‌تای ته‌موزی ١٩٧٠ له ناوپردان به‌سترا، رێگای به‌ نوێنه‌ری حیزبی شیوعی عێراقدا له‌رێگه‌ی خۆی‌دنه‌وه‌ی وتاریکیانه‌وه^(*)، هۆلی کۆنگره‌ بکه‌نه‌ مینه‌ریک بۆ ره‌خنه‌گرتن له‌ سیاسه‌تی به‌عس، ته‌نانه‌ت خۆی‌دنه‌وه‌ی ئه‌و وتاره‌ نوێنه‌ری ئاماده‌بووی به‌عسیه‌کانی له‌ کۆنگره‌که‌ هێنده‌ دلگران کرد که هه‌ولی چوونه‌ ده‌ره‌وه‌ بدات له‌ هۆله‌که‌ و نا‌په‌زایی به‌رانبه‌ر به‌ پارتی نیشان بدات سه‌باره‌ت به‌رێگه‌دان بۆ خۆی‌دنه‌وه‌ی وتاره‌که‌ی (ح.ش.ع)، به‌لام مسته‌فا بارزانی نه‌یه‌شت نوێنه‌ره‌که‌ی حیزبی به‌عس هۆلی کۆنگره‌که‌ جێبه‌جێ‌ئیت و گوتی: ئێوه‌ هه‌قتان نه‌ نا‌په‌زایی به‌رانبه‌ر ئێمه‌ نیشان بدن، له‌به‌رئه‌وه‌ی کۆنگره‌ی خۆمانه‌ و میوانه‌کانیشمان سه‌ریه‌ستن له‌ ده‌ربڕینی بیروپایان له‌رێگه‌ی خۆی‌دنه‌وه‌ی وتاره‌کانیاندا^(٢٦٧)

هه‌لبه‌ته‌ ئه‌و هه‌لۆیسته‌ی پارتی له‌رێگه‌پێدانی شاندی (ح.ش.ع) له‌ خۆی‌دنه‌وه‌ی وتاره‌ ره‌خنه‌ ئامێزه‌که‌یان به‌رانبه‌ر رژیمی به‌عس، له‌وه‌وه‌ سه‌رچاوه‌ی گرتبوو که ده‌یویست شیوعیه‌کان وه‌کو کارتیکی گوشار به‌رانبه‌ر رژیمی به‌عس به‌کاربه‌ێنی و ئه‌وه‌ش له‌ شیوعیه‌کان بگه‌یه‌نیت که به‌رێککه‌وتنیان له‌گه‌ڵ به‌عس دۆستایه‌تی (ح.ش.ع) و (پ.د.ک) فهرامۆش ناکات.

دوای ئه‌وه‌ حیزبی شیوعی عێراق له‌ماوه‌ی نێوان کۆتایی مانگی ئاب و سه‌ره‌تای ئه‌یلولی ١٩٧٠، له‌ کوردستاندا له‌ ناوچه‌یه‌کی نزیک ناحیه‌ی بارزان،

(*) ئه‌و وتاره‌ له‌لایه‌ن که‌رم ئهمه‌د خۆی‌دناوه‌ که ئه‌و کات ئه‌ندامی مه‌کته‌بی سیاسیی (ح.ش.ع) بوو، بۆ زانیاری زیاتریش ده‌رباره‌ی وتاره‌که‌ بپوانه: "التأخي"، ع(٤٧٨)، ١٩٧٠/٧/٤.

(٢٦٧) دیدار له‌گه‌ڵ که‌رم ئهمه‌د، هه‌ولێر، ٢٢/٧/٢٠٠٢.

دوای تێپەربوونی ٢٥ سال بەسەر کونگرەوی یەكەمی، دووهمین كونگرەوی نیشتمانیی خۆی بەست^(٢٦٨). ئەم كونگرەیه هەرچەندە بەهۆی راوە دوونانی بەعسییەكانەوه لە ناوچەیهکی ژێر دەسەلاتی پارتی دیموکراتی کوردستان بەسترا، بەلام لەگەڵ ئەوەش بانگهێشتی نوێنەرانی (پ.د.ك) یان نەکردبوو، بۆ ئامادەبوون لە رۆژی کردنەوهی كونگرە^(٢٦٩) پاكانەوی ئەو بانگهێشت نەکردنەش بەلای شیوعییەكانەوه ئەوه بوو كە ئەوان بارودۆخی پارتییان لەبەر چاوە گرتووه و نەیانویستووه پێوەندیی نێوان پارتی و حیزبی بەعس گرژی تێكەویت لەبەرئەوهی بەعسییەكان ئەو كاتە دوژمنایەتی (ح.ش.ع) یان دەکرد^(٢٧٠).

سیاسەتی تووندوتیژی بەعسییەكان بەرانبەر شیوعییەكان، بووه هۆی پتەوتر بوونی پێوەندیی نێوان پارتی و حیزبی شیوعی، ئەوه بوو مستەفا بارزانی رایگەیاندا: "دەرگا دەكەمەوه بۆ گشت ئەو كەسانە ی پەنامان بۆ دێنن" ئەوەش ئاماژە بوو بۆ پەنادانی شیوعیەكان كە دووچاری ئەشكەنجەدانی رژێمی عێراق ببوون^(٢٧١)، كە ئەو هەلۆیستە ی مستەفا بارزانییش لەسالی (١٩٦٣) هوه نوێنراوه.

جگەلەوهش (ح.ش.ع) بنكە ی سەربازی لە زۆربە ی ناوچەكانی کوردستان هەبوو كە لە چوارچێوهی لەشكری کوردستان و بەپریری مستەفا بارزانی دەجووڵان^(٢٧٢) هەموو ئەوانەش ئەوه دەسەلمێنن كەوا (پ.د.ك) دوای رێككەوتنشیان لەگەڵ رژێمی بەعس، حیزبی شیوعی عێراقیان بە دوستی ستراتیی خۆیان زانیوه بۆیە بەم شیۆهیه مامەڵەیان لەگەڵدا کردوون.

(٢٦٨) صلاح الخرسان، صفحات من تاريخ العراق السياسي الحديث، ص ١٣٦.

(٢٦٩) پارتی دیموکراتی کوردستان (سەرکردایەتی کاتی)، س پ، ل ٣٥.

(٢٧٠) دیدار لەگەڵ کەرم ئەحمەد، هەولێر، ٢٢/٧/٢٠٠٣.

(٢٧١) ژیرارد چالیناند، گەلیکی پەژمۆردە و نیشتمانیکی پەرت، سوید، ١٩٩٨، ل ٢٩٣.

(٢٧٢) دیدار لەگەڵ بەهائەدین نووری، سلێمانی، ١٨/٩/٢٠٠٣.

کاتیکیش ئه یلولی ١٩٧١ به عس پیلانیکی سه رنه که وتووی بۆ له ناو بردنی مسته فا بارزانی نه جامدا، شانديکی بالای حیزبی شیوعی عێراق که له عه زیز محمه د سکرتیری حیزب و موکه ره م تاله بانی و دکتور ره حیم عه جینه و که ریم نه حمه دو عه بدولره زاق نه لصفای نه دنامانی لیژنه ی مه رکه زی و مه کته بی سیاسی پیکهاتبوو، سه ردانی سه روکی (پ.د.ک) یان کرد بۆ پیرۆزیایی لیکردنی به بۆنه ی ده ربازبوونی له و پیلانگیریه و داواشیان لیکرد دان به خۆیدا بگریت^(٢٧٣)

شایانی باسیشه وێرایی پتوهندیی دۆستانه ی نێوان هه ردوو حیزب، به لام (پ.د.ک) له ١١ی مارت ١٩٧٠ه وه به ته نیا کاروباری کارگیری له کوردستاندا ده گیرا، دوور له به شدارکردنی (ح.ش.ع)، گه رچی شیوعیه کان داوای به شداربوونیان کردوه^(٢٧٤). ته نانه ت نه و کاته له لایه ن خودی عه زیز محمه دیشه وه نه و پرسه به رانه ر (پ.د.ک) وروژینه راوه، به لام پارتی گوێی پینه داوه^(٢٧٥). دیاره هۆکاری ره تکرده وه ی داواکارییه که شیان هه ره وه مه سعود

(٢٧٣) مسعود البارزانی، البارزانی والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٦٧.

(٢٧٤) راپۆرتی کۆبوونه وه ی ته وای کۆمیته ی ناوه ندیی حیزبی شیوعی عێراق، ٢٥ی کانونی دووه می ١٩٧٤، له بلاوکراوه کانی بیرى نوێ، ل٦٢

(٢٧٥) دیدار له گه ل عه زیز محمه د، هه ولێر، ٢٠٠٤/٣/١٥. عه زیز محمه د سالی ١٩٢٤ له گوندی (بیرکۆت) ی شارى هه ولێر له دایکبووه. پێش ته مه نی ١٨ سالی چۆته نێو ژيانى سیاسى و سه ره تا له (حیزبى هیوا) ده ستبێژکړووه، پاشان له سالی ١٩٤٣دا پتوه ندیی به (کۆمه لى میلله ت) کردووه که دواتر نه و ریکخواه بوته به شیک له (یه کیتی تیکۆشین)، پاشانیش چۆته نێو (حیزبى شۆپش). زستانى ١٩٤٥ چۆته نێو (ح.ش.ع). سالی ١٩٤٨-١٩٥٨ له زینداند ژيانى بردۆته سه ر، پاشان دواى نازادبوونی کرا به نه ندلمى کۆمیته ی ناوه ندیی (ح.ش.ع) و سالی ١٩٥٩ش بوته نه ندامى مه کته بی سیاسى. سالی ١٩٦٤-١٩٩٣ سکرتیری (ح.ش.ع) بووه. دیدار له گه ل عه زیز محمه د، هه ولێر. ٢٠٠٤/٣/١٥.

بارزانی جه ختی له سهر کرده وه بۆ ئه وه ده گه رایه وه که به عس رازی نه ده بوو له ریگی پارتیه وه، حیزبی شیوعی له هیچ شتیک به شداد ببیت، ته نانه ته به وهش رازی نه بوو که نه دامیکی نه و حیزبه له ریگی (پ.د.ک) وه دابه زیت^(٢٧٦)، نه و پرسهش بووه فاکته ریکی لاوازیوونی پیوه ندیی نیوان پارتی و حیزبی شیوعی. کاتیکیش حیزبی به عس پرۆده ی په یمانی کاری نیشتمانی^(*) له تشرینی دووه می ١٩٧١ خسته ئاراهه، (ح.ش.ع) به ره وپیری نه و پرۆده یه چوو، دهستی به گفتوگویه کی راسته وخۆ کرد له گه له به عس^(٢٧٧) له ماوه ی گفتوگوانیشیدا به شیکیان که وتبوونه ژێر کاریگه ریی پیلانه کانی رژیمی به عس دژی پارتی، له هه مان کاتیشدا به شیکی پارتی دیموکراتی کوردستانیش گوئیان به تیکچوونی پیوه ندیه کانیان نه ده دا له گه له حیزبی شیوعی عێراق، به لکو هیواشیان بۆ نه و تیکچوونه ده خواست^(٢٧٨) نه وهش فاکته ریکی دیکه ی ساردی پیوه ندیی نیوانیان بوو.

وێپای نه وانهش له ١٣ی ئایاری ١٩٧٢ شانیدیکی مه کته بی سیاسیی حیزبی شیوعی عێراق هاتنه کوردستان و سهردانی مه کته بی سیاسیی پارتی دیموکراتی کوردستانیان کرد بۆ گفتوگو کردن له پێناوی پلاندانانی هاوکاری کردن له نیوان ههردوو حیزیدا له نه نجامدا ریکه وتنیکی به ره بیان مۆرکرد که چهند ته وه ریکی

(٢٧٦) دیدار له گه له مه سعود بارزانی، هاوینه هه واری سه ری رهش، ٢٢/٦/٢٠٠٣.

(*) سه بارهت به و پرۆده یه به وانه: وزارة الاعلام مديرية الاعلام العامة: ميثاق العمل الوطني، مط الجمهوریه، بغداد، ١٩٧١.

(٢٧٧) له به لگه نامه کانی سییه مین کۆنگره ی حیزبی شیوعی عێراق ئایاری ١٩٧٦، له پێناوی چه سپاندن و قوولکردنه وه ی رێپه وی شوێشگێپانه ی عێراقدا رووه و سۆشیالیزم، چاپخانه ی (الرواد)، ل ٣٨.

(٢٧٨) پارتی دیموکراتی کوردستان (سه رکردایه تی کاتی)، س پ، ل ٣٦.

گرنگی له خۆگرتبوو وهك دهسهلاتداریتی سیاسیی له عێراق و پرسی كورد و هاوكاری نیشتمانی^(٢٧٩). بهلام دواى گهڕانهوهى شاندهكهى حیزبى شیوعى بۆ بهغدا یهكسەر رێبازی دژ بههاوكاری كردن لهگهڵ پارتى لهناویاندا پهڕهیسهندو توانى کاربکاته سهر سهرکردایهتى ئه وحیزبه تاكو خۆى له رێککهوتنهكه بکیشیتهوه بهبیانوى ئه وهى که رێککهوتن لهگهڵ (پ.د.ک) کارێکی خراپ دهکاته سهر گفتوگۆکانى (ح.ش.ع) لهگهڵ بهعس که ئه وهش راست نهبوو، لهبهرنه وهى رێککهوتنهکه به هیچ شتیه یهك دژى حیزبى بهعس نهبوو، بهپێچهوانه شه وه تیايدا داواى پته وکردنى هاوكاری کرا بوو لهگهڵ حیزبى بهعس^(٢٨٠) ئه وهش گرڤى پێوهندیی نێوانیانى زیاترکرد و کاتیکیش له ١٥ ی ئایارى ١٩٧٢ (ح.ش.ع) به دوو وهزیر^(*) بهشداری له حوکمهتدا کرد، (پ.د.ک) شالاویکی راگهیاندنى کردهسهریان، ههڕچهنده خۆیشیان له دواى راگهیاندنى بهیاننامهى ١١ ی مارت ١٩٧٠ هوه به پێنج وهزیر لهو حوکمهتدا بهشداربوون^(٢٨١)، دیاره هۆکاری ئه وه ههلوێستهى پارتیش بۆ ئه وه گهڕاوهته وه که (ح.ش.ع) ههه لهگهڵ بهشداربوونى له وهزارهت ههلوێستیان بهرانبهر به كورد گۆراوه، بهلام نهك ههه موویان، بهلكو

(٢٧٩) بۆ زانیاری زیاتر دهربارهى خالهكانى ئه ورێککهوتنه دوقۆلییه بپوانه: رۆژنامهى "برایهتى"، ژ(٢٢)، ١٩٧٤/٢/٢.

(٢٨٠) رۆژنامهى "برایهتى"، ژ(٢٣)، ١٩٧٤/٢/٤.

(*) دوو وهزیرهكهى حیزبى شیوعى یهكێکیان دکتۆر موکهپهه تالهبانى (وهزیری ناودێرى) و ئهویتریان عامر عهبدوللا (وهزیری دهولت) بوون که ههروێکیان ئهندامى کۆمیتهى ناوهندیى (ح.ش.ع) بوون.

(٢٨١) د. مكرم الطالباڤى، نحو حل صحيح للمسألة القومية الكردية في العراق، بغداد، ١٩٩٥ (مخطوطة وغير منشورة)، ص٢٨٢.

سه ره پای نه وهى كه هه ندىكيان به ره و پىرى به عس چوون ، هه ندىكى دىكه يان خوڤيان قورس راگرت^(٢٨٢)

به و شىوه به پىوه ندىى نىوان نه و دوو حىزه له و كاته وه به ره و گرڤى زياتر ده پوښشت، به لام به ره له راگه ياندى به ره و نىشتمانى و نه ته وهى پىشكه و تنخواز^(*)، مسته فا بارزانى ره شنووسىكى پىشكه شى (ح.ش.ع) كرد بۆ به رنامه ي هاوكارى نىوان هه ردوولا به مه به سى دوو خستنه وهى له به ره ي ناوبراو كه نارگير كردنى حىزى به عس. حىزى شىوعى له به رانه ره نه و پىشنيازه دا نه مانه ي خواره وهى پىشنياز كرد -

١- فراوان كردنى بنكه ي به ره بۆ گرته خوى سه رتاپاي حىزب و هىزه نىشتمانى به كان، له وانه ش حىزى به عس.

٢- ئامانجى بنه رته ي نه و هاوكارى به ، كارى هاوبه شى دلسوزانه بى بۆ پاراستنى سه ره به خوى ولاٲ و ئارامى خاكه كه ي و تىكوشان دڤى ده ست و پىوه نده كانى كو نه به رستى و كو لۆنيا لىزمى ناوچه كه .

٣- سووربوون له سه ر چاره ي ئاشتى و ديموكراسى پرسى كرد.

كه چى مسته فا بارزانى سووربوو له سه ر نه وهى به ره به كه ي دوو قو لى بى له نىوان (پ.د.ك) و (ح.ش.ع) به ئامانجى رووخاندنى فه رمانه رهاى به عس ، به لام حىزى شىوعى به رپواى وابوو كه به ره به كه ي له و جو ره له شو پنى خويدا هه لده خلىسكى بۆ پىنگه ي پىلانى كو لۆنيا لىزم^(٢٨٢) نه وه ش نه وه ده سه لىمى كه حىزى شىوعى له و سه رده مه دا كه و تىبو وه ژىر كارى گه رى نه و دروشمه

(٢٨٢) پارتى ديموكراتى كوردستان (سه ركرديه تى كاتى)، س پ، ٢٥ ل.

(*) به ره ي ناوبراو به ره به كه ي دوو قو لى نىوان حىزى شىوعى عىراق و حىزى به عس بوو كه له ١٧ ته مووزى ١٩٧٣ مو ركر.

(٢٨٣) د. مكرم الطالبا نى، نحو حل صحيح للمسألة القومية الكردية في العراق، ص ٢٨٠

دیماگوجییانهی به عسییه کان بانگهشەیان بۆ دەکرد، که له پرسهکانی سۆشیالیزم و به رهنگاربوونهوهی هێزه ئیمبریالیستهکان خۆی ده‌نواند. جگه له وهش (ح.ش.ع) بهردهوام له ژێر کاریگهری به کێتی سۆفیه‌دا بووه، بۆیه ده‌توانین بڵێن په‌یماننامه‌ی دۆستایه‌تی و هاوکاری نێوان مۆسکۆو به‌غدا که سالی ۱۹۷۲ مۆرکرا، فاکته‌ریک بوو بۆ هاندانی سه‌رکردایه‌تی (ح.ش.ع) بۆ هاوپه‌یمانێتی له‌گه‌ڵ به‌عس و له‌بهرکردنی ئه‌و کاره‌سات و مه‌ینه‌تیانه‌ی که سالی ۱۹۶۲ به‌ده‌ستی به‌عسییه‌کان دووچاری هاتبوو.

هه‌رچۆنێک بێت له ۱۷ی ته‌موزی ۱۹۷۲ به‌ره‌ی دووقۆلی له‌نیوان حیزبی شیوعی و حیزبی به‌عس مۆرکرا^(۲۸۴). دوا‌ی ئه‌وه‌ش به‌ری‌نمایی به‌عسییه‌کان، (ح.ش.ع) هه‌ولێ ده‌دا بۆ رازیکردنی (پ.د.ک) بۆ ئه‌وه‌ی وه‌کو لایه‌نی سییهم بچێته‌ ناو ئه‌و به‌ره‌یه‌وه. بۆ ئه‌و مه‌به‌سته‌ش یه‌ک به‌ دوا‌ی یه‌ک شاندی سه‌رکردایه‌تی ده‌نارده‌ لای مسته‌فا بارزانی، به‌لام سه‌رکردایه‌تی پارتی ئه‌و شیوه به‌ره‌یه‌ی ره‌تکرده‌وه که تیایدا ده‌سه‌لاتی راسته‌قینه‌ بدرێته به‌عسییه‌کان و ئه‌وانیش و حیزبی شیوعیش پۆلی لاوه‌کی تیدا ببینن^(۲۸۵) که‌چی (ح.ش.ع) بپوای وابوو که پێکهێنانی به‌ره‌ی نیشتمانی بۆ پرسێ کورد به‌سووده‌و هه‌روه‌ها وایه‌بینی که ئه‌وان له‌گه‌ڵ حیزبێکی نیشتمانی پێشکه‌وتنخوازدا نه‌وه‌ک لایه‌نێکی گومان لێکراوی دوژمن به‌ گه‌ل، په‌یمانیا‌ن مۆرکردوه^(۲۸۶)

به‌و شیوه‌یه سه‌رکردایه‌تی پارتی رازی نه‌بوو بچێته‌ ناو ئه‌و به‌ره‌یه‌و له‌ مانگی ئابی ۱۹۷۲ یش به‌یاننامه‌یه‌کی بڵاوکرده‌وه که وێرای خسته‌نه‌ پ‌ووی سه‌رنجه‌کانی خۆی ده‌رباره‌ی ئه‌و به‌ره‌یه‌، تیایدا ئه‌وه‌شی راگه‌یا‌ند که ئه‌وان تا رۆژی

(۲۸۴) صلاح الخرسان، صفحات من تاريخ العراق السياسي الحديث، ص ۱۴۵.

(۲۸۵) ه س، ل ۱۴۷.

(۲۸۶) "بیری نوی"، ژ (۷۳)، ۱۸/۱۱/۱۹۷۳.

بلاوکردنه وهى ئاگادارى شىوازى رىككه وتنه كهى به عس و (ح.ش.ع) نه بوونه و مه به ستيشيان له و رىككه وتنه شله ژاندى پارتى ديموكراتى كوردستانه ^(٢٨٧) دوبه دواى نه وهش حيزبى شيوعى له ٢٨ى ئابدا هه ندى تيبينى سه ره تايى له مه پ به ياننامه كهى مه كته بى سياسى پارتى له رىگه رايگه ياندى خويه وه بلاوكرده وه ^(٢٨٨)، هه روه ها وپراى ره تكرده وهى نه و بابه تانهى له به ياننامه كهى پارتى دا هاتبوو، حيزبى شيوعى به وهش رازى نه بوو كه (پ.د.ك) به نوينه رى نه ته وهى كورد له عيراق له قه له م بدات ^(٢٨٩). گرڤى پيوه ندى نيوان هه ر دوو حيزب دواى رىككه وتنى نوو قوئى نيوان به عس و حيزبى شيوعى زياتر ته شه نه يكر دو سه ره نجامه كهى به هه لگيرسانى شه رو په لاماردانى خويناوى گه يشت له نيوان هه ر يو لادا. نه وه بوو هه ر له مانگى ئابدا (١٢) كاديرى شيوعى ^(*) له وانهى كه له ده ره وهى عيراق ده يانخويند له رىگه رى كوردستانه وه گه پانه وه ^(**)، به لام له

(٢٨٧) بۆ زانبارى زياتر ده ربارهى نه و به ياننامه يه بپوانه: "ده نگوباسى كوردستان" (ده زگاي په خش و راگه ياندى له مه كته بى سياسى پارتى ديموكراتى كوردستان)، ژ (١٧)، ئابى ١٩٧٢.

(٢٨٨) بۆ زانبارى زياتر له م باره يه وه بپوانه: من وثائق الحزب الشيوعي العراقي، موقفنا من المسألة القومية الكردية (مجموعة وثائق برنامجية)، مط الشعب، بغداد، ١٩٧٢، ص ١١٦-١٢٨.

(٢٨٩) بۆ زانبارى زياتر بپوانه: "بىرى نوئ"، ژ (٦٩)، ١٧/١٠/١٩٧٢. ^(*) دولزده شيوعييه كه نه مانه بوون: شىروان جه ميل بالته، عومەر قاسر نه حمه د، ربيع عبد راجى، فاضل الموسوي، مزهر كريدى، محمد عبدالامير المطيرى، نجم الدين حاجى عثمان، محمد ناصر الحداد، نورالدين احمد، هاشم حمود، عبدالله مهدي و كه سيكي ليكه. بپوانه: "بىرى نوئ" ژ (٨٢)، ٢/٢/١٩٧٤.

^(**) نه وانه هه روه كه له نامه يه كى عه زيز محه مه د ده ر ده كه ويئت كه له ٢ى كانوونى يه كه مى ١٩٧٢ بۆ مستعفا يارزانى ناريدوه، به ر له وهى كوردستان جيبه يئان و له گه پانه وه شياندا

ناوچهیهکی سنووری کوردستاندا له لایه ن هندی له لیپرسراوانی (پ.د.ك)، بی سه روشوین کران^(٢٩٠) نوای تیپه پووونی ماوه یه کیش به سه ر ئه و رووداوه، مه کته بی سیاسی (ح.ش.ع) یاداشتێکی پێشکشی باره گای مسته فا بارزانی و مه کته بی سیاسی پارتی کرد بو دیاری کردنی چاره نووسی ئه و (١٢) که سه^(٢٩١)، به لام مه کته بی سیاسی (پ د ک) به رێککه وتن له گه ل باره گای مسته فا بارزانی له روونکردنه وه یه کدا له رۆژی ١٢ ی کانونی یه که می ١٩٧٣ دا بیتاگایی خۆیان له و رووداوه راگه یاندو ئاماده ییشیان نیشاندان که له گه ل (ح.ش.ع) و هه ر لایه نێکی دیکه که خۆیان پێی رازی ده بن له مه سه له که بکوژنه وه^(٢٩٢)

لێره شدا ناکرێ رۆژی گه وره ی عه زیز شه ریف فه رامۆش بکریته که به پشتیوانی یه کێتی سۆفیه ت ده یگیرا بو ئارام کردنه وه ی دۆخه که و کوششی بو گیرانه وه ی پێوه ندیی نێوان هه ردوو حیزب بو دۆخی جارانی که هاوکات له گه ل ئه مه، مسته فا بارزانی و عه زیز محه مه د نامه یان ئالۆگور کرد^(٢٩٣)

له کۆتایی مانگی ئه یلولی ١٩٧٣ یشدا پێکدادانی چه کداری له نێوان هه ردوو حیزب له ناوچه ی ئه لقوش هه لگیرسا، که (ح.ش.ع) ئه و رووداوه یان کرده بیانووێک و هۆیه ک بو ئه وه ی ژماره یه کی زۆری چه ک و جبه خانه له هه ندی لای تاییه تی ناو حوکه مه تی عێراق وه رێگرن و به شیوه یه کی فره وان خۆیان پێ

ئاگاداری لیپرسراوانی پارتی دیموکراتی کوردستانیان کردوه، بپوانه: مسعود الباززانی،

الباززانی والحركة التحررية الكردية، ج ٢، ص ٥٩٧.

(٢٩٠) دیدار له گه ل حه بیب محه مه د کریم، هاوینه وه واری شه قلاوه، ٢٧/٧/٢٠٠٤.

(٢٩١) بو زانیاری زیاتر ده رباره ی ئه و یاداشته بپوانه: "بیری نوی"، ژ (٧٧)، ١٢/١٢/١٩٧٣.

(٢٩٢) بپوانه: رۆژنامه ی "برایه تی"، ژ (٨١)، ٢١/١٢/١٩٧٣.

(٢٩٣) مسعود الباززانی، الباززانی والحركة التحررية الكردية، ج ٢، ص ٢٨٤.

چە کەداریکەن^(٢٩٤)، هەرچەندە حوکمەتیش لە هەلیک دەگەرا بۆ زیاتر گەڕێژکردنی پێوەندی نێوان ئەو دوو حیزبە. هەروەها بەیاننامەیەک لێژنەی ناوخوازی (ح.ش.ع) لە پارتیزگای نەینەوا لە ٢ تشرینی بەگەمی ١٩٧٣ نامازە بەو دەستدرێژیانە دەکات کە پارتی لە ناوچەکانی دەوک و موسڵ نژی ئەندامان و نۆستانی حیزبی شیوعی ئەنجامی داو^(٢٩٥) لەبەیان ٧ تشرینی دوووەمیشدا چە کەداریکانی حیزبی شیوعی لە دەربەندیخان پەلاماری بارەگای پارتییاندا، دوو پێشمەرگە ئاوا بارەگاکیان بریندار کرد، بەلام لە ئێوارەی هەمان رۆژدا نوێنەری هەردوولا لە دەربەندیخان کۆبوونەوه و لەسەر چەند خالێک رێککەوتن، کەچی هەر ئەو رۆژە شیوعییەکان پەیمانەکیان شکاندو لە هەندێ ناوچەکانی دەربەندیخاندا تەقەیان لە پێشمەرگەکانی (پ.د.ک) کرد و لە رۆژی ٨ هەمان مانگیشتا هەر لەو ناوچە بە چوار پێشمەرگە پارتییان کوشت و نۆز دەی دیکەشیان بریندار کرد^(٢٩٦)

رۆژی ١٢ تشرینی دوووەمیش مستەفا بارزانی لە تەله‌گرافیکدا کە بۆ (محەمەد مەحمود عەبدولرەحمان/سامی) سەرۆکی لێژنەی ناستی مەکتەبی سیاسیی پارتی نارد بوو لە پێتاو روونکردنەوهی بارودۆخەکە، تیایدا باس لە چە کەداری کردنی ئەندامانی (ح.ش.ع) دەکات لەلایەن حیزبی بەعسەوه لە زۆر ناوچەکان کوردستاندا و لە هەمان کاتیشتا داوای لە بەعس کرد واز لەو ئاژاوە نەهێشتن

(٢٩٤) "کاسر" (گۆفاری نیۆری پارتی دیموکراتی کوردستان)، ژ(٢١) سالی شەشەم، شوباتی ١٩٧٤، ل. ٦٠.

(٢٩٥) بڕوانە: "بیری نوی"، ژ(٦٨)، ١٠/١٠/١٩٧٣.

(٢٩٦) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: رۆژنامەی "بوابەتی"، ژ(٧٦)، ١٦/١١/١٩٧٣: ژیرارد چالیاند، س.پ، ل. ٢٩٤-٢٩٥.

بهینیت، سه ره پای نه وه ش خواستی خۆیانی بۆ پاراستنی ئاسایش و کارکردن له و پێناوه دا نیشاندان^(٢٩٧).

هه ره له وه لایمی نه و نامهیه ی که مه کته بی سیاسیی (پ.د.ک) له ١١ ی تشرینی دووه م دا بۆ (ح.ش.ع) ی ناردبوو، حیزبی شیوعی له ١٥ ی هه مان مانگدا نامهیه کی ناراسته ی کۆمیته ی ناوه ندی پارتی لیموکرانی کوردستان کرد، که تیایدا چه ند داخوازییه کی تێدابوو سه باره ت به ولزه ی تانی پارتی له رلوانی شیوعیه کان له کوردستان و نازاندکردنی گیرلوه کانیا، له کوتای نامه که شدا ئاماده یی خۆیان بۆ چاپیکه وتن و گه توگو نیشاندابوو له پێناو چاره سه ر کردنی ناکوکیه کان^(٢٩٨).

له سه ر ئاره زووی هه ربوولا، نوێنه رانی سه رکردایه تی هه ربوو حیزب به ئاماده یوونی عه زیز شه ریف له رۆژانی ١٩ و ٢٠ ی تشرینی یووه می ١٩٧٢ کۆبوونه وه و رۆژی یووه می کۆبوونه وه که به یاننامه یه کی هاویه شیان بلۆک کرده وه که تیایدا جه خت کرابوو ه سه ر نه هیشتنی شوێنه واری روودلوه ناخۆشه کانی نیوانیان و به رده وامبوون له چاپیکه وتنی ناویه ناو و پته وکردنی پێوه ندی نیوانیان و هیزه سیاسیه کانی لیکه ی وه ک حیزبی به عس^(٢٩٩).

نه و رێککه وتنه ش هه ره وه که له ی یادلشته دا ده رده که ویت که کوتای تشرینی دووه م (ح.ش.ع) بۆ (پ.د.ک) ی ناردبوو، جێبه جێ نه کرا^(٣٠٠). هه ره ها حیزبی شیوعی له راکه یاندنه کانی خۆیدا نه وه ی ده خسته روو که به ره به ره کانی کردنی

(٢٩٧) بروه: رۆژنامه ی "برایه تی"، ژ(٧٦) ١٦/١١/١٩٧٣.

(٢٩٨) بۆ زانیاری زیاتر بروه: "بیری نوی"، ژ(٧٣) ١٨/١١/١٩٧٣.

(٢٩٩) بۆ زانیاری زیاتر ده رباره ی به یاننامه ی بروه: رۆژنامه ی "برایه تی"، ژ(٧٧)، ٢٣/١١/١٩٧٣.

(٣٠٠) بۆ زانیاری زیاتر ده رباره ی نه و یادلشته بروه: "بیری نوی"، ژ(٧٨) ١٩/١٢/١٩٧٣.

شیوعییەکان لەلایەن پارتییەوه، بەربەرەکانیکردنی بیروباوەری شیوعییە^(٣٠١).
 بەوەش دەبویست لەلایەکەوه لەناوخۆی کوردستاندا تەواوی چەپرەوان و
 ھەلگرانی ئەو بیروباوەرە لە دەرەوێ حیزبەکەشیان، لە سەنگەری خۆیاندا
 کۆبکاتەوه بۆ دژایەتیکردنی (پ.د.ک). لەلایەکی دیکەشەوه لەوقسانەیان
 مەبەستیان بوو سەرئەجی ھاویرانیان لە دەرەوێ عێراق بۆ خۆیان رابکێشین تاکو
 ئەوانیش دۆستایەتیان لەگەڵ پارتی تێک بدەن و لەبەرانبەریدا ھەلۆیست وەرگیرن،
 دیارە ئەو ئامانجەشیان تارادەیکە بۆ پیکھات و ژمارەیک لە حیزبە شیوعییەکان
 لە ولاتە جیاجیاکانەوه یادداشتی ناپەرەزاییان بۆ پارتی نارد^(٣٠٢) ھەرۆھا لە نیوان
 تشرینی دووھەمی ١٩٧٣ تا شوباتی ١٩٧٤ ژمارەیک لە حیزبە شیوعییەکانی
 جیھان، (پ.د.ک)یان دایە بەرھێرشی رەخنەو تاوانباریان کرد بەوەی لە
 کوردستاندا شیوعییەکان قەلاچۆ دەکەن^(٣٠٣). ھەرۆھا ئامانجیکی دیکە
 (ح.ش.ع) لە بلۆکردنەوێ ئەو جۆرە وتارنە، زیاتر سەرئەج راکێشانی یەکی
 سۆفیەت بوو بۆ خۆیان، تاکو پێوەندیی نیوان ئەوانیش و بزوتنەوێ
 رزگاریخوازی کوردستان تێک بدەن.

لەبەرانبەر راگەیانندی (ح.ش.ع) یشدای (پ.د.ک) ھەلۆیستی وەرگرت،
 چونکە بڕوایان وابوو بۆ سەرلێشێواندنێ رای گشتی دەنگ و باس و رووداوی دوور
 لە راستی سەبارەت بەباری ژیانی شیوعییەکانی کوردستانی عێراق دەخەنە روو،
 لەبەرئەوه ١٠ی کانونی دووھەمی ١٩٧٤ دەربارەوێ ئەو بابەتە لە یاداشتیکدا بۆ

(٣٠١) بیوانە: "بیری نوێ"، ژ(٧٢)، ١٤/١١/١٩٧٣.

(٣٠٢) بۆ زانیاری زیاتر سەبارەت بە ھەندێ لەم یاداشتە بیوانە: "بیری نوێ"، ژ(٨١)،

١٩٧٤/١/٢٦ و ژ(٨٢)، ٢/٢/١٩٧٤.

(٣٠٣) ژیرارد چالیاند، س پ، ل ٢٩٥.

حیزبه‌کان و نوێنه‌رانی رای گشتی له ناوخۆ و ده‌ره‌وه‌ی عێراق، روونکردنه‌وه‌یه‌کی ب‌لاوکرده‌وه^(٣٠٤).

له‌ناو توێژه جیاوازه‌کانی کۆمه‌لگای کوردستانیشدا، ده‌نگی نا‌په‌زایی دژی حیزبی شیوعی و ئه‌و رۆڵه‌ی له‌ راگه‌یاندنه‌کانی‌دا ده‌یانگێرا دژی پارتی دیموکراتی کوردستان، به‌رزبۆوه، وه‌ک نووسه‌ران و رۆشنی‌بران^(٣٠٥) و مامۆستایان و قوتابیانی زانکۆی سلێمانی^(٣٠٦) و نه‌قابه‌ی مامۆستایانی کوردستان^(٣٠٧) و هیدیکه‌ش. هه‌روه‌ها له‌ ده‌ره‌وه‌ی ولاتیشدا کۆمه‌له‌ی خۆیندکارانی کورد له‌ ئه‌وروپا – لقی به‌ریتانیا و سکرتیری کۆمه‌له‌ی خۆیندکارانی کورد لقی سوید هه‌ریه‌که‌یان به‌جیا نا‌په‌زاییان ده‌بپی^(٣٠٨).

سه‌باره‌ت به‌ پڕۆژه‌ی یاسای ئۆتۆنومییش^(*)، ئه‌وا (ح.ش.ع) هه‌واپروا پش‌تگیری به‌عس بوو له‌و پڕۆژانه‌ی که‌ هه‌ر له‌سه‌ره‌تاوه‌ پێشکه‌شی سه‌رکردایه‌تی

(٣٠٤) بۆ ژانیاری زیاتر ده‌ریاره‌ی ئه‌و یاداشته‌ به‌پوانه: رۆژنامه‌ی "برایه‌تی"، ژ(٦)، ١٩٧٤/١/١٤.

(٣٠٥) بۆ نمونه به‌پوانه: رۆژنامه‌ی "برایه‌تی" ژ(٥)، ١٩٧٤/١/١٣ که‌ بروسکه‌ی نووسه‌رانی هه‌ولێری تێدایه: ژ(٧)، ١٩٧٤/١/١٥ که‌ بروسکه‌ی نووسه‌ران و رۆشنی‌برانی شارۆچکه‌ی کفری تێدایه: ژ(١٧)، ١٩٧٤/١/٢٧ که‌ یاداشتی نا‌په‌زایی رۆشنی‌برانی قه‌ل‌ل‌زێی تێدایه.

(٣٠٦) به‌پوانه: رۆژنامه‌ی "برایه‌تی"، ژ(١٩)، ١٩٧٤/١/٢٩ که‌ بروسکه‌ی زانکۆی سلێمانی تێدایه که‌ ئه‌وکات تاکه‌ زانکۆی کوردستان بوو.

(٣٠٧) به‌پوانه: رۆژنامه‌ی "برایه‌تی"، ژ(٢٤)، ١٩٧٤/٢/٥.

(٣٠٨) به‌پوانه: رۆژنامه‌ی "برایه‌تی"، ژ(١٨)، ١٩٧٤/١/٢٨.

(*) له‌ ته‌وه‌ری سی‌یه‌می به‌شی سی‌یه‌می باسه‌که‌مان زیاتر له‌ پڕۆژه‌کانی یاسای ئۆتۆنۆمی دواوین.

بزووتنەوێ رزگاربخواری کوردستان دەکران بۆ رێککەوتن لەسەری ، که پێژدەکه
شیوەیهک بوو له شیوەکانی ناسەنتەری کارگیری و رۆر له ئۆتۆمۆم که مەتر بوو و
بەهیچ شیوەیهک مافە نەتەولیهتییهکانی گەلی کوردی نەدەهێنایەدی^(٣٠٩).

بەو شیوەیه دەبینین (ح.ش.ع) لەدوای رێککەوتنیا ن لەگەڵ حوکمەتی عێراق
بوونە بەشیك لەوان دژی (پ.د.ك)، هەروەها بەعسییهكان رۆلێکی زۆریان گێرا لە
قوولترکردنە ی ناكۆکیهەکانی نێوان ئەو دوو حیزیه، تەنانەت لەسەر یهکێتی
سۆفیهتیشیان سەپاند که پالەپەستۆ بخاتە سەر حیزبی شیوعی عێراق تاكو
بگەونە سەنگەری دژایەتی کردنی پارتی دیموکراتی کوردستانەو^(٣١٠). هەر
لەوکاتەش بوو رژێمی عێراق هێرش و دەستدریژی دەکرده سەر ناوچهکانی
کوردستان^(*)

ئەوێ ماوەتەوێ بیلێن سەبارەت بە پێوەندی نێوان ئەو دوو حیزیه،
بەرپرسیارێتی تێکچوونی پێوەندی نێوانیانە، لەوێشدا مەسعود بارزانی برپای
وایه که ناکرێ هەموو بەرپرسیارێتییهکه بخێتە ئەستۆی حیزبی شیوعی، بەلکو
هەندیکێ له ئەستۆی پارتیشدا^(٣١١) هەرچی عەزیز محەمەدیشە دەلێت: لەو
شەپو مەملانییه هەردوو لایان زیانمان پێگەیش و که موکورتییەکش بۆ هەردوولا
دەگەرێتەو، بەلام بەرپرسیارێتییهکه ئەگەر بۆ هەردوولاش بێت، دابەش ناکەم که
کام لایەن زیاتر بەرپرسیارێتییهکی له ئەستۆدايه، بەلکو هەردوولا لایان

(٣٠٩) برپاوه: "کادر"، (٢١)، سالی شه شههه، شوباتی ١٩٧٤، ل ٧٤-٧٥.

(٣١٠) دیدار لەگەڵ مەسعود بارزانی، هاوینه ههوارێ سەری رهش، ٢٢/٦/٢٠٠٣.

(*) له تەوهری یه کهم و دووهمی بیهشی سێیهمی باسه که مان زیاتر لهو بابته دواوین.

(٣١١) دیدار لەگەڵ مەسعود بارزانی، هاوینه ههوارێ سەری رهش، ٢٢/٦/٢٠٠٣.

بەرپرسین^(٢١٢). کەریم ئەحمەدیش پێیوایە هەڵکە لەلایەن هەردوو حیزبەوه
بووه^(٢١٣)

ئەو لیکتەرازانەش بووه هۆی شکست بۆ هەردوولا، هەرۆک چۆن مەسعود
بارزانی جەختی لەسەر دەرکاتەوه بەوهی کاتێک بۆ رابردوو دەرگەرێتەوه هەستەکا
لەماوهی شۆرشى ئەیلولدا کە هەرچەندە لەرووی دارایی و تەقەمەنییەوه
هەژاربوون ، بەلام هاوپەیمانیتى و هاوشانى هەردوو حیزب بووه فاکتەرى
سەرکەوتن ، کەچی دواى لەیه کەدا برائیان هەرچەندە خواوەن پاره و چەکیش بوون
کەچی دووچارى تێکشکان هاتن^(٢١٤) شایانى باسیشە، هەردوو لایەن لە
کۆنگرەکانى دواترى حیزبەکاندا ئەو رەوشەیان دروست هەڵسەنگاندو بەخۆیاندا
چوونەوه^(٢١٥).

(٢١٢) دیدار لەگەڵ عەزیز محەمەد، هەولێر، ٢٠٠٤/٣/١٥.

(٢١٣) دیدار لەگەڵ کەریم ئەحمەد، هەولێر، ٢٠٠٣/٧/٢٢؛ مەسعود البارزانی، البارزانی والحركة
التحررية الكردية، ج ٣، ص ٢٨٤.

(٢١٤) مەسعود البارزانی، البارزانی والحركة التحررية الكردية، ج ٣، ص ٢٨٤.

(٢١٥) سەبارەت بە هەڵسەنگاندنى پارتى برۆانە: پارتى دیموکراتى کوردستان
(سەرکردایەتى کاتى)، س پ، ل ٣٤-٣٧؛ سەبارەت هەڵسەنگاندنى حیزبى شیوعىش
برۆانە: وثائق المؤتمر الوطني الرابع للحزب الشيوعي العراقي، ١٠-١٥ تشرین الثانی
١٩٨٥، ص ١٨٥-٢٢٥.

تەوهری چوارەم:

پێوەندییه دەرەکییه کانی

بزوو تنه وهی رزگار یخوازی کوردستان له گه‌ل:

١- ئێران

جوولانه‌وه‌ی رزگار یخوازی کورد له کوردستانی ژێر ده‌سه‌لاتی عێراقدا له‌گه‌ل مه‌لگیرسانی شۆپشی نه‌یلول، پیتی نایه قوناغیکی نوێ. به‌هۆی به‌رفراوانبوونی کارو چالاکییه‌کانی جوولانه‌وه‌که‌و فراوانبوونی شه‌پی به‌رگری و رزگاری له‌لایه‌ك، نابهرابه‌ری نیوان هێزی شۆپشی کوردستان و رژیمی عێراق له‌لایه‌کی دیکه‌وه، سه‌رکردایه‌تی سیاسیی کورد له‌پێناو هاوسه‌نگ کردنی ته‌رازووی هێزه‌کانیان له به‌رانبه‌ر هێزی سه‌ربازی عێراق، ناچاربوو رووبکا‌ته ده‌ره‌وه‌و پێوه‌ندییه ده‌ره‌کی به‌سه‌تیت. له‌و چوارچێوه‌یه‌شدا هاوسنووری ئێران له‌گه‌ل کوردستان فا‌کته‌ریکی کارێگر بوو بۆ به‌ستنی پێوه‌ندییه له‌گه‌ل رژیمی شا.

ئه‌و پێوه‌ندییه‌ش له‌ کۆتاییه‌کانی سا‌لی (١٩٦٢)ه‌وه ده‌سه‌تیبێ‌ک‌ردو هه‌ردوولا نوێنه‌ریان بۆ لای یه‌ک‌تر نارد. سه‌ره‌تاش پێوه‌ندییه‌که‌ ته‌نها بریتی بوو له گرنگیدان به‌کاروباری مۆیی و پیشکه‌شکردنی داووده‌رمان پاشان په‌ره‌یه‌سه‌ند بۆ پیشکه‌شکردنی یارمه‌تی دیکه‌ی دیاریک‌راو بۆ له‌شکری کوردستان له‌لایه‌ن ئێرانه‌وه، به‌لام له‌هه‌مان کاتیشدا له‌سا‌لی ١٩٦٢ رژیمی شا یارمه‌تی حوکمه‌تی به‌عسی ده‌دا دژی شۆپشی کوردستان^(٣١٦) ئه‌وه‌ش له‌وه‌وه سه‌رچاوه‌ی گرتبوو که

(٣١٦) بۆ زانیاری زیاتر بپوانه: مسعود الباززانی، الباززانی والحركة التحررية الكردية، ج٣،

هه زيان له سهركهوتنی ههچ لایهکیان نه ده کردو له پێناو زیان پێگه یاندن و ماندوکردنیشیان له یهك کاتدا یارمهتی ههردو لایان ده دا، بۆ ئهوهی به شه پری نێوانیان خه ریکیان بکه ن.

ههروه ها یارمه تییه کانی ده سه لاتدارانی ئێران بۆ شوڤشی کورد به پێی هه لۆیستی شا به رانه ر حوکه می عێراق، له هه لچوون و داچووندا بوو. بۆ نمونه ئه و یارمه تییه که له داوی هاتنی عه بدولسه لام عارفی سه رۆک کۆمار بۆ ده سه لات، که لایه نگیری سیاسه تی جه مال عه بدولناسری سه رۆک کۆماری میسر بوو، زۆر زیادی کرد^(٣١٧)، چونکه له و سه رده مه دا ئێران ململانیی له گه ل میسریش هه بوو^(٣١٨).

به و شیوه یه پێوه ندیه کانی بزووتنه وه ی رزگار یخوای کوردستان له گه ل ئێران سال له داوی سال باشتر و یارمه تییه کانی ش زۆتر بوون، تاوا ی لیها ت ئێران بۆ لاواز کردنی عێراق له سه ر نا کۆکیه سنوورییه کانیان، کێشه ی کورد بکاته مه رام و سالی ١٩٦٩ به یماننامه ی سالی ١٩٣٧ ی نێوان هه ردوو و لا تی ره تکر ده وه و داوا ی نیوه ی شه توله ره بی کردو هاو به شی ی کۆنترۆ لکردنی به مافی خو ی زانی^(٣١٩).

داوا ی ئه وه حوکه می شا هه ولیدا له رێگه ی چه ند ئه فسه ریکی عێراقی وه ک (عبد الغنی الراوی) و (عبد الرزاق النایف) ی سه رۆک وه زیرانی له کار لادراو،

---

(٣١٧) جوناثان راندل، أمة في شقاق (دروب كردستان كما سلكتها)، ط١، دار النهار للنشر، بیروت، ١٩٩٧، ص ٢٤٨.

(٣١٨) بهوانه: روح الله رمضاني، سياسة ايران الخارجية ١٩٤١-١٩٧٣ دراسة في السياسة الخارجية للدول السائرة صوب التحديث، ت: علی حسین فیاض و عبدالمجید حمید جودی، منشورات مرکز دراسات الخليج العربي بجامعة البصرة شعبه الدراسات الفارسیة للتداول المحدود، ١٩٨٤، ص ٤٢٤.

(٣١٩) ١. کاوه، قضیه کردستان الجنویه وأفاق المستقبلیه، ط٢، منشورات مط (گه ل) ١٩٩١، ص ٧١-٧٢.

كوده تايه كى سهربازى دژى رژىمى به عس له عىراقدا رىكبخات، ههردوو ناوبراوىش له سهرداواكارى شا له مانگى ته موزو تشىرىنى به كه مى ١٩٦٩ سهردانى كوردستانىيان كردو داوايان له سهركردايه تى شوپشى كورد كرد له جىبه جىكردنى كوده تاكه يان هاوكارىيان بكات، به لام داواكه يان ره تكرايه وه له بهرئه وهى هىچ چاره به كى گونجاويان بۆ كيشه ي كورد پىنه بوو و سهركردايه تى كوردىش داواى ئۆتۆنۆمى لىكردبوون^(٣٢٠) ته نانه ت (عبدالغنى الراوى) له وه لامدا بپروانه بوونى خوى به داواكارىيه كه نيشاندابوو و پىي وابوو كه ئه وه توى لىكه لئه شانده وهى عىراق ده چىتى، ههروه ها بپرواشى وابوو كه مىژوى كورد له عىراق مىژوى عه ره به^(٣٢١)

داواى سه رنه گرتنى كوده تاكه ش، ئىران زياتر بايه خى به شوپشى كوردستانداو پىوه ندى نىوانىيان په ره يسه ندو هه رچى يارمه تىيه كيش كه جوولانه وهى كورد پىشتر داواى كردبوو و رژىمى شا رازى نه بوو بىدات، له و ماوه يه دا رازى بوو له سه رى و شوپشى كوردستان يارمه تىيه كانى وه رگرت^(٣٢٢)

له ١٥ى كانوونى دووه مى ١٩٧٠شدا، له كاتىكدا كه دانوستان و گفتوگو له نىوان سهركردايه تى شوپشى ئه يلول و حوكمه تى عىراق له ئارادا بوو، له سه ر داخوازى شا، مسته فا بارزانى چوه تاران. رۆژى دواتر شاى ئىران پىشوازييه كى گه رمى لىكردو به لىنى ئه وه شى پىدا كه نه گه ر له رىكه وتن له گه ل رژىمى به عس پاشگه ز بىته وه ئه وا ئىران و ولاته يه كگرتوه كان هه موو پىداويستيه كانى شوپشى

(٣٢٠) بۆ زانىارى زياتر بپروانه: مسعود البارزانى، البارزانى والحركة التحررية الكردية، ج ٣، ص ٢٢٢-٢٢٣.

(٣٢١) بۆ زانىارى زياتر بپروانه: "مذكرات عبدالغنى الراوى" (بخط يده وغير منشورة)، ٢ كانون الثانى ١٩٨٠، ص ١٧.

(٣٢٢) پارتى ديموكراتى كوردستان (سهركردايه تى كاتى)، س پ، ل ٥٣.

کورد دابین ده‌که‌ن، به‌لام مسته‌فا بارزانی داواکه‌ی شای ر‌ه‌ت کرده‌وه. د‌وای که‌پانه‌وه‌شی ب‌ۆ کوردستان چه‌ندین نامه‌ی له‌ شای ئێران‌وه‌ پی‌گه‌یشت که نوو‌پا‌ت‌کردنه‌وه‌ی هه‌مان د‌وای ت‌ی‌د‌اب‌وو، ته‌نانه‌ت د‌وانامه‌شی هه‌ندێ هه‌ره‌شه‌ی له‌خ‌ۆ‌گرت‌بوو^(٢٣٢)

ده‌توانین ب‌ل‌ێ‌ن نه‌و هه‌ل‌ۆ‌سته‌ی ئێران له‌وه‌وه‌ سه‌رچاوه‌ی گرت‌بوو که ده‌یان‌ویست له‌ری‌گه‌ی یارمه‌تی‌به‌کانیانه‌وه‌ ب‌ۆ شو‌پ‌شی کوردستان ر‌ژیمی عێراق ب‌یتوانا‌و ده‌سه‌لات ب‌که‌ن، تا‌کو له‌ به‌رانبه‌ر ر‌ژیمی شادا ته‌نا‌زول له‌ ک‌ێ‌شه سنووری‌به‌کانیان ب‌کات هه‌روه‌ک له‌ سا‌لی ١٩٧٥ له‌ ر‌ێ‌که‌وتنه‌نامه‌ی جه‌زائیر کردی. نه‌مه‌ له‌لایه‌ک، له‌لایه‌کی دیکه‌شه‌وه‌ ده‌سه‌لات‌دارانی ئێران ترسی نه‌وه‌شیان هه‌بوو که نه‌گه‌ر شو‌پ‌شی کورد له‌ کوردستانی ژێر ده‌سه‌لاتی عێراقدا له‌ نه‌نجامی گفتو‌گو له‌گه‌ل ر‌ژیمی به‌عس به‌ ئامانجه‌کانی خ‌ۆی ب‌گات، نه‌وا نه‌و هه‌لومه‌رجه‌ کار‌ده‌کاته سه‌ر جوولانه‌وه‌ی کورد له‌ کوردستانی ژێر ده‌سه‌لاتی ئێرانیش و هانیان ده‌دات که ت‌ی‌ک‌ۆ‌شانیان پته‌وتر ب‌که‌ن له‌و پ‌ێ‌ناوه‌دا.

د‌وای به‌ ئاکام گه‌یشتنی گفتو‌گ‌ۆی ن‌ی‌وان سه‌رکردایه‌تی شو‌پ‌شی کوردستان و حوکمه‌تی عێراق و راگه‌یاندنی به‌یاننامه‌ی ١١‌ی مارت، پ‌ێ‌وه‌ندی ن‌ی‌وان جوولانه‌وه‌ی ر‌زگاری‌خ‌وا‌زی کوردو ر‌ژیمی ئێران رووی له‌ گ‌ر‌ژی کرد^(*)، به‌لام مسته‌فا بارزانی به‌ه‌وی دووری‌بینیه‌که‌ی له‌لایه‌ک و ب‌ی‌پ‌روایی‌شی به‌رانبه‌ر به‌عسییه‌کان له‌لایه‌کی دیکه‌وه‌، نه‌یه‌شت پ‌ێ‌وه‌ندی سیاسی له‌گه‌ل ئێران ب‌ب‌چ‌ر‌یت. نه‌وه‌بوو د‌وای به‌ستنی ک‌ۆ‌نگ‌ره‌ی هه‌شته‌می پار‌تی د‌یموک‌راتی کوردستان

(٢٣٢) ب‌ۆ زانیاری زیاتر به‌وانه: مسعود البارزانی، البارزانی والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٢٣٦-٢٣٧.

(*) سه‌باره‌ت به‌ کار‌دانه‌وه‌ی ئ‌ی‌وان به‌رامبه‌ر راگه‌یاندنی به‌یاننامه‌ی ١١‌ی مارت ب‌گه‌ر‌پ‌وه‌ ب‌ۆ ته‌وه‌ری س‌ی‌یه‌می به‌شی به‌که‌می باسه‌که‌مان.

له ته موزی ۱۹۷۰، کامهران به درخان به ناگاداری مستهفا بارزانی بۆ دلوای یارمه تیدانی کورد سهردانی شای کردو پئیراگه یاند که: "بارزانی ده لئی له ریککه وتندا له گه ل به عسییه کان چارم نه بوو و ریه کی دی نه مابوو بۆم" شای ئیزانیش به وه وه لای دایه وه که: "نیمه یارمه تی هه موو دوستی ده دهین به لام هه موو یارمه تییه کیش له نه نجامی متمانه کردن به وه که سه وه ده بی که یارمه تی ده درئ" (۳۲۴) وه لای شا نه وه ی ده که یاند که پتویسته بزوتنه وه ی رزگار یخوای کوردستان کارێک بکات که ببیته مایه ی متمانه ی رژی می ئیران.

دوای کشانه وه ی هیزه کانی به ریتانیا له ۲۹ی تشرینی دووه می ۱۹۷۱ له دوورگه کانی نه بو موسا و تونبی گه وه و تونبی بچوک، سوپای ئیران هه ر سئ دوورگه که ی داگیر کردو رژی می عیراقیش راسته وخۆ دوای نه وه پتوه ندیه دیلۆماسیه کانی خو ی له گه ل ئیران پچراند، به وه ش شه پی ساردی نیوانیان ده ستیپێکرد. هه ر به وه شه وه نه وه ستان ۱۰ی نیسانی ۱۹۷۲ دوای مۆرکردنی په یماننامه ی دۆستایه تی و هاوکاری نیوان عیراق و یه کیتی سو فیه ت، پیکه لپێرانی سنووری له نیوان هیزه کانی ئیران و عیراق ده ستیپێکرد (۳۲۵) ده کری نه و کیشانه به فاکته ریکی گرنگو کاریگه ر له قه له م بدهین بۆ پته و تر بوونی پتوه ندیی و زیاتر نزیک بوونه وه ی ئیران له بزوتنه وه ی رزگار یخوای کوردستان، بۆ نه وه ی له و ریکه یه وه فشار بخاته سه ر حوکمه تی عیراق.

له گه ل هه موو نه وانه شدا هه تا دوای نه نجامدانی پیلانه که ی ده سه لاتدارانی به عس بۆ له ناو بردنی مستهفا بارزانی له نه یلولی ۱۹۷۱، پتوه ندیه کی بایه خدار له نیوان جوولانه وه ی کوردو کار به ده ستانی ئیران نه بوو، به لام کاتی ک گومان نه ما

(۳۲۴) بپوانه: جه مال نه به ز، رۆژانی ئاواره ییم له سوێسره، چاپخانه ی داناز، سلیمانی، ۱۹۹۹،

(۳۲۵) بۆ زانیاری زیاتر بپوانه: روح الله رمضان، س پ، ل ۴۵۳-۴۵۷.

له نیازی به عسییه کان بۆ جێبه جێ نه کردنی به یاننامه ی ١١ ی مارت و له ناوبردنی جوولانه وه ی کورد، نه وسا پتوه ندیه که ده ستیپن کرده وه، به لام هه ردوولا له یه کتر به گومان بوون. ئێران هه میشه سه رکردایه تی کوردی هان ده دا شه ی ده سپێکاته وه به ئێنی هه موو جوهره یارمه تییه کیشی نه دا به بریکی زۆر زیاتر له جاران، به لام سه رکردایه تی کورد باوه ی پێنه ده کردن و رازی نه بوو بۆ جێبه جێکردنی داواکه یان^(٢٢٦)

شایانی باسه مسته فا بارزانی هه چ کاتی که باوه ی به رژیمی ئێران نه بوو تا ساڵی ١٩٧٢ و ١٩٧٣ که ولاته یه کگرتوه کان دوای په یاننامه ی دۆستایه تی و هاوکاری نیوان مۆسکۆ به غدا، هاته ناو هاوکیشه که، له و کاته شدا سه رکردایه تی بزوتنه وه ی کوردو خودی مسته فا بارزانییش باوه یان وابوو به هاتنه ناوه وه ی ولاته یه کگرتوه کانی نه مه ریکا بۆ ناو هاوکیشه ی پتوه ندیه کان ئیدی ئێران ناتوانی (ناپاکی!) له کورد بکات، بۆیه پتوه ندیی له گه ل رژیمی شا به ره و پیشچوو^(٢٢٧)

وه که ده ره نه جامیکیش بۆ به ره و پیشچوونی نه و پتوه ندیه، حوکه تی به عس له تشرینی یه که می ١٩٧٢ تۆمه تی نه وه ی خسته پال پارتی دیموکراتی کوردستان که له رێگه ی ئێران وه پیشمه رگه کانی خۆی پر چه ک ده کات و له نیو خاکی عێراقیشدا هاوکاری ده زگا هه والگرییه کانی ئێران ده کات^(٢٢٨)، به لام له م باره یه وه تۆمه ته کانی به عس نه گه ر راستیش بوویت، نه و پتوه ندیی پارتی دیموکراتی کوردستان له گه ل ئێران له نه جامی خۆدزینه وه ی ده سه لاتدارانی عێراق بوو له جێبه جێکردنی به یاننامه ی ١١ ی مارت، سه ره پای سیاسه ته پیلانگرییه که یان و

(٢٢٦) پارتی دیموکراتی کوردستان (سه رکردایه تی کاتی)، س پ، ٥٤ ل.

(٢٢٧) دیدار له گه ل مه سعود بارزانی، هاوینه هه واری سه ری ره ش، ٢٢/٦/٢٠٠٣.

(٢٢٨) صلاح الخرسان، التيارات السياسية في كردستان العراق، ص ٢٠١.

خۆئامادەکردنێان بۆ سەپاندنی دەسەلاتی تاکرەوی خۆیان بەسەر کوردستان و نسکو پێهتانی جوولانەوێ کورد. هەرۆک مەسعود بارزانیی دەلیت: "دوای پەیماننامەى دۆستایەتى و هاوکارى نێوان عێراق و یەكێتى سۆڤیەت، ئێمە و بەعسییەكان لە یەكتر ئاشكرا بووین و ئێوان بریارى خۆیانداو ئێمەش بریارى خۆمانداو رازی نەبووین سیاسەتى ئێوان قبول بکەین و بێنە پاشكۆی ئێوان کە ئێمەش پێویستی بە بەرگری هەبوو و بەردەوامبوونی بەرگری پێویستی بە پالێشتی لایەنێک هەبوو" (٣٢٩)

حوکەمەتى ئێران لە بەرانبەر کوردو جوولانەوێکەى لەو ماوەیەدا سیاسەتێکی دووفاقی بەرپۆ دەبرد، هەرچەندە پێوەندیی لەگەڵ بزوتنەوێ سیاسیی کورد هەبوو و هانی دەدان بۆ دەسپێکردنەوێ شەڕ لەگەڵ رژیمی بەعس، بەلام لە هەمان کاتدا خۆشیان گفتوگۆی نەتێیان لەگەڵ بەعس هەبوو. لەو چوارچێوەیەشدا لە تشرینی یەکەمی ١٩٧٢ بۆ چەسپاندنی ئاشتی نێوانیان، رژیمی شا مەرجی خۆی لەسەر حوکمەتى بەغدا دانا کە دەبیست لە پەیماننامەى سالی ١٩٣٧ پەشیمان بێتەو و دان بەداگیرکردنی ئێراندا بنیست بەسەر نیوێ شەتولەرهەب، دەسەلاتدارانی عێراقیش لەو داواکارییە وردبوونەوێ (٣٣٠) لە تشرینی یەکەمی ١٩٧٢یشدا بەیاننامەى کیان دەركردو ئامادەیی خۆیان نیشاندا بۆ گەراندنەوێ پێوەندییە دیپلۆماسییەکانیان لەگەڵ ئێران (٣٣١)

(٣٢٩) دیدار لەگەڵ مەسعود بارزانی، هاوینەهەواری سەری رەش، ٢٢/٦/٢٠٠٣.

(٣٣٠) پارتی دیموکراتی کوردستان (سەرکردایەتى کاتى)، س پ، ل ٦٣.

(٣٣١) سەبارەت بە دەقى بەیاننامەى بڕوانە: المركز العربي للدراسات الاستراتيجية، دور

الجيش العراقي في حرب تشرين ١٩٧٢، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، بيروت-

لبنان، ١٩٧٥، ص ٢٣٧-٢٣٨.

لێره دا به ده رده كه وی رژیمی تاران هه زی به سه ركه وتنی كورد نه كردوه، به لكو هیوایان نه وه بوو جوولانه وهی كورد له و ئاسته دا به مینێ كه به توانییت تواناكانی عێراق دا به چۆرینێ. له گفتوگۆیه كیشدا له گه ل رۆژنامه ی لۆمۆندی فه ره نسی له حوزه یرانی ۱۹۷۵، شا دانی به وه دانا كه كورد بۆ نه و ته نیا كارتێك به وه و تا نه مپۆش به ده سته وه گرتوه (۲۳۲)

سه ركردایه تی به زووتنه وه ی رزگار یخوای كوردستانیش له زووه وه نه و راستیه یان ده زانی، بۆیه باوه رپیان به رژیمی شا نه ده كردو ده یانزانی هه ر كاتێك هه لی بۆ به خسی و بگاته مه رام و ئامانجه كانی خۆی، به سازشكردن له سه ر كیشه ی ره وای كورد پشته تیده كات، راستی نه و پیشبینیه ش سالی ۱۹۷۵ له رێكه وتننامه ی جه زانیردا، ده ركه وت.

(۲۳۲) د. حامد محمود عیسی، المشكلة الكردية في الشرق الاوسط، مكتبة مدبولي، ۱۹۹۲،

٢- تورکیا

داگیرکه رانی کوردستان به درێژایی میژوو له ههر پارچه یه کی خاکی کوردستاندا ههر شوپش و راپه رینیک به رپا بوو بیت، ته وای وزه و توانای خویان خستوته گه پو هاوکاری به کتربیان کردوه بۆ سه رکوتکردنی یان دهسته مۆکردن و به کارهێنانی له پێناو به رژه وه ندییه تایبه تیه کانی خویان.

سه بارهت به تورکیا، ههرچه نده له هه ندی سه رچاوه باسی نه وه کراوه که له گه ل سه رکردایه تی شوپشی نه یلول پێوه ندییه نه بووه، به لکو له میانای شیوه پێوه ندییه کی سه رزاره کیشدا لیکتیگه یشتن و بیدهنگی هه بووه و نێردراویشیان چاوی به مسته فا بارزانی که وتبوو، نه ویش دلنای کردبوون که هیچ پێوه ندییه کی به بزوتنه وه ی کورد له تورکیادا نه^(٢٢٢) سه رکردایه تی کورد له وه ته وای به هه له دا چوو بوو، "بی دهنگی تورکیای به وه ده کپی که داوای یارمه تی له کورده کانی تورکیا نه کات، به لام تورکیا بی دهنگ نه بوو، به لکو ههر له یه که م رۆژی شوپشه وه هه تا دوا کاتی شوپش دژی وه ستا"^(٢٢٣)

بۆ نمونه، سالی ١٩٦٢ تورکیا په ناگه ی نه و جاشانه بووه که به ره نگاری شوپشگیرانی کورد ده بوونه وه له کاتی تیکشکانیاندا په نایان بۆ نێو خاکی تورکیا ده بردو له لایه ن رژیمی تورکه وه پشگیری ده کران^(٢٢٥). له سالی ١٩٦٢ یشدا ده سه لانداری تورک دژی شوپشی کوردستان هاوکاری ئاسمانی حوکمه تی عێراقیان کرد^(٢٢٦)، هه روه ها له ته مموزی ١٩٦٢ له پێناو سه رکوتکردنی شوپشی

(٢٢٢) حوسین محمه د عه زیز، س پ، ل ١٠٦.

(٢٢٤) پارتی دیموکراتی کوردستان (سه رکردایه تی کاتی)، س پ، ل ٢٠.

(٢٢٥) مسعود البازانی، البازانی والحركة التحررية الكردية، ج ٢، ص ٦٧.

(٢٢٦) ه س، ل ٢٧٢.

كورد لە ئۆپەراسىيۆنى دىجلەدا بەشدار بوون^(۳۲۷) لەگەل ئەوانەشدا مستەفا بارزانى دووجار بۆ بەستنى پىئوھەندى، نامەى بۆ فەرمانپەرەى وایانى تورك نارد، بەلام ئەوان بىئەوھى نامەكان بگەنەو، دەیانناردنەو، لەبەرئەوھى پىيان وابووتەنها نەگەر نامەكانىش بگەنەو، ئەوا دان بەبوونى كورددا ئەنن^(۳۲۸)

هەرەھا ئەو سەرکەوتنانەى شۆپشى ئەیلول لەسالى ۱۹۶۹ لە بەرەكانى شەپدا دژى حوكمەتى عىراق بەدەستى هێنان، رژىمى توركىيەى خستە دلەراوكتى وای لىكرد كە دژى شۆپشى كوردستان ھاوکارى ولاتانى بەرەى رۆژھەلات و عىراق بكات. ئەوھو ئەو فېركانەى لە ئەلمانىيەى رۆژھەلاتەو بۆمبای ناپالمیان بۆ بەغدا دەگواستەو رىگای نىشتنەوھىيان لە توركىيە پىدرا^(۳۲۹)

لەكاتى راگەياندىنى بەیاننامەى ۱۱ى مارتى ۱۹۷۰شدا، رژىمى توركىيە ناپەرەزایى تووندى دژى سەلماندىنى مافەكانى نەتەوھى كورد نیشاندا^(۳۳۰)

سالى ۱۹۷۲ رژىمى توركىيە پېرۆتۆكۆلىكى ئابوورى لەگەل عىراق مۆركرد، بۆ فراوانكردنى بنكەى ھاوکارى ئابوورى نىوانیان لە بوارەكانى نەوت و بازىرگانى و ترانزىت^(۳۳۱)

(۳۳۷) بۆ زیاتر زانیاریى بروانە: صدیق عثمان، عملية دجلة والمؤامرة على ثورة ايلول، "گولان العربى"، ع(۱۶)، ۲۵ ايلول ۱۹۹۷، ص ۳۱-۳۷.

(۳۳۸) گفتوگۆ لەگەل دکتۆر مەحمود عوسمان، رۆژنامەى "نەمىۆ" (رۆژنامەىەكى سیاسىی... رۆوناكپیری نازادە)، بەشى یەكەم، ژ(۲۸)، سەرەتای ئابى ۲۰۰۳.

(۳۳۹) جەمال نەبەز، كوردستان و شۆپشەكەى، ل ۱۱۵.

(۳۴۰) بۆ زانیاریى زیاتر بگەرێتو بۆ تەوهرى سێیەمى بەشى یەكەمى باسەكەمان.

(۳۴۱) عایدە العلى سرى الدين، المسألة الكردية في ملف السياسة الدولية، ط ۱، منشورات دار الافاق الجديدة، بیروت، ۲۰۰۰، ص ۲۱.

له ٢٤ى ئابى ١٩٧٢شدا حوكمهتى عىراق رىككه وتننامه يهكى له گه ل كۆمارى
توركيا به ست بۆ راکيشانى بۆرى نهوت به نىو خاكى توركيا بۆ ده رىاى ناوه پاست،
به پىتى چەند مه رجىك كه به قازانجى توركيا ده گه پايه وه، ئه وهش بووه مايه
ناپه زابى پارتى ديموكراتى كوردستان و له سه ره نه وه ره خنهى ئاراستهى رژىمى
به عس كردو حوكمهتى توركياشى به كۆنه په رست له قه له مدا^(٣٤٢)

به درى زابى مىژوو ده سه لاتدارانى تورك له هر پارچه يه كى كوردستان هر
بزوتنه وه و شوپشكى كوردستان به رپا بوو بىت، به مه ترسى و هه په شه يان زانيوه
بۆ خۆيان له ترسى ئه وهى نه وهك ببىته مايهى جوولاندنى كوردانى ژىر ده سه لاتى
خۆيان، له به ره نه وه له پىناو شكست هىنانى ئه و شوپش و راپه رپنانه دا به شدارى و
هاوكارى رژىمه داگير كه ره كانى دىكهى كوردستانيان كردوو يا خود خۆشحالى
خۆيان ده برپيوه. هر به و پىودانگهش دواى رىكه وتننامهى جه زائىرى
سالى ١٩٧٥ و نسكۆى شوپشى ئه يلول، رژىمى توركيا به خته وهر بوو كه شوپش
سه ركه وتنى به ده ست نه هىنا، له ترسى ئه وهى نه وهك كارىگه رى زياتر بخاته سه ر
كورد له كوردستانى ژىر ده سه لاتى توركيا به تايبه تى دواى ئه وهى شوپشه كه
كارىگه رى زۆرى خستبووه سه ر بزواندى هه ستى نه ته وايه تى كورد له و پارچه يه و
له ژىر ئه و كارىگه رىبه پارتى ديموكراتى كوردستان - توركيا سه ريه له دابوو وىراى
بوونى رىكخستنى دىكهى كوردى له وىدا^(٣٤٣)

(٣٤٢) بۆ زانبارى زياتر بپوانه: "الكادر"، ع(٢٠)، السنة الخامسة، تشرين الثاني ١٩٧٣،
ص ٣٣-٤٠.

(٣٤٣) مثنى امين قادر، قضايا القوميات واثرها على العلاقات الدولية (القضية الكردية نموذجا)،
منشورات مركز كردستان للدراسات الاستراتيجية، السليمانية، ٢٠٠٢، ص ١٧٢.

۳- یه کیتی سوڤیه ت

کاریگه ریی شوڤشی ئه یلول هینجگار مه زن بوو. له سه ر ئاستی ناوخو چه ندین جار رژیمه داگیرکهره فرمانپه واکانی عێراقی هه راسانکرد و ناچاری کردن په نا بو دانوستان به رن و له سه ر میزی گفتوگو له گه ل سه رکردایه تی بزاڤی زرگاریخوازی کوردستان کۆبینه وه. له سه ر ئاستی ده ره وه ش، چه ندین ولاتی زله یزی به رانبه ر به سیاسه تی کۆکوژی و ره گه زپه رستانه ی ده سه لاتدارانی عێراق به ده نگ هینا، له وانه ش یه کیتی سوڤیه ت.

به رای ی ئه وه لۆیسته ی یه کیتی سوڤیه ت له وه دا خۆی نواند که سالی ۱۹۶۲ له به رانبه ر ئه و سیاسه ته ی رژیمی ئه وسای عێراق دژی کورد ئه نجامیده دا به توندی نا په زایی خۆی پیشکه ش به نه ته وه یه گکرتووه کان کرد و ناوی نا "له ناو بردنی به کۆمه ل"^(۳۴۴).

به شیوه یه کی گشتییش، رۆژنامه و میدیاکانی سوڤیه تی، دوا ی سالی ۱۹۶۲ هه لۆیسته ی سۆز و پشگیرییان بو شوڤشی کورد نیشاندا و کۆمه که مادییه کانی ئه و ده ولته له سالی ۱۹۶۱ تا کو ۱۹۷۲ به رده وام گه یشتوونه ته شوڤشگێرانی کوردستان^(۳۴۵). له ماوه ی نێوان سالانی ۱۹۶۲-۱۹۷۲ شدا سه رکرده کانی پارتی و نوینه رانی مسته فا بارزانی به شانازی و ریزلینگرتنه وه، له یه کیتی سوڤیه ت پیشوازییان لیکراوه^(۳۴۶). هه ره کو پیشتریش باسما ن کرد، یه کیتی سوڤیه ت رۆلێکی گه وه ری له رێکخستن و سه رخستن گفتوگۆکانی سالی ۱۹۷۰ ی نێوان

(۳۴۴) جونا ئان راندل، س پ، ۱۸۰-۱۸۱.

(۳۴۵) بۆ زانیاری زیاتر بپه وانه: مسعود الباززانی، الباززانی والحركة التحررية الكردية، ج ۳، ص ۳۷۵.

(۳۴۶) پارتی دیموکراتی کوردستان (سه رکردایه تی کاتی)، س پ، ل ۴۶.

بە عەس و سەرکردایەتی کورددا گێزراوە^(*). دواى ئەو بەروارەش، دۆستایەتیی نێوان سۆڤیەت و بزافى سیاسى رزگاریخواری کورد هەر بەردەوام بوو. لە تەمموزی ١٩٧٠، کە (پ د ک) کۆنگرەى هەشتەمی بەست، کۆمیتەى ناوەندی حیزبى شیوعى سۆڤیەتیی بروسکەى پیرۆزیایی بۆ نارد^(٢٤٧) کاتێکش لە بەغدا، ١ کانوونی یەکەمی ١٩٧٠ تەقە لە ئۆتۆمبیلی ئیدریس بارزانی کرا^(**)، یەکیێتى سۆڤیەت لە رێگەى ناردنی چەند نامە یەکەوێ بۆ مستەفا بارزانی، داواى دان بە خۆداگرێتى لێکرد^(٢٤٨) هەروەها دواى ئەو پیلانەى کە لە ٢٩ى ئەیلوێ ١٩٧١، لە لایەن رژیمی بەعسەوێ بۆ لەناوبردنی مستەفا بارزانی ئەنجامدرا^(***)، یەکیێتى سۆڤیەت نامەى بۆ سەرکردایەتی سیاسى کورد ناردو داواى لێکردن کە خۆیان لە دەسپێکردنەوێ شەپ بە دور بگرن. لە ٢٥ى تشرینی یەکەمیشدا شاندىکى بالای سۆڤیەت گەیشتە کوردستان و بۆ پیرۆزیایی لێکردنی بە بۆنەى دەربازبوونی، سەردانی مستەفا بارزانییان کرد. بەو بۆنەى شەوێ نامە یەکیان لە سەرکردایەتیی ولاتەکیانەوێ بۆ هێنابوو^(٢٤٩). شایانی باسە پێوەندی نێوان کوردو یەکیێتى سۆڤیەت تەنها لە بواری سیاسیدا نەبوو، بە لکو لەرووی زانست و خوێندنی شەوێ سۆڤیەتییەکان هاوکارى کوردیان دەکردو بواریان بۆ دەرەخساندن. بۆ نمونە سالی ١٩٧٢ (ئیحسان شیرزاد)ى سەرۆکی کۆپی زانیاری

(*) لە تەوهرى دووهمى بەشى یەكەمى باسەكەمان زیاتر لەم بابەتە دواوین.

(٢٤٧) بۆ دەقى بروسكەكە بپوانە: "التأخي"، ع (٤٧٧)، ٢/٧/١٩٧٠.

(**) لە تەوهرى دووهمى بەشى سێیەمى باسەكەمان زیاتر تیشك خراوتە سەر ئەو رووداوێ.

(٢٤٨) مسعود البارزانی، البارزانی والحركة التحررية الكردية، ج ٣، ص ٢٦٠.

(***) لە تەوهرى دووهمى بەشى سێیەمى باسەكەمان زیاتر لەو بابەتە دواوین.

(٢٤٩) بۆ زانیاری زیاتر بپوانە: مسعود البارزانی، البارزانی والحركة التحررية الكردية، ج ٣،

کورد، نامه‌یه‌کی له (ج. سکریا بێن) ی سکرتیری گشتیی ئه‌کادیمیای زانسته‌کانی سوڤیه‌تیی پێگه‌یشت که تیایدا بپاردره‌ بوو به‌ ته‌رخان کردنی پێنج کورسی خوێندنی بالای دیراساتی کوردیی له‌ بواره‌کانی زمان و ئه‌ده‌ب و میژوو و ئابووری ئه‌تنوگرافیا، بۆ سالی خوێندنی ۱۹۷۲-۱۹۷۳، بۆ کۆپی زانیاری کورد^(۳۵۰)

هه‌ر له‌ چوارچۆیه‌ی ئه‌و پێوه‌ندییه‌ دۆستایه‌تیی و سیاسییی نیوان یه‌کیته‌ی سوڤیه‌ت و پارتی دیموکراتی کوردستان، شوباتی ۱۹۷۲ له‌کاتی که‌ گرژی پێوه‌ندی نیوان رژیمی به‌عس و پارتی روو له‌ زیاده‌بوون بوو^(*)، شانیدیکی سوڤیه‌تیی به‌ سه‌رۆکایه‌تیی رۆمانسیف که‌ ئه‌ندامی کۆمیته‌ی ناوه‌ندی حیزبی شیوعی سوڤیه‌تیی بوو، بۆ وتووێژکردن له‌گه‌ڵ مسته‌فا بارزانی سه‌باره‌ت به‌ گرژی و ناکوکییه‌کانیان له‌گه‌ڵ حوکمه‌تی به‌عس، هاته‌ ناوپردان. له‌و وتووێژه‌دا، مسته‌فا بارزانی داوای له‌ سوڤیه‌تییه‌کان کرد لایه‌نگیری عێراق نه‌که‌ن و پرچه‌کی نه‌که‌ن، له‌ به‌رئه‌وه‌ی ده‌سه‌لاتدارانی عێراق ئه‌گه‌ر به‌هیزین ده‌که‌ونه‌ په‌لاماردانی کوردان^(۳۵۱)، به‌لام سوڤیه‌ت گوئی به‌داخوازییه‌کانی کورد نه‌داو له‌ پێناوی پته‌وکردنی پێگه‌و ده‌سه‌لاتی خۆی له‌ رۆژه‌لاتی ناوه‌راسته‌، له‌ ۹ نیسانی سالی ۱۹۷۲ له‌ به‌غدا، په‌یمانی دۆستایه‌تیی و هاوکاری له‌گه‌ڵ رژیمی عێراق به‌ست، که‌ له‌ لایه‌ن (ئه‌لیسکی نیکولاییفیج کوسیجین) ی سه‌رۆک وه‌زیرانی سوڤیه‌ت و (ئه‌حمه‌د حه‌سه‌ن ئه‌لبه‌کر) ی سه‌رۆک کۆماری عێراقه‌وه‌، مۆکرا^(۳۵۲)

(۳۵۰) بپوانه "التأخي"، ع (۱۱۲۰)، ۲۴ / ۸ / ۱۹۷۲.

(*) له‌ ته‌وه‌ری دووه‌می به‌شی سییه‌می باسه‌که‌مان به‌دریژی له‌ گرژی نیوان به‌عس و (پ.د.ک) دواوین.

(۳۵۱) ئیبراهیم جه‌لال، س پ، ل ۲۵۳.

(۳۵۲) بۆ زانیاری زیاتر ده‌رباره‌ی په‌یماننامه‌که‌و ماده‌کانی بپوانه: "الوقائع العراقية"، ع (۲۱۲۸)، ۲۵ / ۴ / ۱۹۷۲.

ماددهی یه که می په یماننامه که، ئاماژه به وه ده کات که ههردوو ده ولت له بوارى سیاسى و ئابوری و بازرگانى و تهکنیکی و زانستى و رووناکبیری و هی دیکه ش، له سه ر بنه مای ریزگرتنى سهروه ریی ده ولت و ده ستیوه رنه دان له کاروبارى ناوخوی به کتر، هاوکارى نئونیان پيشده خه ن^(۳۵۳) له مه شه وه هه لویستی یه کیتى سؤفیه ت به روونى ده رده که ویت که پشگیری و به هیزکردنه وه ی رژیمی ره گه زه رستی عیراق و پشت کردنه له بزافى زرگاریخوای کوردستان.

شایانى باسه پیش مۆرکردنى ئه و په یماننامه یه، سؤفیه ت شاندیکی پیکهاتوو له دیپلومات و ئه فسه رانى هه والگری و رۆژنامه وانى ناره حاجی ئومه ران، که باره گای سه رکردایه تى سیاسى کوردی لیبوو، بۆ ئاگادارکردنیا ن له به ستنى په یماننامه که یان له گه ل حوکمه تی عیراق. به لām ئیسرا ئیل رۆلکی کاریه ریی نواند له رازیکردنى مسته فا بارزانى بۆ ره تکردنه وه ی هه ر ده سپیشخه ریی و لیكدانه وه یه کی سؤفیه تیه کان^(۳۵۴)، که ره نگه مسته فا بارزانى خویشى هه ستى کردییت په یماننامه که له به رژه وه ندی کوردا نابیت.

هه روه ها یه کیتى سؤفیه ت، به ر له مۆرکردنى په یماننامه که، شاندی دیکه شى ناردبووه لای مسته فا بارزانى، بۆ نه وه ی رازى بکات پپوه ندی خوی له گه ل رژیمی عیراق باشبکاته وه و هاوشانى حیزبى شیوعى عیراق، به شداری پیکه ینانى به ره بیت له گه ل به عس. به لām له به رنه وه ی نوینه رایه تى سؤفیه ت، ته نیا گوشارى ریکه وتن له گه ل ده سه لاتدارانى عیراقى بۆ کورد ده هیئا و هیچ فشاریکى بۆ به دیه ینانى خواسته کانی کورد نه ده خسته سه ر ئه وان، بۆیه سه رکردایه تى کورد

(۳۵۳) بپوانه: "الوقائع العراقية"، ع(۲۱۲۸)، ۲۵/۴/۱۹۷۲.

(۳۵۴) صلاح الخرسان، التيارات السياسية في كردستان العراق، ص ۲۰۷.

گوێی به داواکه یان نه دا^(٣٥٥) لێره دا ده توانین بڵێین سۆفیه تیه کان له ناردنی ئه و شاندانه یان بۆ لای سه رکرایه تی سیاسیی کورد به ر له مۆرکردنی په یماننامه ی دۆستایه تی و هاوکاری له گه ل عێراق، چه ند ئامانجیکیان هه بووه، له وانه ش:

١- کۆتایی پێهێنانی کێشه ی کورد و پشگیریکردنی رژیمی عێراق، به مه به ستی زه مینه خۆشکردن بۆ به دیهێنانی به رژه وه ندییه کانی له عێراقدا.

٢- رێگرتن له هه ولێ ولاتانی رکا به ری وه ک ئێران و ولاته یه کگرتوه کانی ئه مه ریکا و ئیسرا ئیل، بۆ به هێزکردنی پێوه ندییان له گه ل بزوتنه وه ی رزگار یخوازی کوردستان و به کارهێنانی کورد بۆ جێبه جێکردنی پلان و به رژه وه ندییه کانیان. له به رنه وه ی ئه و ولاتانه ش، که خاوه ن به رنامه و به رژه وه ندی خۆیان بوونه له ناوچه که دا، له و سه رده مه دا پێوه ندییان له گه ل سه رکرایه تی سیاسیی کورد هه بووه.

به ر له مۆرکردنی په یماننامه ی دۆستایه تی و هاوکاری نێوان یه کێتی سۆفیه ت و عێراق، له به غدا کۆسیجین له گه ل شاندیکی پارتی کۆبۆوه، له ویدا باس له پێوه ندی نێوان حیزبی شیوعی سۆفیه تی و پارتی، هه روه ها پێوه ندی پارتی له گه ل حیزبی به عس و، پێوه ندی حیزبی به عس له گه ل ده ولته تی سۆفیه ت کرا. هه ر له و کۆبۆونه وه یه دا شاندی پارتی نامه ی مسته فا بارزانی دا به کۆسیجین^(٣٥٦)

له نامه که دا باسی له پابه ند نه بوونی رژیمی به عس به جێبه جێکردنی به یاننامه ی ١١ ی مارت و ئه و ده ستدریژیانه کربوو که له لایه ن به عسه وه کرابوو سه ر کوردستان و پارتی دیموکراتی کوردستان^(٣٥٧)، به لām ئه و نامه یه ش بۆ فشار

(٣٥٥) بۆ زانیاری زیاتر بپروانه: نه وشیروان مسته فا ئه مین، په نجه کان یه کتری ئه شکێن،

ل ١٠٨-١٠٩.

(٣٥٦) مسعود البارزانی، البارزانی والحركة التحررية الكردية، ج ٣، ص ٢٨٣.

(٣٥٧) بۆ زانیاری زیاتر ده رباره ی نامه که بپروانه: ه س، ل ٥٩٣-٥٩٥.

خستنه سەر دەسەڵاتدارانی بەغداو ناچارکردنیان بۆ جێبەجێکردنی بەیانیامە ١١ مارت و پەڕەموکردنی سیاسەتێکی دیموکراتیانە و ناشتیخولزانە لە کوردستان، کاری لە سۆفیەتییهکان نەکرد.

هەر لەمیانێ ئەو سەردانەیاندا بۆ بەغدا، کۆسیجین و لێپرسراوانی دیکە ی سۆفیەت، داوایان لە وهزیرە کوردەکان کردبوو کە پارتی دیموکراتی کوردستانیش بەشداری پێکهێنانی بەره بێت لە گەڵ حیزبی بەعس و حیزبی شیوعی عێراق، پشتیوانیش بۆ پەیماننامە ی دۆستایەتی و هاوکاری دەریبڕیت. بۆی مۆرکردنی پەیماننامە کەش شاندێکی سۆفیەتی بەیاوهریی عەزیز شەریف، سەردانی مستەفا بارزانی یان کردو داوایان لێکرد بروسکە ی پشتیوانتی بۆ دەسەڵاتدارانی عێراق بنێری. بەلام مستەفا بارزانی، نەك هەر ئامادەنەبوو پێڕۆزاییان لێ بکات، بەلکو بە توندیش ناپهزایی خۆی دەریبڕی، چونکە بڕۆی وابوو کە عێراق لەرێگە ی ئەو پەیماننامە یه وه چەك و تەقەمەنی لە سۆفیەت وهردەگرێ و دژی کورد بەکاریدێنی. هەر وه ها مستەفا بارزانی جەختیشی کردە وه کە (پ د ک) بەشداری پێکهێنانی بەره ناییت^(٣٥٨) لە دیدارێکی شیدا لە ٢١ نیسانی ١٩٧٢ لە گەڵ رۆژنامە ی (لێ فیکار) ی فەرەنسی، مستەفا بارزانی رایگەیاندا: "نزیک بوونە وه ی عێراق و سۆفیەت لە یه کتیری، دژی ئێمە یه. لە بەرئە وه ی ئەو بڕه چەکانە ی سۆفیەت بە عێراقی دەدات، رژیمی عێراق ئەو چەکانە دژی ئێران و ئیسرائیل بەکار ناهێنی، بەلکو دژی کورد بەکاریان دێنی"^(٣٥٩)

سەرکردایەتی کورد دانیابوون کە کاربەدەستانی عێراق خەمخۆری بوژاندنە وه ی ولاتە کە یان نین تا بیکەنه ئامانجی پەیمانەتی دۆستایەتی لە گەڵ

(٣٥٨) نەوشیروان مستەفا ئەمین، پەنجەکان یه کتیری نەشکێتن، ل. ١٠٩.

(٣٥٩) صلاح الخرسان، التيارات السياسية في كردستان العراق، ص ٢٠٧.

ولاتان، بەلكو ئامانجيان لەو جۆرە سىياسەتە پتە وكردى دەسلەتات و خۇ پرچەك كىردن و بەھىز كىردنى تواناي سەربازىيە، بەنيازى بەرەنگارىيە وەى نەيارانىان لە ناو وەو دەرە وەى عىراق. ھەر بۆيە، مستەفا بارزانى لە پىزانىنى مۆركىردنى ئەو جۆرە پەيماننامە يە لەگەل ولاتىكى زلھىز، پرگومان بوو و دژى وەستا. ئەو ھەلۆيستانەى سەركىردايەتتى سىياسىي كوردىش بوو فاكىتەرى لاوازيوونى پىئوھەندىيە كانى لەگەل يەكىتتى سۆفەت.

شاينى باسە كۆسىجىن لە كۆبوونە وە يەكىدا لەگەل شاندى كورد، پىشنىيارى كىردبوو كە بۇ چارە سەركىردنى تەواى كىشەى كورد، ھەردوولايەنى ھوكمەتى عىراق و سەركىردايەتى سىياسىي كورد، شاندى خۇيان بنىرنە مۆسكۆ، تاكو لە وىدا گىفتوگۆى لەسەر بىكەن، بەلام دواتر ئەو پىشنىيارە لەلەين سۆفەت يە كەنە وە پىشتگۆى خرا^(۲۶۰)

جگە لە مۆركىردنى پەيماننامەى نىوان سۆفەت و عىراق، فاكىتەرىكى دىكەى لاوازيوونى پىئوھەندىي نىوان يەكىتتى سۆفەت و جوولانە وەى رىزگارخووزى كورد ئەو پىئوھەندىي نەھىتە بوو كە سەركىردايەتتى ئەو جوولانە وەى، لەو سەردەمەدا لەگەل كاربەدەستانى ولاتە يەكگرتووەكانى ئەمەرىكا دا بەستبووى^(*) دەرگەى ھەوالگىرى سۆفەت يەش (KGB) ئاگادارى سەرتە تاكانى دروستبوونى ئەو پىئوھەندىيە بوو و چەند جارىكىش سەركىردايەتتى سىياسىي كوردى لەم پىئوھەندىيە ئاگادار كىردبوو، لەبەرئە وەى سۆفەت يە كەنە دژى پىئوھەندىي كوردو ولاتە يەكگرتووەكانى ئەمەرىكا بوون. بۆيە پىئوھەندىي نىوان كوردو يەكىتتى سۆفەت زىاتر بەرەو

(۲۶۰) كرىس كۆچىرا، س پ، ل ۴۳۵.

(*) لەلاپەرەكانى داھاتوو باس لە پىئوھەندىي نىوان كوردو ولاتە يەكگرتووەكانى ئەمەرىكا كراو.

ساردبوون چوو، تاگه‌یشته ئاستی لیکچچران^(٣٦١). شایانی باسه کاربه‌دهستانی سۆقیهت، دوائی مۆرکردنی په‌یماننامه‌که‌یان له‌گه‌ل حوکمه‌تی عێراق، هه‌ولیاندا چه‌ند سیاسه‌تمه‌دارێکی کورد، له‌وانه‌ش جه‌لال تاله‌بانی، رازیکه‌ن بچه‌ پال رژیمی به‌عس^(٣٦٢)، به‌لام ئه‌وه‌شیان بۆ مه‌یسه‌ر نه‌بوو.

ده‌بی ئه‌وه‌ش بگوتری، هه‌ر له‌پاش نیوه‌ی دووه‌می سالی ١٩٧٢ سه‌رکرده‌یه‌تی سیاسی کورد هه‌ولێکی ئه‌وتۆی نه‌دا که‌ پێوه‌ندییه‌کانی له‌گه‌ل هێزه‌ سۆشیالیست و پیشکه‌وتنخوازه‌کانی جیهان بپاریژێت. ته‌نانه‌ت له‌نیۆ ئه‌وه‌ سه‌رکرده‌یه‌تییه‌دا که‌سانی واهه‌بوون که‌ به‌ئاشکرا دژایه‌تی ئه‌و پێوه‌ندییه‌کانی ده‌کرد^(٣٦٣). ئه‌مه‌ش له‌وه‌وه‌ سه‌رچاوه‌ی گرتبوو، که‌ ئه‌و که‌سانه‌ که‌ وتبوونه‌ ژێر کاریگه‌ری ئه‌و پێوه‌ندییه‌کانی سه‌رکرده‌یه‌تی جوولانه‌وه‌ی رزگاربخوازی کورد، له‌و سه‌رده‌مه‌دا له‌گه‌ل هه‌ریه‌که‌ له‌ ئێران و ئیسرائیل و ولاته‌یه‌که‌گرتووه‌کانی ئه‌مه‌ریکا‌دا هه‌یبوو.

به‌و شیوه‌یه‌ له‌گه‌ل مۆرکردنی په‌یماننامه‌ی دۆستایه‌تی و هاوکاری نیوان به‌غدا و مۆسکو، چیدیکه‌ سۆقیه‌ت پشگیری له‌کورد نه‌کرد، ته‌نانه‌ت له‌نسکۆی شوپشی کوردستان له‌سالی ١٩٧٥دا، که‌مترین هاوکاری ئه‌و جوولانه‌وه‌یه‌ی نه‌کرد، به‌لکو زیاتر به‌رژه‌وه‌ندییه‌ تایبه‌تییه‌کانی خۆی له‌به‌رچا و گرت و که‌وته‌ هاریکاریکردنی حوکمه‌تی عێراق.

(٣٦١) مسعود البارزانی، البارزانی والحركة التحررية الكردية، ج٢، ص ٢٨١-٢٨٢ و ٣٧٥.

(٣٦٢) بۆ زانیاری زیاتر بپوانه‌: ه‌ س، ل ٢٨٢.

(٣٦٣) پارتی دیموکراتی کوردستان (سه‌رکرده‌یه‌تی کاتی)، س پ، ل ٦٤.

٤- ولاته یه کگرتوو هکانی نه مه ریکا

ولاته یه کگرتوو هکانی نه مه ریکا وه ک زلهیزتیکی سیاسی خاوهن بهرژه وهندی له رۆژه لاتێ ناوه راستدا، هه ر له سه ره تای بهرپابوونی شۆرشێ نه یلوه وه له کوردستانی ژێر ده سه لاتێ عێراق، به بایه خێکی زۆره وه له رێگه ی بالێۆزخانه کانی له به غدا و ولاتانی ده رووبه ر، چاودێری نه و گۆرپانکارییه نه ی ده کرد که به هۆی شۆرشه که وه له عێراق و کوردستان ده هاتنه ئارا واشیان له پرسی کورد ده پوانی که کێشه یه کی ناوخیی عێراقه و رێگاچاره ی سیاسیی پێویسته . ته نانه ت هه ندێ جار هه لۆیستیان نواندوو وه داویان له ده سه لاتدارانی عێراق کردوو که سیاسه تیکی نه رم له به رانه ر گه لی کورد په پره و بکه ن^(٣٦٤) له سالی (١٩٦٥) پێشه وه ولاته یه کگرتوو هکان بواری به شۆرشێ رزگاریخوازی کوردستان دا نوێنه رایه تی خۆی له و ولاته دا دابه زڕینی و له رێگه ی نوێنه رایه تی وه زاره تی ده ره وه شیه وه پێوه ندیی له گه ل دامه زراندن، به لام تا سالی ١٩٧٢، که له و ساله دا به هۆی ئێران و ئورده وه نه نجامیدا، هه یچ کۆمه کێکی شۆرشێ کوردستانی نه کرد^(٣٦٥)

(٣٦٤) بۆ زانیاری زیاتر بره وانه : مومتاز حه یده ری، د. کوردستان موکریان، د. دلێر ئیسماعیل حه قی شاره یس، کۆنگره ی یاده وه ریی سه د ساله ی بازانی نه مر، ب، چاپخانه وه زاره تی په ره وده ، هه ولێر، ٢٠٠٣، ل ١٧٧-١٩٧.

(٣٦٥) دیدار له گه ل د. شه فیق قه زاز، هه ولێر، ٢٠٠٣/٥/٨، شه فیق قه زاز: سالی ١٩٣٤ له سلێمانی له دایک بووه، سالی ١٩٦٠ به شی ئابووری کۆلیژی بازرگانی و ئابووری زانکۆی به غدا ی ته واکردوو، پاشان چۆته ولاته یه کگرتوو هکانی نه مه ریکا و له به شی دیراساتی نێوده وڵه تی له زانکۆی نه مریکی له واشنتۆن، ماسته رو دکتۆرای ته واکردوو، سالی ١٩٦٥-١٩٧٣ نوێنه ری شۆرشێ کوردستان بووه له ولاته یه کگرتوو هکان، سالی ١٩٧٣-١٩٧٤ بهرپرسی راگه یاندنی پارته ی دیموکراتی کوردستان

بۆ ئۇ شىۋە پىئوئەندىيە نىۋان سەركردايەتى بزووتنەۋەى سياسىيى كوردو
 ۋلاتە يەكگرتوۋەكانى ئەمەرىكا، حوكمەتى ئىران رۆلئىكى گىرنگى گىپراۋ بوۋە پردى
 پىئوئەندىيە ھەردوۋلايان. ئەو پىئوئەندىيە ناراستەۋخۆيەش لەگەل ۋلاتە
 يەكگرتوۋەكان ئەلقەيەكى لاۋاز بوۋ. تەنانت ھەندى جار كاربەدەستە
 ئەمەرىكىيەكان بە سياسىيەكانى كوردیان دەگوت، پىئوئەندىيە ئىمەۋ كورد لەسەر
 داۋای شای ئىرانە، ھەر كاتى شا ئەو پىئوئەندىيە نەۋىت، ئىمەش نامانەۋىت^(٣٦٦).
 ئەو يارمەتییەى ۋلاتە يەكگرتوۋەكانىش ھەروەكو راپورتى پاىك^(*) جەختى لەسەر
 كوردوۋە بەرانبەر ئەو زانىارىانە بوۋ كە ئىران پىشكەش بە دەزگای ھەۋالگىرى
 ئەمەرىكى (C.I.A) كوردبوۋ^(٣٦٧)

بوۋە، سالى ١٩٧٤-١٩٧٥ بەرپرسي نوسىنگەى شۆرشى كوردستان بوۋە لە تاران،
 سالى ١٩٧٥-١٩٧٦ لەگەل نۆيتەرى نەتەۋە يەكگرتوۋەكان كارى كوردوۋە بۆ نارىنە
 دەرەۋەى ئەو كوردە ئاۋارانەى لە ئىران بوۋن، لە سالى ١٩٦٦شەۋە ۋەزىرى يارمەتى
 مرقۇفایەتى ۋ ھاۋكارىيە لە حكومەتى ھەرىمى كوردستان. دىدار لەگەل دكتور شەفىق
 قەزاز، ھەۋلىر، ٢٠٠٣/٥/٨.

(٣٦٦) دىدار لەگەل دكتور شەفىق قەزاز، ھەۋلىر، ٢٠٠٣/٥/٨.

(*) پاىك: ئەو لىژنەى لىكۆلىنەۋەى بوۋ كە كۆنگرىسى ئەمەرىكى، بە سەروكايەتى سىناتورى
 دىموكراتى ۋىلايەتى نىۋرك (نۆتیس ج.پاىك)، بۆ لىكۆلىنەۋە لە چالاكىەكانى دەزگا
 ھەۋالگىرەكانى سەردەمى ھەردوۋ سەروك نىكسۆن ۋ فۆرد، دواى دەست لەكار
 كىشانەۋەى سەروك نىكسۆن لە كارەكەى لە ئابى ١٩٧٤، پىكى ھىنا، بە مەبەستى
 زانىنى كردارە نەيتىيەكانى (C.I.A) لە ناۋچە جيا جياكانى جىهان لەۋانەش كوردستانى
 ژىر دەستى عىراق، كە بۆ يەكەم جار قەبارەى ئەو يارمەتییە بە ژمارەى تەۋاۋ زانرا كە
 كارگىزى ئەمەرىكىي پىش نىسكۆى شۆرشى ئەیلول پىشكەشى شۆرشى كوردى
 كوردبوۋ. بىۋانە: صلاح خرسان، التيارات السياسية في كردستان العراق، ص ٢٧٩.

The Pike Report (٣٦٧)

بۆ گریڤدانی ئەو پێوەندییە بە دەستەتێنانی کۆمەك و پشگیری ولاتە یەكگرتووەكان، لە تشرینی دووەمی ١٩٧١ و مارتی ١٩٧٢ شای ئێران هاواری بۆ (نیکسون)ی سەرۆکی ولاتە یەكگرتووەكانی ئەمەریكا برد، كە بۆ یارمەتیدانی شوێشی كورد هاوكاری بكات^(٣٦٨) بیگومان مەبەستی رژیمی ئێرانیشت لەو هەولانە ئەوەبوو كە لەلایەكەو ئەو جوولانەو یە دەستەمۆ بكات و نەهێڵێت تەشەنە بكات و کاریگەری بخاتە سەر پارچەكانی دیکە ی کوردستان كە كەوتوو نەتە ژێر دەسەلاتی ئێران و تورکیا و سوریا، لەلایەکی دیکەشەو سنوورتێك بۆ بەهێزبوونی رژیمی عێراق دابنێت، ئەوەك ببێتە هەپەشەیهك بۆ سەر ئێران كە كێشەیهکی سنووری مێژوویی لەنێوانیاندا هەیه.

(حسین كوردی طه لال)ی شای ئوردنیش بەهۆی ئەو پێوەندییە بەتینە ی كە هەر لە سالی (١٩٦٦)وە لەگەڵ مستەفا بارزانی هەیبوو، سالی ١٩٧٢ رۆژیکی گرنگی گێژا لە رازیکردنی سەرۆکی ولاتە یەكگرتووەكانی ئەمەریكا، بۆ پیشكەش كردنی یارمەتی بۆ جوولانەو یە رزگاریخوازی کوردستان^(٣٦٩) تەنانەت لە ٢٨ مارتی ئەو سالەدا مستەفا بارزانی بەهۆی شای ئوردنەو داوای خۆی گەیانده نیکسون بۆ پیشكەشکردنی هاریکاری^(٣٧٠)

مۆرکردنی پەیماننامە ی دۆستایەتی و هاوكاری نێوان عێراق و یەكێتی سۆڤیەت و بەهێزبوونی سوپای عێراق بەهۆی وەرگرتنی بڕە چەكێکی زۆر لە یەكێتی سۆڤیەت، بوو هۆی ئەوەی كە هێزەكانی عێراق خۆیان بۆ هێرش كردنە

Henry Kissinger, Years of Renewal, The Concluding Volume of his (٣٦٨) memoirs, New York, 1999, P 581.

(٣٦٩) بڕوانە، مسعود البارزانی، البارزانی والحركة التحررية الكردية، ج ٢، ص ٢٧٤-٢٧٥.

Henry Kissinger, Op.Cit. P581 (٣٧٠)

سەر کوردستان ئاماده بکەن. بەمەش ئەو هاوسەنگییە لەنیوان هیزەکانی کوردو رژیمی بەعس نەما کە بەهۆی هاوکاری ئێران ئیسرائیل بۆ کورد دروست ببوو. لەلایەکی دیکەشەوە پێکەڵپێژانی نیوان هیزەکانی عێراق و ئێران بە درێژایی سنوورەکانی نیوانیان سەرپەڵدا. هەموو ئەوانە وای لە نیکسۆن کرد لە ۲۰-۲۱ی ئایاری ۱۹۷۲ بچیتە سەردانی شای ئێران لە تاران، کە پرسى لاوازکردنى رژیمی عێراق و هاوکاریکردنى دارایی جوولانەوێ کورد بۆ ئەو مەبەستە، بابەتییى گرنکی گفتوگۆی نیوانیان بوو^(۲۷۱). شایانی باسە نیکسۆن لەو سەردانەیدا پرسى کوردی هینابوو کۆپى و بایەخ و گرنکی کانگا نەوتەکانی ناوچەکە و ئەگەری هەپەشەکردنى بەرژەوهندییەکانی ولاتە یەکگرتووەکانی خستبوو بەر باس، بەلام کیسەنجەر کە راویژکاری ئاسایشی نەتەوویی ولاتە یەکگرتووەکان و یاوهری سەرۆکەکەى بوو لەو سەردانەدا، هەموو هەرزو بیرى بۆ چۆنیەتى لاوازکردنى هەژموونی سۆڤیەتى لە رۆژهەلاتی ناوەرەست، تەرخان کردبوو^(۲۷۲).

لەو رۆژگارەدا ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا دەبویست جوولانەوێ کورد وەکو کارتێک بۆ لاوازکردنى رژیمی عێراق بەکاربهێنى، بۆیە لەگەڵ ئێران رێککەوت، تاکو لەرێگەى ئەوانەو مامەڵەو هاوکاری لەگەڵ کورددا بکات^(۲۷۳)

دوابەدوای گەڕانەوێ نیکسۆن و کیسەنجەر لە سەردانی تارانەو بۆ واشنتۆن، رژیمی بەغدا (کۆمپانیای نەوتی عێراق-I.P.C)ى خۆمالتیکرد کە ماوہیەکی نۆر بوو لەلایەن کۆمپانیا نەوتییەکانی بەریتانیا و هۆلەندا و ولاتە یەکگرتووەکان و هەپەنسارەو خاوەندارێتى دەکرا، ئەوێش پالئەرتکی دیکەبوو بۆ ولاتە

(۲۷۱) بۆ زانیاری زیاتر بپوانە: Henry Kissinger, Op.Cit. P.581-583

(۲۷۲) گوینتەر دیشنەر، س پ، ل ۲۳۶-۲۳۷.

(۲۷۳) دیدار لەگەڵ دکتۆر شەفیق قەزاز، هەولێر، ۸/۵/۲۰۰۳.

یه کگرتووێه کان که بۆ بهرگرتن له هاتنه ناوهوهی یه کیتی سۆفیهت بۆ ناو یه کیک له گه وره ترین ولاتی بهرهمهینی نهوت له رۆژه لاتى ناوه پاست، دهست له کیشه ناو خۆبیه کانى عێراق وه ریدات و له و چوارچۆیه به شدا دهستی یارمهتی بۆ بنووتنه وهی رزگار یخوازی کوردستان درێژ بکات^(٢٧٤) مسته فا بارزانیش "پیاوی بوو، یارمهتی له راست و چهپ وهرده گرت. پیاوی کار بوو. له هه موو ده ولته کان یارمهتی وهرده گرت"^(٢٧٥) هه ولشیده دا سوود له بارودۆخی شه پی ساردی نیوان رۆژه لات و رۆژناوا وهر بگریت و پشتگیری هه ردوولا به دهست بهیئیت هه روه کو چون له سه رده می شو پشی نه یلول له یه ک کاتدا یارمهتی دارایی له یه کیتی سۆفیهت و یارمهتی دارایی و سه ربازیشی له ئیران وهرده گرت، هه ر به و شیوه یه ش له ولاته یه کگرتووێه کانى ئه مه ریکا نزیک بۆوه^(٢٧٦) له و کاته شدا به هۆی تیکچوونی پیوه ندی نیوان جوولانه وهی کوردو رژی می به عس به تاییه تی دوا ی هه ولی تیرۆرکردنی مسته فا بارزانى و گرتنه به ری سیاسه تی راگو یزانی کوردو به عه ره بکردن له ناوچه کانى کوردستان و بیئومید بوون له جیبه جیکردنی خاله کانى به یاننامه ی ١١ مارت ه یچ رێگه یه کی دیکه له به رده م سه رکردایه تی کورد نه مایه وه ته نها نزیک بوونه وه نه بی ت له ولاتیکی زله یز، له و کاته ش یه کیتی سۆفیهت به هۆی مۆرکردنی په یماننامه ی دۆستایه تی و هاوکاری له گه ل عێراق بیووه هاو په یمانی به عس، بۆیه جگه له چوون به ره و ولاته رۆژناوا ییه کان ه یچ رێگه یه کی دیکه نه بوو بۆ به ده سه ته ینانی یارمه تی، نه و سه رده مه ش ولاته یه کگرتووێه کانى ئه مه ریکا به هی زترین ولاتی سه ر به به ره ی رۆژناوا بوو.

(٢٧٤) جونا ثان راندل، س پ، ل ٢٠١-٢٠٢.

(٢٧٥) حوسین محمه د عه زیز، خو لانه وه له باز نه یه کی بۆشدا، چ ١، چاپخانه ی APEC،

سوید، ستوکهولم، ١٩٩٧، ل ٦٦

(٢٧٦) الاتحاد الديمقراطي الكردستاني اللجنة التأسيسية، س پ، ل ٤٩.

هەرچۆنێك بێت بەرزەوه‌ندى كوردو ئەمەريكاييه‌كان يەكانگير بوو بۆ بەستنى پێوه‌ندى نۆوانيان. ئەوه‌بوو لە ١٦ى حوزەيرانى ١٩٧٢ لەدواى كۆبوونه‌وه‌يه‌كى تايبه‌تى نۆوان نيكسۆن و هيتلى كيسنجر، ولاته‌ يەكگرتوه‌كان بپيارى لەسەر يارمه‌تيدانى كوردداو نوێنه‌رى خۆيشيان نارده‌ تاران بۆئەوه‌ى ئەو بپياره‌ به‌ شا رابگه‌يه‌نن. شاى ئيرانيش لەرنگه‌ى نامه‌يه‌كه‌وه‌ له‌ ٢٢ى حوزەيران هه‌والى ئەو بپياره‌ى گه‌يانده‌ مسته‌فا بارزانى^(٢٧٧)

مستەفا بارزانییش بۆ پەرەپێدانی پێوه‌نديه‌كانى له‌گه‌ڵ ولاته‌ يەكگرتوه‌كان، هه‌ولیدا سه‌ردانى واشنتۆن بكات و له‌گه‌ڵ لێپرسراوه‌ سه‌ره‌كويه‌كانى به‌پێوه‌به‌رايه‌تى ئەو ولاته‌ كۆبيته‌وه‌، به‌لام كاربه‌ده‌سته‌ ئەمەريكاييه‌كان به‌وه‌ رازى نه‌بوون، به‌و بيانووه‌ى نه‌وه‌ك سه‌فه‌ره‌كه‌ى ئاشكرا بێت^(٢٧٨) جێى باسه‌ ولاته‌ يەكگرتوه‌كان ده‌يويست پێوه‌نديه‌كانى له‌گه‌ڵ جوولانه‌وه‌ى رزگاريوخاوى كوردستان به‌شێوه‌يه‌كى نه‌هێنى بێت نه‌ك ئاشكرا، هه‌ر بۆيه‌ش ده‌زگا هه‌والگريه‌كانيان به‌ كاره‌كانى ئەو پێوه‌نديه‌ هه‌لده‌ستا، هه‌رچه‌نده‌ نوێنه‌رايه‌تى شوێنشى كوردستان له‌وه‌و پێشتره‌و ئه‌وكاته‌ش زۆر هه‌ولیدا پێوه‌نديه‌كان له‌گه‌ڵ وه‌زاره‌تى ده‌ره‌وه‌ى ولاته‌ يەكگرتوه‌كان بێت، به‌لام كاربه‌ده‌ستانى ئەو ولاته‌ به‌وه‌ رازى نه‌بوون، ده‌يانويست پێوه‌نديه‌كانيان هه‌ر به‌نه‌هێنى به‌مێننه‌وه‌. ئەوه‌ش گه‌رفتيك بوو له‌ پێوه‌نديه‌ ده‌ره‌كويه‌كانى بزوتنه‌وى رزگاريوخاوى كوردستان له‌گه‌ڵ ولاته‌ يەكگرتوه‌كان و ولاتانى ديكه‌ش هه‌م به‌هۆى

(٢٧٧) بۆ زانیاری زیاتر بپوانه: مسعود البارزانی، البارزانی والحركة التحررية الكردية، ج٣،

ص ٢٧٨؛ امین هويدی، کيسنجر وادارة الصراع الدولي، ط١، دار الطليعة للطباعة والنشر،

بيروت، ١٩٧٩، ص ٧٦.

(٢٧٨) بپوانه: جوناثان راندل، س پ، ل ٢٠٣

نهیڤنی بوونی ئه و پێوه ندییه و هه م به هۆی لاسهنگ بوونیان^(٢٧٩) بێگومان ئه و هه لۆیسته ی ولاته یه کگرتوه کانی ش بۆ ئه وه ده گه رایه وه که ئه وان ئامانجی پێوه ندیی کردنیان به جوولانه وه ی کورد له پێناو به رژه وه ندیه تایبه تییه کانی خۆیان بووه نه ک بۆ به رژه وه ندی گه لی کوردستان هه روه ها بۆ ماوه یه کی کاتی بوون نه ک به رده وام هه روه کو چۆن نواتر له سالی ١٩٧٥ پشتیان له کورد کردو به شیوه یه ک له شیوه کان به شداریوون له شکست پێهێتانی شوێشی رزگاریخوازی کوردستان، ئه مانه له لایه ک، له لایه کی دیکه شه وه ده توانین بڵێین مه به سته ی ولاته یه کگرتوه کان له نهیڤنی هێشتنه وه ی ئه و پێوه ندییه بۆ ئه وه بووه، تاکو له رێی پێوه ندیی ئاشکراوه به لێڤ به کورد نه دات و پاشان له سه ری بکه ویت.

له ئه نجامدانی یه که م پێوه ندیی و دیداری فه رمیدا، شاندیکی کورد که پێکهاتبوو له دکتۆر مه حمود عوسمان و ئیدریس بارزانی له ته موزی ١٩٧٢، به سه ردانیکی زۆر نهیڤنی چووه واشنتۆن^(٢٨٠) له ویدا له گه ل رێچاره هیلمز به رپێوه به ری ده زگای هه والگری ئه مه ریکی (CIA) کۆبوونه وه ناوبراو ئه وه ی پێگوتن که له به رخا ته ری شای ئێران له گه ل شاندی کورد کۆده بنه وه. هه روه ها به لێڤنی هاوکاری دارایی و ته قه مه نیشی پێدان^(٢٨١)

بۆ جێبه جێکرنی بریارو به رنامه کانی شیان سه باره ت به کومه ک کردنی جوولانه وه ی رزگاریخوازی کوردستان، له ١ی ئابی ١٩٧٢ نیکسۆن فه رمانی راسته وخۆی پرۆگرامه نهیڤنییه که ی مۆرکرد که به م پێیه ولاته یه کگرتوه کان

(٢٧٩) دیدار له گه ل دکتۆر شه فیق قه راز، هه ولێر، ٨/٥/٢٠٠٣.

(٢٨٠) دیدار له گه ل دکتۆر مه حمود عوسمان، هه ولێر، ٢٦/٩/٢٠٠٣.

(٢٨١) بره وانه: مسعود البارزانی، البارزانی والحركة التحرورية الكردية، ج ٢، ص ٢٧٨؛ نه وشيروان

مسته فا نه مین، په نه جه کان یه کتری نه شکێڤن، ل ١١٠.

مانگانە بېرى ۲۵۰ ھەزار دۆلارى بۇ سالى دارايى ۱۹۷۳ بۇ كورد تەرخانكرد لەگەل دوومليۇن دۆلاريش بۇ چەك و تەقەمەنى^(۳۸۲).

جىتى باسە شاي ئىيران و پاشاي ئوردن لە ۳۱ تەموز-۲۱ ئايى ۱۹۷۲ لەسەر زەرياي قەزوين كۆبونەوھو خۆشحالى خۇيان بەو يارمەتیبەي ولاتە يەكگرتوۋەكان دەرېرى و لە ھەمان كاتىخدا ھەريووكيان مستەفا بارزانيان ناگادار كۆدەوھە كە لە ھەر كارىكى ئىراماتىكى ۋەك راگەياندىنى دەولەتى كوردى خۇي بەدوور بگىرت نەوھەك رۇئىمى عىراق ھىرشىكى بەر فراوان دەسپىبكات^(۳۸۳) ديارە ئەو ھۆشدارىمەي ئىران و ئوردنىش لەوھو ھاتىبوو كە مستەفا بارزاني لەو سالەدا گوتبوى: "سەريەخۇيى رادەگەيەنن، ئەگەر ولاتە يەكگرتوۋەكان پىشتگىريمان بكاو ئەو كارەيان پى باش بىت، ئەو دەتوانن جورئەتى بىركردنەوھەمان لەو مەسەلەيە ھەبىت، تەئافەت پىشى ھەئسەن^(۳۸۴)".

ھەرچەندە بېرى ئەو يارمەتیبەي كە ولاتە يەكگرتوۋەكان لە مەرتى ۱۹۷۳ بۇ بزوتتەوھەي رزگار يخوازى كوردستانى تەرخان كورد، بەھۆي داخوازي كوردان بوو لە ئەنجامى تەشەنەكردنى گىروگرفتەكانيان لەگەل رۇئىمى بەئس^(۳۸۵)، بەلام لەگەل ئەوھەش سەرجمەي ئەو يارمەتیبەيەنە بەدرىزايى نىوان سالاتى ۱۹۷۲-۱۹۷۵ لە ۱۶ مليۇن دۆلار تىپەرى نەكرد، رۇرەشى بۇ كرىنى ئەو چەك سۆفەتیبەيەنە بوو كە ئىسرائىل لە شەپرى شەش رۇژەي ۱۹۶۷ دا لە بەرانبەر سوپاي عەرەبى

(۳۸۲) بۇ زانىيارى زياتر پىوانە: Henry Kissinger, Op.Cit. P581-58.

(۳۸۳) Henry Kissinger, Op.Cit. P 585

(۳۸۴) حنا يوسف فريج، مەسەلەي نەتەوھەي كورد لە عىراقداو دەست خستەنە ناوھەي

بيانى لە ناوچەكەدا، و: نووسىنگەي سىمەشقى، ن.ك، ۱ چ، شام، ۱۹۹۹، ل. ۶.

(۳۸۵) بۇ زانىيارى زياتر پىوانە: Henry Kissinger, Op.Cit. P581-585

دهستیکه وتبوو. بپری ئه و یارمهتییەش راسته وخۆ نه ده گه یشته دهستی کورد، به لکو له رێگه ی ئێران هه ده هات، هه ر له بهر ئه وه ش به شیوه ی پێویست نه ده گه یشت، چونکه به شیکی له لایه ن ده زگای هه والگری ئێران هه لوه لوش ده درا^(٢٨٦) هه ندی جاریش چه کی قورس بۆ پێشمه رگه کانی کوردستان هاتوه که له شه ره کاندای کاریه گه ریه هه بووه به لام هێنده ی ته قه مه نی له گه لدا نه بووه که پێشمه رگه له به کاره ی ئانیاندا بێخه م بێت^(٢٨٧) ئه وه ش بۆ ئه وه گه راوه ته وه که کار به ده ستانی ولاته یه کگرتوه کان مه به ستیان نه بووه بزوتنه وه ی کورد بچێته ئاستی سه رووی به رگرییه وه^(٢٨٨) له بهر ئه وه ی کار به ده ستانی ولاته یه کگرتوه کان و ئێران پێیان باش بوو به مه به ستی له بار بردنی ژێرخانی ئابووری عێراق شه ر به رده وام بێت، ته نانه ت بۆ ته نها جاریکیش نه یانه یشت، هێزه کانی پێشمه رگه ی کورد هێرشیکه ی به رفراوان بۆ سه ر پێگه سه ربازییه کانی به عس ئه نجام بده ن، که ئه گه ری سه رکه وتنیشی زۆر بوو^(٢٨٩). که واته ئه وان له پێناوی لاوازکردنی رژیمی عێراق کۆمه کی کوردیان ده کرد، نه ک له پێناوی به دیه ی تانی مافه سیاسیه کانی گه لی کوردستان، چونکه ئه گه ر جوولانه وه ی کورد سه رکه وتنی یه کجاره کی به ده ست به یئابا، ئه وا هه یج ده رفه تیکیان نه ده ما، کورد وه ک کارتیکی فشار به کار به یتن.

وه ک له هه ندی سه رچاوه شدا باسی لێوه کراوه، ولاته یه کگرتوه کانی ئه مه ریکا وێرای پێوه ندییان به جوولانه وه ی سیاسیه ی کورد، به درێژایی سالی

(٢٨٦) جونا ثان راندل، س پ، ٢٠١١.

(٢٨٧) دیدار له گه ل دکتور شه فیق قه زاز، هه ولێر، ٨/٥/٢٠٠٣.

(٢٨٨) بۆ زانیاری زیاتر به وانه: Henry Kissinger, Op.Cit. P581-585

(٢٨٩) بۆ زانیاری زیاتر به وانه: The Pike Report

١٩٧٤ پتوهندي و گفټوگويان له گډل رښتيا به عيسيش هه بووه و نه نانهت دواتر روليشيان له ريټکه و تننامه ي جه زانيردا هه بووه که سالي ١٩٧٥ له نيوان شاي نيران و سهدام حوسين مؤرکرا^(٣٩٠)

له گډل هه موو نه وانه شدا ده بئ نه وه بگوتري، که هه چنده سه رکړدايه تي کورد له سه ره تاوه بپړوي به نيران نه بوو، به لام به رانبر ولاته يه کگرتووه کان هينده خوښ باوه پ بوو که به هو ي به لينه کاني کار به ده ستاني نه و ولاته وه گه يشتبوه نه و باوه پهي پشتي کورد به رنادهن و ريگا به نيرانيش نادهن له پتوهنديه کانييدا "ناپاکي" له جوولانه وه ي رزگار يخوازي کوردستان بکات^(٣٩١) ته نانهت مسته فا بارزاني له سالي ١٩٧٢ له چاوپيکه و تننيکيدا له گډل (جيم هوکلاندي) په يامنيري (واشنټون پوسټ) ي نه ميري کي گوتبوي: "نيمه بپړوا به شا ناکه ين، به لام بپړوا به نه ميريکا ده که ين. ولاته يه کگرتووه کانيش ولا تيکي له وه گه وره تره که ناپاکي له گډل گه ليکي بچو کي وه ک کورد بکات^(٣٩٢)". ته نانهت به هو ي نه و متمان نه روره شي به ولاته يه کگرتووه کان، مسته فا بارزاني جه ختي ده کړده وه که له حاله تي بر دنه وه ي کيشه ي کورد، کوردستان ده کاته په نجا و يه که مين ويلايه تي نه ميريکا. به هو ي سه رسامبووني شي به کيسنجه ر، مسته فا بارزاني له دوو بونه ي جياوازدا دوو ديا ري بؤ نارد^(٣٩٣). بيگومان نه و جوړه بپړوا بوون و تيپوانينه ش به رانبر هر ولا تيک بيت ته واو هه له بووه، له به رنه وه ي له

(٣٩٠) بؤ زانياري زياتر بپړوانه: پارتي ديموکراتي کوردستان (سه رکړدايه تي کاتي)، س پ، ل

(٣٩١) ديدار له گډل مه سعود بارزاني، هاوينه هه واري سه ري ره ش، ٢٢/٦/٢٠٠٣.

(٣٩٢) بپړوانه: جوناٿان راندل، س پ، ل ٢٠٨.

(٣٩٣) بؤ زانياري زياتر بپړوانه: The Pike Report

پێوه‌ندیی سیاسیدا به‌تایبه‌تی له‌سه‌ر ئاستی نێوده‌وله‌تیدا هه‌رلایه‌نێك به‌رژه‌وه‌ندییه‌ تایبه‌تییه‌کانی خۆی له‌به‌رچاو ده‌گرێت نه‌ك ه‌ی به‌رانبه‌ر، بۆیه ده‌بوایه هه‌موو نه‌گه‌ره‌كان له‌به‌رچاوبه‌گیرابان. دواتریش مسته‌فا بارزانی له‌دوای نسكۆی شۆڕشی كوردستان له‌ مارتى ١٩٧٥ له‌ به‌رانبه‌ر هه‌مان په‌یامنێردا دانینا به‌ هه‌له‌كه‌ی و گوتی: "حوكمه‌تى نه‌مه‌ریكى به‌فهرمیی هیچ گه‌ره‌نتیه‌كى نه‌داینی، كه‌چی ئێمه له‌و به‌پوایه‌دا بووین هه‌رگیز ده‌ستمان لێ به‌رنادا، به‌لام ئێستا هه‌سته‌ده‌كه‌ین چه‌ند هه‌له‌بووین"^{١١} (٣٩٤)

٥- ئيسرائيل

كاتىك له ١١ ئەيلول ١٩٦١ لە كوردستاندا شۆرش ھەلگىرسا، ئيسرائيل بايەخى ستراتيژى شۆرشەكەى بۆ خۆى زانى و لەپىناو خەريك كردنى رژىمى عىراق بە شەپى كوردەو ھاكو نەپرژىتەسەر ناردنى سوپاكەى بۆ ھىلەكانى رووبەرووبوونەو ھە شەپى عەرەب- ئيسرائيل، دەسپىشخەرىى كرد بۆ پىۆھەندىكردن بە سەرگردايەتى شۆرشى كوردستان و ھاوکارىيەكى ديارىكرۆى خۆيان نيشاندا^(٢٩٥).

ئەگەرچى جۆولەكە لە دىر زمانەو ھە كوردستاندا ھەن^(٢٩٦)، لەسالانى چلەكانىشەو ھە زمارەيەكيان بەو پەپى ئاسوودەيەو ھە كوردستانى ژىر چنگى عىراقدا ژاوان بەتايەتى لە ناوچەكانى ئاكرۆ و بادىنان و بارزان كە ھىچ كاتىك لەلایەن كوردە موسلمانەكانەو ھە سترديژيان نەكراو ھە سەر، بەلكو بەپىچەوانەو ھەمىشە رىزىيان لىگىراو ھە لەژىر چاودىرى مستەفا بارزانيا بوون و پارىزگارى لىدەكردن و پىۆھەندىيەكى باشىشى لەگەلئاندا ھەبوو^(٢٩٧)، بۆيە

(٢٩٥) پىوانە: مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج ٢، ص ٣٧٩-٣٨٠؛

د. سعد ناجي جواد، س پ، ل ١٨٥؛ صلاح الخرسان، التيارات السياسية في كردستان

العراق، ص ١٥٨؛ خيري غرة، كتاب خطير يكشف عن حلف الاقليات (الورقة الكردية)،

"الدستور" (مجلة اسبوعية. سياسية ثقافية)، ع (لندن ٦٢٥)، ١٩/٢/١٩٩٠، ص ١٩.

(٢٩٦) پىوانە: اريك براور، يهود كردستان، أكمله وأصدره رافائيل پاتاي، ت: شاخوان كركوكي

و عبدالرزاق بوتاني، مط وزارة التربية، أربيل، ٢٠٠٢، ص ٦٠.

(٢٩٧) گفتوگو لەگەل دکتۆر مەحمود عوسمان، رۆژنامەى "ئەمرو"، بەشى دووهم، ژ (٢٩)،

٢٠ ئابى ٢٠٠٣.

دهتوانین ئەو خاڵەش بە فاکتەرێک دابنێن لە بێروا بێکردنی ئیسرائیل بە کوردو
مستەفا بارزانی.

مستەفا بارزانییش لە پێناو بە دەسهێنانی پشگیری و یارمەتی بۆ بەرپۆهبردنی
شۆڕشەکی، هەروەها لە پوانگەی هەستکردن بە گەورەیی دەسهلاتی سیاسی و
ئابووری ئیسرائیل و کاریگەریی بەسەر سیاسەتی جیهان بە گشتی و ولاتە
یە کەرتوووەکان بە تایبەتی، بە دەسپێشخەرییەکی ئیسرائیل رازی بوو بۆ بەستنی
پۆهەندی. ئەو لە لایەکی، لە لایەکی دیکەشەوە هەروەک دکتۆر مەحمود عوسمان
دەیکۆتێتەو: "مستەفا بارزانی گوتیوەتی: "کێشەی هیچ میلەتێک لە دنیادا
ناتوانی سەریکەوێ ئەگەر یەکێک لە ئەمەریکا یاخود سوڤیەت پشتمگیری نەکن"
هەروەها گوتیوەتی: "من ١٢ سال لە سوڤیەت بووم، بۆم دەرکەوتوو کە لە سەر
ئەجیندای سوڤیەت شتێک نیە ناوی کێشەی کورد بێ، هیچ حیسابی تایبەتی بۆ
ناکەن لە بەرئەوە من هەول دەدەم تا ژيانم مابێ لە گەڵ ئەمەریکا بێ" (٣٩٨) لە
سالانی پەنجاکان و شەستەکانیشدا ولاتە یە کەرتوووەکان بەهۆی دۆستایەتییان
لە گەڵ ولاتانی عەرەبی و تورکیا، ئامادە نەبوو پۆهەندی لە گەڵ شۆڕشی
کوردستان بێستیت، بەلام مستەفا بارزانی دەبویست لەرێگەی ئیسرائیلەو
پۆهەندی لە گەڵ ولاتە یە کەرتوووەکانی ئەمەریکا بێستیت، لە بەرئەوەی
سیاسەتی ئیسرائیل لە ناوچەکە لەناو چوارچێوەی ستراتێژییەتی ولاتە
یە کەرتوووەکاندا بوو. لە سەر ئەو بنەمایە پۆهەندی نیوان سەرکردایەتی کوردو
ئیسرائیل لە سالی ١٩٦٢ دروست بوو، شای ئێرانیش کلیلی پۆهەندییەکی بوو
بەهۆی ئەوەی رژێمەکی شارەزایانی ئیسرائیلی دەهێتایە کوردستان تاکو مەشق

(٣٩٨) گفتوگۆ لە گەڵ دکتۆر مەحمود عوسمان، رۆژنامەی ئەمێق، بەشی یەکەم، ژ (٢٨)،

و راهبانی سەربازی بە شۆڤشگێڕانی کورد بکەن. دروستبوونی پێوەندییە کەش لە کاتێکدا بوو کە ولاتانی عەرەبی پشگیری حوکمەتی عێراقیان دەکردو تەنانەت ژۆربە ی بزووتنەو ەزگاریخوازە عەرەبییەکانیش پشگیری شۆڤشی کوردستانیان نەدەکرد^(٣٩٩). ھەلبەتە ئێران دەیزانی ئیسرائیل دۆژمنی گەورە ی رژێمە عەرەبییەکانە، بۆیە ئەو ی قۆستەو ەو رۆلی گێڕا لە ھێنانی بۆ ناو ھاوکێشە ی پێوەندییە دەرەکییەکانی شۆڤشی کوردستان.

جگە لە ئێران چەند کەسایەتییەکی کوردیش رۆلێکی گرنگیان گێرا لە پێکھێنان و پتەوکردنی ئەو پێوەندییە وەک کامەران بەدرخان و^(٤٠٠) عیسمەت شەریف وانلی^(*) کە نوێنەری شۆڤشی کوردستان بوو لە ئەوروپا^(٤٠١)

بۆ سازدانی یەكەم کۆبوونەو ەش، سالی ١٩٦٣ بڕایم ئەحمەد نوری شاو ەیس سەردانی فەرەنسایان کردو لەویدا لەگەڵ کاربەدەستە ئیسرائیلییەکان گفتوگۆیان کرد^(٤٠٢). لە کۆبوونەو ە کەدا بڕایم ئەحمەد داوای یارمەتی دارایی و سەربازی و ە ی

---

(٣٩٩) گفتوگۆ لەگەڵ دکتۆر مەحمود عوسمان، رۆژنامە ی ئەمێق، بەشی یەكەم، ژ(٢٨)، سەرەتای ئابی ٢٠٠٣.

(٤٠٠) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: ە س، شلومونکدیمون، الموساد في العراق وبول الجوار، انھیار الآمال الاسرائيلية الكردية، ت، بدر عقیلي، ط١، دار الجیل للنشر، عمان، ١٩٩٧، ص٤٣ و ٩٣؛ جونائان راندل، س پ، ل٢٤٩؛ صلاح الخرسان، التيارات السياسية في كردستان العراق، ص١٥٣.

(*) عیسمەت شەریف وانلی: تێکۆشەرو سیاسەتمەدارو رووناکبیریکی ناوداری کوردەو لە دایکبوی کوردستانی ژێر دەسلاتی سوریایە. ماو ە یەکی درێژ نوێنەری شۆڤشی ئەیلول بوو ە لە ئەوروپا.

(٤٠١) دیدار لەگەڵ حەبیب مەحمەد کەریم، ھاوینە ە ەواری شەقلۆ ە، ٢٧/٧/٢٠٠٤

(٤٠٢) ە س.

دیکه‌شی لێکردن، به‌لام لێپرسراوانی ئیسرائیل گوتیان پاره‌مان نیه که پێتان بده‌ین، له‌به‌رئهوێ ئیسرائیل ولاتیکی هه‌زاره‌ له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا به‌لێتیاندا، یارمه‌تییه‌ سه‌ربازیه‌کانیان زیاده‌که‌ن^(٤٠٣) ئه‌وه‌ش ئه‌وه‌ ناگه‌یه‌نێت که ئیسرائیل یارمه‌تی دارایی به‌ شوێرشی کوردستان نه‌به‌خشیوه، به‌لکو هاوکارییه‌ سه‌ربازیه‌کانیان زیاتر بووه‌ له‌ داراییه‌کانیان، له‌و رووه‌شه‌وه‌ زۆرجار ئه‌فسه‌رو پێپۆری سه‌ربازییان ده‌نارده‌ کوردستان بۆ مه‌شق پێکردنی پێشمه‌رگه‌^(٤٠٤) ته‌نانه‌ت ئه‌فسه‌رێکی ئیسرائیلی خۆی باس له‌وه‌ ده‌کات که به‌شداریکردوه‌ له‌ دانانی پلانی سه‌ربازی و رێکخستنی هێزی پێشمه‌رگه‌^(٤٠٥)، له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا ئیسرائیلییه‌کان به‌هیچ شتیه‌یه‌ک له‌ کوردستاندا سه‌رکردایه‌تی شه‌په‌ره‌کانیان نه‌کردوه‌ دژی حوکمه‌تی عێراق^(٤٠٦).

له‌سالی ١٩٦٦یشدا ئیسرائیل رۆلێکی گه‌وره‌ی گێڕا له‌ دامه‌زراندنی ده‌زگایه‌کی هه‌والگری کوردیی به‌ناوی (ده‌زگای پاراستن)^(٤٠٧) که‌ بۆ ئه‌و سه‌رده‌مه‌ی کورد ده‌زگایه‌کی گه‌رنج بووه‌ بۆ کۆکردنه‌وه‌ی زانیاری هه‌والگری. هه‌روه‌ها جگه‌ له‌ یارمه‌تی دارایی و سه‌ربازی، ئیسرائیل یارمه‌تی ته‌ندروستی داوه‌ ده‌رمانیشیان پێشکه‌شی شوێرشی کوردستان کرد، له‌و رووه‌شه‌وه‌ سالی ١٩٦٦ نه‌خۆشخانه‌یه‌کی مه‌یدانییان له‌ حاجی ئۆمه‌ران دامه‌زراند که‌ پزیشکی

(٤٠٣) شلومونکدیمون، س. پ. ل. ١٠٣.

(٤٠٤) دیدار له‌گه‌ڵ حه‌بییب محه‌مه‌د که‌ریم، هاوینه‌هه‌واری شه‌قلاوه، ٢٧/٧/٢٠٠٤.

(٤٠٥) بېروانه: Susan Meiselas, Kurdistan in the Shadow of History, Random House, New York, 1997. P263

(٤٠٦) بېروانه: گفتوگو له‌گه‌ڵ دکتۆر مه‌حمود عوسمان، رۆژنامه‌ی ئه‌مێق، ژ(٢٨)، سه‌ره‌تای ئابی ٢٠٠٣.

(٤٠٧) دیدار له‌گه‌ڵ حه‌بییب محه‌مه‌د که‌ریم، هاوینه‌هه‌واری شه‌قلاوه، ٢٧/٧/٢٠٠٤: جوناشان راندل، س. پ. ل. ٢٥٣.

خوڤان و کەل و پەلەشیان بۆ دابینکردو هەرخۆشیان بە پێوەیان دەبرد، بە مەش کێشە یەکی گەورە ی شۆڕشی کوردستانیان کەم کردەو، چونکە پێش ئەو هە پڕووی تەندروستی یەو تەواو پشست بە ئێران بە سترابوو^(٤٠٨)، کەچی ئەوانیش سەرە پای خرابی باری تەندروستی ناوچەکانی ژێر دەسەلاتی شۆڕشی کوردستان، زۆرجار بە تەنگ دابینکردنی ئەو پێداویستی یانە نە دەهاتن.

دەبێ ئەو هەش بگوترێ کە ئیسرائیل زۆر هەوڵی ئەو هیشی داو ه بەهۆی ئەو یارمەتی یانە و لە رێگە ی پێوە ندییە کانیدا، سەرکردایەتی شۆڕشی کورد بۆ بەرژە وە ندییە سیاسییەکانی خۆی بە کار بەیئنی و شۆڕشە کە بکاتە هێزێکی دژە عەرەب، بە لām بەهۆی مامە لە کردنی وریایانە ی کورد لە پێوە ندییە کانیدا، هە رگیز ئەو ه ی بۆ نە دە چوو ه سەر^(٤٠٩) لە کاتی کدا رژیمی عێراقیش هە ولید ا بزوو تە وە ی سیاسیی کورد لە شە پی عەرەب - ئیسرائیل تێو ه گێئینت، وە ک لە میان ی سەردانی شان دێکی حوکمە تی عێراق لە سەرە تای حوزە ی رانی ۱۹۶۷ دا بۆ کوردستان، داوا لە مستە فا بارزانی کرا کە هێزی پێشمەرگە بنێرێ بۆ شە پکردنی ئیسرائیل، بە لām رابەری شۆڕشی کورد داواکە ی ئەوانیشی رە تکر دە وە لە هە مان کاتی شدا دانیای کردنە وە کە هێزە کان یان ه یچ کارێک نژی سوپای عێراق ئە نجام نادەن^(٤١٠)،

(٤٠٨) بۆ زانیاری زیاتر بپروانە: شلومونکیمون، س پ، ۱۸۳ و ۱۸۶-۱۸۷، احمد عبدالمجید، صاعق البارود ((الدعم الاسرائيلي للتمرد في شمال العراق))، دار الحرية للطباعة، بغداد، ۱۹۹۰، ص ۴۱-۴۲.

(٤٠٩) گفتوگو لە گە ل دکتور مەحمود عوسمان، رۆژنامە ی "ئە مرق"، ژ (۲۸)، سەرە تای ئابی ۲۰۰۳.

(٤١٠) بۆ زانیاری زیاتر بپروانە: مسعود البارزانی، البارزانی والحركة التحررية الكردية، ج ۳، ص ۱۹۴: گفتوگو لە گە ل دکتور مەحمود عوسمان، رۆژنامە ی "ئە مرق"، ژ (۲۹)، ۲۰ ئابی ۲۰۰۳: شلومونکیمون، س پ، ۱۹۲-۱۹۳: احمد عبدالمجید، صاعق البارود، ص ۴۴.

ههروهها ئامۆژگاری دهسهلاتدارانی عهربههیشی کرد که له شه‌ری ئیسرائیل خۆیان بپاریزن، له‌به‌رئه‌وه‌ی ده‌یزانی سه‌رناکه‌ون^(٤١١).

هه‌رچه‌نده‌ ئه‌و سه‌رده‌مه‌ سه‌رکردایه‌تی کو‌رد که‌وتبووه‌ نێو هه‌لوێسته‌تی‌کی دژوار له‌و پێوه‌ندیانه‌دا، له‌به‌رئه‌وه‌ی هه‌ریه‌که‌ له‌لایه‌نی عه‌ره‌بی و ئیسرائیلی ده‌یانویست وه‌کو دارده‌سته‌تیک به‌کاریان به‌یتن له‌ دژی ئه‌ویدیکه‌یان، به‌لام نه‌که‌وته ژێر کاریگه‌ری هه‌چ لایه‌کیان بۆ چوونه‌ نێو ململانی نێوانیان.

له‌ نیسانی ١٩٦٨یشدا مسته‌فا بارزانی له‌سه‌ر داوا‌ی حوکه‌مه‌تی ته‌له‌بیپ گه‌یشه‌ ئیسرائیل و ژۆر به‌ گه‌رمی له‌لایه‌ن سه‌رۆکی ولات و سه‌رۆکی حوکه‌مات و وه‌زیری به‌رگری و وه‌زیری ده‌ره‌وه‌و سه‌رۆکی ده‌زگای هه‌والگری (مۆساد) و به‌رپرسانی دیکه‌وه‌ پێشوازی کراو به‌ئێنی هاوکاری زیاتری پێدرا^(٤١٢). ئه‌وه‌ش ئه‌وه‌ ده‌رده‌خات که‌ هه‌ردوو لایه‌ن تا راده‌یه‌کی ژۆر گرنگیان به‌ پێوه‌ندییه‌کانیان داوه‌ له‌گه‌ڵ یه‌کترو هه‌ردوولاشیان پێویستی ژۆریان به‌یه‌کتربووه‌، ئه‌گینا له‌سه‌ر ئه‌و ئاسته‌ بالا‌یه‌ کۆنه‌ده‌بوونه‌وه‌. له‌کاتی گه‌فتوگۆکانی سا‌لی ١٩٧٠ی نێوان رژیمی به‌عس و سه‌رکردایه‌تی شو‌رشی کوردستانیشدا، مسته‌فا بارزانی نامه‌یه‌کی بۆ کاربه‌ده‌ستانی ئیسرائیل نارو ئیایدا وای پێشبینی کردبوو که‌ رێککه‌وتنێکی گه‌وره‌ نایه‌ته‌دی و به‌رانه‌ر گه‌فتوگۆکان د‌ل‌خۆش نه‌بوو^(٤١٣) ئه‌وه‌ش دووربینیی و دی‌پلوما‌سییه‌تی مسته‌فا بارزانی ده‌رده‌خات که‌ به‌هۆی

(٤١١) بۆ زانیاری زیاتر ب‌ه‌وانه‌: مسعود الباززانی، الباززانی والحركة التحررية الكردية، ج٣،

ص١٩٤؛ جه‌مال نه‌به‌ز، کوردستان و شو‌رشه‌که‌ی، ل٢٢١-٢٢٢.

(٤١٢) بۆ زانیاری زیاتر ب‌ه‌وانه‌: گه‌فتوگۆ له‌گه‌ڵ د‌کتور مه‌حمود عوسمان، رۆژنامه‌ی "نه‌م‌یۆ"،

ژ(٢٩) ٢٠ی ئابی ٢٠٠٣؛ شلومون‌ک‌دی‌م‌ون، س‌پ، ل٤٣ و ٢٠١-٢٠٣: Susan Meiselas

Op.Cit. P262

(٤١٣) شلومون‌ک‌دی‌م‌ون، س‌پ، ل٢٤٥.

بیمتمانہ ہی بہ رانبر حوکمہ تی عیراق لہ کاتی ناگرہ ست و گفتوگوشدا نہ یویستوہ دستبہرداری دؤستانی دہرہ وہی بیت کہ لہ کاتی شہر دا ہا و کاریان کردوہ .

دوای راگہ یاندنی بہ یاننامہ ی ۱۱ی مارتیش پیوہندی نیوان جولانہ وہی رزگاریخوای کوردستان و حوکمہ تی ئیسرائیل مایہ وہ^(۴۱۴) لہ گہ لّ نہ وہش لہ لیدوانیکدا دہربارہ ی ہہ لوئستی کورد بہ رانبر خہ باتی چہ کدارانہ ی فہلہ ستین، مستہ فا بارزانی پشگیری خوی راگہ یاندو دہربارہ ی چوونہ ناوہ وہی عیراقیش بؤ نیو ہر یہ کیتیہ کی عہرہ بی روونیکردہ وہ کہ وا گہ لی کورد پالپشتی ہر یہ کیتیہ کی عہرہ بی دہکات، نہ گہر بہ رزہ وہندی نہ تہ وہی کوردی تیدا پارینزاو بیت^(۴۱۵) بیگومان مستہ فا بارزانی دہیزانی ہیچ یہ کیتیہ کی عہرہ بی بہ رزہ وہندی کوردی تیدا نہ بوہو نابیت بؤیہ بہ و شیوہ یہ ہہ لوئستی دہرہ پرہوہ و یستوویہ تی ہاوسہ نگی رابگریٹ لہ پیوہندیہ کانیدا لہ گہ لّ ولاتانی عہرہ بی و حوکمہ تی ئیسرائیل بہ ہوی نہ و ہولہ پیلانگتیریہ ی کہ لہ ۲۹ی نہ یلولی ۱۹۷۱ لہ لایہ ن رژیعی عیراقہ وہ دژی مستہ فا بارزانی نہ نجامدرا، پیوہندی نیوان جولانہ وہی سیاسی کوردو کاربہ دہستانی ئیسرائیل تہ کان و بہرہ و پیشچوونی زیاتری بہ خویہ وہ بینی . نیوارہ ی ہہ مان رژییش شانیدیکی ئیسرائیل سہردانی مستہ فا بارزانیان کرد . لہ و روانگہ یہ شہ وہ کہ روودا وہ کہ گرژی لہ نیوان رژیعی عیراق و سہرکردایہ تی بزووتنہ وہی رزگاریخوای کوردستان دروست کردبوو، بؤیہ حوکمہ تی ئیسرائیل روودا وہ کہ یان پیخوشبوو^(۴۱۶)

(۴۱۴) دیدار لہ گہ لّ حبیب محمہ د کہریم، ہاوینہ ہہ واری شہ قلاوہ، ۲۷/۷/۲۰۰۴ .

(۴۱۵) بیوانہ : وزارة الاعلام، اعیاد السلام، ص ۳۳ .

(۴۱۶) گفتوگو لہ گہ لّ دکتور مہ حمود عوسمان، رژینامہ ی "نہ مرؤ"، ژ (۲۹)، ۲۰ی نابی ۲۰۰۳ .

کۆمهکییهکانی ئیسرائیل بهردهوامبوون، بهپیتی ئهوانیانیه ههوالگریبانهش که ئهیلولی ١٩٧٢ له رۆژنامهی (واشنتۆن پۆست)ی ئهمهریکی بڵاوکرایهوه، مانگانه نێردراویکی تهلهبیب له رێگهی ئێرانهوه دههاته کوردستان و برێک پارهی وهک یارمهتی به جوولانهوهی کورد دهبهخشی ^(٤١٧)

سههرهپای بهخشینی کۆمهک لهلایهن ئیسرائیلهوه، سهردان و هاتووچۆی نیوان ههردوولاش درێژهی ههبوو و لهو میانیهدا له ئهیلولی ١٩٧٣ ^(*) مستهفا بارزانی بۆ جاری دووهم سهردانی ئیسرائیلی کردو پێشوازییهکی گهرمی لێکراو لهگهڵ سهروکی حوکمهت و وهزیری دهروهوه وهزیری بهرگری کۆبووهوه ههروێشدا مستهفا بارزانی جهختی کردهوه و داوی لێکردن که رۆژێک له رۆژان وازی لێنههێنن، له ههمان کاتیشدا کاربهدهستانی ئهوانه بپوایان وابوو که ههروکاتێک ئهوان پتیوستییان به یارمهتی کورد ههیهت رتهتی ناکهنهوه ^(٤١٨)

وهک پێشتر باسمانکرد بهر له راگهیاندنی بهیاننامهی ١١ی مارتی ١٩٧٠ مستهفا بارزانی بێتمان بهووه بهرانبهر رژیمی بهعس. داوی راگهیاندنی بهیاننامهکesh بههۆی ئهنجامدانی چهندین ههولێ پیلانگێڕیی و شهپانگێژی لهلایهن بهعس بۆ تێکدانی بارودۆخی ئاشتی، وهک تهقهکردن له بارهگای پارتی دیموکراتی کوردستان له پارێزگای موسڵ له نیسانی ١٩٧٠ و تهقهکردن له

(٤١٧) شلومه نکدیعمون، س.پ. ل ١١٢-١١٣؛ احمد عبدالمجید، الدور السري الاسرائيلي في دعم المتمردين الاكراد ما قبل اتفاقية ١٩٧٥ وما بعدها، الحلقة الاخيرة، "التضامن" (مجلة العرب من المحيط الى الخليج)، ع (٣١٠)، ٢٠/٣/١٩٨٩.

(*) دکتۆر مهحمود عوسمان له گفتوگۆیدا لهگهڵ رۆژنامهی "نهمرو"، ژ (٢٩)، ٢٠ ئابی ٢٠٠٣ ئاماژه بهوه دهکات که سهردانی دووهم جاری مستهفا بارزانی بۆ ئیسرائیل له سالی ١٩٧٢ دابوو.

(٤١٨) شلومونکدیعمون، س.پ، ل ٢٧٤.

ئۆتۆمبىلى ئىدرىس بارزانى لە بەغدا لە رێکەوتى ١ى كانونى يەكەمى ١٩٧٠ و دووجار ھەڵدان بۆ لەناوبردنى مستەفا بارزانى لە ٢٩ى ئەيلولى ١٩٧١ و ٥ى تەموزى ١٩٧٢ و ھەروەھا کوشتن و دەسگیرکردن و راگواستنى کوردان و ھێرش کردنە سەر چەند ناوچەيەکی کوردستان.. ھتد^(*)، ھېچ رێگەيەك لەبەردەم مستەفا بارزانیدا نەمايەو تەنھا رووکردنە دەرەو نەبێت بۆ بەدەستھێنانى پشگيرى و يارمەتى لەپێناوى خۆقايم و ئامادەکردن بۆ بەرگرى لە بەرانبەر ئەگەرى دەسپێکردنەوھى شەپ لەگەڵ حوکمەتى عێراقدا، ھەرچەندە سەرکردايەتى جوولانەوھى کورد ھەميشە لەگەڵ ناستیدا بوونە و ھەرگیز دەسپێشخەرى شەپيان نەکردووە، چ لەکاتى ناستیدا بووبێت يا ئالۆزى بارودۆخ، ئەگەر ھەلێكى لەباريش ھەلکەوتبى ھەوليان نەداوە بيقۆزنەو بۆ ھێرش بردنە سەر دوژمنەکانيان. بۆ نمونە کە ٦ى تشرینی يەكەمى ١٩٧٣ شەپ لە نێوان عەرەب و ئیسرائیل ھەلگیرساو رژیمی عێراقیش بریاریدا ھێزەکانى بنیریت بۆ ھاوبەشى کردن لە شەپکە^(١٩)، ئەوکاتە ھەلێكى لەبار بۆ بزووتنەوھى رزگاربخوازی کوردستان رەخسا کە ھێرش بکاتە سەر سوپای عێراق لەکاتیگدا نێوانیان زۆر گرژیبوو، بەلام نەک ھەر ئەوھى نەکرد، بەلکو مستەفا بارزانى بریاریدا ھەموو چالاکییەکانى جوولانەوھى کورد دژی حوکمەتى بەعس رابگریت^(٢٠) لەھەمان کاتیشدا ئامادەيى خۆى نیشاندا کە شاندىک بۆ گەفتوگۆ بنیریتە بەغدا، بەلام رژیمی عێراق وەلامى نەدایەو^(٢١)

(*) لە تەوھرى يەكەم و دووھى بەشى سێيەمى باسەكەمان بەفراوانى لەو بابەتە دواوين.

(١٩) المركز العربي للدراسات الاستراتيجية، دور الجيش العراقي في حرب تشرين ١٩٧٣،

ص ٤٣.

(٢٠) دیدار لەگەڵ دکتۆر شەفیق قەزاز، ھەولێر، ٨/٥/٢٠٠٣.

(٢١) کرىس کۆچىرا، س پ، ل ٤٤٣.

شایانی باسه له وکاته دا ئیسرائیل داوای له سه رکردایه تی کورد کردبوو که له رێگه ی نه نجامدانی هه ر جوۆره چالاکییه که وه بێت هه ولێده ن سوپای عێراق خه ریک بکه ن، به لām سه رکردایه تی کورد هه یچ هه نگاوێکی له و باره یه وه نه هاویشته ^(٤٢٢). نه وه له وێسته ش نه بووه هۆی نه وه ی که پێوه ندیی نێوان جوولانه وه ی رزگارێخوازی کوردستان و حوکمه تی ئیسرائیل تێک بجێت، به لکو به پێچه وانه وه پێوه ندیه که تا نسکۆی شۆرش له مارتی ١٩٧٥ هه ر مایه وه ^(٤٢٣)، به لām هه روه ک دکتۆر مه حمود عوسمان ده لێت: له مانگی مارتی ١٩٧٥ "نه گه ر به (مایکرو سکۆب)یش به دوا ی ئێرانی و ئیسرا ئیلی و نه مه ریکی دا گه رابای له کوردستاندا هه یچ یه کێکته نه ده دۆزییه وه و دیار نه مان و وونبوون!" ^(٤٢٤)، بۆیه ده توانین بڵێن ئیسرا ئیلیش به شیوه یه ک له شیوه کان لایه نێکی به شداربووی نه و پیلانه بوو که به پێی رێککه وتنامه ی جه زانیری سا لی ١٩٧٥ دژی کورد نه نجامدرا.

(٤٢٢) شلومونگدیمون، س پ، ل ٢٧٦. ده بێ نه وه ش بگوترێ، راپۆرتی پایک ئاماژه ی به وه داوه، له تشرینی یه که می ١٩٧٢ دا مسته فا بارزانی ویستویه تی هێرش بکاته سه ر سوپای عێراق، به لām ولاته یه کگرتوه کانی نه مه ریکا له رێگه ی نامه یه ک به و شیوه یه ئاگاداری کردۆته وه: ئێمه دووباره ی ئاگه ی نه وه و ئیعتباریش ئاگه یین نه و هێرشه ی به نیازن له سه ر داوای حوکمه تێکی دیکه نه نجامی ده ن، به خێر بۆتان بگه رێته وه، له و رووه شه وه له گه ل هاو په یمانه که مان (ئێران) هاو پاین.

(٤٢٣) دیدار له گه ل حه بیب مه مه د که ریم، هاوینه هه واری شه قلاوه، ٢٠٠٤/٧/٢٧.

(٤٢٤) گفتوگو له گه ل دکتۆر مه حمود عوسمان، رۆژنامه ی "نه مپۆ"، ژ (٢٩)، ٢٠ ی ئابی ٢٠٠٣.

به‌اشي سيّيه‌م

سياسه‌تي رژيمى به‌عس

(۱۱ مارتي ۱۹۷۰ - ۱۱ مارتي ۱۹۷۴)

تەوھرى يەكەم

سیاسەتی رژیمی بە عس

بەرانبەر کورد و ناوچه کانی کوردستان

دەسەلاتدارانی عێراق لە سەرەتای دامەزراندنی دەوڵەتی تازە دروستکراوی عێراقەو، بە پشتبەستن بە پەڕپەروکردنی سیاسەتی (پەرتکەو زالبە)، لە هەموو سەرەدەمیکدا هەولیانداوە گەلی کوردو جوولانەو نازادپخوازەکە ی لە یەکتەر دابڕین و بەشیوازی جیاواز هەریەکەیان لاواز بکەن و لەناویان بەرن.

لە قەڵەمدانی کوردو خاکی کوردستانیش وەک بەشێک لە نەتەوێ عەرەب و خاکی عەرەبی، هەمیشە ئامانجی نەتەو پەرستانی عەرەب بوو لە عێراقدا. بۆ پیکهتانی ئێ و ئامانجەش لە گرتنەبەری جۆرەها سیاسەتی وەک بە عەرەبکردن و راگواستنی کوردو دواتر جینۆسایدو بە بەعسیکردنیش (لەسەر دەمی فەرمانرەوایی بەعسییەکان)، سلێمان نەکردۆتەو.

هاتنی عەرەب بۆ کوردستان ئەگەرچی رەگ و ریشە یەکی قوولی میژوویی هەیه و سەرەتاکی دەگەرپێتەو بۆ هاتنی ئیسلام بۆ ناوچه کە^(٤٢٥)، بەلام لەگەڵ لکاندنی ویلايەتی موسڵ بە عێراقەو، دەسەلاتدارانی عێراق لە پێتئای گۆڕینی پیکهاتە نەتەوێ دانیشتوانی کوردستان بۆ بەرژەوهندی توێژی فەرمانرەوایی

---

(٤٢٥) بۆ زانیاری زیاتر بپروا: شوان عوسمان مستەفا، کوردستان و پڕۆسەی بەئیسلام کردنی کورد (لێکۆڵینەو یەکی میژوویی سیاسییە)، چ، ١، سەنتەری چاپ و پەخشی تەما، سلێمانی، ٢٠٠٢، ل ١٤٤-١٤٨؛ غەفور مەخموری، بە عەرەبکردنی کوردستان، بە عەرەبکردن - مەترسییەکانی - بەرەنگاربوونەو، چ، ١، چاپخانەی دارا، هەولێر، ٢٠٠٢، ل ١١-١٣.

عەرب، بەشیوازیکی دیکە بە عەرەبکردنیان دەستپێکرد. هەر لەسائی (١٩٢٥) هەو، مستەفا عومەری وەزیری ناوخوای ئەو سەردەمە ژمارەیهکی زۆری لە خێزانه کۆچەرەکانی (سمبس)^(*) ی عەرەبی هێنایە دەشتی قەراج^(**) و ژمارەیهکی زۆری لە خێزانه کۆچەرەکانی (تەو جیوری) هێنایە مووسڵ و دەورووبەری^(٤٢٦) دواي ئەوەش بۆ زەمینە خۆشکردنی هێنای ژمارەیهکی دیکە ی عەرەب لە هۆزەکانی (عوبید و جیوری تەو و شەمەر و لەیب و کورەوی و... هتد)، بۆ ناوچه بەپێتەکانی هەولێر و کەرکوک، لە سەردەمە جیاوازهکانی رژیمی پاشایەتیدا چەند پڕۆژەیهکی ئاودێری وەکو پڕۆژەکانی (جەزیرە و حەویجە و قەرەتەپە و کەشکەویل)، بۆ نیشتەجێکردنی ئەو عەرەبانە دامەزرا^(٤٢٧)

ناشکرایە دەولەتی نوێی عێراق قەوارەیهکە لەسەر بنچینهی سەتم دامەزڕێندراوە، کە تیايدا چەند گروپێکی جۆراوجۆری نەتینکی و مەزەبی و ئایینی، بێنەوێ هێچ رابردوویهکی پێکەوه ژایانی ئاسوودەیان بوویت، لەناو

(*) سمبس لقیکه لە عەشیرەتی تەو.

(**) دەشتی قەراج: دەشتیکی بەپیت و بەرەکەت و لەبارە بۆ چاندنی دانەوێڵە، کە دەکەوێتە خواووێ رۆژئاوای پارێزگای هەولێر.

(٤٢٦) غەفور مەخموری، س پ، ل ٢٣.

(٤٢٧) بۆ زانیاری زیاتر بپروانه: جزا توفیق طالب، اقلیم کوردستان العراق "دراسة في الجغرافية السياسية"، اطروحة مقدمة الى مجلس كلية العلوم الانسانية كجزء من متطلبات نيل درجة دكتوراه فلسفة في الجغرافية، جامعة السليمانية، ٢٠٠٤، ص ٢٥٠-٢٥٢؛ د. نوري طالباني، منطقة كركوك ومحاولات تغيير واقعها القومي، مط وزارة الثقافة، اربيل، (د.ت)، ص ٤٠-٤٣، د. مكرم الطالباني، نحو حل صحيح للمسألة القومية الكردية في العراق، ص ٣٢٦-٣٢٧؛ د. خليل اسماعيل محمد، مؤشرات سياسة التعريب والتجهر في اقليم كردستان العراق، ط ٢، مط جامعة صلاح الدين، اربيل، ٢٠٠٢، ص ١٤؛ د. خليل اسماعيل محمد، اتجاهات الاستيطان العربي في محافظة نينوى واثره على التكوين القومي للسكان، "مەتین"، ع (١٢٥)، ٢٠٠٢، ص ٩٤.

چوارچینوہ کی دہستگردا کوکراونہ تہوہ و بہ پئی میکانیزمیکی نایہ کسان و نابہ رانبہر، پیکہ وہ ژیانیکی ہاویہ شیان بہ سہردا سہ پیندراوہ. ئہم قہوارہ یہ ش تہنہا لہ ریگہ ی بہ کارہیتانی زہبری ستم و داپلوسین و دیکتاتوربیہ تہوہ دہتوانریت پاریزگاری بکریٹ و رابگریٹ^(٤٢٨) بویہ رووخانی رژیمی پاشاہیہ تی عیراق و ہاتنہ سہرکاری رژیمی کوماری نہک ہر نہ بوہ ہوی نہ مان کہ مہوونہ وہی ہولہ کانی تواندنہ وہ و بہ کارہیتانی توندوتیژی، لہ لایہن دہ سہ لانداری بہ غداوہ دژ بہ گہ لی کورد، بہ لکو لہ سایہ ی سیستمی نویی فرمانبرہ واییدا ئہو ہولانہ زیاتر بوون.

دہبی ئہوہ ش بگوتریٹ کہ قورسای پیپرہ وکردنی ئہو سیاسہ تانہ ش لہ سہرہ تاوہ خرابوہ سہر ناوچہ نہ و تاویہ کانی کوردستان، بہ تابیہ تی ناوچہ کانی کہ رکوک، ہویہ کہشی بوونی بریکی زوری نہوتہ لہ ویندا. بہ پئی ئامارہ ی ئامارہ کانیش دہرکہ وتوہ کہ: "یہ دہگی چہ سپاوی چالہ نہوتیہ کانی کہ رکوک (٧٨-٩٨٪) ی یہ دہگی نہوتی ہریمی کوردستان پیکدہ ہیتیت، لیکن لینہ وہ نوییہ کانیش ئہوہ یان دہرختوہ کہ پتر لہ نیوہ ی یہ دہگی نہوتی عیراقیش لہ کوردستانی عیراقدا یہ"^(٤٢٩)

(عہ بدولکہ ریم قاسم)یش وک یہ کہم سہرؤک کوماری عیراق لہ ئاوہ ی فرمانبرہ وایہ تیہ کہیدا (١٩٥٨-١٩٦٣) بؤ پیپرہ وکردنی سیاسہ تہ چہوتہ کہ ی بہ رانبہر نہتہ وہی کورد، سہرہ تا شاری کہ رکوکی بہ ئامانج گرت. ئہوہ بو لہ ١٥ تہ مموزی ١٩٥٩ دا چہند یہ کہ یہ کی سہریازی لہ بہ غداوہ ہیتایہ ئہو شارہ و

(٤٢٨) رہ فیک سابیر، نیمپریاتوریای لم (دہبارہ ی ئیسلام، خیل و ناسیونالیزم)، چ ١، سوئد، ١٩٨٨، ل ٢٠٥.

(٤٢٩) محمہد سہعید سوئی، پاریزگای کہ رکوک لہ ناو پاکتا وکردنی رہ گہ زبیدا، چاپخانہ ی بہرہم، سلیمانی، ٢٠٠٢، ل ١٧٧.

کۆمه‌لیک کاری ناپه‌وایان نه‌نجامدا که تا ئێستاش شوێنه‌واری نیگه‌تیفانه‌ی به‌سه‌ر که‌رکوک و ناوچه‌که‌دا ماوه‌ته‌وه^(٤٣٠) پاشان ده‌ستیکرد به‌پاگواستنی خه‌لکی گونده‌کانی ده‌وروبه‌ری که‌رکوک و ده‌شتی قه‌راج، هێنانی عه‌ره‌ب بۆ شوێنی نه‌وان^(٤٣١). نه‌وه‌ش پێچه‌وانه‌ی به‌ندی (٩)ی جاپی گه‌ردوونی مافی مرۆفه‌ که‌ رێگه‌ ده‌گه‌رێت له‌ ده‌ستگیرکردن و ده‌ستبه‌سه‌رکردن و دوورخستنه‌وه‌ی مرۆفه‌ به‌شیوه‌یه‌کی ره‌مه‌کی^(٤٣٢).

هه‌ر له‌ و سه‌رده‌مه‌دا نه‌و ناوچه‌نه‌ی ده‌که‌وێته‌ نێوان زمار-شه‌نگال و سنووری عێراق-سوریا، به‌ عه‌ره‌بکران و خه‌ڵی عه‌ره‌بیان بۆ هه‌تیرا^(٤٣٣) نه‌مانه‌ جگه‌ له‌ وێرانکردنی ده‌یان گوندی کوردستان و کوشتنی ژماره‌یه‌کی زۆر له‌ خه‌لکی سیفی^(٤٣٤).

له‌ ٨ی شوباتی ١٩٦٣شدا، حیزبی به‌عس به‌هاوکاری نه‌فسه‌ره‌ نه‌ته‌وه‌ییه‌کانی عه‌ره‌ب، کوذه‌تایه‌کیان به‌سه‌ر عه‌بدولکه‌ریم قاسم و داروده‌سته‌که‌یدا کردو خۆیان ده‌سه‌لاتیان گه‌سته‌ ده‌ست. له‌مێژووی ده‌وله‌تی

---

(٤٣٠) بۆ زانیاری زیاتر بپروانه: د.نوری طالبانی، منطقه‌ کرکوک ومحاولات تغییر واقعها القومي، ص ٥١-٥٥. د.نوری طالبانی، خطورة سياسة النظام العراقي في منطقة کرکوک على مستقبل کيان العراقي، (www.9neesan.com/docs/doc74.htm)، ٢٥/٨/٢٠٠٤.

(٤٣١) بۆ زانیاری زیاتر بپروانه: غه‌فور مه‌خموری، س پ، ل ٢٧.

(٤٣٢) بپروانه: نه‌ستیتۆی کورد له‌ پاریس، جاپی گه‌ردوونی مافی مرۆفه‌، فه‌ره‌نسا، ١٩٩٢، ل ٥٣.

(٤٣٣) نه‌مین قادر مینه، نه‌منی ستراتیجیی عێراق و سێکوچه‌ی به‌عسیان: ته‌رحیل ته‌عرب ته‌بعیس، چ ٢، له‌ بلاوکراوه‌کانی سه‌نته‌ری لیکۆلینه‌وه‌ی ستراتیجیی کوردستان، سلێمانی، ١٩٩٩، ل ٢٣٧.

(٤٣٤) بپروانه: د.مارف عومه‌ر گۆل، جینۆسایدی گه‌لی کورد له‌به‌ر رۆشنایی یاسای تازه‌ی نێوده‌وله‌تاندا، چ ٢، له‌ بلاوکراوه‌کانی سه‌نته‌ری لیکۆلینه‌وه‌ی ستراتیجیی کوردستان، سلێمانی، ٢٠٠٣، ل ٢١.

عیراقیشدا هیچ رژیمیک هیندهی به عس له ناو هاوکیشه سیاسییه کاندا، (کوردی) بهمه ترسی بۆ سهر دهسه لاتو پاشه پۆژی عیراق نه زانیوه که له سۆنگه ی ئاسایشی ناوخۆوه کوردستانی به یه که مین و گهره ترین مه ترسی زانیوه، بۆیه له پیتناوی به گژداچوونه وه ی ئه و مه ترسییه، له سه رده می یه که م و دووه می دهسه لاتیدا جه نگیکی بیبرانه وه ی بۆ ته فروتوونا کردنی هیزی مۆیسی کورد پیاده کردو به شیوه یه کی سیستماتیکیش که وته ده ستیشان کردو سنووردار کردنی ژماره ی کورد نه ویش به سی ریگای جیاواز، یه که میان به عهره بکردو دووه میان راگواسترو سییه میشیان قهرکردن بوو^(٤٣٥)

گرتنه به ری ئه و سیاسه ته ش، هه لقو لوی هزری ره گه زه رستانه ی (ساطع الحصري) و دامه زرتنه رو بیرۆکه داریژی حیزی به عس (میشیل عه فله ق) بوو. عه فله ق به پتویستی ده زانی بۆ تونده وه ی ئه و که مه نه ته وه بیانه ی له نیو قه واره ی عهره بدا ده ژین، دوو ریگا بگرته به ر، یه که میان به هیمنی په یره و بکریت، به لام درێژه ی پتیدریت، دووه میشیان نه گه ر له به رانبه ر تونده وه به رگریان له خۆیان کرد، زه برو زه نگ به کاربه تریت^(٤٣٦)

به عس له سه رده می یه که می دهسه لاتیدا (سالی ١٩٦٢)، ته نها ٩ مانگ له فه رمانره وایه تی عیراقدا مایه وه. له و ماوه یه شدا به هۆی بیتنه زمونی و بیتوانایی دارایی و سوپاییه که ی، نه یه توانی درێژه به سیاسه تی دژه مۆیسی خۆی بداو شوپرسی رزگاریخوازی کوردستان دامرکیتنه وه. له گه ل ئه وه شدا توانی له و ماوه که مه دا دانیشتوانی گه لیک ناوچه ی کوردستان راگوژیژیت و ناوچه کانیان به عهره ب

(٤٣٥) خه بات عه بدوللا، بنه ما تیقریبه کانی جوگرافیای عه سکه ری کوردستانی باشور، چ ١،

چاپخانه ی تیشک، سلیمانی، ٢٠٠١، ل ١٩٣

(٤٣٦) وه رگریاره له: عه بدوللا که ریم، ره شه با ی ژه هرو ئه نفال، ب ٢، ل ٨.

بکات، گرنګترینیشیان کەرکوک بوو^(٤٣٧)، کە تیایدا هەندێ خێڵی عەرەبی نیشته جێکراو کرێکارانی کوردیش لە ناوچەکانی کەرکوک بۆ سەر ئیش و کاری دیکە گۆیزرانەوێ دەرەوێ شار، ناوچەکش بووێ شێوێ سەربازگەیهک کە بە سەنگەر و پایگای سەربازی تەنرابوو ناوی گوندو گەرە کەکان کرانێ عەرەبی و خێڵێ عەرەبە کۆچەرەکانیش بە بیانویی بەرەنگاربوونەوێ پێشمەرگەیی کورد، پێچەک کران^(٤٣٨)

هەر لەو ماوەیەشدا گوندەکانی قەزای دویزو ناحیەیی سەرگەرپان و قەزای مەخمور (ناحیەیی کەندیئاوێ)، دووچاری هێرش و پەلامار و سیاسەتی بەعەرەبکردنی حوکمەتی بەعس هاتن^(٤٣٩). سەرەپای ئەنجامدانی چەندین تاوانی جینۆساید لە ناوچەکانی دیکەیی کوردستاندا، هەرۆک لە ٩ی حوزەیرانی ١٩٦٣ لە سلێمانی ئەنجامیاندا، کە بە دەیان کەسیان لە پشت حامیەیی ئەو شارە گوللە بارانکرد^(٤٤٠).

(٤٣٧) ئەمین قانەر مینە، س پ، ل ٢٢٨.

(٤٣٨) د. منذر الفضل، حقوق الانسان والتنوع الاثني لسكان كركوك، www.kurdtimes.com/kt-arab/pages/page.dr03.htm، ٢٥/٨/٢٠٠٤.

(٤٣٩) بۆ زانیاری زیاتر بپوانە: ئەمین قانەر مینە، س پ، ل ٢٢٨-٢٣٩؛ د. مارف عومەر گول، جینۆسایدی گەلی کورد...، ل ٢٢؛ محەمەد سەعید سۆفی، پارێزگای کەرکوک لە ناو پاکتاوکردنی رەگەزییدا، ل ١٠٢ و ١١٦ و ١١٨ و ٢٠٩؛ محەمەد سەعید سۆفی، ناحیەیی کەندیئاوێ چۆن سەرەتا بە شێکی لێکرایە (القدس) و دواتر هەمووی تەعریب کرا؟، "ئەنفال" (کۆفارێکی لێکۆلینەوێ دۆکیۆمێنتی یە وەزارەتی مافی مرۆف و ئاواوە ئەنفال دەریدەکات)، (ژ ٣)، سالی سییەم، ٢٠٠٢، ل ٣٨-٤٠؛ غەفور مەخموری، س پ، ل ٢٨-٣٠.

(٤٤٠) بۆ زانیاری زیاتر بپوانە: د. مارف عومەر گول، جینۆسایدی گەلی کورد...، ل ٢١-٢٢، عەبدوللە کەریم مەحمود، رەشەبای ژەهرو ئەنفال، ب ١، چ ١، وەزارەتی رۆشنبیری، سلێمانی، ٢٠٠٢، ل ٢٢٨؛ ٢، ل ٦٤٥-٦٤٧، محەمەد عثممان؛ الاکراڤی العێراق، "دراسات

هەر له ساڵی ١٩٦٢ دا دەسەلاتدارانی بەعس، چەندین تاوانیان نژی کوردە
فەیلیەکان ئەنجامدا، بەتایبەتی ئەوێ بەتاوانی گەرەکی کوردەکان (حی الاکراد)
ناسراوە لە بەغدا کە فەیلیەکانی تێدا نیشتەجێبوون، ھۆبەگەشی ئەوێبوو لەو
سەردەمەدا ئەو گەرەکی پێگەی چالاکییە نیشتمانییەکانی پارتی دیموکراتی
کوردستان و حیزبی شیوعی عێراق بوو ژمارەکی زۆری بازەرگانی کوردیشی تێدا
نیشتەجێبوو، کە لەلایەن رژێمی بەعسەوێ وەک سەرچاوەیەکی ھەرەشە بۆ سەر
دەسەلاتەکی سەیر دەکران^(٤٤١).

لە دووھەمین سەردەمی دەسەلاتیشیدا کە لە ١٧ و ٣٠ تەمموزی ١٩٦٨
دەستپێکرد، حیزبی بەعس بە سوود وەرگرتن لە ئەزموونی سەردەمی یەکەمی،
بە گورپوتینیکی زیاتر بەشیوازکی دیکەوێ ھاتەوێ ناو گورپەپانی مەملەتی

کردیە" (مجلة سنوية تصدر في خمس لغات عن المعهد الكردي-باريس)، ع(٨)، السنة
(١)، ١٩٩٣، ص ٥٩.

(٤٤١) د. منذر الفضل، الكورد الفيليون وحقوقهم في مستقبل العراق،
(www.faylee.info/articles/pages1.htm)، ٢٥/٨/٢٠٠٤. جێی ئاماژە پێدانیشە،
کێشە فەیلیەکان لە عێراقدا کێشە یەکی کۆنە و سەرەتای نیشتەجێبوونیشتیان لە
بەغدا و دەرۆیەری دەگەرێتەوێ بۆ نزیکەی دووسەدە پێش پێکھێنانی دەوڵەتی عێراقی
نۆی، بەلام لەلایەن رژێمە یەک لەدوا یەکی کەوێ ھەمیشە لەپێبەخشیانی رەگەزنامە
عێراقی بێبەشکراون. لە ساڵانی چلەکانیشدا، لە سەردەمی دەسەلاتی رەشید عالی
گەیلانی، بۆ یەکەمین جار فەیلیەکان سووچاری فراوانترین شالۆی راگواستن ھاتوون، بۆ
زانباری زیاتر بێوانە: د.خلیل اسماعیل محمد، منطقة التخصر الحدودية بين العراق
وایران، دراسات في اثر الموقع على التركيب القومي للسكان (د.مط)، اربيل، ١٩٩٧،
ص ٩٠-٩٩؛ عبدالجليل فيلي، اللورد (الكورد) الفيليون في الماضي والحاضر، ط ١، مط
وزارة التربية، اربيل، ١٩٩٩، ص ١٤٤-١٥٣، فابیکان میسیکا- فوانسواز بریە، کوردە
فەیلیەکان بەشیکی زۆری کوردەکانی عێراق پێکدەھێنن: و. تەلا عەبدوللا رەشید،
"کوردستانی نوێ" (رۆژنامە یەکی رۆژانە ی بەکێتی نیشتمانی کوردستان)، ژ (٣٠٤٥)،
٢١/٤/٢٠٠٣.

سیاسی و چه کداری له عێراقدا، که به ئامانجی گۆڕینیکی قوول و بنچینهیی باری نهته وایهتی ناوچهکانی کوردستان، بهتایبهتی کهرکوک، پلانیکی نوئی داپشتبوو. لهسهردهمی دهسهلاتی عوسمانی و رژیمی پاشایهتی عێراقدا، پۆستی سهروکایهتی شارهوانی کهرکوک وهک پۆستیکی گرنگو ههستیاری، بهکهسیک دهسپێردرا که نوینه رایهتی بهشی ههرهزۆری دانیشتهوانهکی بکات، بۆیه به پلهی یهکهم به کوردو ههندی جاریش به تورکمان دهسپێردرا، تا سالی ۱۹۶۸یش هیچ عهرهبیکی نهو پۆستهی پێنیهسپێردرا بوو، بهلام لهو سالهدا (مهزههه تکریتی) وهک یهکهم عهرهب بووه سهروکی شارهوانی کهرکوک، لهو کاتهشهوه بهدریژایی ماوهی دهسهلاتی بهعسییهکان له عێراقدا، نهو پۆسته بۆ عهرهبه بهعسییهکان قۆرخکرا بوو^(۴۴۲). نه مهش بۆ نهوهبوو هیچ کۆسیپیک له بهرده میاندا نه بیته بۆ جێبهجێکردنی پرۆسهی به عهرهبکردن.

له مانگی حوزهیرانی ۱۹۶۹دا، میشیل عهقلهق له وتهیهکیدا نهوهی دهربهری که "بزافی کوردی له ولاتانی عهرهبی و عێراقدا له لایهن کۆلۆنیالیزمهوه بهکاردههێنریت... بهدریژایی چه نندین سهده کوردهکان هاوولاتی عهرهبی موسلمان بوون که هیچ جیاوازییهکیان له گهله عهرهبه موسلمانهکاندا نه بوو، له کاتیکیدا نیشتمانی عهرهبی بریتی بوو له دهولهتیک یان چه ند دهولهتیک عهرهبی ئیسلامی"^(۴۴۳). نه وهش تیپۆلینیکی رهگهزه رستهانه بوو بهمه بهستی توانندهوهی کوردو بنکۆلکردنی جوولانهوهی رزگار یخوای کوردستان.

(۴۴۲) د. نوری طالبانی، منطقه کرکوک ومحاولات تغییر واقعها القومي، ص ۳۰، محهمه د سه عید

سوفی، پارێزگای کهرکوک له ناو پاکتاوکردنی رهگهزه زییدا، ل ۱۷.

(۴۴۳) بپوانه: میشیل عهقل، نقطه البدایه، ط ۲، مط المتوسط، بیروت، ۱۹۷۳، ص ۱۰۶-۱۰۷.

له مانگی ئابو ئیلولیشدا، رژیمی به عس له تۆلهی ئهو شکستانه‌ی که له به رانبر شوپشی کوردستاندا تییکه وتبوو، تاوانیکی گه وره‌ی جینۆسایدی دهره‌ق به خه‌لکی سیقیلی ده‌کان و سوريا ئه‌نجامدا^(۴۴۴).

هه‌ر له مانگی ئیلولدا، نزیکه‌ی (۲۰۰) خانه‌واده‌ی فه‌یلی به‌ره‌و ئێران راگوێزان^(۴۴۵)، به‌بیانوی ئه‌وه‌ی ئه‌وانه‌ بۆ نانه‌وه‌ی ئازاوه‌و یارمه‌تیدانی ده‌زگا هه‌والگریه‌کانی ئێران و ئیسراییل و لاتانی رۆژئاوا، رۆلی (تابووری پینجه‌م!) له‌ناو کۆمه‌لگای عێراقدا ده‌گێپن^(۴۴۶).

له‌ سالی ۱۹۷۰شدا، دوا‌ی راگه‌یاندنی به‌یاننامه‌ی ۱۱ مارت، رژیمی به‌عس له‌ په‌نای بارودۆخی ئاشتییه‌وه‌، سیاسه‌ته‌کانی خۆی به‌رانبر گه‌لی کورد پیاده‌کرد. گفتوگۆو ناشته‌وا‌یشیان له‌گه‌ڵ سه‌رکرده‌یه‌تی شوپشی کوردستان ته‌نیا تاکتیک بوو، تا به‌ ئاسانی ستراتیژییه‌تی خۆیان به‌ ئامانج بگه‌یه‌نن، که‌ ئه‌ویش له‌ ئه‌نجامدانی پیلانگێڕیی دژی سه‌رکرده‌یه‌تی کوردو راگواستنه‌و به‌ به‌عسیکردنی گه‌ل و به‌ عه‌ره‌بکردنی خاکی کوردستان، خۆی ده‌نواند.

له‌ کاتی ئاهه‌نگ گێڕانی راگه‌یاندنی به‌یاننامه‌ی ۱۱ مارت، رۆژنامه‌نووسیکی میسرایی له‌ پارێزگاری که‌رکووکی پرسى بوو: ئایا سه‌رژمێریی^(*) ئه‌نجامده‌ده‌ن؟ ئه‌ویش له‌ وه‌لامدا گوتبووی: هه‌تا کاتی ئه‌و سه‌رژمێرییه‌ دیت، پێکهاته‌ی

(۴۴۴) بگه‌ڕێوه‌ بۆ به‌رایى باسه‌که‌مان.

(۴۴۵) عه‌بدوللا که‌ریم مه‌حمود، ره‌شه‌بای ژه‌هرو ئه‌نقال، ب، ۲، له‌ ۱۳۵.

(۴۴۶) بڕوانه: حیزبی به‌عسی عه‌ره‌بی سۆسیالیست، راپۆرتی ناوه‌ندیی نۆیه‌م کۆنگره‌ی

هه‌ریما‌نه، ل، ۶۱

(*) به‌پێی خالی (۱۴)ی به‌یاننامه‌ی ۱۱ مارت، ده‌بوا‌یه‌ سه‌رژمێرییه‌کی گشتی ئه‌نجام بدریت

بۆ ده‌ستنیشانکردنی سنووری ناوچه‌ی ئۆتۆنۆمی. بڕوانه: پاشکۆی ژ(۱).

دیمۆگرافی کوردستان، دهگۆڕی٢٤٧) بهو شیوه وهلامهش مه بهستی روون و
 ناشکرای به عسی ده رخستبوو، که ئه ویش به ئه نجامه یاندنی پرۆسه ی راگواستنی
 کورد بوو له سه رکاربوواری خاکی خۆیان و هێنانی عه ره ب بۆ شوینی ئه وان.

کورد هه یلییه کانیش، که کیشه که یان له به یاننامه ی ١١ ی مارتدا به
 هه لواسرای مابۆه (٤٤٨)، له پیناوی ناشکراکردنی رازه کانیاو به رچاوخستن و
 چاره سه رکردنی کیشه که یان، رۆژنامه ی (التأخي) یان کوردبووه مینه ریک بۆ
 بلاوکردنه وه ی سکا لانه کانیاو (٤٤٩) ئه و رۆژنامه یه ش له لاپه ره کانیدا پارێزگاری له
 مافی هاوولاتیانی هه یلی ده کردو داوای پیدانی ره گه زنامه ی بۆ ده کردن. ته نانه ت
 له پرۆی یاساییشه وه، باسی رۆلی ره گه زنامه ی له نیوان ده ولته و تاکه که سدا
 ده کرد، بۆ ره وایی داواکارییه کانیشیان، به لگه نامه ی جاپی گه ردوونی مافه کانی
 مروفی، به نمونه ده هینایه وه (٤٥٠)

له ١٦ ی ته مموزی ١٩٧٠ هه د، (ئه نجومه نی سه رکردایه تی شوپش) ی عێراق،
 ده ستووری کاتی نوێ ده رکردو جاریکی دیکه عێراقی به به شیک له نه ته وه ی
 عه ره ب له قه له مدا (٤٥١) ئه و ماده ده ستووریه ش، هه ر له سه ره تای هاتنه سه ر
 کاری رژی می کۆماری له عێراقدا، پرسی ناکۆکی نیوان سه رکردایه تی سیاسیی
 کوردستان و حوکمه ته یه ک له دوایه که کان بووه (٤٥٢)

(٤٤٧) پارتی دیموکراتی کوردستان (سه رکردایه تی کاتی)، س پ، ٦٢

(٤٤٨) بگه رتیه بۆ ته وه ری چواره می به شی یه که می باسه که مان.

(٤٤٩) بپوانه: "التأخي"، ع (٤٥٦)، ١٩٧٠/٦/٧.

(٤٥٠) بپوانه: "حقوقی"، هل استعصت مشکلة الاكراد الفيليين على الحل، "التأخي"، ع (٤٧٠)،

١٩٧٠/٦/٢٤.

(٤٥١) بپوانه: "الوقائع العراقية"، ع (١٩٠٠)، ١٩ تموز ١٩٧٠.

(٤٥٢) بگه رتیه بۆ به رای ی باسه که مان.

چەند مانگیکیش دواى راگەیاندى بەیاننامەى ۱۱ى مارت، رژیمی بەعس بە بیانوی جۆراوجۆر، چەندین کرێکاری کوردی کارگە حوکومییەکانی لەسەر کار لابرد. بۆ نمونە بەپێوەبەری کۆمپانیای رۆنە رووکییەکان، بە بیانوی نەبوونی رەگەزنامەى عێراقی، بە فەرمانیکی کارگێری (٤٠) کرێکاری کوردی لەسەر کار لابرد^(٤٥٣)، هەرچەندە بۆ پشتگیریان، بە کێتی گشتی سەندیکاکانی کرێکاران، یادداشتی ئاراستەى دەزگا پێوەندیدارەکان کرد^(٤٥٤)، بەلام هیچ کاریگەرییەکی بۆ سەر ئەو سیاسەتەى بەعس نەبوو. ئەمەش ئەو دەگەیهنیت کە ئەو رژیمە نەک هەر دژی مافە نەتەوایەتیەکانی کورد بوو، بەلکو تەنانەت دژی ئەوێش بوو کە کرێکارانی ئەو نەتەوایەتییەکانی خۆیاندا کار بۆ بەیداکردنی بژێوی ژیاڵیان بکەن، بە پێچەوانەى خاڵی (٢)ى بەندی (٢١)ى جاپی گەردوونی مافی مۆف، کە جەخت لەسەر مافی ئازادی کارکردنی تاکەکەس لە ولاتەکیدەکات^(٤٥٥).

بەعس، دەویست هەرچۆنێک بێت دواى راگەیاندى بەیاننامەى ۱۱ى مارت، شاری کەرکوک لە ناوچەى ئۆتۆنۆمی دابەڕیت، بۆ ئەوێش دوو رێگای لە بەردەمدا بوو، کە یان دەبوو دەسکاری ئامارە کۆنەکان بکات، یانیش پەلە بکات لە گۆڕینی پێکھاتەى توخمى مۆیى لەو ناوچەیدا. لە هیچ کامیشیان سەلى نەدەکردەو.

بۆ ئەو مەبەستەش، دواى تێپەربوونی ماوەیەکی کەم بەسەر راگەیاندى بەیاننامەى ۱۱ى مارت، بەعس کەوتەخۆ بۆ بەعەرەبکردنی ئەو شارەو هینانی عەشایەری عەرەبی خوارووی عێراق. لەسەرەتاشدا نەخشەى گەرەکیکی نوێیان بۆ کێشان کە هەر زوو جێبەجێیان کردو بەجاریک (٦٠٠) خانوویان لە جێگایەکی

(٤٥٣) "التأخي"، ع (٤٩٣)، ١٩٧٠/٧/٢٣.

(٤٥٤) "التأخي"، ع (٤٩٥)، ١٩٧٠/٧/٢٦.

(٤٥٥) بېوانە: ئەنستیتی کورد لە پارێس، س پ، ل ٧٧.

ستراتیژی و گرنګدا دروستکردو ناوی (حي الكرامة) یان لیتنا، که دهکه ویتته باکووری رۆژه لاتی شاری که رکوک، سەر رینگه ی که رکوک - سلیمانی. بۆ پاراستنیشی، به دووری (۲۰۰) مه تر له و گه ره که، ئوردوگایه کی سهربازیان، بنیاتنا^(۴۵۶) نه وه ش وه که هه ره شه یه ک بوو بۆ چاو ترساندنێ کورد له و شاره. هه روه ها تۆماری ئاماری (۱۹۵۷) ی ناسنامه ی خه لکی که رکوکیان برده به غدا و به و چه شنه ی خۆیان ده یانویست، ده سکارییان کردو گۆرپیان^(۴۵۷). نه وه ش له لایه که وه بۆ نه وه بوو تاوانه کانی خۆیانی پێپه رده پۆش بکه ن، له لایه کی دیکه شه وه لایه نی سیاسیی کورد نه توانی بۆ نه و ئاماره کۆنه بگه ریتته وه و پشستی پێبه ستیت.

هه ر له درێژه ی سیاسه تی راگواستن و ده رکردنی کوردان، له لایه ن رژی می به عسه وه، له ماوه ی نێوان سالانی ۱۹۷۰-۱۹۷۱ دا، به هۆی گرز تر بوونی پێوه ندییه کانی حوکمه تی عێراق و شای ئێرانه وه، نزیکه ی (۷۰) هه زار فه یلی ئاواره ی ئێران کران^(۴۵۸) به و پێدانه گه ی فه یلییه کان له به رچه ند هۆکارێکی سیاسیی و ئایینی و ئابووری، خرابوونه خانه ی (هه ره شه ی ئاسایشی ناوخۆ!)^(۴۵۹) هه ر له سالێ ۱۹۷۱ دا له شاری که رکوک، نه خشه ی (حي المثنی) شیان کیشا، که له (۵۰۰) خانوو پیکهاتبوو له کۆتایی سالێ ۱۹۷۲ و سه ره تایی ۱۹۷۳ دا

(۴۵۶) نه مین قادر مینه، س. پ. ل ۲۴۱ و ۲۴۵-۲۴۶؛ د. نوری طالبانی، منطقه کرکوک ومحاولات

تغییر واقعها القومي، ص ۶۲-۶۳.

(۴۵۷) نه حمده بانیخیلانی، س. پ، ل ۳۱.

(۴۵۸) محمده سه عید سو فی، پارێزگای که رکوک له ناو پاکتاوکردنی ره گه زیددا، ل ۹۷.

(۴۵۹) بۆ زانیاری زیاتر بپروانه: نه وشپروان مسته فا نه مین، په نه گه کان یه کتری نه شکێنن،

ل ۱۱۸؛ د. منذر الفضل، الکورد الفیلیون وحقوقهم في مستقبل العراق.

جیبہ جیکرا. بارودخانہ بہ ناویانگہ کہی کہ رکوکیش تہ نہا (٣) کیلومہ تر لہ و نشینگہ یہ دور بوو^(٤٦٠)

ہر وہا لہ شاروچکہی خانہ قین، کہ سالی ١٩٧١ خویندنگای کوردی کرایہ وہ، رژیمی بہ عس کہوتہ نازاردانی قوتابیانی کوردو فشاریکی زوری خستہ سہر کہ سوکاریان. لہ نہ نجامی نہ و سیاسہ تہ شد، زیاتر لہ (٤٠٠) قوتابی ناچار بوون خویندنگا کوردیہ کانیاں جیبہ یٹن و خویمان لہ خویندنگا عہرہ بیہ کان ناو نووس بکن. ہر لہ بواری خویندندا، بہ شیوہیہ کی گشتی جیاوازیہ کی زوریان لہ نیوان قوتابیانی کوردو عہرہ بدا دہ کرد، بۆ نمونہ لہ نیو نہوانہی بۆ خویندن رہوانہی دہرہ وہی عیراق دہ کران، تہ نیا ٣-٤/یان بہ رہگہ ز کورد بوون^(٤٦١).

لہ سالی ١٩٧٢ شد، رژیمی بہ عس دیسان چہند گہرہ کیکی دیکہی بہ عہرہ بکراوی لہ ناو شاری کہ رکوک دروست کرد. پاشان کہوتہ ہاندان و یارمہ تیدانی چہند دہرہ بہ گیکہی عہرہ ب، بۆ کرینی زہوی و زاری جوتیارو مولکدارانی کورد لہ دہرہ بوری نہ و شازہ. لہ ہمان کاتیشدا ہانی دہرہ بہ گہکانی کوردی دہدا کہ زہوی و زارہ کانیاں بفروشنہ عہرہ بہ کان. لہ نہ نجامی نہ و سیاسہ تہ شد، سہدان خیزانی کورد لہ ناوچہی داودہ و کاکہیی دہرہ دہرکان و عہرہ بیان لہ شویندا نیشتہ جیکرد. لہ وانہ ش گوندہکانی (حہ شیشہ، دلسی گہورہ، دلسی بچوک، رہبعاوا، کۆمبز، گرد رابیہ، سیکانی، کہراکہ، کہریمہ، سہی محمہ د، عہتشانہ، تہل مہ غار، نہرغون، پہنجا علی و حفت تہ غاں)^(٤٦٢)

(٤٦٠) نہمین قادر مینہ، س پ، ل ٢٤٦.

(٤٦١) ژیرارد چالپاند، س پ، ل ٢٩٧.

(٤٦٢) نہمین قادر مینہ، س پ، ل ٢٤١.

په‌په‌ر وکردنی ئه‌و سیاسه‌ته‌ی به‌عس له هاندانی عه‌ره‌ب بۆ زه‌وی کپین و هاندانی کورد بۆ زه‌وی فرۆشتن، له کاتی‌کدا بوو که له ناوچه‌کانی که‌رکوک و خانه‌قین و شه‌نگال، کورد زه‌وی کپینی لی‌قه‌ده‌غه‌کرا بوو ته‌نانه‌ت رێگای ئه‌وه‌شی لی‌گیرا‌بوو که زه‌ویه‌کی نوێی به‌ناوی‌ت^(٤٦٣)

ده‌سه‌لاتدارانی به‌غدا هه‌ر به‌وه نه‌وه‌ستان له رێگای عه‌ره‌به‌کانی عێراقه‌وه، پرۆسه‌ی به‌عه‌ره‌بکردن له کوردستاندا نه‌جام‌ده‌ن، به‌لکو که‌وتنه هاندانی عه‌ره‌بی ولاتانی دیکه‌ی عه‌ره‌بی، بۆ ئه‌وه‌ی بینه عێراق و به‌شیکیان ره‌وانه‌ی کوردستان بکات. بۆ ئه‌وه‌مه‌به‌سته‌ش له ٢٠ی شو‌باتی ١٩٧٢دا، بپاری ژماره‌(٧٦)یان ده‌رکرد، که به‌پیتی ئه‌و بپاره‌ فیزه‌ بۆ هه‌موو ئه‌و عه‌ره‌بانه‌ی ده‌هاتنه عێراق، هه‌لگیرا به‌بی هیچ مه‌رجیکیش مافی مانه‌وه‌یان پێده‌را^(٤٦٤)

له‌پال ئه‌و سیاسه‌ته‌ پاکتاوه ره‌گه‌زیه‌ش، که دوا‌ی راگه‌یاندنی به‌یاننامه‌ی ١١ی مارت، له‌لایه‌ن به‌عسه‌وه ده‌ره‌ق به‌ کورد په‌په‌ر و ده‌کرا، له‌زۆر ناوچه‌ی کوردستاندا، کۆمه‌لانی خه‌لکیان خسته‌بووه‌ نێو زۆر گه‌رفتی ئابووری ئالۆزه‌وه. بۆ نمونه‌ سا‌لی ١٩٧٢وه‌ کێشه‌ی بی‌نه‌وتی له‌ شاری سلێمانی و گه‌لیک شو‌ینی دیکه‌ی کوردستاندا، هێنده‌ خه‌لکی بی‌زار کرد‌بوو، وای له‌ رۆژنامه‌ی "برایه‌تی" کرد که له‌ سه‌روتاریکیدا ئه‌و کێشه‌یه‌ بخاته به‌رچا‌و^(٤٦٥) له‌کاتی‌کدا خاکی کوردستان له‌په‌وی سامانی سروشتیه‌وه به‌تاییه‌تی نه‌وت، زۆر

Nader Entessar, Op.Cit.P75 (٤٦٣)

(٤٦٤) بپوانه: الجمهوریة العراقية، القرارات العامة لمجلس قيادة الثورة (١٩٦٨-١٩٧٧)، المجلد الثاني، ص ٦٣١.

(٤٦٥) بپوانه: رۆژنامه‌ی "برایه‌تی"، ژ(١٣)، ١٩٧٢/١/١٨.

دهوله مهنده، به لام تهواوى ئه و سامانانه له لايهن دهسه لاتدارانى به غداهه به كارده بردرا بيته وهى پيداويستيبه كانى دانىشتوانى پيداين بكن.

له و ياداشته شدا كه پارتى ديموكراتى كوردستان له ٢٨ى تشرينى يه كه مى ١٩٧٢ بۆ سهركردايه تى هه ريمايه تى حيزبى به عسى ناردبوو، ده رده كه ويته كه به گويره ي پلانى سالانه ي نابوورى ده ولته، پشكى پاريزگاكانى هه وليرو دهوكو سليمانى و كهركوكو موسل، ١٧٪ى كووى گشتى پلانه كه بووه و له باشتريه باريشدا ٢٪ زيادى كردوه. ئه و پشكه ش به به راورد له گه ل پشكى پاريزگاكانى ديكه ي عيراق، زۆر كه متر بوو، له به رنه وه ي ريژه ي دانىشتوانى ئه و پينج پاريزگايه ٢٥٪ى تيكراي دانىشتوانى عيراقى پيكنده هيتا^(٤٦٦)

به عس هه ر به وه نه وه ستا له ژيژ ده مامكى ناشتى و له ريگه ي سياسه تى راگواستن و به عه ره بگردنه وه، ستراتيژيبه تى خوى به رانبه ر كورد پياده بكات، به لكو له كوتاييه كانى سالى ١٩٧٢ و سه ره تاى ١٩٧٣ به تهواوى ئه و ده مامكه ي له پووى خوى هه لمالى و له ريگه ي توپباران كردن و شالوى سه ربازييه وه قينى ره گه زبه رستانه ي خوى به رانبه ر خه لكى سيفيلى هه ندى ناوچه ي كوردستان هه لپشت به تايبه تى له ناوچه ي شهنگال، له ئاكاميشدا ويپراي نه وه ي زيانىكى گيانى ومالى زۆر به ر دانىشتوانى ئه م ناوچانه كه وت، به هه زاران كه س بۆ ناوچه كانى ديكه ي كوردستان ئاواره و ده ربه ده ر بوون^(٤٦٧) جيبى ئاماژه پيदानه هه روهك له بروسكه يه كى مه كته بى سياسى (پ.د.ك) كه ٢٦ى نيسانى ١٩٧٣ بۆ لايهن و ده زگا پيوه نديداره كانى ناردبووه، ده رده كه ويته كه رژيمى به عس له دواى

(٤٦٦) منشورات دار التآخي، في سبيل السلم والوحدة الوطنية...، ص ١٦٤.

(٤٦٧) ژيوارد چالياند، س پ، ل ٢٩١-٢٩٢؛ "دهنگوياسى كوردستان"، ژ (٧)، ئاب ١٩٧٣.

راگه یاندنی ١١ی مارتەوێ ژمارەیهکی زۆری له گوندهکانی شهنگال تۆپبارانکردو
سوتاند^(٤٦٨)

له سالی ١٩٧٣ شدا به ههزاران كهس له خهلكی ناوچهكانی كهركوك و
خانهقین و شیخان و ئاكری، له ئهجمای سیاسهتی بهعهره بکردن، ئاواره ی
ناوچهكانی دیکه ی کوردستان بوون^(٤٦٩)

پڕۆسه ی به عه ره بکردن له کۆمپانیای کارگه دهوڵهتییهکانیشدا بهردهوام بوو،
بۆ نمونه له و ماوه یه دا ژماره یهکی زۆری کرێکارانی کۆمپانیای نهوتی که رکوک له
کارهکانیان ده رکران و به سه دان کهسی عه ره بی به عسی له ده ره وه ی که رکوک
هینران و له و کۆمپانیایه دامه زیندرا ن^(٤٧٠) هه ر له که رکوکدا، له کارگه ی کۆکا
کۆلا (پیشه سازی باکوور) (٢٤) عه ره بی به عسی دامه زیندرا ن و له مه سه له ی
پاسه کانی گواسته وه شدا (٢٢) عه ره ب دامه زیندرا ن^(٤٧١) کارگه ی جگه ره ی
هه ولێریش، که سالی ١٩٧٣ تازه خه ریک بوو بکه وێته کار، رژیمی به عس
مووچه خۆرو کرێکاری عه ره بی تیدا دامه زرا ند، له کاتیکدا به هه زاران کهس له
خه لکی ناوچه ی هه ولێر بیکار بوون و له بارودۆخیکی ئابووری ناله باردا،
ده ژیان^(٤٧٢)

(٤٦٨) بۆ زانیاری زیاتر بپروانه: پاشکوی ژ(٣).

(٤٦٩) بۆ زانیاری زیاتر بپروانه: ژیرارد چالیاند، س پ، ل ٢٩٢.

(٤٧٠) بۆ زانیاری زیاتر بپروانه: ئەمین قادر مینه، س پ، ل ٢٤٢: "ده نگوباسی کوردستان"،
ژ(١٧)، ئاب ١٩٧٣.

(٤٧١) بۆ زانیاری زیاتر بپروانه: "ده نگوباسی کوردستان"، ژ(١٥)، حوزه یران ١٩٧٣.

(٤٧٢) بۆ زانیاری زیاتر بپروانه: "ده نگوباسی کوردستان"، ژ(١٧)، ئاب ١٩٧٣.

کاتیکیش سه بارهت به پاستیی ده رکردنی کریکاره کورده کانی کومپانیای نهوتی که رکوک، له شوباتی ۱۹۷۴ له بولگاریادا، پرسپاریکیان ئارپاسته ی به پرسپیکیی بالای به عس کرد، به پرسه که زۆر به پاشکاوانه وه لایمی دایه وه و گوتی: "ئیمه له بهر نهوتی که رکوک ئاماده یین نه که ته نیا کریکاره کورده کانی کومپانیای نهوتی که رکوک، به لکو هه موو کوردی که رکوک ده رکه یین" (۴۷۲)

له وانهی باسکران، ئه وه مان بقوون ده بیته وه، که سیاسه تی رژیمی به عس به رانه ر کورد و ناوچه کانی کوردستان سیاسه تیکی ره گه زیه رستانه ی دور له هه موو به هایه کی مرقی بووه. هه ولای گورپینی مۆرکی ناوچه و شاره کانی کوردستان ناوه رۆکی راسته قینه ی هه موو نه خشه و پلانه کانیا ن بووه.

---

(۴۷۳) پروانه: د. ئازاد نه قشبه ندی، کاریگه ری نهوتی که رکوک له سه ر راگو یزانی کورد، "سه نته ری برایه تی" (گوفاریکی زانستی وه رزییه)، ژ(۲۰)، هاوینی ۲۰۰۱، ل ۲۹.

تەوھری دووھم :

سیاسەتی رژیمی بە عس بەرانبەر پارتی دیموکراتی کوردستان

بە عسییەکان لە بەرانبەر نەیارانیان سیاسەتیکیان پەپەرە دەکرد، کە ھەرکاتیک نەیانئوانییا ئەو ھێزە نەیارە لە رێگەی زەبرو زەنگەوێ لەناوبەرن، ئەوا ھەولیان دەدا بە بەکارھێنانی شتواری دیکە کۆنترۆلی بکەن. لە بەرانبەر شۆڕشی کوردستانیشدا ھەروایان کرد دوا ئەوێ ھەموو توانای سەربازی خۆیان تەرخانکرد بۆ سەرکۆتکردنی، بەلام بەھۆی شکستەکانیان بێئومێد بوون و ھەولیاندا لەرێگەی خوولقاندنی بارودۆخی ئاگرپەستو ئاشتییەو، شۆڕشەکە لەناوبەرن و ھەرامەکانیان بەئێنەدی.

مستەفا بارزانییش ئەو راستییە دەزانی کە بە عس دەپەرێ لەژێر پەردەیی ئاشتییەو شەپری کورد بکات، ھەر بۆیە شەوی ١٠/١١ی مارتی ١٩٧٠ کە گفتوگۆکانیان لەگەڵ رژیمی بە عس بە نەجام گەیشت، لە کۆبوونەوێکی تاییبیدا لەگەڵ سەرکردایەتی پارتی دیموکراتی کوردستان گوتبووی: "تانیستا ئێمە شەپری ئاشکرمان دەکرد لەگەڵ رژیم، فڕۆکەیان، تۆپخانەیان، تانکەکانیان ھەمووی دیاربوو لەبەرچاو بوو، لەمەودوا شەپری سەختیمان لەپێشە، بەلام نایبینین و گۆشمان لێی نابێ، نەفڕۆکەیان دەبینین، نەتانکەکانیان، نەتۆپخانەیان، بەلام شەپری ئێستایان زۆر کاریگەرتر دەبێت، لەبەرئەو دەبێ زۆر وەریابین و ھەرگیز ئەوانە جیگەی بێوانین"^(٤٧٤).

(٤٧٤) دیدار لەگەڵ مەسعود بارزانی، ھاوینە ھەواری سەری رەش، ٢٢/٦/٢٠٠٣.

سەرەپای بڕوانەبوونی بە بەعسییەکان، مستەفا بارزانی هەستی بەوەش کردبوو کە مامەڵە کردن لەگەڵ بارودۆخی نوێی ئەوکاتە، کاریکی ئاسان نەبێ، بۆیە پێی وابوو: "زۆر ئاسانترە بۆ سەرکردەیهك بتوانی سەرکردایەتی میلله تێك بکات لەکاتی شەپدا تاوەکو لەکاتی ناستیدا. هەرۆهە زۆر ئاسانترە سەرکەوتن لە شەپێکدا بە دەست بێ تاوەکو لە پەرەسەندنێکدا"^(٤٧٥) ئەو قسانە ی مستەفا بارزانییش ئەوە دەگەیەنێ، کە هیچ کاتێک بڕوای بەداگیرکەرانی نەتەوێکی نەبوو، لەبەرئەوەی دەیزانی کە پرسێ ناستی لای ئەوان تاکتیکە و ستراتیژەکەیان شتیکی دیکیە.

هەر بەهۆی ئەو دووربینی و بێبرواییەشی بوو بەرانبەر بەعسییەکان، مستەفا بارزانی بۆ تاکە جاریکیش ناوچەکی خۆی جێنەهێشت و نەڕۆیشتە بەغداو شارەکانی دیکی عێراق بۆ گفتوگۆکردن لەگەڵ فەرمانرەوایی بەعس چ لە ماوەی گفتوگۆکاندا یاخود دواي راگەیانندی بەیاننامە ی ١١ی مارت، بەلکو هەر نوێنەرانی ئەوان دەهاتن بۆ لای ئەو بارەگای سەرکردایەتی شوێنە کوردستان^(٤٧٦) ئەوەش لەپاڵ بێبرواییەکی ئەوە دەگەیەنێ کە مستەفا بارزانی هەرگیز خۆی و بزوتنەوێ رزگاربخوێ کوردی بە کەمتر نەزانێوە لە دوژمنانی بەسەریدا سەپاندوون کە بە چاویکی گەورە سەیری بکەن.

زۆری نەبرد ئەوەی مستەفا بارزانی پێشبینی دەکرد رویدا، راستەوخۆ دواي راگەیانندی بەیاننامە ی ١١ی مارت، چەندین کاری تێکدەرانی نەجەمەدرا. لەوانەش هاوێشتنی نارنجۆکێک بوو بۆ قوتابخانەیهکی کچان لە سلێمانی رۆژی ١٤ی مارت ١٩٧٠، کە مەسعود بارزانی پێی وایە ئەو کارە لەلایەن چەند کەسیکی سەر بە

(٤٧٥) د. بورهان یاسین، س پ، ل ١١٤-١١٥.

(٤٧٦) ئەحمەد بانێخیلانی، س پ، ل ٣٠٩.

(نوشیروان مستهفا ئەمین) هوه ئەنجامدراوه، هەربۆیەش ئەوکاتە رایکرد بۆ ئەمسا^(٤٧٧). کەچی نوشیروان مستهفا ئەمین دەلێت: ئەو کارە بەعسییەکان بۆ لەکەدارکردنی ئێمە (واتە بۆی برابرم ئەحمەد - جەلال تالەبانی / "م.س") ئەنجامیاندا. دەربارەوی رۆیشتنیشی بۆ دەرەوهی ولات، نوشیروان دەلێت: هەرچەندە دواى ئەو رووداوه ماوهیهک لە کوردستان ماومەتەوه و ماوهیهکیش لەو ناوچانەى باره‌گای سەرکردایەتی مستهفا بارزانی لێبوو ژیانم بردۆتە سەر، جارێکیش لەگەڵ هەفالانم بەسەردان چوومەتە لای ئیدریس بارزانی، بەلام دواجار بپارمدا بۆ تەواوکردنی خۆیندن بچمە دەرەوهی ولات^(٤٧٨). تا ئێستاش لەلایەن هیچ سەرچاوه‌یه‌کی بێلایەنەوه زانیاری دەربارەوی ئەنجامدەرانى ئەو تاوانە بۆلۆنەکراوەتەوه.

لە ١٢ی نیسانی ١٩٧٠شدا چەند کرێگرته‌یه‌کی کورد بە هاندانی ئەفسەرە هەوالگرییەکانی بەعس، دەستدریژیان کردە سەر باره‌گای لقی ١ی پارێی دیموکراتی کوردستان لە موسڵ کە بوو هۆی کوژانی پێشمەرگەیه‌ک و برینداربوونی دووانی دیکە^(٤٧٩) هەرچەندە (ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆرش) عێراق لەدانیشتنی ٢٩ی نیساندا، بپاری لەسەر پێکهێنانی لیژنەیه‌کی دادگاییکردن دا، بۆ لێکۆڵینه‌وه لەو رووداوه^(٤٨٠)، بەلام لەراستییدا دژی دەستدریژکاران هیچ کاریکیان نەکرد.^(٤٨١)

(٤٧٧) دیدار لەگەڵ مەسعود بارزانی، هاوینه‌ه‌واری سەری رەش، ٢٢/٦/٢٠٠٣.

(٤٧٨) دیدار لە گەڵ نوشیروان مستهفا ئەمین، سلێمانی، ٥/١١/٢٠٠٢. بۆ زانیاری زیاتر

بپروانه: نوشیروان مستهفا ئەمین، پەنجەکان یەکتێی ئەشکێنن، ل ١٠٤-١٠٦.

(٤٧٩) مەسعود البارزانی، البارزانی والحركة التحررية الكردية، ج ٣، ص ٢٤٩.

(٤٨٠) بپروانه: "الوقائع العراقية"، ع (١٨٧٤)، ٢/٥/١٩٧٠.

(٤٨١) مەسعود البارزانی، البارزانی والحركة التحررية الكردية، ج ٣، ص ٢٤٩.

ئەو کردەوانەش دەسپێکی هەولە پیلانگیرییەکانی فەرمانڕەوایانی بەغدا بوو
 دژی بزوووتنەوێ رزگاریخوازی کوردستان که لەژێر بەردەوی ئاشتییەوێ ئەنجامیان
 دەدا. لەوێش زیاتر نەیان توانی چیدیەکە درێژە بە دیپلۆماسییەتی خۆیان بدەن بۆ
 شارەدەنەوێ نیازه خراپەکانیان بەرانبەر بە سەرکردایەتی جوولانەوێ کورد.
 ئەوێ بوو هەر لە مانگی نیسانی ١٩٧٠دا لەزاری ئەندامییکی سەرکردایەتی هەریمی
 بەعسەوێ ئاشکریان کرد که دەیانەوێ بەهۆی بەیاننامە ١١ی مارتەوێ مستەفا
 بارزانی بێهێزیکەن^(٤٨٢).

جێی ئاماژە پێدانە، رژیمی عێراق هەر بە هەبەستی لاوازکردنی جوولانەوێ
 رزگاریخوازی کورد دەبویست درزو کەلێن لەنێوان سەرکردایەتی ئەو جوولانەوێ و
 جەماوەر دروست بکات. ئاشکرا بوونی ئەو نیازهش هەمووی دوو هەفتە بەسەر
 راگەیانندی بەیاننامە ١١ی مارت تێنەپەڕیبوو، که لەزاری گەورە
 بەرپرستیکیانەوێ رایانگەیاندا، رهوشی ئاشتی توانای کەنارگیرکردنی مستەفا
 بارزانی لە جەماوەر بەرجەستە دەکات^(٤٨٣) ئەو هەلۆیستە ١١ی بەعسێش لەوێ
 سەرچاوەی گرتبوو، که ترسیکی گەورە ١١ی لەو پشتگیری جەماوەرییە شۆڕشی
 کورد هەیبوو، پەیدا کردبوو. تەنانەت جەماوەری عەرەبییش لە عێراقدا چاویان
 بپێبوو رابەراییەتی بزوووتنەوێ ئازادیخوازی کوردستان بۆ سووککردن و لابردنی
 دەسلەلاتی رەهای بەعس لەسەریان. هەر ئەو ترسەش بوو وایکرد فەرمانڕەوایانی
 بەغدا لە ئاھەنگەکانی یەکی ئایاری ١٩٧٠دا، بە بۆنەی جەژنی کرێکارانی
 جیهانەوێ، رێگە بە نوێنەری پارتی دیموکراتی کوردستان نەدەن و تار بخوێنێتەوێ

(٤٨٢) پارتی دیموکراتی کوردستان (سەرکردایەتی کاتی)، س پ، ل ٦١.

(٤٨٣) بڕوانە: منشورات دار التآخي، في سبيل السلم والوحدة الوطنية في سبيل تطبيق اتفاقية

آذار، ط ٢، مط التآخي، بغداد، ١٩٧٣، ص ٧٣.

که نه وهش ده سټپنکی هه وله کانیاں بوو بۆ سنووردانانی پشتگیری جه ماوه ری له (پ.د.ك) (٤٨٤).

له میانى نه و سهردانانه شدا كه سهركردايه تى (پ.د.ك) دواى به ياننامه ى ١١ى مارت بۆ شاره كانى كوردستان برپارى له سهردابوون (*)، له ٢ى حوزه يراندا مه سعود بارزانى له ناو جه ماوه رىكى به فرارواندا له شارى كهركوك، جه ختى له سهر كوردستانىبوونى نه و شاره كرده وه (٤٨٥)، دواى نه وه له ٨ى هه مان مانگدا شاندىكى ده سه لاتدارانى عىراق كه پىكهاتبوو له (سه دام حسين) ى جىگرى سه رۆكى (نه نجومه نى سهركردايه تى شوپش) عىراق و چهند وه زيرىك به ياوه رى هه ندئى له نه ندامانى ليژنه ى ناشتى (**) و سهركردايه تى (پ.د.ك)، به مه به ستى

(٤٨٤) پارتى ديموكراتى كوردستان (سهركردايه تى كاتى)، س پ، ل ٦٢

(*) نه و سهردانانه بۆ شاره كانى كوردستان، له سهر پيشنبارى محهمه د عزيز بوو، تاكو له نزىكه وه له بارودۆخى گشتى جه ماوه ر بگه ن و سياسه تى گشتى پارتىكه شيان بۆ جه ماوه رى كوردستان روون و ناشكرا بگه ن. ديدار له گه ل محهمه د عزيز، هه ولتر، ٢٠٠٤/٩/٣. محهمه د عزيز: سالى ١٩٣٢ له شارى سليمانى له داىك بووه، له سهره تاي شوپشى نه يلوله وه پيشمه رگه بووه و ماوه يه ك به رپرسي كارگيرى ناوچه ى پشده ر بووه، پاشان بۆته به رپرسي كارگيرى له مه كته بى ته نفيزى و مه كته بى سياسى له پال هه ندئ ئيش و كارى ديكه ى حيزبى، وه ك ليپرسراوى ليژنه ى تايبه تى پاراستن. له سالى ١٩٧٣يش تا نسكوى شوپش به رپرسي نووسينگه ى باره گاي مسته فا بارزانى بووه. ديدار له گه ل محهمه د عزيز، هه ولتر، ٢٠٠٤/٩/٣.

(٤٨٥) بۆ زانبارى زياتر بپوانه: مسعود البارزانى، البارزانى والحركة التحررية الكردية، ج ٣، ص ٢٥٠-٢٥١.

(**) ليژنه ى ناشتى: ليژنه يه كى هاوبه شى نىوان رژىمى به عسو و بزوتنه وه ى رزگاريوخواى كوردستان بوو، كه دواى راگه ياندى به ياننامه ى ١١ى مارت به مه به ستى جيبه جىكردى خاله كانى به ياننامه كه له نىوانياندا پىكهاتيندرا بوو. نه ندامانى به عسو پىكهاتبوو له: مورته زا نه لحه ديسى (سه رۆكى ليژنه)، سه عدون غيدان، خاليد عه بدولحه ليم، شوكرى

ئالوگۆپی بیروبۆچوونیان له پیناوه رگرتنی رێکاری پێویست بۆ جێبهجێکردنی به یاننامەی ۱۱ی مارت، روویان کردبووه حاجی ئۆمه ران بۆ دیدەنی مستەفا بارزانی^(۴۸۶)، له ویدا سه دام حسێن لۆمە ی ئه وه لۆیستە ی مه سعود بارزانی کردبوو له مه پ شاری که رکوک و داوایشی کردبوو که له و جۆره بۆنانه دا به رژه وه ندی بالای عێراق! له به رچا و بگیری^(۴۸۷)

پارتی دیموکراتی کوردستانیش به هۆی ئه وه له لومه رجه نوێیه ی دوا ی به یاننامە ی ۱۱ی مارت ها تبوو ه کایه وه، پاش تیپه پبونی نزیکه ی ۴ سال به سه ر کۆنگره ی هه وته می و تیپه پبونی نزیکه ی ۴ مانگ به سه ر راگه یان دنی به یاننامە ی ۱۱ی مارت، له ۱ ته مموزی سالی ۱۹۷۰ دا هه شته مین کۆنگره ی خۆی به ئاماده بوونی ۴۸۸ نه ندام گرێدا، سه ره پای به شداربوونی هه ندی میوان له دانیشتنی کردنه وه ی کۆنگره دا، له وانه نوێنه رانی حیزبی به عس و حیزبی شیوعی عێراق و حیزبی نیشتمانی دیموکراسی و بزوتنه وه ی سۆشالیستی عه ره بی و به ره ی رزگار یخوازی نیشتمانی فه له ستین و حیزبه کوردستانییه کانی دۆستانی (پ.د.ک) و نوێنه رانی کورد له لوبنان و کۆمه له ی خوێندکارانی کورد له ئه وروپا و هه روه ها کامه ران به درخان و چه ندین که سایه تی دیموکراسیخوازو سه ره به خۆ^(۴۸۸)

ئه له ده یسی، ئیسماعیل تایه ئه لئه عیم ی. ئه ندامانی بزوتنه وه ی رزگار یخوازی کوردستانیش بریتی بوون له: مه مه د مه حمود عه بدوله حمان (سامی)، سالح یوسفی، نووری شاوه یس، نافیز جه لال. بپوانه: مسعود البارزانی، البارزانی والحركة التحررية الكردية، ج ۳، ص ۲۴۸.

(۴۸۶) "التأخي"، ع (۴۵۷)، ۱۹۷۰/۶/۸.

(۴۸۷) مسعود البارزانی، البارزانی والحركة التحررية الكردية، ج ۳، ص ۲۵۱.

(۴۸۸) بۆ زانیاری زیاتر بپوانه: حبیب محمد کریم، تأریخ الحزب الديمقراطي الكوردستاني - العراق. ص ۱۱۱ و ۱۱۶-۱۱۷؛ مه مه د مه لا قاسر، خه باتنامه کورته میژووی پارتی و

جىي ئامازە پىدانه كامەران بەدرخان لە رىگاي بەغداوہ بۆ بەشداريىکردن لە رىۋپەرەسمى کردنەوہى كۆنگرەكە ھاتبووہ كوردستان، بەلام لە بەغدا بەعس وەك سەرۆك وڵاتىك بە تەپلۆ و مۇسقىي سۇپاييەوہ پىشوازي لىكرد، كە ئەوہ شيان بۆ ئەوہبوو كامەران بەدرخان بکەنە رکا بەريكى مستەفا بارزاني، كە بەو ئومىدە شيان نەگەيشتن، ناوبراو بۆ ئەوہى بەعس نەيكورژيت، لەريگاي ئىترانەوہ گەپايەوہ فەرەنسايى^(٤٨٩) لە رىۋپەرەسمى کردنەوہى كۆنگرەكەشدا، شاندىكەى حيزبى بەعس كە بەسەرۆكايەتى محەمەد سەليمان (ئەندامى سەرکردايەتى نەتەوہىي) و بە ئەندامىتى ھەريەك لە (كەمال فاخورى و سەمىر ئەلنەجم و سەلاح سالىح) ئامادەببوو^(٤٩٠)، لەويىدا سەرۆكى شاندىكە بەناوى حيزبەكەيەوہ وتاريكى خويندبوو^(٤٩١)، بەلام دواتر لەبەرئەوہى ناوہپۆكى وتارەكەى شاندى حيزبى شىوعى عىراقيان بە سووكايەتى پىكردنى خويان زانيبوو، ھەولياندابوو ھۆلى كۆنگرەكە بەجىيھيئل^(*) لەبەرئەوہى ھەرگيز نەياندەويست ھىچ لايەنىك پىچەوانەى سياسەتى ئەوان بىروپاي خۆى دەرپرېت ياخود رەخنە لە سياسەتەكانيان بگريت.

سەرکردايەتى جوولانەوہى رزگارخوآزى كوردستان ھەر لەسەرەتاوہ لەوہ گەيشتبوون كە بەعس ھەركاتىك ھەلى بۆ بپرەخسىتەوہ، لە بەلئىنەكانى پاشگەز

كەلتورى بارزاني، چ، ٢، چاپخانەى خەبات - دھۆك، ٢٠٠٠، ل. ٧٢-٧٠؛ "برايتى"

(گوفاريكى سياسىي گشتىيە)، ژ(٣)، سالى ١، خ، ٣، سەرەتاى ئابى ١٩٧٠، ل. ٤٠-٢٠.

(٤٨٩) بپوانە: جەمال نەبەز، رۆژانى ئاوارەبىم لە سويسەر، ل. ٧٤.

(٤٩٠) "التاخي"، ع(٤٧٦)، ١ تموز ١٩٧٠.

(٤٩١) دەربارەى وتارەكەى بەعس بپوانە: "التاخي"، ع(٤٧٧)، ٢ تموز ١٩٧٠.

(*) بۆ زانبارى زياتر دەربارەى ئەو بابەتە بگەپتوہ بۆ تەوہرى سىيەمى بەشى دووہمى

باسەكەمان.

ده‌بیته‌وه و شه‌پ دژی گه‌لی کوردو جوولانه‌وه رزگاریخوازه‌که‌ی به‌رپا ده‌کاته‌وه، بۆیه سه‌ره‌پای رێککه‌وتنیشیان له‌گه‌ڵ نه‌و حوکمه‌ته‌، وه‌کو ئاماده‌باشیه‌ک به‌رانبه‌ر نیازه‌کانیان، هی‌زی پێشمه‌رگه‌ی کوردستانیان به‌ ته‌واوی هه‌لنه‌وه‌شاندبۆوه^(٤٩٢)، به‌لکو به‌پێی به‌کێک له‌ خاڵه‌کانی پاشکو نه‌تییه‌که‌ی به‌یاننامه‌ی ١١ی مارت به‌شێک له‌و هی‌زانه‌یان له‌ ژێر ناوی پاسه‌وانی سنوور هی‌شتبۆوه^(٤٩٣). دواتریش له‌ ٣٠ی ته‌مموزی ١٩٧٠دا وه‌زاره‌تی ناوخۆی عێراق ب‌ل‌وێک‌رده‌وه‌ که‌: (ئه‌نجومه‌نی سه‌رک‌دایه‌تی شو‌پ‌ش)ی عێراق به‌ریارد‌وه‌ له‌ سه‌ر جێبه‌جێکردنی یاسای پاسه‌وانی سنوور که‌ مووچه‌ی که‌سانی سه‌ر به‌و هی‌زه‌ له‌ لایه‌ن حوکمه‌ته‌وه‌ ده‌درێت و هه‌مان یاسای پۆلیسی ولایتیش ئه‌یانگرێته‌وه^(٤٩٤).

رفاندن و تیرۆرکردنی نیشتمانپه‌روه‌ران و دۆستانی بزووتنه‌وه‌ی رزگاریخوازی کوردستانیش، سیاسه‌تیکی به‌عسییه‌کان بوو د‌و‌ای راگه‌یاندنی به‌یاننامه‌ی ١١ی مارتیش ده‌ستیان لێهه‌لنه‌گرت، به‌لکو د‌و‌ای ئه‌وه‌ش چه‌ندین که‌سیان شو‌ین‌ب‌ز‌و تیرۆر کرد، ئه‌و سیاسه‌ته‌ش جگه‌ له‌ کوردان، که‌سانی سه‌ر به‌ نه‌ته‌وه‌ جیا‌جیا‌کانی کوردستانی‌شی گرتبۆوه‌ که‌ دۆستایه‌تی و هاوکاری جوولانه‌وه‌ی سیاسی کوردیان ده‌کرد. له‌ به‌رده‌وامی ئه‌و سیاسه‌ته‌شدا شه‌وی ٧/٦ی کانوونی یه‌که‌می ١٩٧٠دا له‌به‌رده‌م هوتلی ئۆپێرا له‌ شاری به‌غدا، بۆسه‌یه‌کیان دانایه‌وه‌و له‌ چه‌ند لایه‌که‌وه‌ ته‌قه‌یان له‌ ئۆتۆمبیلی ئیدریس بارزانی کرد که‌ هه‌ر ئه‌و رۆژه‌ خۆی به‌ ئۆتۆمبیلیکی تر گه‌رابۆوه‌ کوردستان، به‌لام جگه‌ له‌ شو‌فێره‌که‌ دووکه‌سی دیکه‌

(٤٩٢) دیدار له‌گه‌ڵ محمه‌د عه‌زیز، هه‌ولێر، ١٣/١٠/٢٠٠٢.

(٤٩٣) ب‌پ‌و‌انه‌: مسعود الباززانی، الباززانی والحركة التحررية الكردية، ج ٣، ص ٦٢١-٦٢٢.

(٤٩٤) ب‌پ‌و‌انه‌: "هاوکاری"، ژ (٣٠)، ١ی ئابی ١٩٧٠.

له ناو ئۆتۆمبىله كه دا بوون كه ئه وانىش محهمد عه زيزو حه مىد به روارى^(*) بوون كه ئه وهى يه كه ميان يا وه رى ئىدريس بارزانى بوو له سهردانه كه يدا بۆ به غدا له رووداوه كه ش بى زيان بوو، به لام ئه وهى دووه ميان به رىككه وت له ناو ئۆتۆمبىله كه دا بووو له رووداوه كه ش به سهختى بريندار بوو^(٤٩٥)

شايانى باسه ئه رووداوه له كاتىكدا بوو كه ئىدريس بارزانى له كۆتاييه كانى تشرىنى دووه مى ئه و ساله دا بۆ پيرۆزيايى كردنى جه رنى ره مه زان و به مه به ستى پته و كردنى پته و ندى نىوان بزوتنه وهى رزگار يخوازى كوردستان و رژمى به عسو نه هيشتنى كۆسپ و ته گه ره كانى به رده م جيبه جيكردى به ياننامه ي ١١ مارت و ره واندنه وهى كه شى بى پرواى، چووبوو به غداو له گه ل لىپرسراوانى بالاى حوكمه ت كۆبىڤوه^(٤٩٦) به لام له ٦ كانوونى يه كه م له سه ر داواى شىخ بابۆى مامى گه رابۆوه كوردستان^(٤٩٧)

(*) حه مىد به روارى: له سه ره تاى شوڤشى ئه يلوله وه پيشمه رگه بووه و پله ي ئامر به تاليۆنى پيسسپيراوه. داوى به ياننامه ي ١١ مارتىش بۆ ئامر فوجى پاسه وانى سنوور، هه لبژىردرابوو. كاتى كه وتنه وهى ئه رووداوه ش، بۆ كاروبارى پاسه وانى سنوور چووبوو به غدا تا لىستى ناوى ئه و پيشمه رگانه ي كه بۆ پاسه وانى سنوور ده ستنىشان كرابوون، بۆ حوكمه تى عىراق بيات، به لام به وهى رووداوه كه نه يتوانى ئه ركه كانى جيبه جييكات، ته نانه ت به وهى برينه كه شى داوى پىكه پنانى پاسه وانى سنوورى نه يتوانى بچىته سه ر ئه و كارهى بۆى ده ستنىشان كرابوو. واته ر وه ك پادا هشت دانه وه يه ك له ريزى بزوتنه وهى رزگار يخوازى كوردستاندا كرايه ئه ندامى مه كته بى عه سكه رى. تاكو ئىستا له ژياندايه و كارى گه رى برينه كه ي له سه ر ماوه. دىدار له گه ل محهمد عه زىز، هه ولير، ٢٠٠٢/١٠/١٣.

(٤٩٥) دىدار له گه ل محهمد عه زىز، هه ولير، ٢٠٠٢/١٠/١٣.

(٤٩٦) دىدار له گه ل محهمد عه زىز، هه ولير، ٢٠٠٤/٩/٣.

(٤٩٧) مسعود البارزانى، البارزانى والحركة التحررية الكردية، ج ٣، ص ٢٥٧-٢٥٨.

بۆ پەڕدەپۆشکردنی ئەو تاوانەش، دواى رووداوەکە دەسەڵتدارانى عێراق لە ٧ى هەمان مانگدا (فوناد عارف و سەمیر عەزیز ئەلنەجم)یان بەیاهەری محەمەد عەزیز ناردە کوردستان^(٤٩٨) و بەناوی سەرۆک کۆمارو سەدام حسێنەو ناپەزایی خۆیان نیشانداو بەئێنکی زۆریشیاندا بۆ گەپان بەدواى تاوانباران و سزادانیان، ھەروەھا بەو بۆنەییەو نەمەییەکی (سەدام حسێن)یشیان پێشکەشی مستەفا بارزانی کرد. دواتریش ھەرچەندە کەسانی ئەنجامدەری تاوانەکە لەلایەن حوکمەتی عێراقو دەسگیرکران و سزا دران، بەلام ھاندەری بنەپەرتی تاوانەکە بەنادیاری مایەو تا سالی ١٩٧٢ کە (نازم گزان)ی بەپێوەبەری ئەمنی عامەى عێراق لە ھەولێ کۆدەتا سەرنەکەوتووھەکی بۆ دەستگرتن بەسەر فەرمانپەرەوایی ولات، دەسگیرکرا، ئەوکاتە رژیمی بەعس دانپێدانا کە ناوبراو تەگبیری ئەو ھەولەو ھەولێ کوشتنی مستەفا بارزانی کردوو^(٤٩٩) جێی ئاماژەپێدانیشە، بەعس سەرەتا ھەولیدا رژیمی ئێران تۆمەتبار بکات لە پیلانی لەناوبردنی ئیدریس بارزانی، بەلام لەو بارەییەو ھیچ بەلگەییەکی بەرچاوی بەدەستەو نەبوو^(٥٠٠)

کاربەدەستانی بەعس لەسەرتیکەو ئەو تاوانەیان درۆ ئیدریس بارزانی ئەنجامدا، لەسەرتیکی دیکەشەو ھەروەک لە سەرەتاش ئاماژەمان پێدا پێیان دادەگرت لەسەر ئەوێ کە سەرکردایەتی جوولانەوێ کورد ئیدریس بارزانی دا بنیت بۆ پۆستی جێگری سەرۆک کۆمار^(*)، کەچی پارتی دیموکراتی کوردستان

(٤٩٨) دیدار لەگەڵ محەمەد عەزیز، ھەولێر، ٢/٩/٢٠٠٤.

(٤٩٩) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: مسعود البارزانی، البارزانی والحركة التحررية الكردية، ج٣،

ص ٢٥٧-٢٥٩.

(٥٠٠) ئەحمەد بانێخیلانی، س پ، ل ٣١٠.

(*) بگەپێوە بۆ تەوہری چوارەمی بەشی یەکەمی باسەکەمان.

(حبيب محمەد كەرىم)ى بۆ ئو پۆستە كاندىد كىردىبو، بە لَام بە عس بە بىيانووى ئو وەى كە (حبيب) فەلىبىيە و بەرەگە زنامە ئىترانىيە، رازى نەبوو ئو پۆستەى بدىرتىتى^(٥٠١) سە بارەت بە پىداگرتن و سووربوونى بە عىشىش بۆ دانانى ئىدىرىس بارزانى لە و پۆستە دا چەند بۆچوونىك ھەيە، لەوانە مەسعود بارزانى پىتى وايە كە دەسە لاتدارانى عىراق بىروايان وابوو بە ھۆى ئو ھەنگاۋە ھە راستگۆيى مستەفا بارزانى و بزوتنە ھەى رىزگارخوۋانى كوردستان دەردەكە ھۆى لە رىككەوتنە كەيان لە گەل حوكمەتى عىراق^(٥٠٢) ھە رچى (حبيب محمەد كەرىم) ھە پىتى وايە دەسە لاتدارانى عىراق لە ھە دا مەبەستيان ئو ھەبوو كە ئىدىرىس بارزانى ھەك يەك كەك لە كۆپەكانى مستەفا بارزانى چەشنى بارمەتەك لای خۆيان دابىن^(٥٠٣) ئىمەش زىاتەر ھەر ئو بۆچوونە پەسەند دەكەين، لە بەرئە ھەى فەرمانرە ھەيانى بە غدا باش لە ھە گەيشتبوون و بىگومان بوون كە مستەفا بارزانى و سەركردايەتى پارتى دىموكراتى كوردستان لە رىككەوتن و ھەنگاۋەكانيان راستگۆن و ھىچ نىيازىكى خراپىيان نىيە، بە لَام ئەوان، ھەر لە سەرەتاۋە نىياز خراپ بوون و خەرىكى ئەنجامدانى پىلانگىرپى و خراپەكارىيى بوون بۆ تىكدانى بارودۆخى ئارامى و ئاشتى لە كوردستاندا.

لە ٢٤ى كانوونى دووھى ١٩٧١يشدا (ئەنجومەنى سەركردايەتى شۆپش)ى عىراق بىرايدىدا، موۋجەيەكى مانگانە بە بىرى (١٠) دىنار بۆ ئو كەسانە بىرپىتە ھە كە پىشتەر پىشمەرگەى شۆپشى كوردستان بوون و سەرچاۋەيەكى دىارىكرەويان بۆ

(٥٠١) دىدار لە گەل حبيب محمەد كەرىم، ھەوينە ھەوارى شەقلاۋە، ٢٧/٧/٢٠٠٤.

(٥٠٢) دىدار لە گەل مەسعود بارزانى، ھەوينە ھەوارى سەرى رەش، ٢٢/٦/٢٠٠٣.

(٥٠٣) دىدار لە گەل حبيب محمەد كەرىم، ھەوينە ھەوارى شەقلاۋە، ٢٧/٧/٢٠٠٤.

بژێوی ژانیان نه‌بوو^(٥٠٤). هه‌ر دواى ئه‌وه‌ش هه‌بیب مه‌مه‌د که‌ریم و سه‌لح یوسفی، سه‌تایشی بپاریه‌که‌یان کردو به‌گه‌رنگیان له‌ قه‌له‌مه‌دا^(٥٠٥) ئه‌و بپاریه‌ش هه‌رچه‌نده‌ لایه‌نی پۆزه‌تیفی هه‌بووه‌ و فاکته‌ریک بوو بۆ که‌ مه‌کردنه‌وه‌ی کێشه‌ ئابوورییه‌کانی ئه‌و که‌ سه‌انه‌ی بپاریه‌که‌ گرتبوونییه‌وه‌، به‌لام له‌ راستیدا له‌ ده‌ره‌کردنی ئه‌و بپاریه‌ به‌ عه‌س مه‌به‌سته‌تیکى دیکه‌ی هه‌شاردا بوو که‌ ئه‌ویش ئامانجی راکێشانی سه‌وزی ئه‌و که‌ سه‌انه‌ بوو بۆ لای خۆی و دابهرینیان له‌ بزووتنه‌وه‌ی رزگاربخوای کوردستان. له‌ به‌رئه‌وه‌ی ئه‌گه‌ر به‌ پاستی خه‌مخۆری خه‌لکی کورد بوایه‌، ئه‌وا له‌ دواى راگه‌یاندنی به‌ یاننامه‌ی ١١ی مه‌رت نه‌ ده‌که‌وته‌ په‌یڕه‌ و کردنی سیاسه‌تی تیرۆرکردن و پیلانگێڕیی. له‌ یادی یه‌که‌م سه‌لپۆژی راگه‌یاندنی به‌ یاننامه‌ی ١١ی مه‌رتیشدا، له‌ شاری به‌غدا خۆپیشاندانیکی گه‌وره‌ سازکرا، له‌وێدا سه‌لح مه‌مه‌دی عه‌ماش له‌ خۆپێدنه‌وه‌ی وتاریکدا به‌و بۆنه‌یه‌وه‌، وه‌ک نیمچه‌ هه‌ر په‌شه‌یه‌ک بۆ سه‌ره‌کردایه‌تی جوولانه‌وه‌ی رزگاربخوای کوردستان، رایگه‌یاند: به‌ عه‌سییه‌کان له‌ گه‌ل کورد رێککه‌وتوون نه‌ک له‌ گه‌ل پارتی دیموکراتی کوردستان و مه‌سته‌فا بارزانی^(٥٠٦) ئه‌وه‌ش دووپاتکردنه‌وه‌ی به‌ دنیازی ده‌سه‌لاتدارانی به‌ عه‌س بوو له‌ پێناو درزخسته‌نه‌ ئێوان نه‌ته‌وه‌ی کوردو سه‌ره‌کردایه‌تییه‌که‌ی و دابهرینیان له‌ یه‌کتر.

له‌ سه‌ره‌تای ته‌مموزی ١٩٧١یشدا، رژیمی به‌ عه‌س مانقۆپێکی گه‌وره‌ی سه‌ربازی له‌ ناوچه‌ی بارزان سازداو به‌ توپ و تانکه‌وه‌ هێرشى بۆ سه‌ر ناوچه‌که‌

(٥٠٤) به‌روانه: الجهموریة العراقية، القراءات العامة لمجلس قيادة الثورة (١٩٦٨-١٩٧٧)، المجلد الاول، ص ٦٠٣.

(٥٠٥) "هاوکارى"، ژ (٤)، ٣٠ کانوونی یه‌وه‌می ١٩٧١.

(٥٠٦) بۆ زانیاری زیاتر به‌روانه: ئیبراهیم جه‌لال، س پ، ل ٢٩٠-٢٩١.

دەسپىكىرد^(۵۰۷) لە ۴-۸ ى ئەو مانگەشدا فېزۇكەكانى كەوتنە بۆردوومانكىردنى ئەو ناوچەيە كە بەھۆيەو زىيانكى زۆرى مالى و دارايى بەر خەلگەكەي كەوت^(۵۰۸). لە ۱۱ ى ھەمان مانگەشدا مستەفا بارزانى، كاربەدەستانى كوردى بانگىرد بۆ خۇئامادەكىردن و ھەلۆيىست و ھەركىرتن، بەلام دواتر سەرۆك كۆمار ھاتە ناو كېشەكەو بۆ ماوھەيەك شەپەكە راگىرا^(۵۰۹). ھۆكارى ئەو ھىرشەش لەو ھەو ھەو سەرچاھى گرتىبو، كە لەو كاتەدا عوبەيدوللاي^(*) كۆپە گەورەي مستەفا بارزانى و شىخ عوسمانى^(**) مامى بەھۆي ھەندى كېشەي ناوخۆي بنەمالەكەيانەو لەگەل ھەندى بارزانى دىكە، پەنايان بردبوو بەر رىژمى بەغدا، ئەوانىش بەبىيانوى پارىزگار كىردىيان و بەمەبەستى دەستىو ەردان لە كاروبارى تايبەتى بارزانىيەكان و قوولكىردنەو ھى ناكۆكيەكانيان و پىكەيتنانى پىگەيەك دژ بە مستەفا بارزانى، ئەو بارودۆخەيان قۇستەو ھىرشىيان بۆ سەر ناوچەي بارزان ئەنجامدا، بەلام

(۵۰۷) كرىس كۆچىرا، س پ، ل ۴۳۱.

(۵۰۸) مامخان شىروانى، بارزان و ھەچەلەكى بارزانىيان، لىكۆلنەو ھەيەكى مەيدانى و مۆئويىيە لەسەر بارزان تا بەھارى ۱۹۷۴، لەندەن، ۱۹۹۴، ل ۱۲۶.

(۵۰۹) كرىس كۆچىرا، س پ، ل ۴۳۱.

(*) عوبەيدوللا مستەفا بارزانى: سالى ۱۹۲۷ لە بارزان لەدايك بوو، ھەك سەر كىردەيەك رۆللىكى گىرنكى لە شۆرشى ئەيلول گىزاو، سەرەتاي نيوەي يەكەمى ھەفتاكان بەھۆي ناكۆكى بنەمالەيى بەتايبەتى بەھۆي مەملەتتى لەگەل باوكى، رووى كىردە ناوچەكانى ژىر دەسەلاتى ھۆكەمەتى عىراق، ئەو ھەلەلەين دەسەلاتدارانى بەعسەو قۇسترايەو ھى ھوى نىسكۆي شۆرشى كوردستان كىردىيان بەو ھەزىرى دەولەت، بەلام سالى ۱۹۸۱ دەسگىريان كىردو سالى ۱۹۸۲ لەگەل چەند بارزانىيەكەيەك بىسەر و شۆتتىكران.

(**) شىخ عوسمان: كۆپى شىخ ئەھمەدەو ھى مستەفا بارزانىيە، ھوى مەردنى باوكى لە كانوونى نوو ھى ۱۹۶۹ تا پايىزى ۱۹۷۱ ھەموو كاروبارى بارزان بەشەك لە ناحىيە شىروان مەزنى گرتە دەست.

سەرەپای بەرهنگاربوونەوهیان لەلایەن هیزهکانی پیشمەرگەو ناچارکردنیان بۆ گەڕانەوهیان، سەرکردایەتی بزوتنەوهی رزگاریخوازی کوردستانیش ناگادارد کردنەوهیەکی توندی ئاراستەى لێپرسراوانی بەغدا کرد^(٥١٠)، لەکاتێکدا بەعس هەولێدەدا ناکۆکییە تایبەتییەکانی ناو بنەمالەى شیخەکانی بارزان، بقۆزیتەوه^(٥١١)

هەر لەچوارچێوهی ئاژاوه و پیلانگیرییەکانی رژیمی بەعس، شەوی ٢٥/٢٦ی تەمموزی ١٩٧١ دەستدریژی کرایە سەر باره‌گای پارتی دیموکراتی کوردستان لە خانەقین، پیشمەرگە ئێشکگرەکانی نیو باره‌گاکەش کەوتنە بەرگریکردن و پێکدادانی چەکداری نێوانیان زیاتر لەنیو کاترۆمیری خایاند، بەلام ئەوکاتە هیچ کاربەدەستێکی رژیمی عێراق بەدەنگ رووداوه‌که‌وه نه‌چووبوون، دواتر چوار ئۆتۆمبیلی پۆلیس و لێپرسراوی رێکخراوی حیزبی بەعس لە خانەقین و قایمقام بەپێوه‌به‌ری پۆلیس چووبوونە باره‌گاکەى (پ.د.ک)^(٥١٢) ئەو درەنگ چوونەى لێپرسراوه‌ بەعسییەکانیش بۆ شوێنی رووداوه‌که‌، نیشانه‌ى ئەوه‌بوو کە خۆیان لەپشت ئەنجامدانی‌وه‌ بوون.

پیلانی لەناوبردنی مستەفا بارزانییش، کە هەر لەسەرەتاوه‌ ئامانجێکی سەرەکی رژیمی بەعس و مەرامی شاراوه‌ى بوو لە دەسپێکردنی گفتوگۆ لەگەڵ سەرکردایەتی شۆپشی رزگاریخوازی کوردستان، لە ٢٩ی ئەیلولی ١٩٧١ بە

(٥١٠) بۆ زانیاری زیاتر بپروانه: منشورات دار التآخي، في سبيل سلم والوحدة الوطنية، ص ٦٨؛ د. جورج حجار، المسألة الكردية، نحو اخوة العربية، دار القدس، بيروت-لبنان، د، ص ٣٢-٣٤؛ مامخان شێروانی، س پ، ل ١٢٧-١٣٧.

(٥١١) بۆ زانیاری زیاتر بپروانه: مامخان شێروانی، س پ، ل ١١٨-١٤٠.

(٥١٢) پاشکۆی "برایەتی"، ژ (٩)، ١/٨/١٩٧١.

هاوڪارى چهند مه لايهك جيٽه جي ڪرا، به لام نهو پيلانهش ئاواتى به عسى به دينه هيتاوا مسته فا بارزاني دهريازى بوو^(٥١٣)

دواى نه نجامداني پيلانهكesh، فرمانره وايانى به غذا وهك تاكتيكيك، نوٽنهرى خويان ناردده لاي مسته فا بارزاني به مه به ستي پيروزبايى ليكردى دهريازيوني له پيلانگيرپيه كه، پاشانيش بو ليكولينه وهى رووداوه كه ليژنه يه كي هاوبه شيان له گهل بزوتنه وهى رزگاريوخوازي كوردستان پيكهيتنا، به لام له بهرئه وهى به عس خوى پيلانه كهى نه نجامدبوو، كاره كانى ليژنه كه بيتاكام بوون^(٥١٤) هر له سهره تاشه وه مسته فا بارزاني به شيوه يه كي زيره كانه و ناراسته وخو له ميانى وه لامى نهو بروسكه يهى كه سهركرديايتى به عس به بونهى دهريازيوني له پيلانگيرپيه كه بوى ناردبوو، تاوانه كهى خسته نه ستوى نه وان و تيايدا گوتبووى: "گوماني تيانى يه كه پيلانه كه ريكرابوو بو له ناوبردى به ياننامه كهى مارت و يه كيٽى نيشتمانى گهل عيراقمان وه له بهرئه وهى تاوانباره كان له به غذاوه هاتوون به ناو زياتر له ده نوقتهى پشكنينى ميرى دا به دوو ئوتومبيلي پر له ئامرازي تاوان به جي هيتانه وه، وه نه مانه له دانيشتوانى نه م هرئمه نين.... له بهرئه وه ليكولينه وه له مه نه دينه ده ست ده ستگاي تاييه تى ميرى^(٥١٥)

(٥١٣) بو زانبارى زياتر بهوانه: ڪريس كوچيرا، س پ، ٤٣١-٤٣٢؛ جرجيس فتح الله، زياره للماضى القريب. ص ١٩٥-٢٠٣؛ رڙنامهى "برايه تى"، ژ(٤) و (٥)، ١٩٧١/١٠/٧ و ١٩٧١/١٠/١٤؛ "هاوڪارى"، ژ(٣٦)، ١٩٧١/١٠/٩؛ "رڙى كوردستان" (گوفاريكى روشنبرى گشتى يه مانگى جاريك به كوردى و عهره بى له لايه ن كومه لهى روشنبرى كوردى يه وه له به غذا دهرده چي)، ژ(٥٦)، تشريني يه كه م و نووه مى ١٩٧١، ل ٧.

(٥١٤) "ڪابر"، ژ(١٧)، تشريني يه كه م ١٩٧٢، ل ٩-١١.

(٥١٥) رڙنامهى "برايه تى"، ژ(٤)، ١٩٧١/١٠/٧.

ئەو پیلانەى بە عەس بە شاراوەبى مایەوێ تا لە تەمموزى ١٩٧٣ نازم گزاری لە کاتى دادگایى کێرنە کەیدا دانی بەوێ دانا کە خۆى پلانى لەناوبردنى مستەفا بارزانی داپۆزێتووە و کەسى دیکە ناگادار نەبوو^(٥١٦). ئەو شیوە دانپێنانەش لە ژێر پالە پەستۆى کاربە دەستانى بەغدا بوو، بۆ ئەوێ کێشە کە بخەنە ناو چوارچێوەى پرسي شەخسێیەو.

جێى ئاماژە پێدانە لە گەڵ بڵاوبوونەوێ هەوالی پیلانگیرى کە، جەماوەر لە شارەکانى کوردستان بە پەرۆشەوێ بۆ زانینى هەوالی تەندروستى مستەفا بارزانی و دەرپرینی ناپەرە زایان دژی ئەو تاوانە، هاتنە سەر شەقامەکان^(٥١٧) ئەو هەلۆیستەى جەماوەریش لە لایە کەوێ نیشاندانى هەست و سۆزو پشگیری بوو بۆ مستەفا بارزانی، لە لایە کى دیکە شەوێ هەلۆیست وەرگرتن و دەنگدان بوو دژی دەستدرێژییەکانى حوکمەتى بە عەسو نیشانەى ئامادەییان بوو بۆ وەلامدانەوێ ئەو تاوانە.

سەرکردایەتى پارتى دیموکراتى کوردستان و لەشکرى کوردستانیش ئامادەى خۆیان نیشاندان و داوایان کرد شەپ لە بەرانبەر فەرمانرەوایانى بە عەس رابگەیهنن، بەلام مستەفا بارزانی ئەگەرچى خۆى کە ئامانجى پیلانە کە بوو بە سووکیش بریندار ببوو، گوتیبوو: هەرگیز رازى نیم لە سەر من شەپ رابگەیهنرێت، بەلکو ئەگەر شەپ رابگەیهنن دەبێ لە پێناوێ کە رکوک و سنوورى کوردستان و کێشەى فەیلییەکان بێت^(٥١٨). رژێمى بە عەسیش لەو دان بەخۆداگرتنەى مستەفا بارزانی، زیاتر کەلکى وەرگرت و بەردەوام بوو لە بەهێزکردن و پتەوکردنى دەسلەتە کەى و

(٥١٦) ئیبراهیم جەلال، س پ، ل ٢٩٢.

(٥١٧) رۆژنامەى "برایەتى"، (٤)، ٧/١٠/١٩٧١.

(٥١٨) دیدار لە گەڵ مەسعود بارزانی، هاوینە هەوارى سەرى رەش، ٢٢/٦/٢٠٠٣.

دریژه پیدانی سیاسه‌تی تیرۆرو تۆقاندن دهره‌ق به جوولانه‌وه‌ی رزگارخوازی کوردستان و راگواستنی خه‌لکی کورد له‌شوینی خۆیان و به‌عه‌ره‌بکردنی ناوچه کوردستانییه‌کان. له‌به‌رنه‌وه ده‌بوایه سه‌رکردایه‌تی کورد هیچی دیکه دهره‌تی خۆبه‌هیزکردنه‌وه‌ی به به‌عس نه‌داباو کاتیکیش هه‌ولێ له‌ناوبردنی مسته‌فا بارزانی درا، ده‌بوایه هه‌لوێستیکێ یه‌کلاکه‌ره‌وه‌یان وه‌ریگرتایه، له‌به‌رنه‌وه‌ی رژیمی عێراق وایده‌بینی که نه‌مانی ئه‌و سه‌رکرده‌یه‌ی کورد، نه‌مانی نه‌ته‌وه‌ی کورد و جوولانه‌وه رزگارخوازه‌که‌یه‌تی، چونکه هه‌موو هیزو توانای سیاسیی کوردی، له‌مسته‌فا بارزانییدا ده‌بینی.

له‌پێناو یه‌کیته‌ی ریزه‌کانی پارت و هیزه سیاسیه‌کانی عێراق و کوردستانیش، پارتی دیموکراتی کوردستان هه‌ر له‌سه‌ره‌تای دامه‌زراندنییه‌وه دروشمی به‌ره‌ی نیشتمانی هه‌لگرتوه‌و به‌هه‌موو توانایه‌کییه‌وه له‌پێناو پێکه‌یتانیدا خه‌باتی کردوه^(۵۱۹)، ته‌نانه‌ت دوا‌ی راگه‌یانندی به‌یاننامه‌ی ۱۱ی مارتیش (پ.د.ک) له‌سه‌ر ئه‌و پرهنسیپه سووربوو له‌ راپۆرتی سیاسیی کۆنگره‌ی هه‌شته‌میشیدا که له‌ ته‌مموزی ۱۹۷۰ به‌سترا، زۆر گرنگی به‌و پرسه‌دا که پێی وابوو: "به‌ره‌ی نیشتمانی پێویستیه‌کی دوا‌ه‌خراوی نیشتمانییه"^(۵۲۰) هه‌روه‌ها پارتی دیموکراتی کوردستان و حیزبی به‌عس دوا‌ی راگه‌یانندی به‌یاننامه‌ی ۱۱ی مارت له‌میانی کۆبوونه‌وه‌کانیادا، چه‌ند جارێک له‌سه‌ر ئه‌وه رێککه‌وتن که به‌هاوبه‌شی پرۆژه‌ی کاری نیشتمانیی بلۆکه‌نه‌وه، به‌لام به‌عس گوێی به‌و رێککه‌وتنه‌وه نه‌داو له‌ ۱۵ی تشرینی دووه‌می ۱۹۷۱ دا یه‌کلایه‌نه پرۆژه‌که‌ی بلۆکه‌رده‌وه^(۵۲۱). له‌ به‌رانبه‌ردا، مه‌کته‌بی سیاسیی (پ.د.ک) ۱۲ی کانوونی دووه‌می ۱۹۷۲، له‌ بیرخه‌ره‌وه‌یه‌کدا بۆ

(۵۱۹) "کابر"، ژ(۱۳)، حوزه‌یرانی ۱۹۷۲، ۵۸-۵۹.

(۵۲۰) بۆ زانیاری زیاتر بپوانه: گوڤاری "برایه‌تی"، ژ(۳)، سه‌ره‌تای ئابی ۱۹۷۰، ۴-۱۷.

(۵۲۱) "ده‌نگوباسی کوردستان"، ژ(۱۷)، ئابی ۱۹۷۳.

سەرکردایەتی هەریەکەیانە حیزبی بەعس، دواى رەخنەگرتن سەبارەت بە
 بڵاوکردنەوی پرۆژە کە یەکلایەنە، سەرئەگەکانی خۆی دەربارەى پرۆژەى ناوبراو
 خستەپەر (٥٢٢)، بەلام بەعس بەهیچ شێوەیەك وەلامى ئەو بیرخەرەوی (پ.د.ك)ى
 نەدایەو (٥٢٣). شایانی باسە، لەلایەن چەند کەسایەتییەکی سیاسیی کوردیشەو
 لەوانە (هادی چاوشلی) (*)، سەرنج و بیروپا لەمەر پرۆژەى پەیمانی کاری
 نیشتمانی نووسراوەتەو (٥٢٤)

بەشێوەیەکی گشتیی، بەعس دەسەلاتی فەرمانپەرەوایی و کارگێڕی عێراقی بۆ
 خۆی پیاوانکردبوو هەموو دەزگایەکی ئەو وڵاتەى بە مولکی خۆی دەزانى و
 کۆنترۆلی شوێنە گرنگەکانی دامودەزگاكانی دەوڵەتى کردبوو، هەموو ئامانج و
 مەبەستێکیشی پتەوکردنى دەسەلاتی تاکرەوانەى خۆی بوو.

پوختەى سیاسەتى فەرمانپەرەوایی بەغدا لەلایەن (ئەنجومەنى سەرکردایەتى
 شۆڕش)ى عێراقەو دادەپێژاو ئاراستە دەکرا، کە ئەویش تەنها لە نوێنەرانی
 سەرکردایەتى حیزبی بەعس پێکھاتبوو. حوکمەتیش کە دەسەلاتی جێبەجێکردن و

---

(٥٢٢) بۆ زانیاری زیاتر سەبارەت بەو بیرخەرەوێ بەوانە: "کادر"، ژ (١٣)، حوزەیرانى
 ١٩٧٢، ٥٨-٦٥.

(٥٢٣) رۆژنامەى "برایەتى"، ژ (٦٩)، ٢١/٩/١٩٧٣

(*) هادی رهشید چاوشلی: سالی ١٩٢٠ له هەولێر له دایک بووه. سالی ١٩٤٣ کۆلیجی مافو
 سالی ١٩٤٤یش کۆلیجی سەربازی تەواو کردووه. لەماوەی ژيانیدا وێرای کاری
 پارێزەری و رۆژنامەگەری، چەندین پۆستی کارگێڕی پێسپێردراوه، وەک: (سەرۆکی
 شارەوانی هەولێر، مۆتەسەپفیی سلیمانی بەو کالەت، بەپێوەبەری گشتیی ناوخۆ،
 بریکاری وەزارەتى ناوخۆی عێراق)، سالی ١٩٩٦ له هەولێر کۆچی دواى کردووه.

(٥٢٤) بەوانە: پاشکۆی ژ (٤).

کارگيری له ئەستۆدابوو، هەرچەندە پینچ وەزیری کوردی^(*) تێدابوو، بەلام
 ڤەرمانگە سەرەکیەکانی وەک (وەزارەتی ناوخۆ، دەرەو، نەوت، ئابووری،
 ڤەرەردە، چاککردنی کشتوکال، کاروباری کۆمەڵایەتی، گواستەو و گەياندن) و
 زۆریەى وەزارەتەکانی دیکە هیچ کوردیکیان تێدا نەبوو^(٥٢٥) تەنانەت دەرگاگانى
 سوپاش کە پێویست بوو تەواوی گەلانی عێراق بگرتەخۆ، دەسەڵتدارانى بەعس
 دەستیان بەسەردا گرتبوو و هەولیان دەدا بیکەنە هێزێکی کارای تایبەت بەخۆیان،
 بۆیە کەوتنە گرتن و لێدان و کوشتن و ئەشکەنجەدانى ئەو ئەفسەر و سەربازانەى کە
 بەعسى نەبوون. هەرەو ها دواى راگەياندن بەیاننامەى ١١ مارت، جگە لە بەعس
 تەنها پارتى دیموکراتى کوردستان کە مێک دەرڤەتى چالاکی هەبوو لەنێو سوپادا،
 بەلام دواى دەرچوونی پڕۆژەى پەیمانى کارى نیشتمانى ئەو دەرڤەتە لە
 (پ.د.ک) ییش قەدەغەکراو زۆر لە ئەندامانىشى لەنێو سوپادا دەسگیرکران و
 هەندیکیشان لە ژێر ئەشکەنجەى بەعس کوژران، بەهۆى ئەو سیاسەتەشەو زۆر
 لە ئەندامانى (پ.د.ک) ریزەکانى سوپای عێراقیان جێهێشت و گەڕانەو ریزی
 بزوتنەوەى رزگاربخوانى کوردستان^(٥٢٦)

(*) بەپێى بەیاننامەى ١١ مارت پینچ کورد کە لەلایەن پارتى دیموکراتى کوردستانەو
 دەستیشانکران، پۆستى وەزارەتیان لە حوکمەتى عێراق وەرگرت، کە ئەمانە بوون:
 (نوورى شاووەیس- وەزیری نیشتهجێکردن، ئیحسان شێرزاد- وەزیری شارەوانى،
 محەمەد محەمود عەبدولرەحمان (سامى)- وەزیری کاروبارى باکوور، نافیز جەلال-
 وەزیری کشتوکال، سالح یوسفى- وەزیری دەولەت). بروانە: حبيب محمد كريم، تاريخ
 الحزب الديمقراطي الكردستاني - العراق، ص ١٢٤.

(٥٢٥) "کابر"، ژ(١٢)، ئایارى ١٩٧٢، ل ٤٢-٤٤.

(٥٢٦) "کابر"، ژ(١٧)، تشرینی یەكەمى ١٩٧٢، ل ٢٦.

شایانی باسه، (ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆپش)ی عێراق لە ۱۰ی تشرینی دووهمی ۱۹۷۱، بەپێی بڕیارێک چالاکی و رێکخستنی سیاسی لەنێو هێزە چەكدارەکانی دەوڵەت قەدەغە کرد، کە تەنھا بۆ حیزبی بەعس رێگەپێدراو بوو. کۆمەڵێک سزای توندیشی دژی سەرپێچیکاران بڕیارداد بوو^(۵۲۷)

جێی ئاماژەپێدانە، هەرچەندە بەمەبەستی پەلەکردن لە جێبەجێکردنی بڕگەی (ج) لە ماددەی (۳)ی بەیاننامەی ۱۱ی مارت^(*)، (ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆپش)ی عێراق لە ۲۸ی ئابی ۱۹۷۰ بڕیارێکی دەرکردبوو^(۵۲۸)، بەلام لەگەڵ ئەوەشدا لە هەردوو کۆلیجی سەربازی و ئەرکانی بەغدا کە (۳۳۰) کورسی خۆیەندنیان هەبوو، ژمارەیهکی زۆر کەمی قوتابی کورد وەرگیرابوون کە ئەگەر بەپێی رێژەی کورد لەچاو نەتەوهکانی دیکە ی عێراق وەرگیرانایە، دەبووایە نزیکەی (۱۱۰) قوتابی کورد وەرگیرانایە، کەچی سالی ۱۹۷۱ لە هەردوو کۆلیجی ناوبراو تەنھا (۸) قوتابی کورد وەرگیرابوون^(۵۲۹) ئەوەش بۆ ئەوە دەگەرێتەوە کە رژیمی بەعس بەهۆی بڕوای تاکرەوانەیی، تەنھا باوەڕی بە عەرەبە بەعسییەکان هەبوو، بۆیە دەرگای ئەو شوێنە هەستیارانەیی تەنھا بۆ بەعسییەکان و لا کوردبوو لەسەر کوردو خەلکی نابەعسیشی داخستبوو، لە ترسی ئەوەی نەبادا ئەو کەسانە

(۵۲۷) بڕوانە: الجمهورية العراقية، القرارات العامة لمجلس قيادة الثورة (۱۹۶۸-۱۹۷۷)، المجلد الاول، ص ۵۳.

(*) سەبارەت بەم بڕگەیە بڕوانە: پاشکۆی ژ(۱).

(۵۲۸) بڕوانە: الجمهورية العراقية، القرارات العامة لمجلس قيادة الثورة (۱۹۶۸-۱۹۷۷)، المجلد الاول، ص ۶۰۲.

(۵۲۹) د. گوینتەر دیشنەر، س پ، ل ۲۲۸.

پۆستی بەرز لە دەزگا سەربازییەکانی دەوڵەت بە دەست بهێنن و لە پاشەپۆزیشدا ترسی ھەلگەپانە و ھەیان لێبکۆت.

رژیمی عێراق نەك ھەر رێگەی لەو ھەرتێبوو کوردو نابەعسییەکان بگەنە پۆستە بەرزو ھەستیاریەکان، بە لێکۆنەو پۆستانەشی کە بە پیتی بەیاننامەی ١١ی مارت بە کەسانی سەر بە جۆلانەو ھەرزگاریخوازی کوردستان سپێردرابوون دەسەلاتییکی ئەوتویان پێنەدراو. بۆ نموونە لە ھەرسێ پارێزگای ھەولێر و ھۆک و سلێمانی، کورد لە پۆستی پارێزگاریەکان دانرابوون^(*)، بەلام دەسەلاتی راستەقینە ھەر بە دەستی بەرپۆوە بەرانی ئەمنی پارێزگاگانەو ھەو کە راستەوخۆ پەییوەست بوون بە کاری بە دەست بەعسییەکانی رژیمی بەغداو ھەو پێوەندییان بە پارێزگاریەو ھەو. تەنانت کارگێڕی خۆیی کە لە بەیاننامەی ١١ی مارت باسی لێوەکراو و تا کوتایی سالی ١٩٧٠ ھەر پشتگۆی دەخراو و اتەریش کە جیبەجیکرا بە پیتی خواستی کورد نەبوو^(٥٣٠)

لە پال ھەموو ئەوانەشدا، کوشتن و دەست و ھەشاندن لە ئەندام و دوست و لایەنگرانی بزوتنەو ھەرزگاریخوازی کوردستان، ببوو نەرتییکی ئاسایی بە ھەو ھەمیشە بچووکترین ھەل و ھەرفەتی بۆ ئەو مەبەستە دەقۆستەو. ھەر لەو جوارچێوەیەشدا لە کوتاییەکانی کانونی یەکی ١٩٧١ چەندین کاری

(*) ئەوانە لە پۆستی پارێزگاری ئەو سێ پارێزگایە دانرابوون بریتی بوون لە: (عەلی عەبدوللا - پارێزگاری سلێمانی، عەبدولوەھاب ئەتروشی - پارێزگاری ھەولێر، ھاشم ئاکرەیی - پارێزگاری ھۆک) کە ھەر سێکیان ئەندامی کۆمیتەی ناوھەندی پارتی دیموکراتی کوردستان بوون و ھەر لە لایەن (پ.د.ک)یشەو بۆ ئەو پۆستانە ھەلێژێردا بوون. بێوانە: حەبیب محمد کریم، تاریخ الحزب الديمقراطي الكردستاني - العراق، ھ. ١٣٤.

(٥٣٠) بۆ زانیاری زیاتر بێوانە: د. گوینتەر دیشنەر، س. پ، ل. ٢٢٨.

توندوتیژی و تەقاندنەوێی لە شوێنە گشتییەکانی شارەکانی کوردستان ئەنجامدا
کە بوو هۆی کوژران و برینداربوونی چەندین کەس^(٥٢١)

بۆ پەردەپۆشکردنی ئەو سیاسەتەشیان، حوکمەتی بە عێس لە بلۆکراوەکانی
خۆیدا پارتی دیموکراتی کوردستانی بە چەندین تاوانی جۆراوجۆری وەک کوشتن و
رفاندن و دەسگیرکردن... هتد، دەرەق بەو خەڵکانەکانی لە دەرەوێ جیوانەوێ
کوردی بوون، تۆمەتبار دەکرد^(٥٢٢)، لەکاتیئێکدا هەر لە و ماوەیە بە دەیان ئەندامی
(پ.د.ک)یان بە تۆمەتی جۆراوجۆر خەستبوو زیندانی (کۆشکی کۆتایی/ قصر
النهاية)^(*)، بەلام (پ.د.ک)یش لە بلۆکراوەکانی خۆیدا هەموو ئەو تۆمەتانەکانی کە
لەلایەن بە عێس و خرابووە پالێ، رەتکردەووە و بەبێ بنەمای دانا^(٥٢٣) بۆ بەرگرێ
لە زیاتر تەشەنەکردنی بارگژی نیوان (پ.د.ک) و رژیمی بە عێس، مەکتەبی سیاسیی
حیزبی شیوعی عێراق لە کانونی دووھەمی ١٩٧٢دا یاداشتێکی ئاراستەیی

---

(٥٢١) بۆ زانیاری زیاتر بپوانە: منشورات دار التاخي، في سبيل السلم والوحدة الوطنية،
ص ٨٤-٨٥.

(٥٢٢) بۆ زانیاری زیاتر بپوانە: منشورات الثورة، لكي يضمن السلام وتتعزيز الوحدة الوطنية،
ص ٨٨-٩١.

(*) ئەو کۆشکی عامر(قصر العامر) بوو، کە مولکی وەسی عێراق (میر عەبدولئێلا) بوو
لەبەرەبەیانێ کۆدەتای چواردەمی تەمموزی ١٩٥٨ لەناو ئەو کۆشکەدا کوژرا، هەر
بۆیەش بە کۆشکی کۆتایی (قصر النهاية) ناسرا کە تیایدا کۆتایی بە بنەمالەیی پاشایەتی
هات، دواتریش بە عێسییەکان لە ماوەی یەکەم و دووھەمی دەسەلاتیاندا ئەو کۆشکەیان
کردە زیندانێک بۆ ئەشکەنجەدان و کوشتنی بەرەتستکارانیان. د.مکرم الطالبانی، نحو
حل صحيح للمسألة القومية الكردية في العراق، ص ٢٥٧.

(٥٢٣) بۆ زانیاری زیاتر بپوانە: منشورات دار التاخي، في سبيل السلم والوحدة الوطنية، ص ٧٧
ص ٨٨-٩١.

هەردوولاکردو لە روانگەى هەستکردن بە بەرپرسیاریتی نیشتمانی سەرشانی، چەند خالێكى بۆ هەریەکەیان دەستنیشانکرد، تا لە پێناو ئاساییکردنەوهی پێوهندیی نێوانیان جێبەجێی بکەن^(٥٢٤).

ئەو سیاسەتەى فەرمانڕەوایانی بەعس پەڕەویان دەکرد، ببووە فاکتەرێ، دروستبوونی ساردی پێوهندییان لەگەڵ سەرکردایەتى جوولانەوهی رزگارخوازی کوردستان کە بوو بەلگە و ھۆکارێ بەرچاوە نێو کۆمەڵانی خەڵک و پارتە سیاسییەکان بۆ دەربڕینی سەرنج و بیروپای جیاوازی، دەربارەى رەوتی جێبەجێکردنی بەیاننامەى ١١ مارت. پارتی دیموکراتی کوردستانیش لە روانگەى پەرۆشی بۆ دەرخستنی راستیی ئەو پرسە گرنگە، لە ئایارى ١٩٧٢ و تارىکی بەناونیشانی (رێکەوتننامەى ١١ ئادار چى لى جى بەجى کراوە و نە کراوە) بڵاوکردەوه، تیایدا بە روونی تیشکی خستە سەر بەندەکانى بەیاننامەکە و خالە جێبەجێ کراو و نە کراوەکانى^(٥٢٥). مەبەست لە بڵاوکردنەوهى ئەو وتارەش زیاتر بۆ ئەوەبوو کە بەرانبەر گەلى کوردستان و عێراق بەرپرسیاریتی جێبەجێکردنی بەیاننامەى ١١ مارت، کە لە ئەستۆى بەعسدا بوو، لە ئەستۆى خۆى لاببات.

رژیمی بەغدا کە لە ھاوینی سالى (١٩٧٠) ھوێرێ لە خۆمەلێکردنی نەوت کردبوو و کەوتبوو گەتوگۆ لەگەڵ کۆمپانیا نەوتییەکانى بیانیى، بەلام دواى سەرنەگرتنى گەتوگۆکان، لە ١ حوزەیرانى ١٩٧٢ سەرتێرى سەرکردایەتى ھەریمايەتى حیزبى بەعس، برپاری خۆمەلێکردنەکەى بڵاوکردەوه^(٥٢٦) و ھەر ھەمان

(٥٢٤) بۆ زانیاری زیاتر بپوانە: پاشکۆی ژ(٥).

(٥٢٥) بۆ زانیاری زیاتر بپوانە: "گادر"، ژ(١٢)، ئایارى ١٩٧٢، ٤٢٧-٥٣.

(٥٢٦) بۆ زانیاری زیاتر بپوانە: حیزبى بەعسێ عەرەبى نیشترەکی-عێراق، راپۆرتى سیاسى

سەر بە ھەشتەمین کۆنگرەى ھەریمايەتى، ٨٦-٨٨.

رۆژیش (نه نجمه نى سه رکردایه تی شوپش) ی عێراق بپاری یاسای پرۆسه ی خۆمالیکردنی نه وتی عێراقی ده رکرد^(٥٢٧) پارتی دیموکراتی کوردستانیش که به ر له ده رچوونی بپاره که پشتگیری خۆی ده رپییوو، ئه وه نگاوه ی په سه ند کرد^(٥٢٨)، هاوکات هه لۆیستی به کیتی سۆشیه ت و ولاتانی دیکه ی سۆشیالیستی له پالشتیکردنی خۆمالیکردنه که گرنگیه کی سیاسیی ئابوریانه ی هه بوو^(٥٢٩)

نه وت بووه سه رمایه کی گرانبه ها بۆ رژی می به عس که ده ی توانی گه لێک ولاتی پیتترسیئت، سه ره پای ئه وه ی به هۆیه وه پاره یه کی یه کجار زۆری کۆکرده وه بۆ خه زینه ی خۆی و کرپنی باشتترین و زۆترین چه کی نوێ. هه روه ها به هۆی ناردنه ده ره وه ی به رده وامی نه وت بۆ ولاته یه کگرتوه کانی ئه مه ریکا، پردیکی گه وده ی پیوه ندیی له گه ل کاربه ده ستانی ئه وه ولاته دروستکرد. به وشپوه یه له عێراقدا نه وت هینه گرنگی په یدا کرد که بووه یه کێک له وه هۆیه سه ره کییانه ی وای له فه رمانپه وایانی به عس کرد، خۆیان بۆ شه ر دژی بزوتنه وه ی رزگاریخوازی کوردستان سازو ئاماده بکه ن^(٥٤٠)

خۆمالیکردنی کۆمپانیا نه وتیه کان، کاری له بارودۆخی ناوچه نه وتیه کانی که رکوکیش کردو، مسته فا بارزانی، بۆ ناچارکردنی به دابه شکردنی داها تی نه وت به پپی ریزه ی دانیشنوان، فشاری خسته سه ر رژی می عێراق. به عسیش که له نیازی کورد بۆ داواکردنی که رکوک به ئاگا بوو، به بیانووی ئه وه ی که ته نیا حوکمه تی

(٥٢٧) بپوانه: "الوقائع العراقية"، ع(٢١٤٦)، ١/٦/١٩٧٢.

(٥٢٨) رۆژنامه ی "برایه تی"، ژ(٢)، ٢/٦/١٩٧٢؛ "کادر"، ژ(١٦)، ئه یلول ١٩٧٢، ل ١٩.

(٥٢٩) حیزبی به عسی عه ره بی ئیشترکی - عێراق، راپۆرتی سیاسیی سه ر به هه شته مین کۆنگره ی هه ریمایه تی، ل ٩٢.

(٥٤٠) پارتی دیموکراتی کوردستان (سه رکردایه تی کاتی)، س پ، ل ٦٣.

نيشتماني ده توانيت بيار له سر دابه شکردنى سامانيكى نيشتماني وهكو داهاتى نهوت بدات، ملي بۆ ئو داخوازييه نه دا^(٥٤١)

له لايه كى ديكه شه وه دواي خو مائي كردنى نه وتى كه ركوك، به عس دروشمى (نه وتى عه رب بۆ عه رب) ي زور دووباره ده كرده وه. شه وه ش نيازتيكى پلانيزي به عس بوو به شيك بوو له سياسي ته به عه رب كردن كه له هه ندي ناوچه ي كوردستاندا گرتبوويه بهر، گرديانى ئو دروشمه ش به نه وتى كه ركوك وه به لاي جوولانه وه ي رزگار يخوازي كوردستان، دووركه وتنه وه بوو له راستي^(٥٤٢)

له ٢ ته موزى ١٩٧٢ دا قايمقامى شه نگال كه به عسى بوو كوژرا، له كاتيكد ا فه رمانه وايانى به غدا له هه ليك ده گه پان شه پ دزي كوردو جوولانه وه نازاد يخوازه كه ي هه لگيرسيئن. ده ره نجام، وه زاره تي ناوخوي عيراق به ياننامه يه كى ده ركردو تيايدا په نجه ي تومه تباري بۆ پارتي ديموكراتي كوردستان كه هيج پيروه ندييه كى به و رووداو نه بوو، دريژ كرد. به هوي ئو رووداو شه وه سوپاي عيراق له ٥ ته موزدا هيرشيكي سه ربازي به توپ و فووكه كرده سر ناوچه ي شه نگال و ويرا ي سووكايه تي كردن به هاو لاتياني بيتاوان، هه ندي له نه نداماني (پ.د.ك) يان كوشت و به ده ياني شيان ليده سگير كردن. هه رچه نده دواي شه وه ش ليژنه يه كى هاو به ش بۆ ليكولنه وه له و رووداو پيكه ينرا، به لام هيج نه نجاميكي نه بوو^(٥٤٣).

NADER ENTESSAR, Op.Cit, P75 (٥٤١)

(٥٤٢) "كاسر"، ژ(١٦)، شه يلول ١٩٧٢، ل ٢٥.

(٥٤٣) مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج ٣، ص ٢٦٨: هميد گه وهري،

ميژرونامه، چاپ و كومپيوتهر: كازم پيراني، (ب.ش)، ١٩٩٧، ل ٤٨.

له ١٥ی تهمموزیشدا، بۆ له ناوبردنی مستهفا بارزانی، پیلانیکی دیکه له لایهن دهزگای به پێوه به رایهتی ئه منی عامه ی عێراق گێژدرا، به لام ئه وه که سه ی که بۆ ئه نجامدانی راسپێژدرا بوو، هاو په ک پێشتر پێوه ندیی به سه رکردایه تی بزووتنه وه ی رزگار یخوازی کوردستانه وه کردبوو له ئه نجامدانی پیلانه که ئاگاداری کردبوونه وه، له و رۆژدا گه یشته باره گای تاییه تی مستهفا بارزانی و خۆی به ده سه ته وه دا. دوا به دوا ی ئه وه ش لێژنه یه کی هاو به ش له کار به ده ستانی به عسو سه رکردایه تی پارتهی دیموکراتی کوردستان و حیزبی شیوعی عێراق و عه زیز شه ریف، بۆ لێکۆلینه وه له وه وه له پیلانگێڕیه پیکه یتر، به لام رژی می به عس هه یج هه نگاو یکی پێویستی بۆ ئه وه مه به سه نه هاو یشت تا سا لی ١٩٧٣ دانیا ن به وه دانا که بۆ له ناوبردنی مستهفا بارزانی، به پێوه به ری ئه منی عامه ی عێراق ئه وه پیلانه و پیلانی ٢٩ی ئه یلولی ١٩٧١ی رێکخه سته بوو^(٥٤٤). ئه وه ش هه ر بۆ ئه وه بوو تا وانه که له سه رخۆیا ن لا به رن و ته نها بیه خه نه ئه ستۆی نازم گزاری به پێوه به ری ئه منی عامه، له به ره وه ی کاتی دانپێدانانی تا وانه که، ناو برا و به هۆی ئه نجامدانی کو ده تایه کی سه ر نه که وتوو، دسگه ر کرا بوو دادگا یی ده کرا.

هەر له ساڵی ۱۹۷۲دا، هەردوو رۆژنامەی (الشۆرة) و (التاخی) که یەکه‌میان زمانحالی بە‌عس و دوو‌میشیان زمانحالی پارتی دیموکراتی کوردستان بوو، که‌وتبوونە‌ بڵاوکردنە‌وه‌ی تانە‌ و تە‌شەر و ئاراستە‌کردنی وتاری پڕ‌ره‌خنە‌ دژی یە‌کتر. بۆ‌یه‌ عزیز شە‌ریف که‌ هە‌میشە‌ وە‌کو ناو‌بژێوانێکە‌ بوو له‌نیوان هە‌ردوولادا، دوا‌ی کۆ‌بوونە‌وه‌ی له‌گە‌ڵ سەرۆک کۆ‌مارو سە‌دام حە‌سین و کاربە‌ده‌ستانی دیکە‌ی

(٥٤٤) بۆ زانيارىي زياتر بىروانه: مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج ٣،

ص ۲۶۸-۲۷۲؛ باوهر کوپید صالح، س پ، ل ۱۲۰؛ روزنامه‌ی "برایه‌تی"، ژ (۱۰)،

.1972/V/27

ئەو ولاتە، بە ئىنى لىوهرگرتن بۆ راگرتنى بلۆكردنه وهى ئەو جۆره بابەتانه له رۆژنامهى (الثورة). له ٢٦ى تەمموزىشدا بروسكه يەكى بە پەلەى ئاراستەى مستەفا بارزانى كرد بۆ وەرگرتنى هەمان هەلۆیست لە لایەن رۆژنامهى (التأخي) هوه، (مستەفا بارزانى) يش له هەمان بەرواردا وهلامى بروسكه كهى (عەزىز شەریفى) دایه وهو بە ئىنى جىبه جىكردنى داواكارى به كه شى دا^(٥٤٥).

جى ئاماژه پێدانه بە عسى به كان پىيان وابوو، ئەو رهخانهى له سهراپه پەرى رۆژنامه كانىيان بلۆيان دهكرده وه له بارهى ئالۆزى گىروگرفته كانى پرسى كوردو رهخه گرتن له هەلۆیسته كانى پارتى ديموكراتى كوردستان، گرنگى و بايه خىكى زۆرى هەبوو بۆ بلۆكردنه وهى نه رىتى ديموكراسىيانە^(٥٤٦)، بەلام ئەوه تەنها بۆچوونى سهركاغه زيان بوو. ئەوان به هىچ شىوه يەك بىروباوه پى ديموكراسىيانە يان پى قبول نه دهكراو له هەردوو سهردهمى فه زمانپه واپه تىشياندا، هەولى سه پاندنى ده سه لاتى تاكپه وانهى خۆيان و له ناو بردنى راسته وخۆ يان ئاراسته وخۆى هىزو رىكخراوه سياسى به كانى دىكه يان داوه.

دواى ئالۆزى بوونى پىوه ندى نىوان هەردوولا، ٢٣ى ئەيلولى ١٩٧٢ سهركردايه تى هەرىمايه تى حىزبى به عس، بۆ روونكردنه وهى هەلۆیستى خۆيان سه باره ت به بارودۆخى پىوه ندى نىوانىيان، ياداشتىكى بۆ كۆمىتهى ناوه ندى پارتى ديموكراتى كوردستان نارد. ياداشتەكه چه ندىن بابەتى جىاوازى له خۆگرتبوو، له وانه ده رخستنى هەلۆیستى هەردوولا به رانبه ر بالى (برايم ئەحمەد- جهلال تالەبانى/ "م.س") له گفتوگۆكانى پيش به ياننامهى ١١ مارت و

(٥٤٥) بىوانه: "التأخي"، ع(١٠٩٥)، ٢٧/٧/١٩٧٢.

(٥٤٦) حىزبى به عسى عه ره بى ئىشتراكى- عىراق، راپۆرتى سياسى سه ر به هه شته مەين كۆنگرهى هەرىماتى، ١٢٢.

ناپه‌زایی ده‌رپرین به‌رانبهر (پ.د.ك) كه بێ ئاگاداری به‌عسو له‌پشت ئه‌وه‌وه دواى به‌یاننامه‌ی ١١ مارت له‌گه‌ڵ باڵی (برایم ئه‌حمه‌د - جه‌لال تاڵه‌بانی/ "م.س") ناستبووه‌وه^(٥٤٧) ئه‌وه‌ش له‌لایه‌كه‌وه ئه‌وه نیشان ده‌دات كه به‌عس دژی سه‌قامگه‌ربوونی ناشتی بووه له ناو ریزه‌كانی كورد، له‌لایه‌کی دیکه‌شه‌وه له‌ریگه‌ی ئه‌وه‌وه‌لۆیسته‌یان‌ه‌وه و یه‌ستوویانه ناکۆکی له‌نێو جوولانه‌وه‌ی رزگاریخوازی کوردستان دروست بکه‌ن و جارێکی دیکه ئه‌وه‌ جوولانه‌وه‌یه له‌تکه‌ن.

هه‌روه‌ها یاداشته‌که‌ی به‌عس چه‌ندین باب‌ه‌تی دیکه‌ی وه‌ك ئامازه‌کردن به‌جێبه‌جێکردنی هه‌ندێ له‌ خاڵه‌کانی به‌یاننامه‌ی ١١ مارت و هه‌ڵکاره‌کانی جێبه‌جێنه‌کردنی خاڵه‌کانی دیکه‌ و تۆمه‌تبارکردنی (پ.د.ك) به‌ پێکهێنانی ده‌سه‌لاتێکی دیکه‌ی به‌پێوه‌بردن له‌ عێراقدا و نه‌جامدانی کرداری تیکه‌ه‌رانه‌ی باری ئاسایش و کۆسپ دروستکردن له‌به‌رده‌م جێبه‌جێکردنی یاسای چاره‌سه‌رکردنی کێشه‌ی زه‌وی و گێڕانی رۆڵی پارتێکی ئۆپۆزیسیۆن به‌رانبهر حوکمه‌ت بۆ په‌یداکردنی لایه‌نگر بۆ خۆی له‌سه‌ر حیسابی به‌عس، له‌خۆگرته‌بوو. له‌پاڵ ئه‌وه ره‌خنه‌ توندانه‌ش، له‌ یاداشته‌که‌ی حیزبی به‌عسدا، وه‌کو مه‌رجێک بۆ ئاسایی بوونه‌وه‌ی پێوه‌ندی هه‌ردوولا، ٣١ خاڵ ده‌ستنیشان کرابوون^(٥٤٨) زۆریه‌ی ئه‌وه ره‌خنانه‌ش كه ئاراسته‌ی جوولانه‌وه‌ی رزگاریخوازی کوردستان کرابوون، زیاتر به‌مه‌به‌ستی له‌که‌دارکردنی ئه‌وه‌ جوولانه‌وه‌یه و بێبه‌ریکردنی خۆیان بوو له‌نا‌ئارامیی باری نێوخۆی کوردستان.

(٥٤٧) به‌پاوه: منشورات الثورة، لكي یصان السلام وتتعزز الوحدة الوطنية، ص ١٥٩-١٦٠.

(٥٤٨) بۆ زانیاری زیاتر ده‌رباره‌ی یاداشته‌که‌ی حیزبی به‌عس به‌پاوه: منشورات الثورة، لكي

یصان السلام وتتعزز الوحدة الوطنية، ص ١٥٣-١٨٦.

دوابه دواى ئه وهش له ٢٨ى تشرىنى يه كه مدا، مه كته بى سياسى پارتى ديموكراتى كوردستان به ياداشتێك وه لآمى ياداشتەكهى حيزبى به عسى دايه وه، تيايدا ئامارەى به وه كردبوو كه ياداشتەكهى به عس پر له ناوو ناتۆره دروستكرده بۆ (پ.د.ك) به مه به سى تاوانبار كردن و زپاندنى ناويانگى، به گه واهى ناردنى وێنهى ياداشتەكه بۆ چه ندين لايهنى ناوخۆو دهره وه پيش ناردنى بۆ سهركردايهتى جوولانه وهى رزگاريوخاوى كوردستان. هه ر له ياداشتەكهى (پ.د.ك) دا به شيوه يه كى بابە تياينه ئه و تۆمه تانهى كه به عس له ميانى ياداشتەكهيدا خستبوويه پاليان، ره تکرابۆوه. هه روه ها تيايدا ئامارەش به وه كرابوو كه ده سه لاتى ده ولت و ريكخراوو ده زگاكانى به عس له كوردستاندا بۆ دۆزينه وهى هه ندى به كرىگىراوو هه لته تاندنى هه ندى خه لگى ساويلكه، له هه ولتى زۆرو به رده وامدان. هه روه ها (پ.د.ك) له ياداشتەكهيدا وه كو نمونه هه ندى له و تاوانانه يان خستبووه پوو كه رژيمى عىراق دواى به ياننامهى ١١ى مارت ئه نجامى دابوون، له پال ئه و سياسه ته نابەجيبهى كه دهره ق به خه لگى كوردستان و جوولانه وه رزگاريوخاوه كهى پيا ده يان ده كرد، كه سه رجه ميان پيچه وانهى ياساو مافه كانى مړۆڤ و ريككه و تنى نىوان هه ردوولا بوو. هه ر له و ياداشتەدا باس له خاله جيبه جىكراوو نه كراوه كانى به ياننامهى ١١ى مارت كرابوو، له و پوهه شه وه بۆچوونه كانيان له گه ل به عس جياواز بوو. دهربارهى ئه و مه رجانەش كه له ياداشتەكهى به عسدا هاتبوو بۆ ئاسايى بوونه وهى پتوه ندى هه ردوولا، سهركردايهتى (پ.د.ك) پيى وابوو كه هه ندى له و مه رجانە گشتين و پيويسته هه ردوولا پابه نديانبن، ئه وانى ديكه ش تايبه تن به (پ.د.ك) و پابه نديبون و نه بوونى ته نها پتوه ندى به وانه وه هه يه. له كوتايى ياداشتەكه شياندا، سهركردايهتى پارتى ديموكراتى كوردستان له ميانى دوو به شدا چه ند خالتيكيان بۆ به عس پيشنيار

کردبوو تاكو جێبه جێی بكن، كه خالەكانی بهشی یهكهم پێوهندیی به چارهسەری ئالۆزی بارودۆخه كهو ئاسایی بوونهوهی هه‌بوو، خالەكانی بهشی دووه‌میش پێوه‌ندیدار بوون به‌جێبه‌جێکردنی ئه‌و بڕگانه‌ی به‌یاننامه‌ی ١١ی مارت كه‌ كاتی جێبه‌جێکردنیان هاتبوو^(٥٤٩)

ئالۆزی بارودۆخ به‌رده‌وام بوو. له‌ مانگی مارتی ساڵی ١٩٧٣دا فه‌رمانپه‌ر وایانی به‌عس، داویان له‌ مسته‌فا بارزانی کرد، (مه‌سعود)ی کوپی بۆ وتووێژ بنزیقته‌ به‌غدا^(٥٥٠). به‌ بۆچوونی کریس کۆچیرا^(*)، ئه‌و سه‌رده‌مه‌ ئیدریس بارزانی له‌ لایه‌ن به‌عسه‌وه‌ تاونبار کرابوو كه‌ نابێ بۆ گفتوگۆ بچیت به‌غدا، له‌ به‌رئه‌وه‌ مه‌سعود بارزانییان له‌ به‌رچاو گرتبوو^(٥٥١)، به‌لام به‌گوته‌ی مه‌سعود بارزانی ئه‌و بۆچوونه‌ هیچ بنه‌مایه‌کی راستی تیدا نیه‌^(٥٥٢).

سه‌رکردایه‌تی کورد، داواکه‌ی ده‌سه‌لاتدارانی عێراقیان بۆ ناردنی مه‌سعود بارزانی ره‌تکرده‌وه‌^(٥٥٣)، وادیاره‌ له‌وه‌ گه‌شیتبوون ده‌سه‌لاتدارانی به‌عس نیازپاک نه‌بوون و نه‌ك هه‌ر ئاماده‌ی دانان و دۆزینه‌وی میکانیزمی چاره‌سه‌رکردنی کێشه‌کان

---

(٥٤٩) بۆ زانیاری زیاتر ده‌رباره‌ی یاداشته‌که‌ی پارتی دیموکراتی کوردستان بپوانه‌: منشورات دار التاخي، في سبيل السلم والوحدة الوطنية، ص ١٣٥-١٩٣.

(٥٥٠) پارتی دیموکراتی کوردستان/ کۆمیته‌ی ئاماده‌کردن، هه‌لسه‌نگاندنی ره‌وش و هه‌ره‌سه‌پێتانی شۆڕشی کورد (ده‌رس و په‌نده‌کانی)، له‌ بلاوکراوه‌کانی ئالای نازادی، ١٩٩٨، ل ٢٣.

(*) کریس کۆچیرا ناوی ئه‌سلی خۆی (مۆبیک)ه‌، كه‌ رۆژنامه‌نووسیکی فه‌ره‌نسییه‌ و ژنه‌که‌شی وێنه‌گرێکی رۆژنامه‌نووسی ناسراوه‌ و چه‌ند جارێك هاتوونه‌ته‌ کوردستان و به‌غدا.

(٥٥١) کریس کۆچیرا، س پ، ل ٤٤٠.

(٥٥٢) دیدار له‌گه‌ڵ مه‌سعود بارزانی، هه‌وینه‌هه‌واری سه‌ری ره‌ش، ٢٢/٦/٢٠٠٣.

(٥٥٣) بۆ زانیاری زیاتر بپوانه‌: کریس کۆچیرا، س پ، ل ٤٤٠.

نەبوون، بەلکو ئامادەش نەبوون دەست لەو سیاسەتە شەپانگیزو
رەگەزپەرستییەى کە بەتایبەتى دواى بەیاننامەى ١١ مارت گرتبوویانەبر،
هەلگرن.

سەدام حسین دواى ئەوێ لەچوونى مەسعود بارزانی بۆ بەغدا ناوئێد بوو،
لە پەيامێکی هەپەشە ئامێزدا مستەفا بارزانی ئاگادار کردەوێ کە پێویستە
جوولانەوێ رزگاربخوانی کوردستان هەلۆستێک وەرەگرێت حوکمەت ناچار بکات
بەرانبەر بەوێ دەسەڵدارانی ئێران واز لە یارمەتیدانی جولانەوێ ئازادبخوانی
کوردستان بێنن، لە شەتولەره‌بوو چەند ناوچەیکێ دیکەى عێراق، تەنازول بۆ
ئێران بکات^(٥٥٤).

هەر لە سەرەتای سالی ١٩٧٣دا، سەرۆکی پۆلیسی هەولێر (حسین شیروانی)
کە دەبویست بۆ سەردانی خزمەکانی سەر لە بەغدا بدات، لەلایەن رژیمی بەعسەو
شۆپێن‌بزرکراو دواتر لاشە خوێناوییه‌کەى کە زۆر بێبەزەبیانەو نامرۆفانە
شیوێندرابوو، دۆزرایەو^(٥٥٥). لە هەردوو مانگی شوبات و مارتیشدا، رژیمی عێراق
چەندین کاری تێکدەرانی دەرەق بە پارتی دیموکراتی کوردستان و گەلی کورد
لە ناوچە جیا‌جیاکانی کوردستان ئەنجامدا وەکو دەستدرێژیکردنە سەر خەلک و
بە‌عه‌ره‌بکردن و بە‌عه‌سیکردنیان^(٥٥٦)

فشاری بە‌عه‌س رێکخراوە پێشە‌یه‌کانیشی گرتەو، گەرچی بە‌گوێزەى
بەیاننامەى ١١ مارت ئەو رێکخراوانە مافی یاسایی کارکردنیان وەرگرتبوو، بۆ
نموونە لە شارەکانی بە‌غدا و کەرکوک و موصل و خانە‌قین، دواى ئەوێ
فەرمانپەرەیانى عێراق هەستیان بە روێی کارا و کاریگەری رێکخراوی قوتابیانى

(٥٥٤) پارتی دیموکراتی کوردستان / کۆمیتەى ئامادەکردن، س پ، ل ٢٣.

(٥٥٥) کریس کۆچیرا، س پ، ل ٤٣٩-٤٤٠.

(٥٥٦) بۆ زانیاری زیاتر ب‌ه‌وانه: "دەنگوباسی کوردستان"، ژ (١٣)، ناو‌ه‌راستی نیسان ١٩٧٣.

کورد کرد، فشاریان خسته سەر ئه و قوتابیانە ی که ئەندامی رێکخواوه که بوون. هەر بۆیه ش له شوبات و مارتی ١٩٧٢ به دواوه بهردهوام کیشه و گرفتیا ن بۆ ئه و رێکخواوه دروست ده کرد^(٥٥٧)

بێگۆ ئێ پێدانه هیچ به هایه کیش، رژیمی به عس له و شو ئێ نانه ی مه به سستی بوو خانووی تیکۆ شه رانی کوردی خاپوور ده کردو به شیوه یه کی نایاسا بێش ده سگری ده کردن^(٥٥٨) و له زیندانیشدا به شیوه یه کی توندوتیژانه ئه و تیکۆ شه رانه یان نه شکه بجه ده دا^(٥٥٩)

هه روه ها باندی چه کداریش له لایه ن به عسه وه بۆ نه نجامدانی کاری تیکده رانه و تیرۆرکردنی هه ندی له لێ پرسراوانی (پ. د. ک)، دانرا بوون. کاتیکیش پێشمه رگه کانی کوردستان ئه و باندانه یان ناشکرا ده کرد، له پوانگه ی دلسۆزییان بۆ پاراستنی به رژه وه ندی گشتیی و له ترسی ئالۆزنه کردنی بارودۆخه که و پابه ند بوونیا ن به رێنمایی سه رکردایه تییه که یان، هیچ کاریکیان ده ره ق به و تاوانبارانه ئه نجام نه ده دا، به لکو ته نها سه رکردایه تی جوولانه وه ی رزگاریخوازی کوردستانیا ن ئاگادار ده کرده وه، تا کو ئه وان بۆ دانانی سنوورێک بۆ ئه و کرداره دوژمنکاریانه، رژیمی به عدا ئاگادار بکه نه وه^(٥٦٠) ده بی ئه وه ش بگو تریت، به رپۆه به رایه تی ئه منی عامه ی عێراق، به مه به سستی کاری تیکده رانه له کوردستاندا، پسووله ی تایبه تی رێ پێدانی چه ک هه لگرتنی بۆ که سانی سه ر به باند ه کانیان دروست کرد بوو^(٥٦١)

(٥٥٧) ساسان عه ونی، س پ، ل ٦٤.

(٥٥٨) بۆ نمونه بپوانه: پاشکۆی ژ(٦).

(٥٥٩) بۆ نمونه بپوانه: پاشکۆی ژ(٧).

(٥٦٠) بپوانه: پاشکۆی ژ(٨).

(٥٦١) بپوانه: پاشکۆی ژ(٩).

هەرچەندە کاربەدەستانى بالاي بە عس لە بۆنە فەرمییەکاندا، پابەندبوونی خۆیان بە جێبەجێکردنی زووتری بەیاننامەی ١١ مارت و چارەسەرکردنی کێشەى کورد دەردەبەپى، بۆ نموونە بەبۆنەى ١ ئایارى جەژنى کرێکارانى جیهانەوه، سالى ١٩٧٣ سەرۆک کۆمار لەمیانى وتاریکدا گوتى: "جێبەجێکردنی ئۆتۆنۆمى پێش ١١ مارتى سالى ١٩٧٤ بەدیپتانی ئو بەندانەى لە بەیاننامەى ١١ مارت ماونەتەوه لەگەڵ پاراستن و راگیرکردنى مافى رۆشنبیری و ئیدارى کەمایەتیە براکانى وولات لەسەر و ئو ئەرکانە دابنێن کە کەوتۆتە سەرشانمان"^(٥٦٢)، بەلام ئوانە تەنھا قسەبوون بۆ مەبەستى چەواشەکردنى رای گشتى ناوخۆ دەروەى عێراق بەکار دەهێنران و نەدەخرانە بواری پراکتیکەوه.

لەگەڵ ئەوەشدا مستەفا بارزانی ١٠ ئایار، لەنامەیکیدا بۆ سەرۆک کۆمارى عێراق، ریزی لەهەلۆیستى جەختکردنى لەسەر ئو پابەتانە گرت و تەواوى نامادەى جیولانەوهى رزگاریخوای کوردستانیشى نیشاندا، بۆ هاوکاریکردنى هەر کاریک کە خزمەت بە گەل وولات بگەیهنێت^(٥٦٣).

سیاسەتى بەعەرەبکردنى ناوچەکانى کوردستانیش کە لەلایەن رژیمی بەعسەوه پەیرەو دەکرا، لەو سەردەمەدا زیاتر برەوى پێدرا، ئەمەش فاکتەرێكى سەرەكى گێروگرتەکانى نێوان ئو رژیمەو سەرکردایەتى جیولانەوهى رزگاریخوای کوردستان بوو. هەر بۆیە بەشى پەخشو راگەیانندن لە مەکتەبى سیاسى پارتى دیموکراتى کوردستان، لە ١ حوزەیرانى ١٩٧٣دا، بلۆکراوەیەكى بەناوێشانى (بەعەرەبکردن کۆسپێكى زلە لەپێى جێبەجێکردنى پەیمانى ئازاردا)، بلۆک کردەوه. تیایدا لە پوانگەى هەستکردن بەمەترسى سیاسەتى

(٥٦٢) بپوانە: "هاوکاری"، ژ(١٦٥)، ١٩٧٣/٥/٤.

(٥٦٣) بپوانە: مسعود البارزانی، البارزانی والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص٨٤٤.

به‌عه‌ره‌ب‌کردن و به‌به‌عسیکردن، داوای له‌هه‌یزه‌ نیشتمانییه‌کان کرد، دژی ئه‌و سیاسه‌ به‌ه‌ستن. داواشی له‌ نوێنه‌رنی رای گشتی عێراق و عه‌ره‌بو جیهانی و میدیاکان کرد رووبه‌گه‌نه‌ کوردستان، تاكو به‌ چاوی خۆیان ئه‌و باردۆخه‌ ببینن و چه‌ند نمونه‌یه‌کیشی له‌و سیاسه‌ته‌ خستبووه‌ پوو^(٥٦٤)

له‌ گۆشه‌ی هه‌ستکردن به‌ به‌رپرسیاریتی میژوویی به‌رانبه‌ر ولاته‌که‌ی، له‌ ٢٨ی حوزیرانی ١٩٧٢، مسته‌فا بارزانی نامه‌یه‌کی بۆ ئه‌حمه‌د حه‌سه‌ن به‌کر نارد، تیايدا ئه‌وه‌ی دووپات کرده‌وه: که تاكه‌ وه‌لامێك بۆ به‌ره‌نگاربوونی ئه‌و مه‌ترسیانه‌ی رووپان له‌ ولات و ناوچه‌که‌ کردبوو، خۆی له‌پته‌وکردنی یه‌کیته‌ی نیشتمانییدا ده‌بینیته‌وه، له‌ریگه‌ی جێبه‌جێکردنی ته‌واوی به‌یاننامه‌ی ١١ی مارت^(٥٦٥).

له‌ ٤ی ته‌مموزیشدا، سه‌رۆك كۆمار به‌نامه‌یه‌ك وه‌لامی مسته‌فا بارزانی دایه‌وه، تیايدا وی‌پرای پ‌زنی‌شان‌دانی خۆی به‌رانبه‌ر ناوه‌رۆکی نامه‌که‌ی، ئاماژه‌ی به‌وه‌کردبوو که گفتوگۆکانی نێوان هه‌ردوولا به‌ به‌شداری لایه‌نه‌ نیشتمانییه‌کانی دیکه‌، ئه‌نجامی‌کی پۆزه‌تیفو روون و یه‌کلاکه‌ره‌وه‌ی نه‌بووه^(٥٦٦). ئه‌وه‌ش ره‌تکردنه‌وه‌یه‌کی ئاشکراو راسته‌وخۆی ملدانیان بوو بۆ ناشتی و ئاماده‌ییان بۆ نه‌ه‌یشتنی کۆسپ و ته‌گه‌ره‌کانی به‌رده‌م جێبه‌جێکردنی به‌یاننامه‌ی ١١ی مارت. فاکته‌ری سه‌ره‌کی ئه‌و هه‌لۆیستانه‌ی به‌عسیش له‌وه‌وه‌ سه‌رچاوه‌ی گرتبوو، که له‌سه‌ر ئاستی ناوخۆدا ئه‌وکاته‌ له‌گه‌ڵ حیزبی شیوعی عێراق دانوستانه‌کانیان گه‌رم بوو و ئاسۆی رێککه‌وتنی نێوان هه‌ردوولا ده‌رکه‌وتبوو. له‌سه‌ر ئاستی

(٥٦٤) بۆ زانیاری زیاتر ب‌پ‌وانه: پاشکۆی ژ(١٠).

(٥٦٥) ب‌پ‌وانه: مسعود البارزانی، البارزانی والحركة التحريرية الكردية، ج ٣، ص ٨٤٨.

(٥٦٦) هـ س، ل ٨٤٩-٨٥٠.

دەرەوێش، بە تاییبەتی دواى بەستنى پەیماننامەى دۆستایەتیی و هاوکاریى لە گەڵ یەكێتى سۆڤیەت لە ساڵى ١٩٧٢دا، پشەنگیرییهكى گەورەى دەسەلات و پزێمە فەرمانڕەوایەکیان بە دەستەپێنا بوو.

ئەگەر چی نوێنەرانی پارتى دیموکراتى کوردستان، بۆ پێکەیتانی بەرەیهكى نیشتمانى، لە زۆربەى گفتوگۆکانى لە گەڵ بە عس و حیزبى شیوعى بە شدار بوون، کەچی بە هۆى پێشنیاری بە عس و (ح.ش.ع) بۆ پێچاندنى پێوەندییهکانى جولانەوێ رزگاربخوازی کوردستان لە گەڵ حوکمەتى ئێران، گفتوگۆى نێوان (پ.د.ك) و بە عس و هەستا، لە بەرئەوێ سەرکێرایەتى کورد، پێشنیارەکیانى رەتکردهوه. دەرەنجام لە شەوی ١٧ى تەمموزى ١٩٧٣دا، بە یاننامەیهكى دووقۆلێ لە نێوان حیزبى بە عس و حیزبى شیوعى مۆرکرا، دەرگاش بۆ پارتەکانى دیکە، بە تاییبەتى (پ.د.ك) والا کرا^(٥٦٧)

دواى ئەوێش، پارتى دیموکراتى کوردستان بەو بۆنەیهوه بە یاننامەیهكى دەرکرد، تپایدا ئاشکرایکرد کە بە هیچ شێوەیهك تا رۆژى بڵاوکردنەوێ ئاگادارى ئەو رێککەوتنە نەبووه. دەربارەى چوونیشى بۆ نێو ئەو بەرەیه چەند خاڵێكى چارەسازى بۆ حوکمەتى عێراق دەستنیشان کرد، تاكو بە شداریکردنیان لەو بەرەیهدا ببێتە ئامرازێكى کاریگەر بۆ پشەنگیری و پتەوبوونی لە پاشەپۆژدا. ئەو خاڵانەش بریتى بوون لە ئەنجامدانى سەرژمێرییهك بۆ دیاریکردنى سنوورى ناوچهى ئۆتۆنۆمى و سێپنەوێ شۆینەوارى سیاسەتى بە عەرەبکردن و چۆنیەتى داپشەتنى یاسای ئۆتۆنۆمى و دیاریکردنى هەلۆیستى بە عس دەربارەى ئەو سەرئەنجامەى (پ.د.ك) سەبارەت بە پەیمانى کارى نیشتمانى، لە بیرخەرەوهکەى

(٥٦٧) بۆ زانیاریی زیاتر بپوانە: د.مکرم الطالبانى، نحو حل صحيح للمسألة القومية الكردية في

العراق، ص ٢٨١ و ٢٨٥-٢٨٦ و ٣٠٤-٣٠٥.

١١ی کانوونی دووه می ١٩٧٢ ده‌ری‌پریوو. دواخالی به‌یاننامه‌که‌ش داوای کوتایی هینان بوو به‌ماوه‌ی گواستنه‌وه‌ی جێبه‌جێکردنی هه‌لبژاردنێکی ئازاد له‌سه‌رانه‌ری عێراقدا دوا‌ی تێپه‌ر بوونی سالتیک به‌سه‌ر به‌شداریکردنیان له‌به‌رده‌^(٥٦٨). ئه‌و هه‌لوێست و پێشنیارانه‌ی پارتی دیموکراتی کوردستان که زۆر دروست و واقعیی بوون بۆ چوونه‌ نۆبه‌ره‌، له‌لایه‌ن به‌عه‌سه‌وه‌ پشتگۆی خران.

رژیمی عێراق سه‌ره‌رای ره‌تکره‌وه‌ی هه‌موو پێشنیارنێکی سه‌ره‌کرایه‌تی جوولانه‌وه‌ی رزگاریخوازی کوردستان، به‌رده‌وام بوو له‌ درێژه‌پێدانی کوشتن و وێرانکردن و به‌عه‌ره‌بکردنی ناوچه‌کانی کوردستان. هه‌ر له‌ درێژه‌ی ئه‌و سیاسه‌ته‌شیدا، مانگی ئاب به‌هاوکاری هه‌ندێ به‌کرێگی‌راوی کورد، چه‌ند هێرشێکی سوپاییان کرده‌ سه‌ر ناوچه‌ی شه‌نگال و چه‌ندین دێهاتی ئه‌و ناوچه‌یان سووتاندو ژماره‌یه‌کی زۆری خه‌لکی سیفیلیان کوشت و بریندارکرد. له‌به‌رانه‌ر ئه‌و سیاسه‌ته‌شدا، مه‌کته‌بی سیاسیی پارتی دیموکراتی کوردستان له‌ ٢٢ی ئابی ١٩٧٣، بروسکه‌یه‌کی ئاراسته‌ی لقه‌کانی مح‌م‌دی کرد، تیایدا وێرای ده‌ربڕینی نا‌ره‌زایی توند، بپاریدا رۆژی ٢٥ی ئاب بۆ ماوه‌ی ٢٤ کاتژمێر له‌ هه‌موو کوردستان مانگرتن ئه‌نجام ده‌ن^(٥٦٩).

له‌پێناو زه‌فکردنه‌وه‌ی ئه‌و سیاسه‌ته‌ی رژیمی به‌عه‌س، بۆ رای‌گشتی جیهانی، به‌تایبه‌تی له‌پرووی گۆڕینی پێکهاته‌ی نه‌ته‌وه‌یی و پشتگۆی‌خستنی په‌ره‌پێدانی ناوچه‌کانی کوردستان و هه‌ول‌دانی بۆ لاوازکردنی رۆلی جوولانه‌وه‌ی رزگاریخوازی کورد و پارتی دیموکراتی کوردستان له‌ ژبانی سیاسیدا، مسته‌فا بارزانی نامه‌یه‌کی ئاراسته‌ی کۆنگره‌ی ولاتانی بیلایه‌ن کرد که مانگی ئاب له‌

(٥٦٨) بۆ زانیاری زیاتر بپوانه: "ده‌نگوباسی کوردستان"، ژ(١٧)، ئاب ١٩٧٣.

(٥٦٩) بپوانه: پاشکۆی ژ(١١).

جهازئير به ستر، داواى ليكردن گرنگى به و پرسه بدهن و تواناو كارىگه رىي خويان
بۆ پالپشتيكردن ئاواته كانى گهلى كورد له شادبونيان به ئۆتۆنۆمى به كار
بهينن^(٥٧٠).

له ١٨ى ئه يلولىشدا سوپاي عيراق به مه به ستي ده رخسنتى تواناي هيزى
سه ريارزى دوو هيزى كرده سه ناوچه كانى شيخان و ده به نديخان و هه ردو
ناوچه كى داگر كرده وه، به لام دواتر به هوى مه ترسى و ئاماده كارىي بۆ شه پى
(عه رب- ئيسرائيل) كه ٦ى تشرينى يه كه مى ١٩٧٣ پوويدا، هيزه كانى له و
ناوچانه ي كوردستان كي شاه و هيزى پيشمه رگه ي كوردستانيش ناوچه كانيان
خسته وه ژير ده سه لاتی خويان^(٥٧١)

سياسته ي شه پرانگيزى به رانبه ر كوردستان هينده ي ديكه مسته فا بارزاني
به رانبه ر به عس بيئوميد كرد. ئه وه بو له تشرينى يه كه م له ديمانه ي
رۆژنامه نووسىكى بيانيدا، گوتى: "پيم وانيه به ئاشتى بگه ينه ئۆتۆنۆمى
له به رهوىه كى زۆر ساده، ئه ويش ئه وه يه كه حوكمه تى عيراق له خه ونيشدا بير
له وه ناكاته وه ئۆتۆنۆمى راسته قينه و ته و اومان بداتى. كه حوكمه ت ناچار ده بيت
گفتوگومان له گه لدا بكات به مه به ستي ئه وه يه له م ناوچه ته سكه دا گه مارۆمان بدات
كه ئيستا به زه به رى چه ك به رگرى ليده كه ين، به لام ئه م ناوچه يه ته نيا به شيكى
بجوو كى كوردستانه چونكه كوردستان خانه قين و كه ركوك و ده ور به رى موسليش
ده گرته وه. ئيمه ده ست له و ناوچانه هه لئاگرين هه رچييه ك پوویدا، چونكه
خۆمان به به رپرس ده زانين به رانبه ر به و كوردانه ي له و ناوچانه دا ده ژين به مه مان

(٥٧٠) بۆ زانيارى زياتر بپوانه: "الكادر"، ع(٢٠)، تشرين الثاني ١٩٧٣، ص ١٧-٢٠

(٥٧١) ئيبراهيم جه لال، س پ، ل ٣٥٨.

ئەندازەی کە لە بەردەم میژووی گە لە کەمان هەست بە بەرپرسیاریتی دەکەین^(٥٧٢)

هەروەها بەهۆی ئەو دژایەتییه ناپەواو دەسگیرکردن و هەپەشه و گوڕەشانی کە لە لایەن چەند دامودەزگایەکی رژیمی بەعس بە تاییبەتی ئەمنی عامە، دەرەق بە ئەندامانی یەکییتی قوتابیانی کوردستان و کەسوکاریان لە هەندی ناوچەی کوردستان، بە تاییبەتی لە شاری کەرکوک ئەنجام دەدرا، مەکتەبی سەرتاریەتی یەکییتی قوتابیانی کوردستان لە مانگی کانونی یەكەمی ١٩٧٣دا روونکردنەوەیەکی ئاراستەیی هەر سێ وەزیری ناوخواو کاروباری ژوو و پەروەردەیی عێراق و بەپێوەبەری ئەمنی عامە و مەکتەبی تەنغیزی یەکییتی نیشتمانیی قوتابیانی عێراق کرد، تیایدا وێرایی ئاماژەکردنی بەوێ کە ئەو کارانە دەبنە هۆی پەرسەندنی ناکوکی سیاسی لەو ناوچانەدا، داواشیان کرد بە زووترین کات چارەسەری ئەو پرسە بکەن^(٥٧٣).

بەهۆی بارگرژی نێوان هەردوولا و هەولێ بەعس بۆ تەواو گۆشەگیر و فەرامۆشکردنی رۆژی پارتی دیموکراتی کوردستان لەسەر گۆرەپانی سیاسی و خۆئامادەکردنی بۆ لەیەکتەر دابڕینی سەرکردایەتی جوولانەوێ رزگاریخوازی کوردستان و کێشەیی ره‌وای نەتەوێ کوردو چارەسەرکردنی ئەو کێشەیی بەبۆچوونی بەرتەسک و ره‌گەزپەرستانەیی خۆی، بەدەر لەو جوولانەوێ رزگاریخوازە وواتریش سەرکوت و لەناوبردنی جوولانەوێ کە، (ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆرش)ی عێراق لە کۆبوونەوێ ٣١ی کانوونی دووهم ١٩٧٤یدا بپاریدا بە هەلوەشاندنەوێ لیژنەیی ئاشتی و پیکهتانی لیژنەیی کە بالا بۆ

(٥٧٢) د. گۆینەر دێشەر، س پ، ل ٢٢٦.

(٥٧٣) بڕوانە: رۆژنامەیی "برایەتی"، ژ (٨١)، ٢١/١٢/١٩٧٣.

كاروبارى كوردستان، به سه روكايتى سه دام حسين و نه دامتى (٨) كه سانى ديكه ي سه ركردايتى به عس^(٥٧٤). له ٢٤ى شوباتيشدا، نه نجومه نى ناوبراو برپارىكى ده ركردو تيايدا روونيكردوه كه هر ريكرخوايكي سياسى به شدارى له (به رى نيشتمانى پيشكه وتنخوان نه كات، قه ده غه ده كریت^(٥٧٥) نه و برپاره ش له لايه كه وه پيچه وانه ي ئازاديه سياسى و ديموكراسيه كان و له لايه كي ديكه شه وه فشاريكي گه وره ي به عس بوو بۆ سه ر ته وای هیزه سياسيه كان، به تاييه تى پارتى ديموكراتى كوردستان، تاكو بيانخاته ژير ركيف و سه ركردايتى خوى و بۆ مه رame تاييه ت و نا په واکانى به كارىان بئيت.

به و چه شنه گفتوگوى نيوان سه ركردايتى جوولانه وه ي رزگاريوخوازي كوردستان و رژيمى به عس، به تاييه تى دواي چوونى ئيدريس بارزانى و شاندى بالاى كوردى بۆ به غداو سازدانى كۆبوونه وه يه كي بيته نجام له مارتى ١٩٧٤دا له گه ل سه دام حسين، گه يشته ريگايه كي داخراو. له و كۆبوونه وه يه دا سه دام گوتبووى: ناچارمان مه كهن له سه ر شه تولعه رهب ته نازول بۆ شای ئيران بكه ين، نه گه ر نه وه ش روويدا نه و ئيه و نه رخه كه ي ده دن^(٥٧٦) نه و ئاگادار كردنه وه يه ش هه په شه يه كي گه وره بوو دژى كورد.

دواي تپه رپوونى سالتيكيش به سه ر راگه ياندنى ياسا ئوتۆتۆميه كه ي (نه نجومه نى سه ركردايتى شۆرش)ى عيراق و ده سپيكرده وه ي شه پى نيوان

---

(٥٧٤) سه باره ت به و برپاره بپوانه: الجمهورية العراقية، القرارات العامة لمجلس قيادة الثورة (١٩٦٨-١٩٧٧)، المجلد الاول، ص ٦١٠.

(٥٧٥) ه س، ل ٣٩٢.

(٥٧٦) بۆ زانبارى زياتر بپوانه: حبيب محمد كريم، تاريخ الحزب الديمقراطي الكوردستاني - العراق، ص ١٣٨-١٣٩.

هێزه کانی پێشمه رگه و سوپای عێراق، سه دام به لێنه که ی خۆی به جیهێناو ٦ مارتی ١٩٧٥، له رێککه و تننامه ی جه زائیر، ته نازولی بۆ رژیمی ئێران کرد. له ناکامیشدا شۆرشێ زیگار یخوای کوردستان دوو چاری نسکو بوو^(٥٧٧)

لێره دا ده بی ئه وه ش بگه و ترێ هه رچه نده رژیمی به عس له سه ره تاوه به تاکتیک و مه به ستی پیلانگێرپی دژی کوردو له ناو بردنی شۆرشه زیگار یخوازه که ی بۆ دانوستان هاتبووه پێشه وه و دواتریش تیکچوونی بارودۆخه که له سالی ١٩٧٤ دا هه ر له نه ستۆی ئه و دابوو، به لام سه رکردایه تی پارتی دیموکراتی کوردستانیش ئه و سه رده مه وه ک پێویست له ئاست ئه و به رپرسیار یتییه میژوویی و نه ته وه ییه دا نه بوو که که و تبه ووه سه رشانی، تا بتوانی سه رکه و تبه وانه مامه له له گه ل گۆرانکارییه سیاسییه ناوخۆییه کان و بارودۆخی نیوده و له تی ئه و سه رده مه دا، بکات. نه شیتوانی بوو له هه مبه ر پێوه ندییه ناوخۆیی و ده ره ککیه کانیدا هاو سه نگییه کی ئه و تو رابگریت و گه ره نتیش بۆ دوا پۆژی سیاسیی کورد مسۆگه ر بکات.

سه رکردایه تی کاتی پارتی دیموکراتی کوردستانیش دوا ی نسکۆی شۆرش به شێوه یه کی واقیعیانه له هه لسه نگانندی بۆ بارودۆخی ناوخۆی ئه و سه رده مه ده لیت: "له و ئاهه نگانه ی که گێر ان به بۆنه ی په یمانی مارت وه مانگیکی ته وای خایاند، ئیتر له خۆبایی بوون که و ته ناو سه رکرده و ریزه کانی پارتی یه وه،

(٥٧٧) بۆ زانیاری زیاتر به وانه: ه س، ل ١٣٨-١٣٩. شایانی باسه دوا ی رێککه و تننامه ی جه زائیر له لایه ن چه ند که سانیکه وه هه و لئرا حوکه می به عس له و رێککه و تننه یان له گه ل ئێران په شیمان بکه نه وه و شه رو کوشتاریش به رانه ر نه ته وه ی کورد رابگرن، وه کو نه و هه و له ی له لایه ن (فوناد عارف) وه و درا، بۆ زانیاری زیاتر به وانه: پاشکۆی ژ (١٢)، به لام له به ر نه وه ی پیلانه که نیوده و له تی بوو و ده ستی ولاتانی دیکه شی تێدا بوو، بۆیه گوێ به و هه و لانه نه درا.

مه ترسی و هۆشیاری به تهواوه تی له بیربرایه وه، به لام ده بی ئه وهش بلیین که بازانی هه میسه دووپاتی ده کرده وه که ئه و قوناغه زیاتر له قوناغی شه پ هۆشیاری پیده ویت، نیتر ئه وه بوو که وتینه ناو قوناغیکی تازه وه بی ئه وهی که هیچ خۆمان بۆ ئاماده کردییت و پلان و نه خشه مان بۆ دانابییت^{١١١ (٥٧٨)}

هه روه ها ئه و سه رده مه زۆربه ی لیپرسراوانی کورد که وتبوونه هه لپه ی به ده سته یێنانی پله و پایه ی حوکومی و خه ریکی بازرگانی و پیکه وه نانی سه روه ت و سامان بوون بیته وه ی چاودیریان به سه ره وه بییت^{١١٢ (٥٧٩)}. رژیمی عیراقیش ئه وه ی قۆستبووه و توانیبوو ی له ژێره وه پێوه ندیی به چه ند ئه ندامتکی سه رکردایه تی (پ.د.ک) بکات و بۆ به رژه وه ندی و مه رame کانی خۆی به کاریان به یینی. دواتریش ژماره یه ک له و که سانه بریاری خۆیاندا بۆ چوونه پال حوکمه تی به عس^(*).

جیی ئاماره پێدانه ئه و سه رده مه له ریزه کانی جوولانه وه ی کوردایه تی که سانی و اهه بوون که له ریگه ی جوولانه وه ی رزگارخوای کوردستانه وه دوا ی به یاننامه ی ١١ مارت پۆستی کارگێپی به رزیان له حوکمه تی عیراقداهه رگرتبوو، که چی له پیناو به رژه وه ندی ته سک و تایبه تی خۆیان، دوا ی کرده وه نابه جی و

(٥٧٨) پارتی دیموکراتی کوردستان (سه رکردایه تی کاتی)، س پ، ل ٦١.

(٥٧٩) الاتحاد الديمقراطي الكردستاني اللجنة التأسيسية، س پ، ل ٦١.

(*) له وانه ش عه زیز ئاکره یی و هاشم ئاکره یی و ئیسماعیل مه لاهه زیز بوون که یه که میان ئه ندامی مه کته بی سیاسیی و دواوه که ی تریش ئه ندامی کۆمیته ی ناوه ندیی پارتی دیموکراتی کوردستان بوون و سالی ١٩٧٣ بریاریاندا بچه پال حوکمه تی به عس بپوانه: محمه د مه لاهه قاسر، س پ، ل ٧٢.

پیلانگێڕپیه‌کانی به‌عسیش، ده‌یانگوت: ئێمه‌ به‌که‌مترین شت رازین ئه‌گه‌ر
بارودۆخه‌که‌ هه‌رواش به‌مێنێته‌وه‌^(٥٨٠)

له‌سه‌ر ئاستی ده‌ره‌وه‌شدا، سه‌رکرده‌یه‌تی جوولانه‌وه‌ی رزگاربخواری
کوردستان له‌یه‌ک کاتدا پێوه‌ندی سیاسی له‌گه‌ڵ چه‌ندین ولاتی رۆژه‌لاتی و
رۆژئاوایی خاوه‌ن به‌رژه‌وه‌ندی جیاوازی ته‌نانه‌ت بیروباوه‌ری دژ به‌یه‌کتردا هه‌بوو،
که‌ ئه‌م پێوه‌ندیانه‌ش هه‌م رژیمی عێراقی نا‌په‌حه‌ت کرد، هه‌م خوشیان نه‌یانتوانی
هیچ سه‌رکه‌وتنێکی سیاسی بۆ کوردستان پێ‌ مسۆگه‌ر بکه‌ن.

---

(٥٨٠) دیدار له‌گه‌ڵ محهمه‌د عه‌زیز، هه‌ولێر، ٢٠٠٤/٩/٣.

تەۋەرى سىيەم:

كىشە و گفتوگۇكانى پرۆژەى ياساى ئۆتۈنۈمى

ھەرەك پىشتىرىش ئاماژە مان پىكرى، بە پىتى رىككە وتنى نىوان سەرکردايەتى جوولانەۋەى رزگارخوۋى كوردستان و رژىمى بەس، ماۋەى ۴ سال دانرايوو بۆ جىبە جىكرىنى خالەكانى بە ياننامەى ۱۱ مارت^(*)، بۆيە دەبوايە دواى تەۋابوونى ئەو چوار سالە ياساى ئۆتۈنۈمى بۆ كوردستان بىپارىدىرى.

لەسەر ئەو زەمىنە، پارتى دىموكراتى كوردستان، لەسەر پىشتىنارى دەسلەتدارانى عىراق، لە ۹ مارتى ۱۹۷۳ رەشنووسى پرۆژەى ئۆتۈنۈمى پىشكە شىكرى. بەلام ئەوان، بەو بەيانونەۋەى پرۆژەيەكى تۈۋىدەرەۋو بىنبەستە، رازىنە بوون بىيىتە بىنەمايەك بۆ گفتوگۇ^(۵۸۱)

ھەرچەندە پرۆژەكە بەۋى دەستىشانە كىردن و ناۋنەمىنانى "ھەرىم" كە توخمىكى سەرەكى ئۆتۈنۈمىيە^(۵۸۲)، كەموكۇپىيەكى بەرچاۋى لەخۇگرتىبوو، كە دووبارەى كەموكۇپىيە ناۋەرۈكى بەيانونامەى ۱۱ مارت بوو و دواتىرىش بوو پىرسىكى چارەسەرەنەكراۋى نىوان سەرکردايەتى جوولانەۋەى رزگارخوۋى كوردستان و بەس، بەلام دەبى ئەو راستىيەش بگوتىرى كە پرۆژەكە بە

(*) بگەرپۆە بۆ تەۋەرى چوارەمى بەشى يەكەمى باسەكەمان.

(۵۸۱) مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية، ج ۳، ص ۳۰۸.

(۵۸۲) ناۋەرۈكى ئۆتۈنۈمى سى توخمى سەرەكى دەگىرتەخۇ: يەكەم - بوونى ھەرىمىكى

دىارىكراۋ كە دامەزراۋە كارگىرپىيەكانى ئۆتۈنۈمى تيايدا دەسلەت دار بن. دوۋەم -

سەرىخۇي دەزگاكانى ئۆتۈنۈمى. سىيەم - چاۋدىرىكىرىنى دەزگاكانى ئۆتۈنۈمى

لەلايەن دەسلەتلى ناۋەند. بىوانە: د. محمد ھماۋەند، الفدرالية والحكم الذاتي، ص ۱۰۰.

تێڕوته‌سه‌لیی، چه‌ند باب‌ه‌تێکی وه‌ك: پره‌نسییه‌ گشتیی و سه‌ره‌کییه‌كان، هێڵه‌ سه‌ره‌کییه‌كانی پێكهات و ده‌سه‌لاتی ده‌زگاكانی ئۆتۆنۆمی هه‌ریێمی کوردستان و چوارچێوه‌ی کارکردنیان، کارسازی و ئه‌ركه‌کانی ده‌سه‌لاتی ناوه‌ندی، هه‌روه‌ها رێخه‌ستنی پێوه‌ندیی نێوان هه‌ردوو ده‌سه‌لاتی ناوه‌ندی و ئۆتۆنۆمی، خه‌ستبووه‌ به‌رچاو^(٥٨٣)

سه‌رۆك كۆماری عێراقیش له‌و نامه‌یه‌ی كه‌ ٤ی ته‌موزی ١٩٧٣ بۆ مسته‌فا بارزانی ناردبوو، ئاشكرای كردبوو ناتوانن به‌و پڕۆژه‌یه‌ی كورد رازیبن. داواشی كردبوو چاری پێدا بخشیننه‌وه‌و پێشنیاری گونجاو بۆ گفتوگۆ له‌سه‌ركردنیان پێشكه‌شكهن^(٥٨٤).

مسته‌فا بارزانییش، له‌ مانگی ئابدا به‌نامه‌یه‌ك وه‌لامی سه‌رۆك كۆماری دایه‌وه‌و داواى لێكرد سه‌رنجی خۆیان سه‌باره‌ت به‌ خاڵه‌ په‌سه‌ندنه‌كراوه‌كانی پڕۆژه‌ی كورد بخه‌نهروو، تا لێیان وردبنه‌وه‌و له‌ دووباره‌ داڕشتنه‌وه‌ی پێشنیاره‌كانیان به‌شێوه‌یه‌ك كه‌ مایه‌ی ره‌زامه‌ندیی په‌سندكردنی هه‌مووان بێت، له‌به‌رچاویان بگرن^(٥٨٥)

شایانی باسه‌ حیزبی شیوعی عێراقیش پڕۆژه‌یه‌کی یاسای ئۆتۆنۆمی پێشكه‌شكردبوو كه‌ بنه‌ما پێشنیاركراوه‌كانی ئه‌و سیسته‌مه‌ی خه‌ستبووه‌پوو، ئاستی سه‌ره‌پشکیی هه‌ردوو ده‌سه‌لاتی یاسادانان و راپه‌راندنی ده‌وله‌تی ناوه‌ندی له‌ یازده‌ به‌ند، ئاستی سه‌ره‌پشکیی ئه‌نجومه‌نی راپه‌راندنی هه‌ریه‌كه‌شی له‌ چوار

(٥٨٣) بۆ زانیاری زیاتر ده‌رباره‌ی پڕۆژه‌كه‌ی پارتی دیموكراتی كوردستان بپوانه‌: "نضال

الطلبة" (مجلة ثقافية لاتحاد طلبة كردستان العراق)، ع(١١)، حزیران ١٩٧٣، ص ٤٢-٤٥.

(٥٨٤) مسعود البارزانی، البارزانی والحركة التحررية الكردية، ج ٣، ص ٨٤٩-٨٥١.

(٥٨٥) بپوانه‌: ه س، ل ٨٥٢.

بەنددا دیاریکردبوو. ھەر ھە (ح.ش.ع) لە پڕۆژە کەیدا پێشنیاری کردبوو، بەنیازی دیاریکردنی سەرپشکی و جۆری پێوەندی نێوان ھەردوو دەسەلاتی ناوەندی و خۆجێی ھەرێمەکە، بە لە بەرچا و گرتنی بار و بۆخی کۆمەڵایەتی و سیاسیی و ئابووری و پەند وەرگرتن لە نمونەی ھەمەجۆری سیستەمی ئۆتۆنۆمی جێبەجێکرای و لاتانی جیھان، دەستووری عێراق دەسکاری پێویست بکری. بەلام بە عەس ئەو پڕۆژەشی پشنگوێخست. ئیدی حیزبی شیوعیش وازی لێھێناو، لەگەڵ بە عەس بەشداری لە دارێشتنە یەکێ ھاوبەش کرد بە ناوی بەرە ی نیشتمانیی^(٥٨٦).

لە ٢٤ ی ئەیلوول ١٩٧٣ یشتدا سەدام حسین لەمیانی کۆبونەوەی لەگەڵ ھەندی لە دار دەست و لایەنگرانی دەسەلاتەکی بۆ تاوتۆکردنی پڕۆژە ی ئۆتۆنۆمی، وای خستە پێو کە لە بۆچوونی خۆیاندا گەلی کوردو پارتی دیموکراتی کوردستان بە ھەمان چا و سەر ناکەن، حیزبی بە عەسی نە ک تەنیا بە سەرکۆدی عەرەبی عێراق، بە لکو بە سەرکۆدی تەواوی گەلانی عێراقی لە قەڵەمدا^(٥٨٧).

لە تشرینی یەکەمی ١٩٧٣ یشتدا، بە عەس لەگەڵ سەدان کەس لە نوێنەرانی (سەر بە خۆ) و دژی پارتی دیموکراتی کوردستان، سەبارەت بە جێبەجێکردنی پڕۆژە ی ئۆتۆنۆمی، کەوتە لێدوان و گفتوگۆ کردن. ئەو ھش نیازێکی ئاشکرای بە عەس بوو بۆ سووربوونی لە سەر بە لاوە نانی (پ.د.ک)^(٥٨٨).

دوای رەتکردنە وە ی ھەردوو پڕۆژە کە ی پارتی دیموکراتی کوردستان و حیزبی شیوعی عێراق، لە ١٢ ی کانونی یەکەمی ١٩٧٣ دا، حوکمەتی بە عەس

(٥٨٦) بیوانە: عادل حسین شیع، س پ، ل ٢٤١-٢٤٢.

(٥٨٧) سەدام حسین، س پ، ل ٢٤-٢٥.

(٥٨٨) دێقید ماکداول، س پ، ل ٦٩٠.

پڕۆژەى خۆى بۆ ئۆتۆنۆمى پێشکەشى سەرکردایەتیی کورد کرد، بەلام بە
 بۆچوونی (پ.د.ک)، پڕۆژەکەى بەعس ناتەواو بوو، چونکە بەپێى ئەو پڕۆژەیه،
 بەعس بۆ دیاریکردنى سنوورى هەژمى ئۆتۆنۆمى کوردستان، سووربوو لەسەر
 گەڕانەوە بۆ سەرژمێرى سالى ١٩٥٧ کە لەلایەن سەرکردایەتیی کوردەو
 رەتکراوێوە لەبەرئەوەى لەگەڵ خالى (١٤)ى بەیاننامەى ١١ى مارت ناکۆک بوو، کە
 بەپێى ئەو خالە دەبواوە سەرژمێرییەکی نوێ ئەنجام بدریت^(٥٨٩)

دواى خستنه ئارای پڕۆژەجیاوازهکانى ئۆتۆنۆمى و بەمەبەستى
 تاوتۆکردنیان، بەئامادەبوونی نوێنەرانی بەعس و شیوعى و نەتەواییە
 پێشکەوتنخوازەکان و نوێنەرانی پارتى دیموکراتى کوردستان، کۆبوونەوێهەکی
 بەرفراوان لە ١٦ى کانوونی دووهمى ١٩٧٤ لە بەغدا ئەنجامدرا^(٥٩٠)، بەلام هەر
 لەسەرەتاهە لەسەرچەند خالێکی سەرەکی، وەک دیاریکردنى سنوورو ئاستى
 دەسلەلتى یاسایی دەزگاكانى ئۆتۆنۆمى و پرسى هەلبژاردن و بەعەرەبکردنى
 ناوچهكانى کوردستان و بودجەى سەرەخۆو بەشە داهاى نەوت بۆ ناوچهكانى
 ئۆتۆنۆمى، ناکۆکى کەوتە نێوانیان^(٥٩١) جێى ئامازەپێدانه، شارى کەرکوک
 گرتى سەرەکی بوو لەدیاریکردنى سنوورى هەژمى ئۆتۆنۆمى. لەو پرسەشدا،
 هەرلایەنێک پێشنیارو بۆچوونی جیاوازی خۆى هەبوو. حیزبى شیوعى
 پێشنیارى کرد کەرکوک بکریته شارى براپەتە و نەتەوایی، کە کارگێرییەکی
 تاییهتە هەبێ و تیایدا نەتەوەکان بە مافە کۆمەلایەتیی و رۆشنیرییەکانیان

Nader Entessar, Op.Cit. P75 (٥٨٩)

(٥٩٠) بۆ زانیاری زیاتر بپوانە: مسعود لبارزانی، البارزانی والحركة التحررية الكردية، ج٣،

ص ٢٩٥-٢٩٦ و ٦٠٣-٦٠٧؛ هدام حسین، س پ، ل ٤٢-٤٤.

(٥٩١) ژیرارد چالیاند، س پ، ل ٣٠٠-٣٠١.

شادبن. ههروهه (ح.ش.ع) بۆ کارگێڕی پارێزگای کهرکوک پیشنیاریکرد
 لیژنهیهکی بالا له بهعس و پارتی دیموکراتی کوردستان و حیزبی شیوعی
 پێکهێنریت، بهلام سهركردایهتی کورد بهم پیشنیارانه رازی نهبوو و سووربوو
 له سه رهوهی ئهم شاره له نیو چوارچیوهی ئۆتۆنۆمیدا بێت. کهچی پیشنیاری
 بهعس دابهشکردنی شارهکه بوو، بهشی رۆژه لاتی (رۆژه لاتی بهستی خاسه) بۆ
 کوردو بهشی رۆژئاواشی بۆ تورکمان داناوو. نهو پیشنیارهش لهوهوه سه رچاوهی
 گرتوو که کورد رۆژێک دهرهتی جیا بونهوه و پێکهێنانی دهولهتی سه رهخۆی
 ده بی^(٥٩٢).

له ٢٠ی کانونی دووه می ١٩٧٤یشدا، مستهفا بارزانی له نامهیهکیدا بۆ سه دام
 حسین، بۆ ده سپێکردنی گفتوگۆی نیوانیان سه بارهت به جێبه جێکردنی به یاننامه ی
 ١١ی مارت و چه سپاندنی ئۆتۆنۆمی کوردستان له کاتی دیاریکراوی خۆیدا،
 گه شبنینی نیشاندان و ئاواتی بۆ سه رکه و تنی گفتوگۆکان خواست. (سه دام
 حسین) یش ناوه رۆکی نامه که و چه ند بابه تیکی دیکه ی له گه ل شاندی کوردا تاوتوی
 کرد. پاشانیش چه ند کۆبونه وه یه ک له نیوان سه رکردایه تی کوردو رژیمی به عس
 نه نجامدرا، به لام تا ١٠ی مارتی ١٩٧٤ که پتوه ندیی نیوان هه ردوولا پچرا،
 گفتوگۆکان له باز نه یه کی بۆشدا ده خوولانه وه ه یچ لایه کیان به داواو پیشنیاری
 لایه که ی دیکه، به تابه تی له سه ر پرسه ی کهرکوک رازی نه بوو، چونکه به عس
 نه یده ویست کهرکوک و شه نگال و خانه قین بخاته نیو سنووری هه ری می ئۆتۆنۆمی و
 رازیش نه بوو ماوه ی گفتوگۆکردن له سه ر پرۆژه ی ئۆتۆنۆمی درێژ بکاته وه .

(٥٩٢) د. مکرّم الطالباني، نحو حل صحيح للمسألة القومية الكردية في العراق، ص ٢٩٨-٢٩٩.

سەرکردایەتی جوولانەوێ رزگارخوێ کوردستانیش بەهیچ شێوەیەك نامادە نەبوو لەسەر ئەو پرسە سازش بکات^(٥٩٣).

سەرەنجام، (ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆپش)ی عێراق لە ١١ی مارتی ١٩٧٤د، یەکلایەنە یاسای ژمارە (٣٣)ی بۆ ئۆتۆتۆمی لە کوردستاندا دەرکرد^(٥٩٤) لە هەمان رۆژیشدا بەعس ماوێ (١٥) رۆژی بۆ مستەفا بارزانی دانا تا ئەو یاسایە پەسەند بکات، بەلام ئێزگی (دەنگی کوردستان)ی زمانحالی پارتی دیموکراتی کوردستان بەتوندی بەرپەرچی ئەو هەپەشەیی بلۆکێدەوێ رایگەیاندا کە گەلی کورد تا بەدیپتانی دوا ئامانجی خەبات دەکات^(٥٩٥).

ئەگەرچی هەلۆیستی پەسەند نەکردنی یاسای ئۆتۆتۆمی سالی ١٩٧٤ی رژی می عێراق لەلایەن (پ.د.ك) هەو مانای دەسپێکردنەوێ شەپی دەگەیاندا، بەلام بۆ سازشەکردن لەسەر كۆڵەكە بنەمایێهەکانی ئۆتۆتۆمییهکی راستەقینەو بەئامانج گەیانندنی پەيامی رزگاریی کوردستان، تاکە رێگەیی چارەنووسساز بوو^(٥٩٦) لەبەرئەوێ دیسان شەپی کوردو حوکمەتی عێراق هەلگیرسایەوێ.

(٥٩٣) بۆ زانیاری زیاتر بپوانە: مسعود البارزانی، البارزانی والحركة التحررية الكردية، ج٣، ص ٢٩٥-٢٩٧ و ٦٠٨ و ٨٥٤-٨٥٥.

(٥٩٤) بۆ زانیاری زیاتر سەبارەت بەو یاسایە بپوانە: "الوقائع العراقية"، ع(٢٣٢٧)، ١٩٧٤/٣/١١.

(٥٩٥) ژیرارد چالیاند، س پ، ل ٣٠٥.

(٥٩٦) پارتی دیموکراتی کوردستان (کۆمیتەیی ئامادەکردن)، س پ، ل ١٩.

دوره‌نجام

دەرەنجام

هەلگىرسانى شۆپشى ئەيلول ۱۹۶۱ لە كوردستانى بىندەستى عىراقدا گۆپ و تىنىكى گۆرەى بەكوردداو وەرچەرخانىكى مەزنى سىياسىشى لەمىژووى نوئى كوردستاندا خوولقاند. سەرکەوتنە چەكدارىيەكانى ئەو شۆپشە ھەندى جار چۆكى بە دوژمنانى دادەداو دروشم و ئامانجەكانىشى ھاوشانى سەرکەوتنەكان، گۆپانى بەسەرداھات. ناسەنتەرى كارگىزىيە كە داخوازى سەركردايەتى شۆپشى كوردستان بوو بەرانبەر رژىمى عىراق لە گفتوگوكانىدا سالانى شەستەكان، گۆپا بۆ پىداگرتىيان لەسەر ئۆتۆنۆمى، لەگەل رژىمى بەعس لە سالانى ھەفتاكاندا.

بەعس سەرەپاى شىكستە سەربازىيەكانى بەرانبەر شۆپشى كوردستان لە كۆتايىيەكانى ۱۹۶۹دا، كەچى بەر لەدەسپىكردىنى گفتوگۆى لەگەل سەركردايەتى شۆپشەكە، ھەولیدابوو ھەرخۆى بەبى گفتوگۆو بەدەر لە سەركردايەتى كوردستان چارەسەرىكى روالەتیی كىشەى كورد بكات. بەلام دواى راوەرگرتنى ژمارەيەكى زۆرى رووناكبيرو كەسايەتییە ناودارەكانى كورد، بۆى دەرکەوت كە بەوشیوہيەى خۆى دىھەوى ناتوانى چارەسەرى كىشەكە بكات و خۆيشى لەو تەنگوچەلەمانەى تىيەكەوتبوو دەر باز بكات.

ھۆكارەكانى دەسپىكردىنى گفتوگۆش ئەگەرچى لەبنەپەندا بۆ تاكتىك و فرتو فیللى بەعس بۆ چەند مەبەستىك دەگەرپايەو، بەلام مستەفا بارزانی لەو فرت و فیلانە بىئاگا نەبوو، بەلكو لەلایەكەو بەرانبەر گەلەكەى ھەستى بە بەرپرسىارتييەكى گەرە كرەبوو و نەیدەويست ھىچى دىكە رۆلەكانى كورد قوربانى بەخۆيان بدەن، لەلایەكى دىكەشەو كەوتبوو رژىر گوشارى يەكيتى سۆفیهت بۆ گفتوگۆ كردن لەگەل بەعس.

وێرپای ئه‌وانه له کۆتاییه‌کانی ۱۹۶۹ و سه‌ره‌تای ۱۹۷۰ گفتوگۆی نێوان سه‌رکردایه‌تی کورد و حوکمه‌تی عێراق ده‌ستپێککردو دواى درێژه‌کێشانی گفتوگۆکانیش بۆ ماوه‌ی چه‌ند مانگیك، سه‌ره‌نجام به‌یاننامه‌ی ۱۱ مارت راگه‌یه‌نرا. ئه‌و به‌یاننامه‌یه‌ش له‌سه‌ر ئاستی ناوخۆ پێشوازییه‌کی گه‌رمی لێکراو له‌سه‌ر ئاستی ده‌ره‌وه‌ش وڵاتانی عه‌ره‌ب و وڵاتانی سه‌ر به‌ کامپی رۆژه‌لات پیرۆزبایی و وڵاتانی سه‌ر به‌ کامپی رۆژئاواش ناڕه‌زاییان به‌رانبه‌ر به‌یاننامه‌که‌و (ناشته‌وایی!) نێوان کورد و رژیمی عێراق ده‌رپڕی.

به‌یاننامه‌ی ۱۱ مارتیش، وێرپای ئه‌و گرنگی و بایه‌خه‌ی که هه‌یبوو به‌وه‌ی بۆ یه‌که‌مجار له‌ دانپێنانی فه‌رمی و یاساییدا له‌لایه‌ن یه‌کێک له‌ ده‌وله‌تانه‌ی که به‌شیکی کوردستانی پێوه لکێنراوه، دانراوه به‌ مافی ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان، به‌لام له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌ش به‌یاننامه‌که‌ که موکۆپری زۆری تێدا بوو، هۆکاری ئه‌و که موکۆپریانه‌ش به‌شیکی بۆ ناووردبینی و دلسافیی سه‌رکردایه‌تی کورد به‌گشتی به‌رانبه‌ر به‌عس ده‌گه‌راییه‌وه، به‌شیکیشی بۆ رۆڵی سۆڤیه‌ت ده‌گه‌راییه‌وه که سه‌رکردایه‌تی کوردی ناچارکردبوو له‌سه‌ر ژماره‌یه‌ک پرسی چاره‌نووس سازش بکات. بۆیه ده‌توانین بڵێن رژیمی به‌عس به‌تیکشکاوی و دۆراوییه‌وه چووه نێو گفتوگۆ له‌گه‌ڵ سه‌رکردایه‌تی شوڤرشی کوردستان، که چی زۆر به‌سه‌رکه‌وتوویی قوناغه‌کانی گفتوگۆی بپڕی و ئه‌و ئه‌نجامانه‌ی به‌ده‌سته‌یتنا که خۆی ده‌یویست بۆ رازیکردنی کورد به‌ مافیکی که‌م و هه‌له‌یه‌ ساردنی ژماره‌یه‌ک پرسی گرنگی وه‌ک که‌رکوک و چه‌واشه‌ کردنی رای گشتی. به‌لام سه‌رکردایه‌تی کورد که چووه نێو گفتوگۆ له‌وه‌په‌ری هێزو سه‌رکه‌وتوویدا بوو، که چی ئه‌و ئه‌نجامانه‌ی به‌ده‌سته‌یتنان نیه‌چه سه‌رکه‌وتن بوون بۆی، نه‌ک سه‌رکه‌وتنی ته‌واو و گه‌وره‌.

ئەوێ لەو قۆناغەدا (۱۹۷۰-۱۹۷۴) گرنک و سەرکەوتن بوو، یەکیتی و تەبایی ریزەکانی سیاسی کوردستان بوو، بەتایبەتی دواي گەپانەوێ بانی (برایم ئەحمەد- جەلال تالەبانی / "م.س") بۆ نێو پارتی دیموکراتی کوردستان. دواي ئەوەش جاریکی دیکە رژیمی عێراق نەیتوانی درزو کەلێنی گەورەو کاریگەر بخاتە نێو ریزەکانی گەل و سەرکردایەتی جوولانەوێ رزگاریخوازی کوردستان و بێتە ھۆیک کورد رووی چەکەکانیان لە یەکتر بکەن. دیارە ئەوەش ئەو ناگەيەنیت لەو قۆناغەدا تەواوی کورد بە سەرکردایەتی یەکەي رازی بووبیت، بەلکو لەو بارودۆخەدا ژمارەيەک لاوی کورد بە سەرپەرشتی جەلال تالەبانی بەھۆی بێباوەرپیان بەرانبەر سەرکردایەتی پارتی دیموکراتی کوردستان و قۆستەنەوێ ئەو بۆشاییەکی کە بەھۆی نەبوونی رێکخراویکی چەپی کوردستانی دروستبوو، کەوتنەخۆ بۆ دامەزراندنی رێکخراویکی سیاسی نوێ بەناوی (کۆمەلەي مارکسی- لینینی کوردستان). بەلام ئەو رێکخراوە ھەر لە سەرەتاوە رژیمی عێراقی بە دوژمنی خۆي دەزانی نەک (پ.د.ک)، بۆیە دامەزراندن و ھاتنەکاھي رێکخراوەکە ھیچ کاریکی لە تەبایی ریزەکانی سیاسی کورد نەکرد.

لەو قۆناغەدا، بەعس بەھۆی وریایی خۆي و پشتگیری یەکیتی سۆفیەتەوێ توانی لاوازی حیزبی شیوعی عێراق و ھەلەکانی پارتی دیموکراتی کوردستان بقۆزیتەوێ و لە حیزبی شیوعی بکات لە پێپەوێ نیشتمانیی لابدات و بە ھەلەتاوی بچیتە پال رژیمی بەعس. بەمەش جوولانەوێ رزگاریخوازی کوردستان دۆستیکی کۆنی لەدەستچوو و تاي تەرازووی ھێز زۆر زیاتر بەلای رژیمی عێراقدا شکایەوێ. مامەلە نەکردنی وریایانەي سەرکردایەتی کوردیش لە پێوەندییە دەرەکییەکانیداو خۆشباوەپی زۆری بەرانبەر ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا، ھیندەي دیکە بارودۆخەکەي ئالۆزتر کرد.

سیاسەتی بە عەرەبکردن، بە بەعسیکردن، راگواستن... هتد لە کوردستاندا
 کە بەشێک بوو لە ستراتیژییەتی بەعس، دواى راگەياندنێ بەياننامەى ١١ى مارت لە
 پەناى بارودۆخى بەناو ناستییەوه، ژۆر برەوى پێدرا. لە پال ئه مانەشدا رژیمی
 بەعس دواى بەياننامەى ١١ى مارت بەرانبەر (پ.د.ك) دەستی لە تێرۆر و
 تۆقاندن و گیرەشیۆینى و پیلانگیرى هەلەنگرت، لەناوبردنێ مستەفا بارزانییش
 کە ئامانجیکى سەرەکی بەعس بوو لە پشت مۆرکردنێ بەياننامەى ١١ى مارت،
 دوو جار هەولێ بوۆا، بەلام تێیدا سەرئەگەوت. بۆ راگەياندنێ یاسای ئۆتۆنۆمیش
 سالى ١٩٧٤کە بەعس هەر لە سەرەتاوه خۆى بۆ ئامادەکردبوو بەبێ پارتى
 دیموکراتى کوردستان یاساکە دەریکات، ئەوەشى بۆ مەیسەر بوو و هاوشان لەگەڵ
 حیزبى شیوعى عێراق بە ناوی بەرەى نیشتمانیی و نەتەوەیی پیشکەوتنخوازەوه
 لە ١١ى مارتى ١٩٧٤، یاسای ئۆتۆنۆمى بلۆککردەوه. بەهۆى ناپەرەزابوونى
 (پ.د.ك) ییش لەسەر ئەو یاسایەو سازش نەکردن لەسەر هەندى پرسى
 چارەنووسساز، شەپى نێوانیان دەستیپێکردەوه. بۆیە لەژێر روشنائى ئەوەى
 لەسەرەوه خستمانەپوو، ماوهى نێوان سالانى ١٩٧٠- ١٩٧٤ لە میژووی کورد و
 شوێنشینى ئەیلولدا بە قۆناغى نەشەپ و نەناشتى دادەنرێت، نەك قۆناغى ناستى.

لیستی سه‌رچاوه‌کان

ليستی سه رچاوه کان

يه كه م: ده ستنوو سه بلاونه كراوه کان

- مذكرات عبدالغني الراوي، ٢٢ كانون الثاني ١٩٨٠.
- مكرم الطالباني (الدكتور)، تجربة الجبهة الوطنية والقومية التقدمية في العراق ١٩٧٣-١٩٧٩، بغداد، ١٩٨٦.
- مكرم الطالباني (الدكتور)، نحو حل صحيح للمسألة القومية الكردية في العراق، بغداد، ١٩٩٥.

دووهم: بلاو كراوه حوكومي و حيزببیه کان

أ- به زمانی كوردی

- پارتی دیموکراتی کوردستان (سه رکردایه تی کاتی)، ریبازی بزوتنه وهی ئازادیخوازی کورد هه لسه نگانندی شوپشی ئه یلول و به برنامه ی نو ی پارتی دیموکراتی کوردستان، راپورتی سیاسی سه رکردایه تی کاتی پارتی دیموکراتی کوردستان که له لایه ن کۆنفرانسی پارتی یه وه له (١١-١٥) ی ئابی ١٩٧٦ به سه ند کراوه .
- پارتی دیموکراتی کوردستان / کۆمیته ی ئاماده کردن، هه لسه نگانندی رهوش و هه ره سه یتنانی شوپشی کورد (ده رس و په نده کانی)، له بلاو کراوه کانی ئالای ئازادی، ١٩٩٨.
- حیزبی به عسی سۆشیالیست، هه ریمی عێراق، راپورتی ناوه نندی نۆیه م کۆنگره ی هه ریمانه حوزه یرانی ١٩٨٢، دار الحریة للطباعة، بغداد، ١٩٨٣

- حیزبی به عەسی عەرەبی ئیشتراکی-عێراق، راپۆرتی سیاسیی سەر بە هەشتەمین کۆنگرەیی هەرێمەیی، کانونی دووهمی ١٩٧٤، دار الحریة للطباعة، بغداد ١٩٧٧.
  - راپۆرتی کۆبوونەوی تەواوی کۆمیتەی ناوەندیی حیزبی شیوعی عێراق، ٢٥ کانونی دووهمی ١٩٧٤، لە بڵاوکراوەکانی بیرى نوێ.
  - راپۆرتی کۆنگرەیی دووهمی پارتی گەلی دیموکراتی کوردستان، سەرەپای سەختی کاروان بەرەو پێش دەچێت، چاپخانەی گەل، کوردستان، ئایاری ١٩٩٠.
  - لە بەلگەنامەکانی سێ یەمین کۆنگرەیی حیزبی شیوعی عێراق ئایاری ١٩٧٦، لە پێنای چەسپاندن و قوولکردنەوی رێپەروی شوێشگێڕانەیی عێراقدا روو و سۆشیالیزم، چاپخانەی الرواد.
  - مەکتەبی ناوەندیی دیراسات و توێژینەوی (پ.د.ك)، هەلۆیستی حیزبە سیاسییەکانی عێراق لە مەپ کێشەیی کورد ١٩٤٦-١٩٧٠، لە بڵاوکراوەکانی مەکتەبی ناوەندیی دیراسات و توێژینەوی (پ.د.ك).
- ب- بە زمانێ عەرەبی**
- الاتحاد الديمقراطي الكردستاني اللجنة التأسيسية، الثورة الكردية ١١ أيلول ١٩٦٦- ٦ آذار ١٩٧٥، مشروع البرنامج الوطني، آب ١٩٧٥.
  - ادغار اوبلاس، النضال التحرري لكردستان العراق، ت: مديرية الاستخبارات العسكرية العامة (العراقي)، (بغداد- د.ت).
  - اسماعيل تايه النعمي(الفريق الركن)، تجربتي في القيادة، ج١، سلسلة بحوث العسكرية الرقم (٤٨)، ط١، دائرة التدريب مديرية التطوير القتالي، بغداد، تشرين اول ١٩٨٥.

- الجمهورية العراقية، القرارات العامة لمجلس قيادة الثورة ١٩٦٨-١٩٧٧، م١، المجلد الاول والثاني، مط العاني، بغداد، ١٩٧٩.
- من وثائق الحزب الشيوعي العراقي، موقفنا من المسألة القومية الكردية (مجموعة وثائق برنامجية)، مط الشعب، بغداد ١٩٧٣.
- منشورات الثورة، كيف السبيل الى حل المسألة الكردية، دار الثورة للنشر والطباعة، بغداد، (د.ت).
- منشورات الثورة، لكي يحسان السلام وتتعزيز الوحدة الوطنية، ط١، مطابع دار الثورة، بغداد، آذار ١٩٧٣.
- منشورات دار التآخي، في سبيل السلم والوحدة الوطنية في سبيل تطبيق اتفاقية آذار، ط٢، مط التآخي، بغداد، ١٩٧٣.
- وثائق المؤتمر الوطني الرابع للحزب الشيوعي العراقي، ١٠-١٥ تشرين الثاني ١٩٨٥.
- وزارة الاعلام مديرية الاعلام العامة، القضية الكردية اصداء الحل السلمي عربياً، مطابع الجمهورية، بغداد، ١٩٧٠.
- وزارة الاعلام مديرية الاعلام العامة، ميثاق العمل الوطني، مط الجمهورية، بغداد، ١٩٧١.
- وزارة الاعلام، اعياد السلام، مط الجمهورية، بغداد، (د.ت).

سبيهم : ديدارهكان

- ناسق شيخ نوري، سليمانى، ٢١/٩/٢٠٠٣.
- ثاوات عهبدولغهفور، سليمانى، ٢١/٩/٢٠٠٣.
- نهرسه لان باييز، سليمانى، ٢١/٩/٢٠٠٣.
- بههانهدين نوورى، سليمانى، ١٨/٩/٢٠٠٣.

- جەلال تالەبانی، هاوینه‌ه‌واری دوکان، ۲۰۰۴/۶/۱۲.
- حەبیب محەمەد کەریم، هاوینه‌ه‌واری شەقلۆه، ۲۰۰۴/۷/۲۷.
- حیکمەت محەمەد کەریم (مەلا بەختیار)، سلێمانی، ۲۰۰۳/۹/۱۷.
- سەعدون یەدوللا شەف فەیلی، سلێمانی، ۲۰۰۳/۹/۲۱.
- شاخەوان عەباس عەولا، هەولێر، ۲۰۰۳/۴/۳۰.
- شەفیق قەزاز (دکتۆر)، هەولێر، ۲۰۰۳/۵/۸.
- عەزیز محەمەد، هەولێر، ۲۰۰۴/۳/۱۵.
- فەرەیدوون عەبدولقادر، سلێمانی، ۲۰۰۳/۹/۲۴.
- فوئاد عارف، بەغدا، ۲۰۰۳/۱۲/۶.
- کۆسرەت رەسول عەلی، سلێمانی، ۲۰۰۳/۹/۲۲.
- کەریم ئەحمەد، هەولێر، ۲۰۰۳/۷/۲۲.
- مەحمود عوسمان (دکتۆر)، هەولێر ۲۰۰۳/۸/۱۶ و ۲۰۰۳/۹/۲۶.
- مەسعود بارزانی، هاوینه‌ه‌واری سەری رەش، ۲۰۰۳/۶/۲۲.
- محەمەد عەزیز، هەولێر، ۲۰۰۲/۱۰/۱۳ و ۲۰۰۴/۹/۳.
- موحسین دزەیی، هاوینه‌ه‌واری سەلاحەددین، ۲۰۰۳/۱۱/۹.
- موکەررەم تالەبانی (دکتۆر)، بەغدا، ۲۰۰۳/۱۲/۷.
- نەوشیروان مستەفا ئەمین، سلێمانی، ۲۰۰۲/۱۱/۵.

چوارەم: نایە و تیزی زانکۆیی بلالۆنەکراوە

أ- بە زمانی کوردی

- باوەکر عوبێد سالتج، کاریگەری شوێشی ئەیلول لەسەر پێشخستنی رۆژنامەوانیی کوردی لە کوردستانی خواروودا ۱۹۶۱-۱۹۷۵، نایە ماستەر، زانکۆی سەلاحەددین، کۆلیژی ئاداب- بەشی میژوو، ۲۰۰۳.

ب- به زمانى عهدهبى

- احمد عبدالباقي، الدور السياسى للقوميات فى تركيا، الاكراد (دراسة حالة)، رسالة مقدمة الى مجلس معهد الدراسات القومية والاشتراكية فى الجامعة المستنصرية وهى جزء من متطلباته درجة الماجستير فى الدراسات الدولية، ايلول ١٩٨٩.
- جزا توفيق طالب، اقليم كوردستان العراق (دراسة فى الجغرافية السياسية)، اطروحة مقدمة الى مجلس كلية العلوم الانسانية كجزء من متطلبات نيل درجة دكتوراه فلسفة فى الجغرافية، جامعة السليمانية، ٢٠٠٤.
- عادل حسين شبع، الحكم الذاتى اسسه النظرية والتطبيق، رسالة ماجستير مقدمة الى كلية القانون والسياسة، جامعة بغداد، ١٩٧٧.
- محمد احمد عزيز الهماوندى، فكرة الحكم الذاتى والاقليات العرقية (دراسة تطبيقية فى الوطن العربى)، رسالة دكتوراه مقدمة الى كلية الحقوق - جامعة القاهرة، ١٩٨٥.
- ميثان عارف عبدالرحمن البادى، الحركة القومية الكردية فى كوردستان الجنوبية، رسالة ماجستير مقدمة الى كلية الآداب، جامعة صلاح الدين، ٢٠٠٢.

پينجهه م: كتيب

١- به زمانى كوردى

- نهحمد بانخيلانى، بيره وهرييه كانم، ستوكهولم - سويد، ١٩٩٧.
- نهحمد شريف، برايم نهحمد.... ژيان و... بهره و... داهيتانى، چاپخانه و كۆمپيوته رى به درخان، سليمانى، ٢٠٠٢.
- نهمين قادر مينه، نهمنى ستراتيژى عيراق و سيكۆچكه به عسييان: ته رحيل ته عريب ته بعبس، چ ٢، له بلاوكراوه كانى سه نته رى ليكۆلينه وى ستراتيژى كوردستان، سليمانى، ١٩٩٩.

- ئەنستیتۆی کورد لە پارێس، جاپی گەردوونی مافی مرۆڤ، فەرەنسا، ١٩٩٢.
- ئیبراھیم جەلال، خوارووی کوردستان و شۆڤشی ئەیلول بنیاتنان و هەڵتەکاندن ١٩٦١-١٩٧٥، ٣، چاپخانەی ژیار، سلێمانی، ١٩٩٩.
- بورھان یاسین (دکتۆر)، ئەوێ ئەمرۆ سیاسەتە... سبەیی میژوو، چاپەمەنی و ئۆفیستی دیلان، سلێمانی، ٢٠٠٢.
- جەمال خەزەندار، رابەری رۆژنامەگەری کوردی، مط الجمهوریة، بغداد، ١٩٧٣.
- جەمال نەبەز، رۆژانی ئاوارەبیم لە سوێسرە، چاپخانەی داناز، سلێمانی، ١٩٩٩.
- جەمال نەبەز، کوردستان و شۆڤشەکی، و: کوردی، ئەلمانیا، ١٩٨٥.
- حەمید گەوھەری، میژوونامە، چاپ و کۆمپیوتەر کازم پیرانی، ١٩٩٧.
- حوسێن محەمەد عەزیز، خوولانەوێ لە بازنیەکی بۆشدا، ١، چاپخانەی APEC، سوید، ستۆکھۆلم، ١٩٩٧.
- حوسێن محەمەد عەزیز، پێنج کاترۆمێر لە گەڵ برایم ئەحمەد، ١، چاپخانەی باران، ١٩٩٥.
- حنا یوسف فریج، مەسەلەێ نەتەوێ کورد لە عێراقداو دەست خستنه ناوہوێ بیانی لەناوچەکەدا، و: نووسینگەێ دیمەشقی ی.ن.ک، ١، چا، شام، ١٩٩٩.
- خەبات عەبدوللا، بنەما تیۆرییەکانی جوگرافیای عەسکەری کوردستانی باشور، ١، چاپخانەی تیشک، سلێمانی، ٢٠٠١.
- دێفید ماکداول، میژووی هاوچەرخی کورد، و: ئەبوبەکر خۆشناو، ٢، چاپخانەی روون، سلێمانی، ٢٠٠٣.
- ژیرارد چالیاند، گەلیکی پەژمو دەو نیشتمانیکی پەرت، سوید، ١٩٩٨.
- رەفیق پشەدەری، کورد دوژمنی خۆت بناسە، ١، ب.ش، ١٩٩٩.

- ره فېق سابېر، ئىمپراتورىيە لىم (دەريارەي ئىسلام، خېل و ناسيۆنالىزم)، چ ۱، سوئد، ۱۹۸۸.
- رونيە لومبورد، كورد گەلىكى بى ۆلات، و: ئەمجد شاكەلى، ستوكهۆلم، ۱۹۹۴.
- ساسان عەونى، يەككىتى قوتابيانى كوردستان چەند لايەننىكى تىكوشان و ميژوو ۱۹۵۲-۱۹۹۸، چاپخانى وەزارەتى پەرەردە، ھەولېر، ۱۹۹۸.
- شەپۆل فاخېر مېرگەسۆرى، زمانى تاوان ھاتەقسە، چ ۱، (بى ۆچ)، سلىمانى، ۱۹۹۷.
- شوان عوسمان مستەفا، كوردستان و پېرسەي بە ئىسلام كوردنى كورد، (لىكۆلېنە وە يەكى ميژووى - سياسىيە)، چ ۱، سەنتەرى چاپ و پەخشى تەما، سلىمانى، ۲۰۰۲.
- گوېنتەر دېشنەر (دكتور)، كورد گەلى لەخشە براوى غەدر لىكراو، و: ھەمە كەرىم عارف، چ ۲، چاپخانى وەزارەتى رۆشنىرى - ھەولېر، ۱۹۹۹.
- عەبدوللا كەرىم مەحمود، رەشەباي ژەھرو ئەنفال، ب ۱، چ ۱، وەزارەتى رۆشنىرى، سلىمانى، ۲۰۰۲: ب ۲، چ ۱، وەزارەتى رۆشنىرى، سلىمانى، ۲۰۰۲.
- عيسا پىژمان، نەئىنى يەكانى بەستنى پەيمانى ۱۹۷۵ ئەلجەزائىر، م: ناسر ئىبراھىمى، سوئد، ۱۹۹۷.
- غەفور مەخمورى، بە عەرەب كوردنى كوردستان، بە عەرەب كوردن - مەترسىيەكانى - بەرەنگارىوونە وەي، چ ۱، چاپخانى دارا، ھەولېر، ۲۰۰۲.
- كاوہ بەھرامى، دوكتور قاسملو رېبەرىكى مۆدېرن و شۆپىشگېرىكى دېمۆكرات، (بى ۆچ)، (بى ۆش)، (بى ۆس).
- كەمال فوناد (دكتور)، كۆمەلەو رىكخراوہ كوردىيەكان لە ئەوروپا، چاپخانى كاكەي فەللاح، سلىمانى، ۱۹۷۲.

- کرێس کۆچیرا، میژووی کورد له سه دهی ۱۹-۲۰، و: محمد ریا نی، چاپخانه ی کارون، تاران، ۱۳۶۹.
- مارف عومەر گول (دکتۆر)، جینۆسایدی گه لی کورد له به ر رۆشنایی یاسای تازه ی نیۆده وه له تاندا، چ ۲، له بلاو کراوه کانی سه نته ری لیکۆلینه وه ی ستراتیجیی کوردستان، سلێمانی، ۲۰۰۲.
- مارف عومەر گول (دکتۆر)، کێشه ی که سایه تی یاسایی نیۆنه ته وه یی گه لی کورد، چ ۱، ده زگای چاپ و په خشی سه رده م، سلێمانی، ۱۹۹۹.
- مامخان شیروانی، بارزان و ره چه له کی بارزانیان، لیکۆلینه وه یه کی مه یدانی و میژوویی له سه ر بارزان تا به هاری ۱۹۷۴، له نده ن، ۱۹۹۴.
- مه حمود مه لا عیزه ت، کاروانی بی کۆتایی (گۆشه یه ک له یاداشت و بیره وه رییه کان)، ده زگای چاپ و په خشی سه رده م، سلێمانی، ۲۰۰۰.
- مه مه د سه عید سوّفی، پارێزگای که رکوک له ناو پاکتاوکردنی ره گه زییدا، چاپخانه ی به ره م، سلێمانی، ۲۰۰۳.
- مه مه د مه لا قادر، خه باتنامه، کورته میژووی پارتی و که لتوری بارزانی نه مر، چاپخانه ی خه بات، دهۆک، ۲۰۰۰.
- مومناز حه یده ری و د. کوردستان موکریان و د. دلێر ئیسماعیل حه قی شاوه یس، کۆنگره ی یاده وه ری سه د سا له ی بارزانی نه مر، ب ۱، چاپخانه ی وه زاره تی په ره رده، هه ولێر، ۲۰۰۳.
- میر به سری، ناودارانی کورد، و: عبدالخالق عه لانه دین، ده زگای چاپ و په خشی سه رده م، سلێمانی، ۲۰۰۲.

- ميرزا محمدا مين مه نكوى، به سه رهاتى سياسى كورد رووداو ه كانى كوردستان له سالى ١٩٥٨-١٩٧٠، ب١، چاپخانه ى داناز، له بلاوكراوه كانى بنكه ى نه ده بى و رووناكبيرى كه لاويز، چ٢، سليمانى، ١٩٩٩.
- نه وشيروان مسته فا نه مين، په نجه كان يه كترى نه شكينن (ديوى ناوه وه ى رووداو ه كانى كوردستانى عيراق ١٩٧٩-١٩٨٣)، چ٣، سليمانى، ١٩٩٨.
- ب- به زمانى عه ره بى
- ا. كاوه، قضيه كردستان الجنوبية وآفاق المستقبلية، ط٢، منشورات مط (كه ل)، ١٩٩١.
- احمد عبدالمجيد، صاعق البارود (الدعم الاسرائيلي للتمرد في شمال العراق)، دار الحرية للطباعة، بغداد، ١٩٩٠.
- ادمون غريب الحركة القومية الكردية، مط دار النهار، بيروت، ١٩٧٣.
- اريك براور، يهود كردستان، أكمله وأصدره رافائيل ثاتاي، ت: شاخوان كركوكي و عبدالرزاق بوتاني، مط وزارة التربية، أربيل، ٢٠٠٢.
- امين هويدى، كيسنجر وادارة الصراع الدولي، ط١، دار الطليعة للطباعة والنشر، بيروت، ١٩٧٩.
- بهاء الدين نوري، مذكرات، ط٢، مط جامعة صلاح الدين، كردستان العراق، آذار ١٩٩٥.
- ثمينه ناجي يوسف و نزار خالد، سيرة مناضل سلام عادل، چ٢، ط١، منشورات دار المدى، ٢٠٠١.
- جابر ابراهيم الراوي (الدكتور)، الحدود الدولية ومشكلة الحدود العراقية الايرانية دراسة قانونية وثائقية، مط دار السلام، بغداد، ١٩٧٥.
- جبار جباري، تاريخ الصحافة الكردية في العراق، مط الامة، بغداد، ١٩٧٥.

- جرجيس فتح الله (المحامي)، العراق في عهد قاسم (آراء وخواطر) ١٩٥٨-١٩٨٨، ج٢، دار نيز للطباعة والنشر، سويد، ١٩٨٩.
- جرجيس فتح الله (المحامي)، زيارة للماضي القريب، دار الشمس للطباعة والنشر، ستوكهولم - سويد، ١٩٩٨.
- جلال طالباني، كردستان والحركة القومية الكردية، ط٢، دار الطليعة للطباعة والنشر، بيروت ١٩٧١.
- جورج حجار (الدكتور)، المسألة الكردية نحو اخوة عربية، دار القدس، بيروت - لبنان (د.ت).
- جوناثان راندل، امة في شقاق (دروب كردستان كما سلكتها)، ط١، دار النهار للنشر، بيروت، ١٩٩٧.
- حامد محمود عيسى (الدكتور)، المشكلة الكردية في الشرق الاوسط، مكتبة مدبولي، ١٩٩٢.
- حبيب محمد كريم، تاريخ الحزب الديمقراطي الكوردستاني - العراق (في محطات رئيسية) ١٩٤٦-١٩٩٣، مط ختبات، دهوك، ١٩٩٨.
- حردان عبدالغفار التكريتي وزير الدفاع العراقي السابق، كنا عصابة من اللصوص والقتلة خلف مليشيات صدام للأعدام، دراسة احمد رائف، مطابع الزهراء للاعلام العربي، القاهرة، ١٩٩٠.
- خليل اسماعيل محمد (الدكتور)، مؤشرات سياسة التعريب والتهجير في اقليم كردستان العراق، ط٢، مط جامعة صلاح الدين، اربيل، ٢٠٠٢.
- خليل اسماعيل محمد (الدكتور)، منطقة التخصر الحدودية بين العراق وايران، دراسات في اثر الموقع على التركيب القومي للسكان، (د.مط)، اربيل، ١٩٩٧.

- خليل جندي، حركة التحرر الوطني الكردستاني في كردستان الجنوبي، ١٩٣٩-١٩٦٨ (آراء وتحقيقات)، ستوكهولم، ١٩٩٤.
- ديفيد ادامس وجرجيس فتح الله، الحرب الكردية وانشقاق ١٩٦٤، ط٢، مط وزارة التربية، اربيل، ١٩٩٩.
- روح الله رمضاني، سياسة ايران الخارجية ١٩٤١-١٩٧٣ دراسة في السياسة الخارجية للدول السائرة صوب التحديث، ت: علي حسين فياض و عبدالمجيد حميد جودي، منشورات مركز دراسات الخليج العربي بجامعة البصرة شعبة الدراسات الفارسية (للتداول المحدود)، ١٩٨٤.
- رينية موريس، كردستان او الموت، ترجمة وتعليق: جرجيس فتح الله، ط٢، مط التربية، اربيل، ١٩٩٩.
- سعد ناجي جواد (الدكتور)، العراق والمسألة الكردية ١٩٥٨-١٩٧٠، لندن، ١٩٩٠.
- سعيد عبدالوهاب (المهندس)، لماذا تبقى الحقائق مكتومة عن الشعب الكردي، ط٢، د.م، ١٩٧٨.
- ش.ج. اشريان، الحركة الوطنية الديمقراطية في كردستان-العراق ١٩٦١-١٩٦٨، ت: ولات، ط١، دار الكاتب، بيروت، ١٩٧٨.
- شلومونكديمون، الموساد في العراق ودول الجوار، انهيار الآمال المسألة الكردية، ت: بدر عقيلي، ط١، دار الجيل للنشر، عمان ١٩٩٧.
- شيركو فتح الله (الدكتور)، الحزب الديمقراطي الكوردستاني وحركة التحرر القومي في العراق ١٩٤٦-١٩٧٥، ط١، مط رون، السليمانية، ٢٠٠٤.
- صلاح الخرسان، التيارات السياسية في كوردستان العراق قراءة في ملفات الحركات والاحزاب الكردية في العراق ١٩٤٦-٢٠٠١، ط١، مؤسسة البلاغ، بيروت-لبنان، ٢٠٠١.

- صلاح الخرسان، صفحات من تاريخ العراق السياسي الحديث (الحركات الماركسية) ١٩٢٠-١٩٩٠، ط١، مؤسسة العارف للمطبوعات، بيروت- لبنان، ٢٠٠١.
- صلاح سعدالله، المسألة القومية في العراق، ط١، مط هوار، دهوك، ٢٠٠٢.
- عادل تقي عبد محمد البلداوي، الحزب الوطني الديمقراطي في العراق ١٤ تموز ١٩٥٨-٨ شباط ١٩٦٣، مط الميناء، بغداد، ٢٠٠٠.
- عايدة العلي سري الدين، المسألة الكردية في ملف السياسة، ط١، منشورات دار الافاق الجديدة، بيروت، ٢٠٠٠.
- عبدالجليل فيلي، اللور (الكورد) الفيلليون في الماضي والحاضر، ط١، مط وزارة التربية، اربيل، ١٩٩٩.
- عبدالستار طاهر شريف، موجز تاريخ الحزب الثوري الكردستاني، مط المنشأة العامة لنقل الركاب في مدينة بغداد، بغداد، ١٩٧٧.
- عبدالعليم محمد (الدكتور)، مفهوم الحكم الذاتي في القانون الدولي (دراسة مقارنة لبعض الانماط والمشكلات)، مطبوعات مركز الدراسات السياسية والاستراتيجية بالاهرام، ١٩٩٤.
- عبدالفتاح علي يحيى البوتاني(الدكتور)، وثائق عن الحركة القومية الكوردية التحررية، ط١، مط وزارة التربية، اربيل، ٢٠٠١.
- عزيز سباهي، عقود من تاريخ الحزب الشيوعي العراقي، ج٢، منشورات الثقافة الجديدة، دمشق، ٢٠٠٣.
- عزيز شريف، المسألة الكردية في العراق، ط٥، دار آراءات، ٢٠٠٠.
- علي سنجاري، الحركة التحررية الكوردية (مواقف وآراء)، ط١، مط خهبات، دهوك، ١٩٩٧.

- مثنى امين قادر، قضايا القوميات واثرها على العلاقات الدولية (القضية الكردية نموذجاً)، منشورات مركز كردستان للدراسات الاستراتيجية، السليمانية، ۲۰۰۳.
- مجيد خدوري (الاستاذ الدكتور)، العراق الجمهوري، مط امير-قم، ايران ۱۳۷۶-۱۴۱۸.
- محمد احسان، كردستان و دوامة الحرب، ط۱، دار الحكمة، لندن، ۲۰۰۰.
- محمد هماوند (الدكتور)، الفدرالية والحكم الذاتي واللامركزية الادارية الاقليمية (دراسة نظرية مقارنة)، ط۲، مط وزارة التربية، اربيل، ۲۰۰۱.
- المركز العربي للدراسات الاستراتيجية، دور الجيش العراقي في حرب تشرين ۱۹۷۳، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، بيروت- لبنان، ۱۹۷۵.
- مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية (ثورة ايلول ۱۹۶۱- ۱۹۷۵)، ج ۳، مط وزارة التربية، اربيل، ۲۰۰۲.
- ميشيل عفلق، نقطة البداية، ط۳، مط المتوسط، بيروت، ۱۹۷۳.
- نظام بركات وعثمان الرواف ومحمد الحلوة، مبادئ علم السياسية، دار الرمل، عمان، ۱۹۸۴.
- نوري الطالباني (الدكتور)، منطقة كركوك ومحاولات تغيير واقعها القومي، مط وزارة الثقافة، اربيل، (د.د).
- ج- به زمانى فارسى**
- اسناد لانه جاسوسى، كردستان (۱)، شماره (۳۱)، انتشارات پيام ازادى، ۱۹۷۹.

د- به زمانی ئینگلیزی

- Henry Kissinger, Years of Renwal, The Concluding Volume of his memoirs, NewYork, 1997.
- Susan Meiselas, Kurdistan in the shadow of history, Random house, Newyork, 1997.
- NADER ENTESSAR, KURDISH ETHNONATIONALISM, Lynne Rienner Publishers, States of America, 1992.
- The Pike Report.

شه شه م: گۆفار

ا- به زمانی کوردی

- ئەنفال (گۆفاریکی لێکۆڵینهوهو دوکۆمێنتی به وهزارهتی مافی مرۆڤ و ئاوارهو ئەنفال دهريدهکات): ژ(٣)، سالی سییه م، ٢٠٠٢.
- براههتی (گۆفاریکی سیاسی گهشتیه): ژ(٣)، سالی ١، خ٢، سه رهتای ئابی ١٩٧٠.
- پهروه دهو زانست (گۆفاریکی پهروه دهیی و زانستی به سهی مانگ جارێ ده ره ده چی): ژ(١٢) به هاری ١٩٧٧.
- رۆژنامه فانی (گۆفاریکی وهزیه سه ندیکای رۆژنامه ی کوردستان ده ريده کات): ژ(٢) ئابی ٢٠٠٠، ژ(٣) کوتابی کانونی به که می ٢٠٠٠، ژ(٤) ٢٢ نیسانی ٢٠٠١.
- رۆژی کوردستان (گۆفاریکی رۆشنیبری گهستی به مانگی جارێك به کوردی و عه ره بی له لایه ن کۆمه له ی رۆشنیبری کوردی به وه له به غدا ده ره ده چی): ژ(٥) و ٦، تشرینی به که م و دووه می ١٩٧١.
- رزگاری (گۆفاریکی هه فته نه ی گهشتیه): ژ(٢) سالی به که م، ١٩٦٩/٤/٢٧.
- سه نته ری براهه تی (گۆفاری زانستی وهزیه): ژ(٢٠) هاوینی ٢٠٠١.

- گوڤارا زانکویا دهوک (مروڤایه تی - نه کادیمییه): په ریه ندا (5)، هژمارا (1) نه یلول 2002.

- کادر (گوڤاری تیوری پارتی دیموکراتی کوردستان): ژ (12) ئایاری 1972، ژ (13) حوزهیرانی 1972، ژ (16) نه یلول 1972، ژ (17) تشرینی یه که می 1972، ژ (21) شوباتی 1974.

- کومه له (تورگانی ناوهندی کومه له ی مارکسی - لینینی کوردستان): ژ (1) پاییزی 1978 ژ (2) زستانی 1979.

ب- به زمانی عه ره بی

- الثقافة الجديدة (مجلة شهرية ثقافية عامة): ع (12)، آذار - نيسان .
- التضامن (مجلة العرب من المحيط الى الخليج): ع (310)، 20/3/1989.
- الدستور (مجلة اسبوعية. سياسية ثقافية): ع (لندن 625)، 19/2/1990.
- دراسات كردية (مجلة سنوية تصدر في خمس لغات عن المعهد الكردي - باريس): ع (8)، السنة (9)، 1993.

- الكادر (مجلة نظرية، يصدرها الحزب الديمقراطي الكردستاني): ع (1) تشرين الثاني 1970، ع (20) تشرين الثاني 1973.

- مه تین (مجلة سياسية ثقافية): ع (125) حیزران 2002.
- گولان العربی (مجلة شهرية - سياسية - ثقافية عامة): ع (16) 25 أيلول 1997، ع (17) 25 تشرين الاول 1997.

دهوتهم: رۆژنامه

1- به زمانی کوردی

- نه مپۆ (رۆژنامه یه کی سیاسی ... رووناکبیری نازاده): ژ (28) سه ره تای ئابی 2003، ژ (29) 20 ئابی 2003.

- برایی (ئۆرگانی پارتی دیموکراتی کوردستان): ژ(٣٨٥) ١٩٦٨/٩/٢٨.

- براییهتی (ئۆرگانی پارتی دیموکراتی کوردستان):

ژ(٤) ١٩٧١/١٠/٧، ژ(٩) ١٩٧١/٨/٢، ژ(٢) ١٩٧٢/٦/٢، ژ(١٣) ١٩٧٢/١/١٨، ژ(١٠) ١٩٧٢/٧/٢٧، ژ(٦٩) ١٩٧٣/٩/٢١، ژ(٧٦) ١٩٧٣/١١/١٦، ژ(٧٧) ١٩٧٣/١١/٢٣، ژ(٨١) ١٩٧٣/١٢/٢١، ژ(٥) ١٩٧٤/١/١٣، ژ(٦) ١٩٧٤/١/١٤، ژ(٧) ١٩٧٤/١/١٥، ژ(١٧) ١٩٧٤/١/٢٧، ژ(١٨) ١٩٧٤/١/٢٨، ژ(١٩) ١٩٧٤/١/٢٩، ژ(٢٢) ١٩٧٤/٢/٢، ژ(٢٣) ١٩٧٤/٢/٤، ژ(٢٤) ١٩٧٤/٢/٥، ژ(٢٥٤٤) ١٩٩٨/٣/١١.

- بیرى نوێ (رۆژنامهیهکی رۆشنبیری گشتی یه):

ژ(٦٨) ١٩٧٣/١٠/١٠، ژ(٦٩) ١٩٧٣/١٠/١٧، ژ(٧٢) ١٩٧٣/١١/١٤، ژ(٧٣) ١٩٧٣/١١/١٨، ژ(٧٧) ١٩٧٣/١٢/١٢، ژ(٧٨) ١٩٧٣/١٢/١٩، ژ(٨١) ١٩٧٤/١/٢٦، ژ(٨٢) ١٩٧٤/٢/٢.

- دهنگوباسی کوردستان (دهزگای پهخش و راگه یاندن له مهکتبهی سیاسی پارتی دیموکراتی کوردستان):

ژ(١٣) ناوهراستی نیسانی ١٩٧٣، ژ(١٥) حوزهیرانی ١٩٧٣، ژ(١٧) ئابی ١٩٧٣.

- کوردستان (ئۆرگانی کۆمیته‌ی ناوه‌ندیی حیزبی دیموکراتی کوردستان - ئێران): ژ(١٤) مارسى ١٩٧٢.

- کوردستانی نوێ (رۆژنامهیهکی رۆژانه‌ی یه‌کیتی نیشتمانی کوردستانه):

ژ(٣٠٤٥) ٢٠٠٣/٤/٢١.

- هاوکاری (رۆژنامهیهکی هه‌فتانه‌ی گشتیه دهزگای چاپه‌منی و بڵاوکردنه‌وه

ده‌ریده‌کا): ژ(١٣) ١٩٧٠/٤/١٢، ژ(٤٢) ١٩٧٠/١٠/٢٤، ژ(٤) ١٩٧١/١/٣٠، ژ(٦) ١٩٧٣/٥/٤، ژ(١٦٥) ١٩٧١/٢/٢٠.

ب- به زمانی عمره بی

- التآخي (جريدة يومية سياسية):

ع(٤٥٦) ١٩٧٠/٦/٧ ع(٤٥٧) ١٩٧٠/٦/٨ ع(٤٧٠) ١٩٧٠/٦/٢٤ ع(٤٧٥)
١٩٧٠/٦/٣٠ ع(٤٧٦) ١٩٧٠/٧/١ ع(٤٧٧) ١٩٧٠/٧/٢ ع(٤٧٨) ١٩٧٠/٧/٤
ع(٤٩٣) ١٩٧٠/٧/٢٣ ع(٤٩٥) ١٩٧٠/٧/٢٦ ع(١٠٩٥) ١٩٧٢/٧/٢٧ ع(١١٢٠)
١٩٧٢/٨/٢٤.

- الجمهورية (جريدة يومية سياسية):

ع(٧٢٢) ١٩٧٠/٤/١.

- خهبات / النضال (جريدة يومية سياسية للحزب الديمقراطي الكردستاني):

ع(٣٣٩) ١٩٦٠/١٠/١٩.

- الوقائع العراقية (الجريدة الرسمية للجمهورية العراقية تصدرها وزارة الثقافة
والاعلام في العراق):

ع(٢) ١٩٥٨/٧/٢٨ ع(٧٧١) ١٩٦٣/٢/١٨ ع(١٩٥٨) ١٩٦٨/٧/١٨ ع(١٦٠٣)
١٩٦٨/٨/١٠ ع(١٦٠٤) ١٩٦٨/٨/١٢ ع(١٦٢٥) ١٩٦٨/٩/٢١ ع(١٦٣١)
١٩٦٨/٩/٣٠ ع(١٨٠٧) ١٩٦٩/١٢/٢ ع(١٨٧٤) ١٩٧٠/٥/٢ ع(١٩٠٠)
١٩٧٠/٧/١٩ ع(٢١٢٨) ١٩٧٢/٤/٢٥ ع(٢١٤٦) ١٩٧٢/٦/١ ع(٢٣٢٧)
١٩٧٤/٣/١١.

- النور (جريدة يومية سياسية):

ع(٤٢٢) ١٩٧٠/٣/١٢ ع(٤٢٥) ١٩٧٠/٣/١٩.

هشتم: کاسیت

- کۆبوونه‌وه‌یه‌کی نێوان بڕایم ئەحمەد و هه‌ڵاڵانی له‌گه‌ڵ مسته‌فا بازرانی، ١٥
له‌سه‌ر ١٦/١٠/١٩٧٠ (ئه‌و کاسیته‌مان له‌ ئەرشیفی که‌نالی ئاسمانیی ته‌له‌فزیونی
کوردستان وه‌رگرته‌وه).

نۆيەم : سەرچاۋە نەلىكتۈنۈيەكان (ئىنتەرنىت)

- منذر الفضل (الدكتور)، حقوق الانسان والتنوع الاثني لسكان كركوك،
(www.Kurditimes.com/kt-arab/pages/page.dr.3/htm).

- منذر الفضل (الدكتور)، الكورد الفيليون وحقوقهم في المستقبل العراق،
(www.Faylee.info/articaes/page1.htm).

- نوري الطالбاني (الدكتور)، خطورة سياسة النظام العراقي في منطقة كركوك على مستقبل كيان العراق، (www.9neesan.com/docs/doc74.htm).

پاشكۆكان

پاشکوی ژماره (۱)

تېبینى:

ئەم پاشکویە وەرگىراوه له (الجمهوریة العراقية، القرارات العامة لمجلس

قيادة الثورة، المجلد الأول)

رقم القرار/٢٨٨
تاريخ القرار ١١/٣/١٩٧٠

مجلس
قيادة الثورة

بسم الله الرحمن الرحيم

قرار

قرر مجلس قيادة الثورة بجلسته المنعقدة بتاريخ ١١/٣/١٩٧٠ مايلي :-

١ - تكون اللغة الكردية لغة رسمية مع اللغة العربية في المناطق التي غالبية سكانها من الاكراد وتكون اللغة الكردية لغة التعليم في هذه المناطق وتدرس اللغة العربية في كافة المدارس التي تدرس باللغة الكردية كما تدرس اللغة الكردية في بقية أنحاء العراق كلفة ثانية في الحدود التي يرسمها القانون .

٢ - ان مشاركة اخواننا الاكراد في الحكم وعدم التمييز بين الكرد وغيرهم في تقلد الوظائف العامة بما فيها المناصب الحساسة والهامة في الدولة كالوزارات وقيادات الجيش وغيرها .. كانت وما زالت من الامور الهامة التي تهدف حكومة الثورة الى تحقيقها فهي في الوقت الذي تقر هذا المبدأ تؤكد ضرورة العمل من أجل تحقيقه بنسبة عادلة مع مراعاة مبدأ الكفاءة ونسبة السكان وما أصاب اخواننا الاكراد من حرمان في الماضي .

٣ - نظرا للتخلف الذي لحق بالقومية الكردية في الماضي من الناحيتين الثقافية والتربوية توضع خطة لمعالجة هذا التخلف عن طريق :-

آ - الاسراع بتنفيذ قرارات مجلس قيادة الثورة حول اللغة والحقوق الثقافية للشعب الكردي وربط امتداد وتوجيه المناهج الخاصة بالشؤون القومية الكردية في الاذاعة والتلفزيون بالمديرية العامة للثقافة والاعلام الكردية .

ب - اعادة الطلبة الذين فصلوا أو اضطروا الى ترك الدراسة بسبب ظروف الضف في المنطقة الى مدارسهم بنقض النظر عن أعمارهم أو ايجاد علاج ملائم لمشكلتهم .

ج - الاكثار من فتح المدارس في المنطقة الكردية ورفع مستويات التربية والتعليم وقبول الطلبة الاكراد في الجامعات والكليات العسكرية والبعثات والزمرات الدراسية بنسبة عادلة .

٤ - يكون الموظفون في الوحدات الادارية التي تسكنها كثرة كردية من الاكراد أو ممن يحسنون اللغة الكردية ما توفر العدد المطلوب منهم ويتم تعيين المسؤولين

الاساسين (محافظ ، قائمقام ، مدير الشرطة ، مدير أمن وما شابه ذلك)
وياسر فوراً بتطوير اجهزة الدولة في المنطقة بالتشاور ضمن اللجنة العليا
المشرفة على تنفيذ هذا اليان بما يضمن تنفيذه ويعزز الوحدة الوطنية والاستقرار
في المنطقة .

٥ - تقرر الحكومة حق الشعب الكردي في اقامة منظمات طلبة وشيية ونساء ومعلمين
خاصة به وتكون هذه المنظمات اعضاء في المنظمات الوطنية العراقية المشابهة .

٦ - (أ) - يمدد العمل بالفقرتين (١) و (٢) من قرار مجلس قيادة الثورة المرقم
(٥٩) والمؤرخ في ١٩٦٨/٨/٥ حتى تأريخ صدور هذا اليان ويشمل ذلك
كافة الذين ساهموا في اعمال العنف في المنطقة الكردية .

(ب) - يعود العمال والموظفين والمستخدمين من المدنيين والعسكريين الى الخدمة
ويتم ذلك دون التقيد بالملاك ويستفاد من المدنيين في المنطقة الكردية ضمن
احتياجاتها .

٧ - الفقرة (أ) تشكيل هيئة من ذوي الاختصاص للنهوض بالمنطقة الكردية من جميع
الوجوه بأقصى سرعة ممكنة وتمويضها بما اسبابها في السنوات الاخيرة وتخصيص
ميزانية كافية لتنفيذ ذلك وتكون هذه الهيئة تابعة لوزارة شؤون الشمال .

٨ - الفقرة (ب) اعداد الخطة الاقتصادية بشكل يؤمن التطور المتكافي لانحاء المراق
المختلفة مع مراعاة ظروف التخلف في المنطقة الكردية .

الفقرة (ج) تخصيص رواتب تقاعدية لموائل الذين استشهدوا في ظروف الاقتال
المؤسفة من رجال الحركة الكردية المسلحة وغيرهم وللعجزة والمشوهين بسبب
تلك الظروف وفق تشريع خاص على غرار القوانين المربعة .

الفقرة (د) العمل السريع لاغاثة المتضررين والمعوزين عن طريق ايجاد مشاريع
سكنية وغيرها تؤمن العمل للماطلين وتقديم معونات عينية ونقدية مناسبة واعطاء
تمويض معقول للمتضررين الذين يحتاجون المساعدة ويناط ذلك باللجنة العليا
ويستى من ذلك من شملتهم الفقرات السابقة .

٨ - اعادة سكان القرى العربية والكردية الى اماكنهم السابقة اما سكان القرى الواقعة
في اناطق التي يتمذر احتاذاها مناطق سكنية وتمتلكها الحكومة لاغراض النفع
العام وفق القانون فيجري اسكانهم في مناطق مجاورة ويجري تمويضهم عن
ما لحقهم من ضرر بسبب ذلك .

٩ - الاسراع بتطبيق قانون اصلاح الزراعي في المنطقة الكردية وتعديله بشكل
يضمن تصفية العلاقات الاقطاعية وحصول جميع الفلاحين على قطع مناسبة من

الارض واغاثهم من الضرائب الزراعية المتراكمة عليهم خلال سني القتال المؤسفة .
١٠- جرى الاتفاق على تعديل الدستور المؤقت كما يلي -

(أ) - يتكون الشعب المرافي من قوميتين رئيسيتين هما القومية العربية والقومية الكردية ويقر هذا الدستور حقوق الشعب الكردي القومية وحقوق الأقليات كافة ضمن الوحدة المراقبة .

(ب) - اضافة الفقرة التالية الى المادة الرابعة من الدستور (تكون اللغة الكردية لغة رسمية الى جانب العربية في المنطقة الكردية) .

(ج) - تبيت ما تقدم في الدستور الدائم .

١١- اعادة الاذاعة والاسلحة الثقيلة الى الحكومة ويكون ذلك مرتبطا بتنفيذ المراحل النهائية من الاتفاق .

١٢- يكون احد نواب رئيس الجمهورية كرديا .

١٣- يجري تعديل قانون المحافظات بشكل ينسجم مع مضمون هذا البيان .

١٤- اتخاذ الاجراءات اللازمة بعد اعلان البيان بالتشاور مع اللجنة العليا المشرفة على تنفيذ لتوحيد المحافظات والوحدات الادارية التي تغطيها ككرة كردية وفسق الاحصاءات الرسمية التي سوف تجري وسوف تسمى الدولة لتطوير هذه الوحدة الادارية وتميق وتوسيع ممارسة الشعب الكردي فيها لمجمل حقوقه القومية ضمانا لتمته بالحكم الذاتي ، والى أن تحقق هذه الوحدة الادارية يجري تسبق الشؤون القومية الكردية عن طريق اجتماعات دورية تقدر بين اللجنة العليا ومحافظي المنطقة الشمالية . وحيث ان الحكم الذاتي سيتم في اطار الجمهورية المراقبة فان استغلال الثروات الطبيعية في هذه المنطقة من احتصاص سلطات هذه الجمهورية بطبيعة الحال .

١٥- يساهم الشعب الكردي في السلطة التشريعية بنسبة سكانه الى سكان المراق .

احمد حسن البكر
رئيس مجلس قيادة الثورة

مذكرة ممالي الأوزاب والشخصيات السياسية الى الحكومة

السيد رئيس الجمهورية احمد حسن البكر المحترم

في الوقت الذي تجتمع فيه القوى الوطنية في البلاد على ان استمرار القضية الكردية دون حل هو عامل رئيسي في التدهور الشامل الذي سار فلول معظم الفترة الطويلة الممتدة ما بين ١١ ايلول ١٩٦١ و ١١ آذار ١٩٧٠ ، تجد في حلها الحقيقي فمطلقاً لتقصية تركات الماضي ومردفلاً لنسار النظام الديمقراطي الصحي الذي يضمن حل جميع التساؤلات بين صفوف الشعب مدلاً يضمن الى تشيد وتطوير قوى الشعب المندوقة وترجيح كفتها في الصراع الدائر بينها وبين قوى الاستعمار والرجعية والصهيونية ، وبالنظر لشورتنا بالمسؤولية اراء وصائر شعبنا وامتنا ولاسيما في هذه المرحلة الدقيقة ، رأينا ان نتقدم اليكم بهذه المذكرة معبرين بها عن رأي قطاع واسع من جماهير الشعب

لقد كان لاقتتال الذؤوه مه العرب والكراد آثارا اقتصادية وعسكرية وسياسية سلبية عميقة تصافرت مع عوامل أخرى على شكل وتشويه مبردة ثورة ١٤ تموز ١٩٥٨ . معاش الصعوبة الاقتصادية ، استغلال وطعن الاتجاه الاستهلاكي على الاتجاه الانشائي في القطاع للعام ، اما في القطاع الخاص ، فكان اتجاه رأس المال ، بغلق انظام الاستقرار ، اضعف في الاستثمار الانشائي منه في الهود الى خارج البلاد . وقد طبعت المشكلة الكردية الى حد كبير ، الميزانيات العامة المتقاربة بلها بعضاً ، حيث تقام العجز المالي تقاماً شديداً لا يوازيه الالعب الضارب والرهوم الملقاة على كاهل الشعب ، وقد تقا على تأثير هذه العوامل كلها مع تأثير عوامل أخرى غيرها ، خافقن في استغلال تبعية الاقتصاد الوطني واعتماده على القطاع المنظمي الاستثماري وعوامله وقد اقترن ذلك كله باستمرار تقام ظاهرة البطالة في المدن والريفات وارتفاع الاسعار وازدياد تكاليف المعيشة تقوى زيادة دخول جميع الطبقات المادرة ولاسيما العمال والفلاحين

ولم تكن وطأخ المشكلة الكردية ودهورها في اضعاف الجيش وصرفه عن اداء مهامه المقدسة اقل شأنأ من افلارها الاقتصادية ، فلو شئت ان انشغال

الجيش في الاقتتال بين الاذرة مع العرب والكراد قد اضعف مساهمة في القصد للعتق
الاسرائيليين وترعيم الجبهة الشرفية لتحرير الاراضي العربية المحتلة واسفل العراق
عن تأدية دوره الكامل في شد ازر حركة المقاومة واسناد الثورة الفلسطينية . و قد
ساعد ذلك على قيام ظروف داخلية - استثنائية كان مع نتائجها اضعاف التطورات
وبالتالي اضعاف المعومات الديمقراطية للدولة وزعزعة اسس النظام الوطني .

اما على الصعيد السياسي ، فقد ساهمت المشكلة الكردية باضعاف ديمائ
للاستقلال الوطني وتشويه التطور السياسي وتقوية الرقعية المحلية واحكام وشائجها بالكرار
بما آل ولينزل الى استمرار ظاهرة التآمر الرقعي - الاستعماري لتقويض الاستقلال الوطني
مع حيث الشكل والمضمون اذ كل واحد حسب التوازن السائد بين قوى الثورة والقوى المضادة
للاذرة

و قد بلغ الصراع بين قوى الشعب اشده في المشكلة الكردية حيث هل السانحة الاذرة
بين قوى الشعب الوطنية من النشاهن الرئيسيين بين هذه القوى وبين قوى الثورة المضادة
الرقعية - الاستعمارية . ومنه فلول ، استطاع التخليط الاستعماري - الرقعي ان يعين على
اضعاف حركة الشعب الوطنية العامة ، باستثمار وتعبين غلواننا الى الدرجة التي تضمن حماية
مصالحه وتوطيد مواقفه وتكثيف نفوذه في البلاد

فلئن كنا نرى القضية الكردية على هذه الدرجة الكبيرة من الظفورة والتعقد مع حيث
عواقبها وتأثيرها الجسيم على اوضاع البلاد ، فلو لم مع اعتبار اية خطوة تستهدف تخليص البلاد
مع ريبوتها عمداً ايحاجاً بسحق الدم والتفتيم وصولاً الى اكل الديمقراطية الجذري ليس للقضية
الكردية فانها نجب ، بل نجبل طبعية نظام الحكم انفاً

ولو كان البيان الصادر عن مجلس قيادة الثورة حول القضية الكردية في ١١ آذار ١٩٧٠
مقصوداً في ايقان الاقتتال بين الاذرة مع العرب والكراد نجب ، لكان استجابة مرمجة
لجانب مع مطالب جميع القوى الوطنية والرأي العام في البلاد . الا ان البيان المذكور
الذي طرعه حزب البعث العربي الاشتراكي والحزب الديمقراطي الكردستاني عن هل سمي ديمقراطي
يحتلنا طامعين بتجليله تخليداً موضوعياً بيقم بواجبه الثقلة في ضوء التجربة العقلية التي
أملت اليها " المجلد " السابقة مع جهة ، د على أساس مع وضع القضية الكردية
في مكانها مع قضية نظام الحكم ، مع الجهة الاخرى

يتجلى العصر الديمقراطي لبيان ١١ آذار في المبادئ الرئيسية التي اعلن الالتزام
بها وهي : الاعتراف بالوجود الشرعي والحقوق الثقافية واللغوية للقبضة الكردية ، واترار
تطبيق الاوضاع الزاوية ، واترار مبدأ مشاركتهم في الحكم ، ومساكتهم في السلطة لتسريعة ،

وقبل كل شيء الاغراض لهم بالقيم الذي ضمن الجمهورية العراقية

انه هذه العناصر المبرئة في بيان آزار هي التي تجعله خطوة كبيرة الى
الوفاق بالقياس الى البيانات التي اصدرتها الحكومات المتعاقبة ولم يتم الالتزام بها الاذ غفل
فترات قصيرة مع الزعم ، الذي ان الحيل المتعاقبة للقمعية الكدربة تتطلب بطبيعة الحال ان
تفقد بالديمقراطية ، ولذا سيما فيما يتعلق بالتنظيم السياسي ، والسلطة التشريعية المفتوحة.
اننا في الوقت الذي نؤمن فيه العناصر الايجابية لبيان آزار ، نرى مع

الفردى التأكيد على اقرار وتحقيق حق التنظيم الحزبي والنشاط السياسي المشروع لسائر
القوى الوطنية ، وبناء السلطة التشريعية على اساس تمثيل لهذه القوى ،
اذ بدون الديمقراطية وقيام التنظيم السياسي والسلطة التشريعية ، تبقى الهياكل
الشعبية معطلة ، وتواصل قوى الثورة المضادة نشاطها التامري واعمالها القمعية.
لقد اكدت ثورة ١٤ تموز الوطنية الديمقراطية على انه مهما بلغت الثورة

في اية مرحلة من مراحلها في تحقيق انجاز او آخر ، تبقى اهدافها الاساسية معطلة
ما لم تنجح في بناء النظام الديمقراطي الصحيح الذي تحكمه العوامل الموضوعية والذاتية القابلة
١ - ان نضع الظهور الموضوعية كوسيط ضروري ولكنه غير كاف لانجاز المهام

الاساسية للثورة وتطورها فلو لم يمدد مع قواها القومية الذاتية المحركة لها . وما هذه
القوى الذاتية الا الاوضاع والتنظيمات السياسية والمهنية والقبائلية الممثلة للقوى
الاجتماعية صاعدة المصالح في الثورة وتطورها الدائم .

٢ - ان تعيد الطبقات الاجتماعية ، وبالتالي بقدر قوى الشعب في المجتمع
العراقي تجعل متعدي على اية فئة تقدمية وهدوها انجاز مهام الثورة وتطورها
على الوجه الدائم ، ولذلك يتوقف النجاح في انجاز هذه المهام على اتحاد القوي
الوطنية التقدمية في جبهة موحدة -

٣ - ان انجاز مهام المرحلة التاريخية الراهنة يستلزم الاتفاق على برنامج
يركز على نقاط الالتقاء الجوهرية المشتركة ، ويلتزم به ممثلو الجبهة الوطنية الموحدة ،
منذ كل مرحلة من مراحل تطور الثورة

٤ - ان تحقيق التوازن والتناسب بين المهام الوطنية والتحولات الاجتماعية لعم
الذي يحول دون التطور المسود للحركة الثورية ، كما يحول دون اعلان التناقض الذاتي
بين قوى الثورة مثل التناقض الرئيسي بينها وبين قوى الثورة المضادة ، كما يحول دون
الخلط بين الاساليب التي تستخدم لحل التناقضات الثانوية والاساليب الاخرى التي
تطلبها حل التناقض الرئيسي . وبخلافه يصح القول ان الثورة تأكل ابناءها وتقضي
اعداها

٥ - انه الصيغة السياسية الوحيدة الموصلة هي صيغة الديمقراطية العامة على اصول حرية التعليم الحزبي والنقابي وحرية النشاط السياسي لمجموع قوى الشعب المعادية للاستعمار والرجعية والصهيونية ، وضمان حرية الصحافة والرأي والعقيدة ، وعلى التقاض بين هذه القوى ، وإقامة الجبهة الوطنية الموحدة على المبادئ المشتركة ، وتأليف حكومة الجبهة الوطنية الموحدة لممارسة السلطة باسمها ولانجاز مهام الثورة والهدوء

ان التجربة العملية منذ ثورة ١٤ ثورة قد اثبتت عمق النظرات والمواقف القائمة على الانفراد بالحكم والاستثمار بالنشاط السياسي ، ان ان تعدد الطبقات الاجتماعية والتفصيل السياسية - المرتبطة مادياً وفكرياً بالثورة وتطورها - انما يفترض نظرة شاملة - هي نظرة مجموع قوى الشعب وهولها المشتركة لمجمل قضاياها الأساسية ، على أساس ان الوطن ميدان حر للقانون والتفاضل الشريف بين جميع قواه الوطنية بدون استثناء في إطار الجبهة الوطنية

لقد قاد اغفال هذه النظرة الشاملة الى سيادة مختلف نظريات وممارسات الانحياز السياسي والوقوع في دعاية الانقياد والعكرية المتواصلة الامر الذي اقترن بتفاهت النزوات المعنوية : الدينية والطائفية ، والاقليمية والعرقية ، مما عصف بالروح الوطنية والشعبية والقمومية الانسانية ، فعطل لماعات وقوى كبيرة عن العمل مع ابن الدفاع عن الاستقلال الوطني وتطوير البلاد وتمكينها من تأدية دورها الفعال في النود عن حياض الأمة العربية -

ان المرض الأساسي الوحيد لكل جميع مشاك البلاد هذا فكرياً كان ولربما مسألة نظام الحكم ، اي مسألة الديمقراطية ، وبدون حل لهذه المسألة الأساسية على النمو الصحيح لا يمكن تجنب البلاد مزيداً من التلات والهزات والانقيادات وكسر الحلقة المفرغة التي تدور فيها الحياة السياسية على نفسها منذ ١٤ ثورة حتى الآن

اننا نعتقد ان الوقت قد حان لازالة الدرع الاستثنائية والفاذ القوانين و المحاكم التي تدرسها وتعقد القوانين العقابية المتعلقة بالنشاط الحزبي والسياسي و القدرى بشكل يضمن الحريات الديمقراطية وسيادة القانون واحقاق سراح جميع المعتقلين السياسيين الوطنيين

ان اناء الارتفاع الاستثنائية والملاحات الزبانية الديمقراطية لمجرى القوى الوطنية لوصحها العادية للاستثمار والصهيونية والرجعية ولتقاربا في مظهر وطني عام للاتفاق على برنامج حد مرهلي مشترك ، تنبثق عنه الجبهة الوطنية الموحدة ، وكومة الدستور الوطني المثلثة للجبهة والمفترمة بتنفيذ هذا البرنامج احام الجبهة الوطنية والسلطة التشريعية

المفتنة المثلة لمجمع قوى الشعب الوطنية - هو ، في نظرنا ، الطريق الذي يفتح أمام الثورة وقوى الشعب آفاقاً رحبة للرقامة النظام الديمقراطي الصحي في البلاد وتأمين سيرها الطائر إلى الاعمال

نضاً وتقبلوا خاتمة الاجتماع			
الحزب الشيوعي العراقي	الحزب الوطني الديمقراطي	الديمقراطية السوفيات	الحركة الاشتراكية العربية
يوسف الحاج الياس	عاصم عبدالمسيح	مبايضاح ابراهيم	عبدالله الهادي
عبدالمسيح عباس	الدكتور هليم مجيد	عبدالهادي محمود	محمد سني رمضان
الدكتور رضا علوي	مكرم الطائفي	الدكتور محمد سحايه	محل مرزوق الرمي
بغداد في ٥ / نيسان / ١٩٧٠			

پاشکوی ژماره (۳)

/ لآة السلام فر البارزاني / مجلس قيادة الثورة / مكتب امانة السر/ رئيس اللجنة العليا لشؤون الشمال /
 نائب رئيس اللجنة العليا لشؤون الشمال / الدفاع / الداخلية / الاستخبارات / الامن العام / الشرطة
 العامة / مدير امن المحافظات الشمالية السادة اعضاء لجنة السلام / السيد احسان شهرياد / كافة فروع الحزب
 / المكتب السياسي عدد ٢٢ / تاريخ ٤/٢٦

ناقا بېرقيتا ٢١ في ٤/٢٤ القت قوت الجيش القضي على الاشخاص التالية : ١- خضر عمر ٢- مراد عمر ٣- حميد
 نو علي شمو ٥- الياس كارس ٦- رشو كارس ٧- الياس حسن ٨- علي رشو ٩- الياس رشو ١٠- شرف حسن
 ١- خليل ٠ وكما خفقت قوات الجيهر الاماكن والوديان التي التجأت اليها المواصل الشردة بالدفعه ٠
 : بلغ عدد القرى التي احرقتها مدفعية الجيهر في منطقة منجاربند اعلان اتفاقية آذار واحد الآن (٢٥)
 فضلا عن اعمال الطارده والنهب والتشريد التي مارستها اجهرة السلطة وانمارنا في المنطقة ضد هولاء
 مواطنين العزل طوال الفترة الضمنية لالشيء سوى رغبة السلطة في قهر ارادة ابناء شعبنا الكردي في
 نطقة تمهيدا لتعريضها ونصا للمخططات المرسوة بهذا الشأن ٠ والقرى المقصوفة والمجروقة لحدالان
 كريكش ٢- حيالي ٢- خراته لم يشاركه ٥- زورافا ٦- مريكو ٧- كهبل ٨- شوكان ٩- كين ١٠- جي جيران
 ١١- يوسفان ١٢- بورك ١٣- راشد ٢٤- رشه ١٥- كدري ١٦- قتي الشمالي ١٧- شريفدين
 ١٨- كوربالي ١٩- ساجه ٢٠- نزلكد ٢١- كفريك ٢٢- زورباني ٢٣- جلمان ٢٤- كاني عدي ٠
 اما القرى التي استولت للحكومة على اراضيها وشردت سكانها فهي كما يلي : ١- مردان ٢- باخليك ٣-
 نخسي لم زكردوه ٥- رشكي ٦- بيتري جنوبي ٧- عين ٨- غلدينه ٩- نانسرية ١٠- توميرشالي ١١-
 كزي زمركه ١٢- دهولي ١٣- سنوي ١٤- طامس ١٥- فوجاجي ١٦- بارا العليا ١٧- بارا السفلي
 ١٨- سكينه العليا ١٩- كزي صار ٢٠- تل القريج ٢١- تل خشب ٢٢- تل ناكه ٢٣- اصديره ٢٤- عين غزال
 ٢٥- عين جيجي ٢٦- قتي مكان ٢٧- علي صوركه ٢٨- تيه ٠
 ان تسخير الجيش والقوات المسلحة لضرب المواطنين الاهلياء وتدبير قراهم لابعاز بشكل صانع مع اتفاقية
 آذار وسعة القوات المسلحة بل يعتبر عدوانا جبانا على ابواج الموانئين وممتلكاتهم وتمديدا لوحدة
 الصف الوطني ٠ ان هناك ساحات فضالية واسعة على طول الجبهة العربية تستطيع فيها القوات المسلحة
 انبات بسالتها وجدارتها بدلا من شليط نيران اسلحتها الثقيلة على النساء والاطفال والتي تكررت هزات
 المرات في منطقة منجاربند ٠ ان الصالح العليا للبلاد وديانة السلم والاستقرار نحت على اجيزة السلطة
 الكف عن سياستها التوقينية الحاكمة تجاه ابناء شعبنا الكردي وعدم زج الجيهر والقوات المسلحة في
 تنفيذ سياستها المنصرية ٠ هذا واطلاق سراح الموقوفين فوراً وتموين الموانئين عن طاعتهم
 من ضرر ٠ اجرا انكم رجلاً ٠

پاشکوی ژماره (۴)

(الميثاق الوطني)

ان الشعب العراقي كان من امانته الغالية منذ زمن بعيد قيام الفئات الوطنية بمرس صقلها في عمل جهتي او توحيد مطلبها السياسي ضمن الممارمومند بغية جمع عمل جميع الفئات السياسية التقدمية في جبهة سياسة موحدة لاجل تقريب وجهات النظر والعمل في مفسد سياسي مومند وهذه العملية لا شك تسعى او تؤدي الى توحيد الصف الوطني الذي بدوره يؤدي الى احلاء روح الوطنية لخدمة الشعب العراقي باجمعه لما يرسو اليه من امان تقدمية تشارع متطلبات العصر الحديث لذا فلا شك ان طرس حزب البعث العربي الاشتراكي في العراق الميثاق الوطني بادرة طيبة وخطوة علمية لتحقيق الوحدة الوطنية .

فأرى كان من الواجب طرح مسودة الميثاق على الفئات السياسية والوصول معها الى صيغة نهائية وضع ذلك طالما المجال مفسوح لها لا مكان ابداء الرأي بشأنه .

لقد ورد في الميثاق ذكر القوى الوطنية في اماكن مختلفة منه ولى ما يظهر مسموح للفئات الوطنية التقدمية الانضمام اليه فلكي لا تبقى هذه العبارة تأملية للتشهير والتأويل في الاشراف المختلفة لعلمه من الضروري تنخير الفئات الوطنية وتعتديها حاليا بالنسبة للمستقبل ونسج ايضا الفئات التي تتولر لها شروط الانضمام .

ومند هذه المرحلة تقم كل فئة باءاء وأبها حل الميثاق مند هذه المرحلة ارى تشكيل مؤسروطني من مثلي الفئات التقدمية التي تنضم الى الميثاق لصياقته بالشكل النهائي او اصدار طرخن تلك التعديلات ومن ثم اصدار تشريع لتعديقه وفق الصيغة النهائية المعدلة لكي تكون لبننة قوة الاكزام لكافة الاشراف المعنية وبالاخرى لكافة المواطنين .

لا شك ان الميثاق يحتوي على امور كثيرة من الممكن ان يخلق عليها الفئات المختلفة حيث ورد فيه جملة امور هامة تهم رضاء المواطنين وانهم وطائفتهم وأطائهم نحسرو مستقبل الفصل .

ان الملاحظات التي اءديها وضم انها هم الاكزام بالدرجة الاولى الا انها في نفس الوقت ملاحظات هم الشعب العراقي بأمره بدون تمييز وتلخص ملاحظاتي فيما يلي :
 ١- وردت في مقدمة الميثاق بعض المبادئ البديرة بالذكرضها الاشراف بان اسباب النكسات هي التفاتات الناضة . . . . . والصراعات الحادة للاجرامية . . . . . الخ .
 وتؤير كل الاجزاء انديقراطية النوية وعلمية كل ظاهرا فطهاد الجماهير ومؤسساتها وأرى حول ذلك بغية عدم تكرار الآفات التي وكنت في الماضي في وطننا الحبيب وضع حلول علمية بناءة بالنسبة الى ما تقدم من قبل الحكومة الوطنية بغية ازالة كافة سلبيات وتوسبات التي تركها المعبود المختلفة بشأن الامور المذكورة

۱- تنهن المان نې اماکن مختلفه شهان المراق جزو من المولن المریسی
او ان الشعب المراقى جزو م الامه المریه کما ان الشعب يستهد فالحده
المریه الشامة لاشه ان الاکواد اول من یارکون بالوحده المریه الشامة
حیت انهم شروا من اخوانهم المریب نى الانراع ولاشراع ولكن شقیقا مع
بقیه بشود البیان التى اعترف بحقوق الشعب الکودى القویه اری ان یؤكد
نې المیاق نى حالة تحقیق الوحده المریه الکلیه او الجزیه بالنسبه للمراق اعتبار
الخطه الكردیه نى المراق اقلیمیا کما اقلیم آخر حریطه ماعشره بالحکومه
المركزیه للوحده المریه لکى یكون لهذا الاقلیم کانه الدولی والقویسی
کمنو کسانر الامهات المنظمین للاتحاد او الوحده کما اری التفریع الاکواد
نې المراق شوا کانی من السکان الملیین او من د یار آخر لهم نفس الحقوق
التی تمنح للشعب المریسی .

۲- بغضور الفصل الخامس من المیاق الخامس بالتظیم السیاسی ایمن م پلیسی
له ان الثقات ولاحزاب التى تنظم الی المیاق مسیح شویکا تعلیم للحزب الحاكم
تعلیم یجب ان یوضع نى المیاق مساهمة تلك الجبهات بنسب معینه نى مؤسسات
الدولة السیاسیه والحکومه کجملر قیاده الثورة والوزارات والجلسات الوطنیه وکافه
المؤسسات السیاسیه الاخرى وکذا الحکومه والاداریه بنسب توزیع مسؤولیه الحکوم
على کافه المراق ^م یسودون تمیز .

بدا اری ان یسم تمیزین وتحدید فترة الانتقال المنصور بملیه نى المیاق
ن - بنسبه الاندماج للموالجین من الضروره یمكان تثبیت الخطوات التمیزیه لیصلن
الدم - غیر الدائم وهل مسیهم الحکم نى المراق على اساس التمام الرئاسی
او الوزاری وتثبیت القواعد العامة المتعلقة بالانتخابات التى تجرى بعد فترة الانتقال
لا انتخاب رئیس الدولة وأعضاء المجلس الوطنی و غیرها من الجاهل ولتنتهات السیاسیه
والمعلیه

۳- وحول الباب الخامس بالجهاز الاداری الوارد نى المیاق لاحظت م پلیسی
أ - بنسبه رقابه الجهاز الاداری بحوره عامه وهه رقابته الاجرائیه والتلخیصه واحوره
بما هی علیه الحال نى تشکیلات اکثریه الدول الاخرى یقتضی التاکید على تشریع
قانون خاص للقطاع الاداری او مجلس الدولة .

ب - وللتقیام بالخطوات العلویه لتلخیص م جا* نى المیاق بشأن التقیام باصلاح
اداری جذری اری ان یشترک بحقوق تشریع خاصیهام لیه الذیوا* الملیین
نې جهاز الدولة وشاور مجلسا .

ج - کما من الواجب التاکید على موضوع مستویه القوانين بالشکل المناسب .
د - وحول م تعلن بالسأله الكردیه الهند الوارده نى المیاق نیهما نظره علویه
واضحیه على تاکید التظیم بشود بیان ۱۱ آذار التاریخی بشأن ذلك بحوره
عامه اری م پلیسی -

١- وضع جدول زمني لتطبيق قرارات بيان ١١ آذار بها الحكم الذاتي خلال السنة المقبلة.

ب- تطبيق محتويات البيان بصورة رتيبة من الواجب اصدار قوانين خاصة تفصيلية بشأن بعض فقراته لكي لا تبقى تلك المقررات خاصة للتأجيل والتأخير ومنهولة برأي اللجان والاجتهادات الشخصية.

ج- ان لجنة السلام لحد الان لم تنظر في مسائل جانبية وشاكل اضية وحسرت اكثر واجتاحتها في التراجعات القوية وحل الخلافات الوثيقة لذا ارى اعادة تشكيل اللجنة بشكل موسع فوامها اعضاء متفرجين على الاغلب والآخر من الجانب الكردي وتضم اعضاء اللجنة الى قسمين القسم الرئيسي لطبعة تنفيذ قرارات بيان ١١ آذار ومن الخطة اللازمة لتنفيذه وتلبيته والقسم الاخر من اجتهادات اللجنة تكون خاصة بالمسائل النوعية المذكورة ومثلها.

٢- حول الامور الخاصة بالشؤون الاقتصادية ومنها الصناعة والتجارة والزراعة الواردة في الميثاق رغم تأييدى ضمنه لدى ملاحنة طاهرة ضرورية بهذا الشأن حيث ان ثورة ١٧ شهر المجيدة حسب لفتادى قتلعت مرحلة كبيرة في تنهيد الحسد الثاني من مبادئ الاشتراكية في هذه المرحلة لذا مبنية وضع حد من تنهيد الواضحات الوثيقة الى خارج العراق وتشجيع المنتجين في حقول التجارة والصناعة والزراعة وتنشيطها بها تؤدي الى زيادة الانتاج وكفر الوضول المسمى الاكتفاء الاقتصادي الذاتي ارى تحديد مفهوم الاشتراكية المراقبة بالشكل النيابي واجعله بموجب قانون خاص ينفذ به حقول التجارة والصناعة والزراعة بنهية بت روح الديمقراطية بشكل قاطع في اوضاع المراقبة الوثيقة لكي نضع حدا لعدم انزلاقها في المستقبل في احاطيل الرحمة وفي العلاقات الدبلوماسية.

٣- ولكي يتم تنفيذ الميثاق بشكل رتيب في المستقبل ارى بعد وضعه في صيغته النهائية تشكيل لجنة وطنية تمثل فيها كافة الاغراف لرقابة تنفيذه وتابعته في المستقبل.

٤- هكذا ان للميثاق بعد ان يجمع تحت ظلاله اكروعد ممكن من الفئات الوطنية والوطنية والاخرى يتطلب حيله كافة الجهات التقدمية واللائقات الى هذه الجهات لضرورة حقبة تعلها واقع تكوين الميثاق والغاية من اصداره ثم اهم من ذلك واداه ضرورية تمسك الجميع بهندسة نصا يروحا في المستقبل ما يجعل منه اداة فعالة لجميع القوى الوطنية تحت راية سياسية موحدة والسريع يقدم محو تحقيق الاهداف الوطنية المنشودة في شتى المجالات وتوالت تحالف الحزبين الرئيسيين في العراق حزب البعث العربي الاشتراكي والحزب الديمقراطي الكردي لا شك انه المحور الاساسي لدفع حركة الميثاق الى الامام وتبني شعاراته يمكن السبب الرئيسي في الالتفاف الفئات الاخرى حول الميثاق واتصاف بهندسة الوطنية.

پاشکوی ژماره (٥)

تتیبینی:

نہم پاشکویہ وەرگیراوه لہدہستنوسی (د. مکرم الطالبانی، تجریہ الجبہ
الوطنیہ و القومیہ التقدّم فی العراق ١٩٧٣-١٩٧٩، بغداد، ١٩٨٦)

مذكرة الحزب الشيوعي العراقي

الى قيادة حزب البعث العربي الاشتراكي و الديمقراطي الكردستاني

الى :- الاخوان المحترمين

- الطلبة اعفاء القيادة القطرية لحزب البعث العربي الاشتراكي

- اعضاء اللجنة المركزية لحزب الديمقراطي الكردستاني .

تحية وحب

نقد درست قيادة حزبنا الوضع الراهن في بلادنا وقررت - بلذخ هذا الشعور بالمسؤولية انه يتوجب اليكم بهذه المذكرة ولقد افترنا لهذا الوقت اننا لم نتمكن لسعونا بأن الارتفاع في بلادنا قد بلغت حداً بالغ الخطورة ولقد كنا من هذه المذكرة هو التوصل معهم الى تصور مشترك لهذه الارتفاع بغية السعي معاً الى معالجتها وتدارك عواقبها وبالتالي تجنب تبعات - عربية والارادة واقلياته القومية - كوارث وانكسارات قد تكون اندح واقصى مما عانته بلادنا خلال السنوات المظلمة ونشأ تصورنا لهذه الارتفاع هو التآزم السريع لمجموعة من الاطهار و المظاهر المعلقة سواء على صعيد العراق عموماً او المنطقة ككل

وقبل كل شيء نود ان نشير الى ان العلاقة بين الحكومة والركبة القومية المكونة تتسم بتدهور مستمر ويزداد اتجاهاً في الجانبين تسعى الى دفع الأمور نحو الأسوأ وتتفاقم الاوضاع كما ان الارتفاع بين الطرفين الامر الذي من شأنه ان يقود اذ يحيط بخاطر تجدد القتال يعرف النظيرين رغبة الطرفين فيه وان استمرار سير الأمور في هذه الوجهة الخطرة سيترتب بالضرورة ، ورغم النوايا الحيرة ، بتعذية وتقصيد الزعمات الشوفينية مع جانب وميول فريق الزمن القومي والانفصال مع جانب آخر وذلك وضع سيفر بالنتيجة عن عواقب وخيمة على كيان البلاد ومستقبل العلاقة بين الشعبين العربي والكردى

وبالمثل فيه ان العودة الى طريق التماسك او التعريف عليه سيفر في هذه المرحلة عفوياً عن

- الحاق اذى يلحق بالاذوة التاريخية والتحالف الكفاحي بين الشعبين العربي والكردى المتعاضدين في الوطن الواحد

- اثاره فية امل عميقة في جهود المحاول الديمقراطية السلمية للقضية الكردية التي ارسى بيان آزار مقدماتها الصعبة وكان نفعاً للعرب والاكرد على السواء .

- اصحاب مجال اوسع امام القوى الاستعمارية والرجعية العميلة لتبسيط ماضيها

مه اجل حرف الحركة القومية الكردية عن طريق التحالف مع حركة التحرر العربي المعاصرة
لديبرالية رطعن الرماحي المشتركة للشعبين الشقيين .

رني اعتقادنا ان دره كهذه العواقب ليزال ممكنة تماماً بشرط التحرك من
مراكز المؤولة ازاء المصالح المشتركة للشعبين وبالتوجه الصادق خوصصة المشاكل الازمة لعلقة
سكرمه اوله لاستقارة الثقة - والمضي قدماً في تطمين بيان آزار وانعطاف الجانبين نحو
التعاون الوطني الايجابي والجبهة الوطنية الموحدة
ايها الاخوان المحترمون

ان هذا الوضع يقدرن - كما لا يخفى عليكم - بظاهر سلبية اخرى . فالعري
الديبرالية والرفعية في العراق والمنطقة ككل لازال تطحن في استقارة مواقعها والعودة بيلوا
الى عمود التبعية الاستعماري . ومعها الواقع ان فكرة ايران الرفعية العميلة قد اخذت على
عاقبتها درساً متزايد الاهمية في الحفاظ على المصالح البترولية للوفدات الرفعية وبنفس الظلمة
الديبرالية وبالاسس للعراق فصوصاً والحركة التحرر العربي عموماً - الى جانب الدور الذي تقوم
به الطبقة الصهرية في كل ايب

ان الرفعية الديبرالية بعد ان الغت اتفاقية سطر العرب لعام ١٩٢٧ واضلعت الجزر
العربية الثلاث في الخيلجي المحجج لقصه اليوم تهديداتها واستفزازاتها للعراق وزرادها اهمدم
اتساع اجزاء مه ارض العراق وتمزيق وحدة الرضيه والاعتدال على سياسته الوطنية ففقدت
نسيج الصخر الغامر الرفعية والعميلة للعن مه اجل استقارة مواقعها وسف طلستات شعبنا
الوطنية

وانه لما يبعث على القلق العميق حقاً شعر انه لم نتخذ حتى الآن تدابير كافية
مه شأننا ان تبعد الاخطار المحيطة بالبلاد ونسب آمال الديبرالية والرفعين العملاء . فلو
تذاك القوم الوطنية لتفتقر الى تحالف هفتين بين اجزائها ومنظماتها الوطنية ليعرف على تبني
برامج كفاهي مشترك لعن الجاهل الشعب ولتذاك المسألة الكردية - كما بينا وهي من
اهم مشاكل البلاد - دون كل يمنع النهابا مه جديده كما لتذاك الجاهل الشعبيه واجزائها
السياسية محرومة مه هياتها الديمقراطية ومه حرية النشاط السياسي ، ففقدت عن تعرضها
في كثير مه الاحيان الى مداخلات الديبرالرها . كما ان هناك جبهة مضاعف معاشية - من
عملاء وبطالة وزدرة في بعض الجهات الضرورية - تبعث على تدمير ارساط واسعه مه جماهير
الشعب وتضعها في حالة عدم اكران بالافطار - التي تواجه الاستقلال الوطني والسيادة الوطنية .
ومع استمرار هذه الظاهر السلبية ينسج التائب وتقامم الاخطار فهد العراق .
رني اعتقادنا ان الحكومة وهزب البعث لا يقدان بعوايب ودرقة جماعة هذه الاخطار

لذلك يستمر التثبيت ماساليب " الرصد والبرق " والوفاء بالمسؤولية كبدل عن التقبلة الشعبية وعن الريات الديمقراطية والجرية الوطنية والحكومة الوئيلة . وذلك بالطبع موقوفه فالحال لالتناسب مع طبيعة الحال الراضة وجميع القوى والامكانات التي تملكها القوى الاستعمارية والرفعية

ان الموقف العملي والجرب لمجاهة ورره الاطوار والداسس فمسيادة واستفوق العود هو طريق التحالف الوطني الراسع ، طريق توحيد كل الاحزاب والمنظمات الوطنية في جبهة موحدة وفي ظل ديمقراطية واسعة للمجاهدة وحيث طمعت لهذه القوى لتأريس نشاطها السياسي الفعال ان اختلط الجاهل الشعبية العميق بهذه الحقيقة هو السبب الاول في استقباليها بمرح ايجابية عرض مشروع ميثاق العمل الوطني ودرغتها الحارة في ان ترى اتفاق الاحزاب والقوى الوطنية على صيغة النهائية ووضع موضع التطبيق . غير ان الشعور التي اتفقت على عرض هذا الميثاق لم تشهد تحولاً جاداً في مراقبة السلطة وحزب البعث ازار هذه القضايا الجوهرية كما لم تفتقر بحارسات جبهة في التعاون او جوار مستهدف الوصول الى صيغة متفق عليها للتحالف الوطني الشامي

اهما الاطوار

يعتقد حزبا ، وهو خطاطهم مع موقف المسؤولية ، ان سياسة البعد بحاجة ملحة الى انعطاف جدي وسريع في الاتجاه العملي الذي من شأنه ان يؤمن معالجة هادة للوضع السلبية السائدة ويدرر الاطوار الموحدة بالبعد

وهذا العود يتبن حزب البعث العربي الاشتراكي والسلطة التي بقودها ، المسؤولية الرئيسية في المبادرة الى :

- اولاً - العودة الى مثير وطني عام تشرك فيه جميع الاحزاب والمنظمات والشعبيات الوطنية لدراسة اوضاع البعد ووضع العمل المشتركة لمعالجتها
- ثانياً - تكليف هذا المؤتمر باستكمال واقتراح المناقشة حول مشروع ميثاق العمل الوطني ورضعه بصيغته النهائية
- ثالثاً - تعزيز داعمين الجبهة الوطنية الموحدة وميثاق عملها واقامة الحكومة الدستورية المنبثقة عن هذه الجبهة وتحميلها المسؤولية الوطنية الكاملة
- رابعاً - تقصية كل آثار وخلفات المظلمة ضد اي قوة وطنية والتقدم بالحق الديمقراطي العلمي للعقبة الكردية و تجنب اساليب العنصرية والازالة ضد الحركة القومية الكردية و
- اعادة العلاقات بين الطرفين الى حالها الطبيعية
- خامساً - تقصية الاوضاع والمؤسسات الاستثنائية والعقبة ، والحد من الرأب الديمقراطية

ولسیا حریة النشاط السیاسی المشرع لدرجات والقوى الوطنیة .

ساراً - معالجة مشاكل الجاهل المعاشیة

ذلك وده هو الطريق للتعبئة السیسیة الحقیقیة - ولشد یقنع الجاهل الثوریة د

الهاب شعورها الوطنی وترعیع اسس التحالف والادوة العربیة - الكردیة

ورعیقة حزبا انه من مؤدلیة الحزب الديمقراطي الكردستاني فی ظل هذه الظروف والادوات

ان یعی مع جانبه علی :

اولاً - نك مع الجهد لتقزز مبادئ الذخرة والكفاح المشترك مع الشعب العربی فی العراق

ومحركة التحرر العربی المعادیة للامبریالیة - ذلك ان هذا الطريق الكفاحی الذی التزمه الحركة القومیة الكردیة

مؤسولات طویلة قد برهن علی انه السبیل الوحید والمضمون لتعقیق الاهداف القومیة للشعب الكردي .

ثانياً - مواصلة النهج الصائب القائم علی القدس بمبدأ المساكنة والذخرة فی الوطن

الواحد وعلى شعار " الديمقراطية للعراق والقم الثاني لكردستان " باعتبارها النهج الحریب والمنسجم مع

المصالح الحزبیة للجاهل الشعبی - العربی والكردی .

ان علی العربیة التي تسعى لتعذیة النزعات الشونیة فی الجانب العربی اذ یسول ضیوة

الذوق القوی فی الجانب الكردي انما هی بالضغط علی القوى الاستعماریة والرهبة العمیلة المعادیة لمصالح الشعبی

والتي تحاول التسلل مع هؤلاء الرساكس والوحدة الكاذبة لدیة اسفید بین حركة التحرر العربی و بین الحركة

القومیة الكردیة الثوریة

ثالثاً - مواصلة التقدم بالحدود الديمقراطية السیسیة للمساكنة الكردیة مع جانب جمیع الاطراف

ورعاة جمیع العربیة الوطنیة المخلصه لدرا الاستغزرات والایعمال التي من شأنها ان تزیید التوتر او

قذرة ، فی حالة استراها وتفاقمها ، الى نشوب القتال

ایها الاخوان

اننا بران مع الشعور بالمسئولیة تجاه مصائر وطننا وشعبنا - بعرب واکراه - ووعماً

منأ بجماعة الوفا والمودة ببلدنا نوجه الیكم بهذه الوثائق معربین عن استعداد حزبنا الکاس

للتدارك بشأنها والوصول مع هؤلاء الى طریق یزسه ببلدنا الخروج مع المعاصب التي تقایها ومن

اجل ابطال المتابع والخط الاستعماریة التي تهدد حکاسب شعبنا .

وتفمنوا بقول خاتمة الوثوقم

المكتب السیاسی

لحزب الشوری العراقی

بعداد / كانون الثاني / ١٩٧٤

پاشکوی ژماره (۶)

الى / م . م / بقرا اليانيزي / لشكرا

تاريخ ١٧٢/٤/٢٠

العدد / ١٥٣

من لقا ب . د . ك

نتيجة لحرق وتدوير العشرات من قرى منتسبي حزبنا في سنجار وكذلك الارهاب والتهجير والاعتقالات
البوية والحملات العسكرية المتعاقبة وصدور اوامر القضاة الغير القانونية بحق منتسبي حزبنا بغية
تعريب المنطقة بكل السبل . ما تم تشريد المئات من المواطنين اللذين اخطروا الى ترك بيوتهم وارضهم ومعظمهم
من الفلاحين بالاضافة الى كل هذه الاعمال اللاانسانية اقدمت السلطة مؤخرًا على الاستيلاء على اراضي هولاء و
توزيعها على منتسبي حزب البعث بحجة عدم استفلالهم لهذه الاراضي حسب قانون اصلاح الزراعي . ثم
الاستيلاء على عشرة الآلاف دونم من الاراضي بهذا المنظر بق وحرمان اصحابها الشرعيين منها بالرغم من انهم
يملكون سندات التملك من اصلاح الزراعي . سنوافيكم بقوائم باسماء هولاء الذين اغتصبت اراضيهم للملجأ

پاشکوی ژماره (۷)

الى / م . م / مقر البازناني / م . ع / لشكرا / خصوصيات / د . شيطان / كافة المقرات
من / لق ا ب . د . ك العدد ١٤٧ تاريخ ١٠ / ٤ / ١٩٧٣
اصيب المناضل حسين جمعه حسين المحكوم بالاعدام بسبب حوادث بعشيقية بالجنون نتيجة قيام بعض المجرمين
في مسجن ابو غريب بلخذه الى المشقة ووضع كيم احمر فوق رأسه تمهيدا لاعداده دون ان تكن هناك اوامر
لتنفيذ حكم الاعدام بحقه مطا (اصيب المناضل حسين جمعه بخلل عقلي . ان هذا العمل الاجرامي ان دل على
شئ فانط يدل على البرع الاجرامية المتصلة بهؤلاء الناس الذين لا ضمير لهم .

پاشکوی ژماره (۸)

الى / مقر البارزاني / م / م / ع / لشكر

من / لقي ا ب د ك - العدد / ١٦٢ تاريخ ١٦٢/٤/٢٤

في الوقت الذي نلتزم باوامر القيادة بعدم القيام باية اعمال تخل بالوضع الراهن المتدهور وحتى الدفاع عن النفس تجاه الاعمال العدوانية التي تقوم اجهزة السلطة بحق منسوبي حزبنا في سنجار وغيرها من المناطق المختلطة حفاظا على السلطة العامة . وعدم اقحام المجال للعناصر الشريرة التي تحاول خلق الهزات المضادة لاعادة القتال في كردستان . لرسالتنا لسلطة البليسا ضابطا برتبة ملازم الى الموصل يحميه تتعلق بالقيام ببعض الاعمال المخريبية واقتبال بعض المسؤولين في سريش وبامربي . وقد اجتمع هذا الضابط مع جديرا من الموصل وضابط استخبارات الفرقة الرابعة لوضع خطة لتنفيذ المهمة . بتاريخ ١٦٢/٤/٢٠ وصل الى مرستك امرب ١٨ في دهوك مع ضابط استخبارات اللوا . وعدد منسوبي الاستخبارات ورافقهم سيارة لابندرو فرقتل ضابطا من امن الموصل مع خمسة افراد اخرين وجميعهم مسجون بالكلاشيكوفا توفاء بوجولة استطلاعية في كافة منطقة مرستك . وكنا على علم هيق بجيشهم وكنا نراقبهم عن كثب وكان ما كانا التا الهقي عليهم جميعا الا ان خريضا على السلطة العامة وخشنة تصعيد الوضع الفنازم الراهن تسلكا بتوجيهات قيادة الجذب والثورة لم نقم بالقاب القبض عليهم وفشجنا . لهم البجال بالعودة يرجى نقادة السلطة لوضع حد لهذه الاعمال العدوانية اذا كانت حريفة . حفاظا على السلطة العامة . ونعكسة منضطر الى اتخاذ الاجراءات الدفاعية عن النفس في كل زمان ومكان وبحق العناجر التي تحتل الحركة لهذه الاعمال وهي معروفة لدينا .

پاشکوی ژماره (۹)

الى / هزيب م / م / م / م / لقا / لشكرا / كافة القرات
ن / هيز عسرة

العدد / ٦٠ تاريخ ١٩٧٢/٤/٢٥

في يوم ١٠ / ٤ / ٢٤ الفينا القرض على الشخص صناعان اسماعيل بعد التأكيد باسمه شخص مغرب في داخل عسرة
كان بحوزته قهلقين من نوع انكليزي . وبعد التفشير بالديق من قبلنا تاهرت لديه ورقة عدم التعرض مخولة
من قبل مدير الامن العام وكانت الورقة مغلقة تحت اقدامه بداخل جواربه . علم ان الورقة باسم ابن
محمد شريف ملا سعادى الساكن حاليا في الموصل والورقة لاتحمل صورة شمسية وهي دائمة وقد افاد المتهم
انه استطاع ان ينقل القابل الى الخلفه بواسطه عدم تمرسه واليكم نص ورقة عدم التعرض :

بسم الله الرحمن الرحيم

الجمهورية العراقية
مديرية الامن العام
الشؤون السياسية

العدد / فح
تاريخ ١٩٧٢/٤/٢٠

يسمح للـ ^{مستند} شريف ملا سعادى بحمل السلاح (بندقية وسدس) يزبى عدم التعرض له .

التوقيع/ مدير الامن العام .

پاشكۆي ژماره (۱۰)

» پروردگار پندگشایان «

کوستیکی زله له پښای جی پوړی کوڼی پښای بازار دا

کیشی نتموایستی بیست، کیشی گلینه نه له در حای نیشانی خوری
 کورستاندا ده یزد و ده یزی بیروری خوری له باروی زیان، چاروشو به در بیری، چا هر جور
 کوشتاو کورموری بیگ له هر گوشه یکی کورستانا ری، داغ اوسه جات کم چرخو تا
 پیمانی تازاری ۱۲۰، هموی له پیناو، تم تابانچیدا گمانگمان شانی، اوست بهو هر گز لم
 مهبسته نهاتو خوری، دو چهره مری که له پیناو، تم تابانچرا توشان هات شمر
 پلاماره ناروا جهایی به بزگه ده سالی ره بق، حکیمت بیفت له درای پکنانی هیراق کرد پانه سر
 کورستان و هجو جوره چکیکی گوشستن و افلاجان خسته کاربو دمر کاندنی بزتمو نیشانی به
 کیشی گلنگمان ولناووردنی، بونی نتموایستی مان، پلام هچی سیری نکرت و روشنی گلنسی
 هیراق چوسرو پیمانی تازار نهاده ی.

شهرکاتی بهمانی بازار بندو کرایموه و غاونیشمانی یان به تیکرایی کبوتنه شادی مهو به هوی شو ناوروی بهمانکه مزدوی بلابوهری دیوگرات دیدا له ده مرانسری ولانا و خلکو هسوروله کانی گل له دوی ساله ماری ای کداریان له به کار هینانی مانده و شرککان و مساجد خدمت و خجانیان بدری که شصده برتی به له سهرگوشنکی میوه و کهای هیری به تیکرایسو و بوگیلی کرد به هفتشکی تایهتس

تیمینان، بعد از یک سال و نیم، به پاریس فرستاده شد. در آنجا، در یک مدرسه، به تعلیم و تربیت پرداخت. در آنجا، به تعلیم و تربیت پرداخت. در آنجا، به تعلیم و تربیت پرداخت.

یستمکم نمویستی یچر مقترسی له نیوانی نیمو چیزی بعضی و میریدا سور بونیاته
له سر سیاستی (۱) بعضی کردن (۲) له کورد ستانی حیراتی که نه دوی مور کردن پیماستی
نازارو تا شعرو له سر دمر و ن، ثم سیاسته ناقلاو کتن پیر ستانوه ده پوی له یکم هکناو دا
نومندی بوی بلوی کورد ستان بهینیتوم بکاو به دمر فیلما بوی دمنستدا بارچی کرکن لسی
بپیری ۰۰۰ جا بو هم مهسته تداوی تفعلا یخیان له ماوس سی مانگی رابرن ودا غنچه سر

ناوچىكانى كىركوك وخانىقى و شىنگارو خەندى لە قىزاكانى دىيارى و نەيمىيا ، ئەو شىوتانى پىيان ،
 دىلەين ناوچى تىگەل ، كە خەندى كەمپىشى تۈركمان و ئاسورى و عىرب و بىر تەرەز شىوتانى
 كۆرەتتەن .

راسته قینکائی میژوی و جوغرافیای مسلمانان و پانه که ثم نارچانه همیشه
پارچه یکی دانه برای کوردستانی خوار و بون ، شو کوردستانی پاش دامغانی د مولاتی عراق
بی پاره بستر ، میژوی حزی بعضی خویان ثم راسته قینه پاش دوزان ، که جی به دست
نفت و به هم فیلک بپیان بگری ، مودل دودن باری ، نمواپیتی ثم نارچانه بگون ، و اتا به
کژ کردن و تفنگ کردن ، نموموی کورد له ، خاک خوی د ارگزی هرب زیاد و به ، میز یک من
کوردی شو تفنگ پانی بو ثم به به دست د ارگین بریتین —

۱۔ مہنائی زمار میکی زیر لہ مہر میں خیلانی دانیشتوی پاریز گاکانی تری عبارت ہونیستہ ۴
جی کز دنیان لہ گوردستان

۲- بهمن‌لای در دست گردنی شعری در زمانه‌ی له‌نیوان گه‌لی آورد و که‌ای‌تی یکانی نغمه‌مپ‌و
 تابند _____ د ا

۳- بیه کارهینانی توفاندن پشهو ناسروفاپتی یگانی تر دزی کورد مکانی خهلی شو نواچانه، وکو، دهلرشتی، چاه وپاره به سهرهواندا که کورد نین، یا دمرکردن نارو و تیکراین یکهی برا فیهی یگانان، یا تعقلای بهر دهرام بود دهراندنی برا کانمان له هوزی گویان وئوسریان لسه یارینگی نه نهواد ۱

۴- به کاردینان سیاستی رنگدینرستی دزی کورد مکانی شو ناچانه به جوی دانمیزانند نیان
له دایره مکانی میری داو دور خسته موی مچه خورانی کورد لسلکی وسایلی ، بوخاروی عراق -
۵- کرنی ملک و پارچه موی گموره له هندی دسربگی کورد ، بو عمومی فلاحه کورد مکانی لی دسربگی
عرب به پهنرته جیگانان .

بەكەك لە مەنە سەرمايە پەكەن هەروێشتەمانیت ، یاراستی ، نەتەو خوارزی دانیشتوانە
 نەتەو لە دەست گرتن بەگەل و خاكە كەیانەو ، نەك هەر ئەسە بەلكو ئەرکی سەرشتی سەرمانی هەمو
 دەسەلاتنێك نیشتمانپەرورەو كە گیانی نەتەو خوارزی لە خەلكا بە ئەزیزكەت و بیانخاوە سەیری گەل
 خێشەوێستن و خۆنوساندن بە خاكەكەیانەو ، كەچی ئەر و باری دانیشتوانی شونە ناوێراوكانسی
 كۆردستانی تێدا بە ئەرمانشی پێچەوانەیی ئەرەسنە .

ناشکرایه که گلی خورد و پارتیمان بهم امهر بم سیاسته رنگزیه، بستانیه ناچاری بهر
 پهرنگانی ییگی سخت دهن، و میروندی، نیغه له گل میری و خنچی به عنبردا له پلهی پیچ و یغساو
 پیازنی نهیسی دهر دحیت و هندی ببار له ناچاندها دصیت به گزدا چوونی، بختکدارانی خویناوی،
 همر له بهر نهوشه که لئو و ریکه نراهمانی پارتیمان له زور بهی شو شیناندا ناچار کاران له بهر تنگی
 دناچنینی میری به هفت لکانسان، و بنکو باره کانی، خویان له ناشارمکانو، بکوزنه، بو، دهره، جهر

ثم سياستپنځ، کاريگي واي، کرده که میری له باری سر ژمیری پوره به لینکمی خوی به جی/هینځی
که له پیمانی بازاردا گرتیویه نعتوی و سر ژمیری بو ماوه ییکی د پاری نفراو دوا بخوری .
ننگر بیت و به شیو ییکی داد، نوازانه له دویمکانی ثم کیرو گرتنای نیوان نیمه و میری
پکولنیموه ، دهمین که ۲۵٪ له رودارانای کوردستان ، دملېنیموهن برامېر به سیاستی
«به هرېب کردن» ! چونکو گیتوگرتی به هرېب کردن ، نه، یکیکه له شاه نعتی پیکانی
نیوان نیمه و میری ، بنگو متری د ار ترین یان که ناراستی نعتوی کورد کراوه و هینځی و ثاب ایشی
هیراقنېر د، گرېتوه .

بنافهی یاساکاریی ثم سیاست لهو دستورمکانی پدایه که جزئی به عصر له دوی ۱۲ ی
نعتوی بی لگاداری پارتیان و هیزه نیشتمانی پیکانی تر دایناوه که یکی له بهندکانی دملی «کلی
هیراق بشیکه له نعتوی هرېب» ، دهر ثم وشه دستوری به پلېن پروروی (پلېن نیشتمانی) دا
دیماته کراوتوه و لیشی زیاد کراوه که «هیراق پارتیهیکه له نیشتمانی هرېب» ! ۱۰۰ چکه له مانه
وتو دهر پیری لی پرسراوه رسمی پگان چمند «باریک» ثم ریپازه شوقینی به رگنر پرستانه، روزن کرد وتوه
که حاشا له پونی کلی کورد دتکن ، ثم کلهیکله چهرمکانی دهر له ملېنیموه دانیشوی ثم
خاکمی خپهتی که کوردستان: —————

نیمه له کاتیکه دعت به متری بی سیاست به هرېب کردن و په بعضی کوردن
دملېن د مزان به راوړوی به بهر ووتنه، نیشتمانی، مانو کاريگي ، شراب دتکاتسم برایشی نعتوکانی
ناو هیراق ، بیزاری خومان دهر پیرین وداوا دتکین لهو زیاتر دهر پیری نعتی ، داوا پینځ،
له دهر حزب و هیزه نیشتمانی پیکان دتکین به شپین روزن کرد نهری راسته تینکاندا بگرم و شوانیش
دزی ثم سیاست چته بوستن که له کلل ، جوره رهونختی نعتوایتی و روفاپتی دا ناگوچی
بو ثموی له پاشه روژدا ناچار به پیناوی پاراستنی مافی کلی کورد و مانفکانی ، دهر کله
هیراق بو ژبانی دیکراتی بگرم به هرېب نعتو، و خون رشتی سالانی رابورد و بگرم توه
له گل تومندا که نیمه له ریکوتنه کاند او به پوی نوینمران له لیژنهی ناشی دا میری
مان وریا کرد وتوه له متری پیکانی شپین کوشی ثم سیاست چته ، کیم جوره به
دنگوه هانتیکمان لی نعت پین بنگو سرتو پون باریان کرژتو ژالوزتر کوردوه .

ثرو بو نمونه همد یان لهو کرد توه روکیز پرستانه ده نمینرو که دزی کلی کورد به کار
ده هینځی ، دهر وی حزبو هیزه نیشتمانی پیکان و رای گشتی هیراق و جیهان تی پگن ، ثروای
بمتنگه ناشی پوهن له دهر شونیاو دلسوزن بو دیکراتی له هیراق و نازادی له جیهاندا ، با
پینو له ننگوه جاپوان به رودا وکانی ثرو ناچسانه کوردستان بکوی که دجانرا به پوی سر
زیر ییکی بی فروغیموه جوری نعتوایتی دانیشوانی روون بگرم توه .

داوا له نوینمرانی رأی گشتی هیراقو دهر مېو جیهانی و روزنامه گری دتکین که
روکته کوردستان و به چاری خپان باری دناوی ثم ناچانه بینن —————

- ٤ -

ئاوان: مەبەینە بەر دەستەوری ئیخراود سیاسی و خیرمومەندەکانی عەرب و جیهانیان. کە دەستی یارێتی، دەرێز بێکن، بۆلی قەتعی بێکن. - باوەستی بە عەرب کردن، بەتایبەتی ئەوانی لێ شونەکانی، شۆیان دەرێز، ئەوان، لەوانە بە هەزاران خەڵکی ئاوارە، ئارەبە شەنگارێک کەشتیایێتی، شەم سیاسەتە ئێکسپەیان، لێکۆل نەبێتە وە. - ئیخراودە سەلێش، بە دەوی و شەنگە - ئالی و بێ بارانی یەرە هیچ دەخەڵ و نا: بێان بو: مەرمەم نە هاتە... -

بەلێتی کۆرد هەمیشە بۆنی خەوی لێ - مەرخاکی خەوی دەپارێزی و ناھێلی سیاسەتی رودای پێچەوانەیی راستەقینەکانی مەزنی و جۆگەتی لێ کۆرد - تاندا - سەر بکری .

ئەمەیش چەند نمونەیک لێ سیاسەتی بە عەرب کردن لێ کۆرد - تاندا: -

لێ مەخافەتی زەبەمەدا: -

=====

شەنگار: -

=====

ئەو کۆرد: ئەو، پاش یازدە ئازار لێ لایەن، مەیی یەرە دەرێز تە بەر تۆبە بە ئەواوی کایەل کۆرد: (٢٤) گۆندن، بەی: هەوێکی رەواش بۆ عەم دەسەوزی یە زە بۆر جگە لێ - رابوونی کۆردەکان و دینانی عەرب: بۆ شونە کانی -

١- گۆریش...	٢- حال...	٣- خزان...
٤- بەسار...	٥- زور...	٦- مەز...
٧- کەب...	٨- ش...	ک...
١٠- ج...	١١- ی...	١٢- ی...
١٣- ر...	١٤- ت...	١٥- ک...
١٦- ک...	١٧- ش...	١٨- ک...
١٩- ق...	٢٠- ا...	٢١- ج...
٢٢- ز...	٢٣- ج...	٢٤- ک...

بەسەلام: - مەو کۆرد: ئەو، بەر تۆبە دەرێز و دینانی بە ئەواوی ئارول نەبۆن (٢٥) گۆندن، -

١- م...	٢- ب...	٣- ا...
٤- ز...	٥- ب...	٦- م...
٧- ه...	٨- ن...	٩- ک...
١٠- ک...	١١- د...	١٢- م...
١٣- م...	١٤- ن...	١٥- ب...

- 2 -

۱۶۔ گہی مبار	۱۷۔ تسلی قریچ	۱۸۔ تسلی ختمب
۱۹۔ تانکا	۲۰۔ مدیری	۲۱۔ عین غمزال
۲۲۔ عین فاتی	۲۳۔ کنی منیکان	۲۴۔ علی سورکا

۲۵ - نه پندونه

ټولو کسانې نسر به پارتیان ول ناوچې شنگار ملکنو زموږ کانیاں لى داکیر
کراوه ۲۶۶ کسمن له ۳۰ گوندا و پاننای شو زموږ یانی لى پان داکیر کراوه ۳۱۹۰۰ دنمه
که به شیکي کراوه به سپړاګی لیږای ۲۹ او شعری تر میری دا بختی کردو به سره درمبگکانسی
شو ناو کسر به برین . شهید، ناوی شو گوندانه که زموږ یکانی دهستی
به سندر دا گـ راوره : -

۱- قویس زوری	۲- قویسی ژیری	۳- شکانر، عنبیله دی
۴- سه نعان	۵- چله سی	۶- زوانا سی
۷- کیزه رک	۸- قزله نه نه	۹- اوشیه
۱۰- هرکیو	۱۱- کیمه بیله ل	۱۲- کومبه، په ل روزاوا
۱۳- چمی جغرا	۱۴- گنسی ژیری	۱۵- گندمان ز، یری
۱۶- چردان	۱۷- زورثاقا	۱۸- بهر، یرک
۱۹- رانسه	۲۰- قلیسی	۲۱- یوسفان
۲۲- شریف الدین	۲۳- شنه، چرکه	۲۴- شنه، سارکو
۲۵- گنجهک، روزاوا	۲۶- خزان، سی	۲۷- بهران، سا
۲۸- قچا چمی	۲۹- بهر، ران	۳۰- سن، من

شیخان ۱ -

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

له‌روزی ۵ / ۲ / ۱۳۹۳ گنجندی (کاتبی کون) ی بی تاوان به فیمانی میری درایه بمر توپ •

زمبابوے -

五、

روژی ۲۵/۳/۱۹۷۲ جمیسی عراق نابالوقه، گوندی جفری داو دانیشتوانی لسه ترسان مالیان بهجی هیشته رایان کرد. ، سربازان کموتنه تالان کردنی کملیعی فلاحه ههزارمکان پاشان له سمعات ۱۲ ای نیومرودا لولمی تیهکمانان تیگرد و ناگر بارانیان کرد ، چمند کسبیک کوزران و همد یک بریندا .

ناوچه‌ی کبری و دوز داو ده ۱ -

=====

۱۲ گوند به مهریشتن به مهریشتن کردن کراوه ، ناوکه‌کانیان ----- ۱ -

۱- دهلې گموره ۲- دهلې پوله ۳- چشپه -----

۴- تهل ربه ۵- گومپه ۶- کورپه -----

۷- سس کانیان ۸- مهید و ملی نمید ملی ۹- ۱۰- مایو س- رچ -----

۱۰- کلبو جه ۱۱- علی پله ۱۲- زینقه -----

۱۳- تبه به -----

۲- به مهریشتن به پاره ملکی گوند مکان له دهستان دمر دین و ده‌ری به مهریشتن -----

۳- به لایه (چاک گردنی کشتکال) و ده‌ری نادی به گوند مکان به مهریشتن -----

ده‌ری ناوچه‌ی پکری -----

۴- راگرتس خوروشو پکری گوند له ناو شاری دوزدا به مهریشتن به لایه‌ی گوند مکان به مهریشتن -----

به ده‌ری و وایان جاز به گوند ناوچه‌ی راگرتس -----

۵- به ده‌ری یانی گوند کورک - گوند که ناوچه‌ی سه‌تلی به ده‌ری و ده‌ری زاریکی زور داکیر -----

کراوه به ناوچه‌ی گویا سوانکی لی دروستد کری، مه‌بست به مهریشتن -----

ناوچه‌ی خانق و مهندلی ۱ -

=====

۱- به مهریشتن به ناوچه‌ی گوند کچی پداره‌یکی مهریشتن به ده‌ری برداناره -----

۲- به لایه (چاک گردنی کشتکال) و ده‌ری نادا به گوند مکان و ده‌ری به مهریشتن -----

۳- به ده‌ری به گوند مکان له دایره و قوتا به خانق و ده‌ری کورده به کارینه -----

۴- به ده‌ریکی زور له گوند مکان خانق و مهندلی دمرکان به ده‌ری یا : اچارگران -----

راپکه ناوچه زگر گراوگان ، له مهریشتن به مهریشتن به ده‌ری -----

به مهریشتن به ده‌ری و راگه‌یاندن

له مهریشتن به ده‌ری و راگه‌یاندن

پارتی دیموکراسی کوردستان

۱۹۷۲ / ۶ / ۱

پاشكۆى ژماره (۱۱)

پاشكۆي ژماره (۱۲)

البحر الفزاري / نائب رئيس مجلس نيا (رة التورة) السيد صدام حسين الخليل
 حصة اخوية خالصة
 كالتة اتوسم بكم من الشلعة والروضة والخلوص ، رأيت من داهي ان التبة كى هذا
 الرسالة ، في الوقت الذي اسفه فيه من عدم كتابته بخط يدي ودمه للفران التي لا تخفى
 على ناظمكم
 ثمعن بملوكه فزدي الى السهم ودمي شاعني باكم ان حله المثلان المستمية بن قوتبا
 بقرة السلق ، ولابد انكم تذكرون جهودي في هذا الشأن سنة ١٩٦٥ وعداداتي سلم
 عند ما كان الصلح في ارجح شئتيه من ذلك الحين ، وارجو انكم تعلمتم من هذه الحادثة
 اننا سنة ١٩٧٠ وخواصاته آذار ١٩٧٢ ، التباطؤ آخرها محاربتني العلمية فمما لمؤقتة وان
 حة جانا دبتيه من اجل خاتمة داسالط الى قيمة مرضية ، وقد بقيت متحيا من تلك
 الميامي التي افدهتني الامور الى هذه القيمة المؤسفة ، ابي الخا هذه القول على هذه
 الانفاقية التي ليست من مصلحة العراق ، عراق العرب والكلار ، والتي لم تسلم ايران ، انتم
 في تلك الفترة السابقة ،
 ولما لنته اتق سلم شخعا وبواضكم واخلصكم ، فاني انهم يروضون حقوق المجمع الذي فزوت
 من تعليمي جرابي من هذه الانفاقية ، انتم لذك الدواع التي ارتكبتكم الى اسلوبه هذا السيل
 قايولي لاي شيء ، فبقية لميتي لهم ، ان ادركتكم من انفاقية تهم جهود العراق الذي خلقت
 لسكوي خلف ان اصوت بحدوده ، وحت انه لذلك مثال فرصة للعلم من هذه البطاقة نظرا
 للدرست القاسي الذي تعلمه الطرقات من هذا النوع الداهي ، وحدثه من داهي ان اننا سلم لوجار
 نظيفة للتعليم على ، بعض مما بعض الشروط التي ينبغي ان لا يقبل له الطرف الاخير ، وبتن
 لا توضح انما انجلت الاصلحة ،
 لقد هاربت البدر من الاضواء هنا وسمعتكم آراهم ، وان لي وزن ليد ويزيدها وزنا
 وكمكم في نص جهودي كما عدو قومي دائما ، كما يزيدها رغبة الاضواء صان ان لا يتلونوا سببا
 انهم يرضون شروط تناسية من العراق وسلم هذه من ارضه ،
 بالافادة التي الرغبة في عدم استمرار الفلحة واضماره بن السنين بغير القتال ، هذا
 انه وطلبه الدائم لا تشرط محال الا لاستمرار القتال الداهي لسنين اخرى ، حيث لا طريق للاداء
 غير هذا الطريق المؤسفة
 وانني اريدكم من فائدة تامة ، بانكم ان اريدكم المرفقة المناصب ، فانكم سجدون الإيجابية
 المناصب لتصله الى تنمية سريعة وشرعية تحتفظ ملاذمة العراق والحب العربي ،
 انما انجلتكم من هذه ارضي يذك جهودي ودمي واولي للعلم من الانفاقية ، حيث لا يزال خلا
 مسج من الرمت قبل محاربات ودمي واولي للعلم من الانفاقية ، حيث لا يزال خلا
 اية مادة سلم كما بايجابية تامة وعقل شتى فمما سلم لوجار العراق والفرق وهذه ارضه ،
 اني اريد ان هالة سائين نخلتان لراصة راحة بن السنين ، كما يقول الانفاقية
 وسعته القتال وكلاهما مرتبطان بالآخر ويمكنهما لو بذلت جهودهم وبهذا يسجل سلم
 التاريخ هذا المسع النبل
 وباتمام ، اني بانتظار تنمية إيجابية سريعة نعلم ، بالطريقة التي نجمعها قنابة ،
 وتقبلون انهم اخراهم ونجاني للجميع .

المفعم

نور مارتى ١١٧٠/١٢/١٩

ملخص البحث

إن ثورة أيلول (١٩٦١-١٩٧٥) التي تخللت فترات من الحروب والسلام، حملت صراعات داخلية مازالت آثارها السلبية تلمخ المسيرة الكوردستانية. وتعد مرحلة ١١ آذار ١٩٧٠ - ١١ آذار ١٩٧٤ وهي موضوع هذا البحث، حلقة تكاملية لسلسلة المراحل السابقة واللاحقة.

يتألف هذا البحث من المقدمة والتمهيد وثلاثة فصول، مختوماً بالنتائج وقائمة المصادر والمراجع مع ملخص للبحث باللغتين العربية والانجليزية. فالمقدمة اختصت أهمية وأسباب اختيار الموضوع و عرض مضمون البحث والصعوبات التي تعرض لها، مع الإشارة إلى نوعية المصادر المعتمدة.

تمهيداً للبحث، ألقىت أضواء قصيرة على أهم المحطات والأحداث السياسية لفترات مابعد تأسيس النظام الجمهوري في العراق عام ١٩٥٨ حتى مرحلة إجراء المحادثات بين قيادة ثورة كوردستان ونظام البحث عام ١٩٦٩.

يتكون الفصل الأول المعنون (بيان ١١ آذار ١٩٧٠ وافرازاته) من أربعة محاور. اختص المحور الأول بدراسة مراحل المحادثات بين قيادة ثورة كوردستان التحررية والسلطات العراقية في نهاية عام ١٩٦٩ و بداية عام ١٩٧٠. ويبحث المحور الثاني العوامل الداخلية والخارجية التي أدت إلى إجراء الحوار السياسي. وان المحور الثالث تضمن توضيح مردود بيان ١١ آذار على الصعيد الداخلي والخارجي. أما المحور الرابع فقد تناول التقييم العلمي والموضوعي لبيان ١١ آذار.

إلا أن الفصل الثاني قد كرس للتمعن في (الوضع السياسي لكوردستان العراق اثر إعلان بيان ١١ آذار ١٩٧٠ حتى ١١ آذار ١٩٧٤)، متضمناً أربعة محاور. في المحور الأول بحثنا عودة جناح (إبراهيم احمد-جلال الطالباني/ "م.س") إلى صفوف

الحزب الديمقراطي الكوردستاني، بمبادرة مصطفى البارزاني والشعور الوطني التاريخي لقيادة ذلك الجناح. وقد تطرق المحور الثاني إلى ظهور العصابة الماركسية-اللينينية الكوردستانية. وان المحور الثالث قد تركّز على بحث علاقة الصداقة والخصومة بين الحزب الديمقراطي الكوردستاني والحزب الشيوعي العراقي. أما المحور الرابع تناول العلاقات الخارجية لحركة التحرر الكوردستاني مع كل من إيران و تركيا و الاتحاد السوفياتي والولايات المتحدة الأمريكية و إسرائيل.

إن الفصل الأخير أي الثالث، والمعنون (سياسة نظام البعث ١١ آذار ١٩٧٠ - ١١ آذار ١٩٧٤)، تضمن ثلاثة محاور. في المحور الأول عرضنا سياسة النظام البعثي تجاه الكورد وكوردستان من حيث استغلال ظروف السلام غطاء لممارسة عمليات التعريب والتبعيث والترحيل والقضاء على الكورد. وقد استندنا في دراسة هذا المحور، إلى طائفة من الوثائق والمستمسكات فضلاً عن المصادر التاريخية. وفي المحور الثاني عرضنا وبشكل مفصل التحرشات والمخططات التآمرية للنظام البعثي تجاه الحزب الديمقراطي الكوردستاني، مع الإشادة بروح الصبر التي تحلى بها إزاء مواقف بعث السلطوية، من أجل ضمان السلام ومنع إعادة شن القتال. وفي المحور الثالث بينا مشاكل و محادثات قيادة حركة تحرر كوردستان ونظام البعث بشأن مشروع الحكم الذاتي.

وقد اختتمنا الفصول الثلاثة بأهم الاستنتاجات التي توصلنا إليها من خلال هذا البحث. فتبلور لدينا أن الفترة الممتدة من آذار عام ١٩٧٠ إلى آذار عام ١٩٧٤ تعد مرحلة (لا حرب ولا سلام) في صفحات تاريخ الكورد وثورة أيلول. وأخيراً، رصفت قائمة المصادر والمراجع حسب أهميتها وترتيبها الأبجدي، ملحقة ببعض من الوثائق والمستمسكات القيمة التي استخدمناها في مجال بحثنا هذا.

the Bathist Regime (March 11th 1970- March 11th 1974) falls into three sections. The first deals with the regime's policy on the Kurds and the Kurdish provinces, and the government's exploitation of the peaceful conditions to carry out its policy of Arabization, Bathization, Transportation and elimination of the Kurds. The second elaborates the conspiracy and belligerence of the Regime against the Kurdistan Democratic Party, and the endurance exercised by the leadership of the latter against the Bathist's policy in order to Keep peace and avoid of the war renewal. The third deals with the debates held between the Kurdish Liberation Movement Leadership and the Bathist Rigeme, and the obstacles facing the implementation of the Autonomous law. Then we have shown the conclusion of our research remarks and affirmed that the time ranged through March 11th 1970- March 11th 1974, within the historiography of kurds and September Revolution, is considered the time of no war nor peace. There after we have alphabetically listed the bibiliography of the sources upon their languages and their significance preceded some appendencies which incorporate the documents on which the study is predicated.

first section is devoted to the peaceful talks between the Iraqi authorities and the leadership of the Liberation Movement in 1969- 1970. The second section explores the internal and external conditions led to the talks. The third examines the external and internal implications of the manifesto. In the fourth, the researcher attemptst to objectively evaluate and assess the articles of the manifesto.

The second chapter entitled, the political situation in Kurdistan (March 11th 1970- March 11th 1974) comprises four sections. The first deals with the reunion between the Ibrahim Ahmed- Jalal Talabani's wing and the Kurdistan Democratic Party on the initiative of Mustafa Barzani, and the sense of patriotic and notional resopnsibility which prvailed over the leadership of the wing. The second deals with the rise of the Marxist-Leninist Group of Kurdistan. The third surveys the friendly, but then hostile, relations between the Kurdistan Democrtic Party and the Iraqi Communist Party. The last section, traces the external relations between the Kurdish Liberation Movement, on one hand, and Iran, Turkey, the Soviet Union, the USA and Israel, on other one.

The third and last chapter which is titled, The Policy of

Abstract

The September Revolution (1961-1975), with its war and peace spellings, still retains its impact on the political situation in Kurdistan. The period between the March 11th 1970- March 11th 1974- the period on which our study concentrates, is a link in the chain of evevts that swept over the area.

This study consists of a prelude, an introduction, three chapters, conclusions, a bibliography, appendices and an abstract in both Arabic and English.

The prelude expounds the significance and the objectives of the study, presenting an outline of the work and pointing out the obstacles encountered and the sources consulted.

The introduction hints briefly at the important political stations and events occured between 1958, when the Iraqi Republic came into power, and 1969, when the Bathist Regime started to negotiate with the leadership of the Kurdish Revolution.

The first chapter, which carries the title the 11th March Manifesto and its Implications, includes four sections. The

Faraydoon Abdul-Rahim Abdulla

Political Situation in Kurdistan – Iraq

11th March 1970 – 11th March 1974

(A historical – Political study)

**Prefaced by
Prof. Dr. Kamal Mazhar**

هەلەسەنگینەرانی ئەم بابەتە پێیانوايە :

کۆتایەکە بەسەر هەڵبەستەکاندا

* باشترین لایەنی ئەم بەرهەمه لایەنی بابەتەکییە (الموضوعية)... فەرەیدوون بابەتیانە سەیری بابەتەکی گەردوو و بەووردی هەلەسەنگاندوو. زۆرم پێخۆشە هەر لەخودی یارزانی گەردوو واته مستەفا یارزانی تا دەگانه ئێرەهیم ئەحمەد تا دەگانه جەلال تالەبانی تا دەگانه دواي ئەوان و زۆر کەسانی تر زۆر بەرلەنگایی رەخنەي گرتووە پان لایەنە باشەکانیان بەووردی هەلەسەنگاندوو، ئێمە بەراستی پێوستان بەشتێک وەها... زۆر بەرێک و بێکی بۆی شیکردوینەتەوە کە ای مارت بەباتنامە ئەک رێکەوتنناس... لەووی پێرەوی زانیستییە فەرەیدوون ئاگاناری بەشی زۆری ئەو پێرەوێکە بوو... ئەمە شتیکی زۆر زۆر باشە و شانازی زۆری پێوە دەکەم.

پڕۆفیسۆر دکتۆر کەمال مەزھەر

* بابەتەکە بابەتیکی گرتکە، بەرێی مە فەرەیدوون کە مەترەخەیی نەکردوو و ماددەیکە باشی کۆکردووە و گەنەوگۆی جوانی گەردوو، چارەپێکەوتنی شەخسی جوانی گەردوو ئەگەن ئەوانەئ لەئێو رووداوکاندا بووینە. ئەم بەرهەمه نەهەمێکی جەرێشە، بێوا ئەگەن کە ئەمە ئێشتێکی ئاسانە، بەهێچەوانەو زەحمەتێن ئێش (فەرەیدوون) بێی هەلەسو و گەلێک ماندوو بوو و ئەحیلاشی جوانی گەردوو و زانیاری ئێوێ ئۆمار گەردوو.

پڕۆفیسۆر دکتۆر عەبدولفەتاح بۆتانی

* مەن کە بابەتەکەم خوێندوو زۆر شتی جوانم ئێدا بێی... بەراستی فەرەیدوون کەن ئازمبوو لەهەلەزانی ئەم بابەتە... ئەم بەرهەمه کەن هەستیارە و بێ بەهێزە زۆر گرتکە بۆ کتێبخانەکانی کوردستان و عێراق و ئەنالت بیاپێش، چونکە زۆر زانیاری ئێدايە ئێمە گۆنمان ئێی نەبوو.

پڕۆفیسۆر یاریدەدەر دکتۆر ئازم بۆن ئەنزاوی